

Навчаємося викладання «Культури добросусідства» дітям і дорослим

Збірка розробок програм
інтерактивних занять для освітян
від учасників і учасниць
тренінгів для тренерів

Київ, 2023

Електронна версія збірки створена в межах реалізації проекту «Пілотування викладання предмета “Культура добросусідства” в Новій українській школі та забезпечення сталості його впровадження» ГО «ІДЦ “Інтеграція та розвиток”» за підтримки Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та впроваджується Pact в Україні. Всі розміщені в збірці матеріали є виключною відповідальністю Pact та його партнерів і не обов’язково відображають погляди Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) або уряду США.

Редакторки-укладачки збірки:

Араджионі Маргарита Анатоліївна, кандидат історичних наук, провідна наукова співробітниця Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, керівниця творчої групи розробників курсу «Культура добросусідства»;

Козорог Олександра Геннадіївна, історикиня, правознавиця, провідна тренерка інтегрованого курсу «Культура добросусідства», членкиня правління ІДЦ «Інтеграція та розвиток»;

Лебідь Неля Костянтинівна, кандидат психологічних наук, доцент, супервізорка тренерів інтегрованого курсу «Культура добросусідства».

За точність покликань та цитування джерел, використаних для розробок програм занять, відповідальність несуть автори.

Навчаємося викладання «Культури добросусідства» дітям і дорослим. Збірка розробок програм інтерактивних занять для освітян від учасників і учасниць тренінгів для тренерів / за редакцією О. Г. Козорог і Н. К. Лебідь. — К. : ВД «Освіта», 2023. — 380 с. : іл.

ISBN 978-966-983-384-6

Видання містить розробки інтерактивних занять, присвячених програмам та основній проблематиці інтегрованого наскрізного курсу «Культура добросусідства» для різних ланок освіти (від дошкілля до роботи з дорослими). Поданий матеріал може бути використаний під час проведення навчання студентів педагогічних спеціальностей та підвищення кваліфікації педагогів у системі формальної і неформальної освіти. За умови певної адаптації ці розробки також можуть бути використані під час роботи з батьками дітей або створення занять із громадянської освіти для старшокласників. Видання може бути корисним для науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів післядипломної педагогічної освіти, центрів професійного розвитку, а також андрагогів, класних керівників, соціальних працівників, шкільних психологів, громадських активістів та ін.

© О. Г. Козорог, Н. К. Лебідь, М. А. Араджионі, укладання збірки, 2023

© Автори розробок інтерактивних занять, 2023

© ІДЦ «Інтеграція та розвиток», макет, 2023

ISBN 978-966-983-384-6

Передмова	7
РОЗДІЛ I. Особливості та методика викладання програм наскрізного інтегрованого курсу «Культура добросусідства»	11
I.1. Методи та інструменти для викладання курсу «Культура добросусідства»	12
I.1.1. <i>Боярчук Ольга, Микитюк Людмила (м. Біла Церква, Київська область)</i> Активні та інтерактивні форми і методи викладання курсу «Культура добросусідства»	13
I.1.2. <i>Мочук Оксана (м. Тернопіль)</i> Траєкторія індивідуального розвитку як один із способів удосконалення компетентності педагога	19
I.1.3. <i>Нечитайло Інна (м. Одеса)</i> Активні та інтерактивні методи викладання курсу «Культура добросусідства»	24
I.1.4. <i>Олійник Лія (м. Миколаїв)</i> Онлайн-інструменти для викладання курсу «Культура добросусідства»	36
I.1.5. <i>Унгурян Ірина (м. Чернівці)</i> Активні та інтерактивні форми і методи викладання курсу «Культура добросусідства». Організація експериментальної і пошуково-дослідницької роботи молодших школярів у «КД»	43
I.1.6. <i>Чернишова Яна (м. Рубіжне, Луганська область), Шахно Інна (м. Сєвєродонецьк, Луганська область)</i> Онлайн-інструменти для викладання курсу «Культура добросусідства» в початковій та базовій школі	66
I.2. Особливості та методика викладання програми «Український віночок. Регіон» у закладах дошкільної освіти	74

1.2.1. <i>Афанасьєва Наталія (м. Полтава)</i> Програма з міжкультурної і громадянської освіти «Український віночок. Регіон»	75
1.2.2. <i>Вінник Світлана (Червоногригорівська громада, Дніпропетровська область)</i> Розвиток комунікативних навичок педагогів як запорука формування мовної компетентності дітей дошкільного віку під час роботи з програмою «Український віночок. Регіон»	81
1.2.3. <i>Літвінова Наталія (м. Миколаїв)</i> Реалізація змісту підрозділу «Історія людей і пам'яток» при ознайомленні з рідним містом у рамках програми «Український віночок. Регіон». Виховання любові до рідного краю за допомогою дидактичних ігор, екскурсій, квествів, художньої літератури	92
1.2.4. <i>Олійник Лія (м. Миколаїв)</i> Програма «Український віночок. Регіон»	100
1.2.5. <i>Савчук Олена (м. Чернівці)</i> Цілі, завдання, структура та основні положення програми «Український віночок. Регіон». Інтеграція Програми в освітній процес сучасного закладу дошкільної освіти	105
1.3. Розвиток педагогічного партнерства засобами програми «Батьківські збори по-новому...»	112
1.3.1. <i>Бечкало Зоя (м. Полтава)</i> Співпраця з батьками. Педагогіка партнерства.	113
1.3.2. <i>Крутенко Ольга (м. Черкаси)</i> Згуртування батьківської спільноти. Активізація ролі батьківської громади в житті школи, у громаді	119
1.3.3. <i>Лук'янчук Галина (м. Луцьк), Максимчук Оксана (с. Журавичі, Волинська область)</i> Як проводити батьківські збори по-новому. Згуртування батьківської спільноти. Активізація ролі батьківської громади в житті школи, у громаді	128
1.3.4. <i>Палько Тетяна (м. Ужгород)</i> Як проводити батьківські збори по-новому. Згуртування батьківської спільноти. Активізація ролі батьківської громади в житті закладу освіти, у громаді	140
1.3.5. <i>Стребна Ольга, Роздорожня Вікторія (м. Херсон)</i> Ефективне спілкування дорослих з дитиною	149
РОЗДІЛ II. Викладання окремих тем курсу «Культура добросусідства»	161
II.1. Розвиток мовно-комунікативної компетентності, конфліктологія	162
II.1.1. <i>Араджионі Світлана (м. Київ)</i>	

Основні засади конфліктології	163
II.1.2. <i>Вознюк Алла (м. Суми)</i>	
Особливості ненасильницького спілкування	173
II.1.3. <i>Зубаль Ірина (м. Тернопіль), Сазонова Анастасія (м. Київ)</i>	
Конфліктологія. Основні засади конфліктології, картографія конфлікту	182
II.1.4. <i>Олексенко Світлана (м. Київ)</i>	
Розвиток мовної компетентності учнів у курсі «Культура добросусідства»	191
II.2. Демократичні цінності, громадянський активізм, права людини	196
II.2.1. <i>Георгінова Оксана (с. Андріївка, Запорізька область)</i>	
«Для нас без нас – це не для нас»	197
II.2.2. <i>Кудрик Ліліана, Дмитришин Олег (м. Львів)</i>	
Права людини	205
II.2.3. <i>Кульбач Лариса, Великодна Євгенія (м. Дніпро)</i>	
Демократичні процеси та демократичне середовище в закладі освіти	215
II.2.4. <i>Мельник Олена (м. Дніпро)</i>	
Великі права маленької людини	219
II.3. Широка соціальна інклюзія. Різноманіття. Недискримінація	225
II.3.1. <i>Грек Ірина (м. Таврійськ, Херсонська область)</i>	
Гендерна чутливість	226
II.3.2. <i>Замосянчук Оксана (Визирська громада, Одеська область), Козорог Олександра (м. Кам'янське, Дніпропетровська область)</i>	
Міжкультурна комунікація. Культурна сензитивність	234
II.3.3. <i>Коломеєць Лариса (м. Бердянськ, Запорізька область)</i>	
Зроби крок до інклюзивного суспільства	243
II.3.4. <i>Лаврут Ольга (м. Краматорськ, Донецька область)</i>	
Усна історія	251
II.3.5. <i>Муляр Оксана (м. Луцьк)</i>	
Стереотипи. Упередження. Ставлення до «Іншого» Дискримінація та її форми	257
II.3.6. <i>Стрийвус Наталія (м. Тернопіль)</i>	
Стереотипи. Недискримінація	274
II.4. Підприємницька компетентність	283
II.4.1. <i>Гельбак Анжела, Трубіна Валентина (м. Кропивницький)</i>	
Розвиток підприємницької компетентності	284
II.4.2. <i>Тупись Світлана (м. Львів)</i>	
Тайм-менеджмент: навчись організувати свій час та цінувати його	292

II.5. Розвиток медіаграмотності та критичного мислення	296
II.5.1. Кудінова Олена (м. Краматорськ, Донецька область) Критичне мислення	297
II.5.2. Мазур Ірина (м. Дніпро), Лоїк Галина (м. Львів) Методи та форми роботи, спрямовані на розвиток критичного мислення сучасного дошкільника	305
II.5.3. Петрова Лариса (м. Суми) Медіаграмотність у курсі «КД»	318
II.5.4. Успенська Валентина (м. Суми) Медіаграмотність як основа медіаосвіти	328
II.5.5. Філончук Зоя (м. Херсон) Я і медіа	334
II.5.6. Яроменко Вікторія (м. Одеса) Роль інформації та медіа в сучасному світі. Достовірність інформації в масмедіа	341
II.6. Розвиток екологічної свідомості та відповідальності	347
II.6.1. Бондаренко Ольга (м. Шостка, Сумська область) Формування екологічної свідомості і відповідальності у школярів початкових класів	348
II.6.2. Радзіонова Тамара (с. Прибужжя, Миколаївська область) Формування екологічної свідомості та відповідальності молодших школярів у процесі вивчення курсу «Культура добросусідства»	357
II.7. Здоровий спосіб життя, життя в соціумі	364
II.7.1. Лавріненко Лідія, Пронікова Ірина (м. Чернігів) Життєві цінності людини. Здоров'я як базова цінність	365
II.7.2. Неділько Інна (Валківська міська громада, Харківська область) Стрес. Зниження його впливу на організм	376

Інформаційно-дослідний центр «Інтеграція та розвиток» з великим задоволенням представляє вам нове видання методичних матеріалів для тих, хто вже викладає або планує викладати «Культуру добросусідства».

«Культура добросусідства» є інноваційним українським продуктом, розробленим вітчизняними науковцями та освітянами ще на початку 2000-х рр. Наразі це єдиний наскрізний інтегрований курс у системі формальної освіти України, який має програми й частково розроблений НМК від дошкілля, всіх рівнів шкільної освіти до вишів і навчання дорослих (учителів, батьків). Частина його програм розроблялася з урахуванням регіональної специфіки, що дає можливість включати в загальноукраїнський контекст особливості природного, історичного та культурного ландшафту країни й унаочнювати процес навчання. «Культура добросусідства» акцентує розвивальний і виховний складники освіти, спрямована на формування та розвиток соціальної, громадянської і міжкультурної компетентностей дітей та дорослих, розвиток миротворчої освіти, а також соціальної інклюзії вразливих груп населення, зокрема представників етнічних, релігійних та ін. меншин, внутрішньо переміщених осіб, трудових мігрантів, людей з інвалідністю та ін.

У цьому методичному посібнику ви побачите роботи випускників тренінгів для тренерів (ToT), які мають навчати освітян методики викладання інтегрованого наскрізного курсу «Культура добросусідства» в різних ланках освіти. У цих ToT брали участь як педагоги-практики (вихователі, методисти, керівники дитячих садочків, учителі початкової школи та вчителі-предметники, які вже мали досвід роботи за програмами «Культури добросусідства»), так і наші регіональні координатори та інші науково-педагогічні працівники закладів післядипломної педагогічної освіти. Кожний ToT проводився у два етапи – дистанційний модуль та очний модуль, під час яких на практиці відпрацьовувалися навички створення програм тренінгів та інтерактивних занять, а також їхнього проведення з дорослою аудиторією.

Очні етапи ToTів проводилися у змішаному форматі, тобто педагогі, які працюють у дошкільній освіті, у початковій і середній школі (або відповідно навчають освітян з цих ланок освіти), змогли обмінятися досвідом роботи і побачити наступність та взаємозв'язок таких програм «Культури добросусідства», як «Українській віночок. Регіон», «Культура добросусідства: я досліджую світ», «Культура добросусідства для 5-6 класів», «Я. Ми. Країна», «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно». Розробки, які ви побачите у збірці, створювалися переважно з опорою саме на ці програми і видані до них методичні матеріали та посібники.

У 2020-2021 рр. очні етапи ToTів відбулися в м. Ірпені (14-16 грудня, 27-29 січня і 1-3 лютого) за підтримки Посольства Королівства Норвегії в Україні. У 2021-2022 рр. ToTi відбулися 10-15 грудня і 21-26 січня в м. Кам'янці-Подільському за підтримки Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та впроваджується Рафт в Україні. Усі ToTi відбулися ще до початку повномасштабного вторгнення РФ 24 лютого 2022 р., проте тема російсько-української війни, що розпочалася у 2014 р., у них наявна, і за потреби творчий педагог може її посилити за рахунок додавання більш актуальних текстів і матеріалу для вправ.

Загальний курс навчання тренерів становив відповідно 75 (58 дистанційно і 17 очно) або 60 (8 дистанційно і 52 очно) годин. Після закінчення курсу навчання тренерів «Культури добросусідства», у якому взяли участь загалом 138 освітян майже з усіх областей України, окрім Житомирщини, було сертифіковано 115 осіб. Тож наразі практично кожна область України і м. Київ мають підготовлених тренерів «Культури добросусідства» в закладах післядипломної педагогічної освіти і навіть у деяких закладах дошкільної і загальної шкільної освіти.

Подані у збірці розробки інтерактивних занять були відібрані з числа тих програм, що були схвально оцінені під час очних етапів тренінгів або доопрацьовані з урахуванням зауважень наших провідних тренерів-супервізорів – О. Козорог, Н. Лебідь, О. Охредька, В. Потапової. Зі 115 робіт наші редакторки-укладачки мали обрати близько 40 розробок, що виявилось неабияким складним завданням. Основними критеріями відбору були такі: розробка має продемонструвати 1) різні формати занять для освітян, які працюють у різних рівнях освіти; 2) різні підходи до розкриття тієї самої тематики, різні форми і методи роботи (тому вас не має дивувати те, що деякі роботи мають

схожі назви) чи різні варіанти проведення однієї вправи; 3) тематичну різноманітність «Культури добросусідства». У такий спосіб було визначено 42 роботи, які згруповано у два розділи.

Перший розділ збірки «Особливості та методика викладання програм наскрізного інтегрованого курсу “Культура добросусідства”» містить три підрозділи, присвячені методам та інструментам для викладання курсу в закладах дошкільної і загальної освіти, а також розвитку педагогічного партнерства засобами програми «Батьківські збори по-новому...». У другому розділі «Викладання окремих тем курсу “Культура добросусідства”», що складається з 7 підрозділів, розробки присвячені розвитку мовно-комунікативної компетентності і конфліктології; демократичним цінностям, громадянському активізму і правам людини; широкій соціальній інклюзії, різноманіттю і недискримінації; підприємницькій компетентності; медіаграмотності та критичному мисленню, екологічній свідомості та здоровому способу життя.

Незважаючи на те що географічний принцип не брався до уваги під час відбору розробок, утім, у підсумку в збірці представлені роботи тренерів з 19 областей України (окрім Вінницької, Житомирської, Івано-Франківської, Рівненської і Хмельницької) і з м. Києва. Зауважимо, що під час навчання серед наших майбутніх тренерів з різних куточків країни почали складатися міцні професійні та дружні стосунки. Про це свідчать і деякі розробки, що представлені у нашій збірці. Це, безумовно, буде сприяти подальшому розвитку міжрегіональної співпраці освітян.

Серед авторів збірки, окрім викладачів закладів післядипломної педагогічної освіти, є педагоги-практики з різних міст і сіл країни, зокрема педпрацівники закладів дошкільної освіти – Н. Афанасьєва, С. Вінник, Н. Літвінова та ін., вчителі початкових класів і вчителі-предметники – О. Бондаренко, О. Георгінова, І. Грек, О. Замосянчук, Л. Коломеєць, О. Кудінова та ін., шкільні психологи – С. Араджионі й І. Неділько.

Звертаємо увагу на те, що всі розробки, розміщені в нашій збірці, мають уніфіковану структуру опису заняття – тема, автори, мета, завдання, очікувані освітні результати, ключові поняття та ідеї, орієнтовна тривалість заняття і підготовка до заняття. Це дасть змогу педагогу визначитись з оптимальним вибором заняття для своїх слухачів. Власне хід заняття залишався переважно в редакції автора чи авторки розробки. Тому ви можете побачити досить різноманітні структури і форми подачі матеріалу інтерактивного заняття. Всі розробки відбиралися і за потреби редагувалися тренерками ТОТу і редакторками збірки О. Козорог і Н. Лебідь.

Розробки містять деякі вправи, які за умови певної адаптації можуть бути використані не лише під час роботи з освітянами, а й під час навчання батьків або підлітків і молоді. Водночас важливо враховувати не тільки актуальність, тематику, а й відповідність віковим особливостям, рівень оволодіння матеріалом тощо. Також важливо враховувати форму викладання – очну чи дистанційну, адже деякі вправи просто «не працюють» або їх ризиковано проводити в онлайн-форматі з огляду на поточну ситуацію в країні.

Весь загальний таймінг розробки і відповідно час до кожної вправи був розрахований на 20-25 осіб (стандартну навчальну групу). Тож якщо група, з якою ви плануєте працювати за нашою розробкою, більша або менша за 20-25 осіб, ви маєте відповідно скорегувати й таймінг. Особливу увагу редакторки звертали на рефлексію після виконання вправ (і в деяких випадках посилювали її) та на загальну рефлексію наприкінці заняття. Детальне пропрацювання кожної вправи під час рефлексії є дуже важливим, тому якщо під час заняття не вистачає часу для проведення усіх запропонованих у розробці вправ, краще обмежити їхню кількість, ніж нехтувати обговоренням. Варіанти питань та вправ для проведення рефлексії, наведені в розробках, можуть бути використані творчими педагогами і під час інших активностей/вправ/занять.

Сподіваємося, що ця збірка стане в пригоді тим освітянам, які бажають долучитися до впровадження різних програм «Культури добросусідства», розвитку освітньої реформи й сприяти розбудові європейської, демократичної та успішної України.

Маргарита Араджионі

РОЗДІЛ І

Особливості
та методика
викладання
програм наскрізного
інтегрованого курсу
«Культура добросусідства»

РОЗДІЛ I

I.1. Методи та інструменти для викладання курсу «Культура добросусідства»

Тема: АКТИВНІ ТА ІНТЕРАКТИВНІ ФОРМИ І МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА»

Авторки розробки: Ольга Боярчук, Людмила Микитюк
(м. Біла Церква, Київська область)

Мета: підвищення професійної компетентності педагогічних працівників щодо застосування активних та інтерактивних форм і методів для ефективного викладання курсу «Культура добросусідства».

Завдання:

- проаналізувати потенціал інтерактивних форм і методів роботи;
- апробувати метод інтерактивного навчання «шість капелюхів»;
- обговорити переваги інтерактивного навчання;
- дослідити матеріали курсу «Культура добросусідства» щодо інтерактивних методів у конкретних темах;
- розвивати вміння добирати доцільні інтеракції до вивчення тем курсу;
- практикувати застосування активних та інтерактивних форм і методів навчання.

Очікувані освітні результати для учасників:

- структурують інформацію щодо інтерактивних форм і методів роботи;
- практикують метод «шість капелюхів» для комплексного аналізу питання;
- називають переваги інтерактивного навчання для ефективної організації освітнього процесу;
- виокремлюють інтерактивні форми і методи роботи в матеріалах курсу «Культура добросусідства»;
- пропонують доцільні інтерактивні методи до відповідних тем курсу;
- прогнозують використання інтерактивних методів і форм у власній практиці.

Ключові поняття та ідеї: активні форми і методи, інтерактивні форми і методи, інтерактивне навчання.

Орієнтовна тривалість заняття: 3 год.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): аркуші фліпчарту, стікери, маркери, ручки, посібники / підручники / робочі зошити курсу «Культура добросусідства».

Хід заняття

Вступна частина	Крок 1	Представлення тренера(-ки), озвучування теми, мети та завдань заняття	5 хв
	Крок 2	Знайомство. Кожен(-на) учасник(-ця) складає та фіксує на стікері речення, яке його/її характеризує, кожне слово цього речення має починатися на кожен літеру імені учасника/учасниці. Наприклад: ОЛЯ – оптимістично ліплю якість. Кожен(-на) учасник(-ця) зачитує своє речення і розміщує на спільній дошці.	20 хв
	Крок 3	Правила «Що допоможе зробити нашу роботу ефективною та комфортною?» Учасникам пропонується створити (озвучити правила) для групи. У процесі створення важливо обговорити їхнє значення, що саме означає кожне правило для групи. Орієнтовні правила: <ul style="list-style-type: none"> • Тайм-менеджмент • Один мікрофон • «Шматок пирога» • «Вільна нога» • Позитив • Говорити від себе тощо 	10 хв
Основна частина	Крок 4	Обговорення активних та інтерактивних методів роботи за методикою «шість капелюхів» Робота в 6 групах. Завдання для груп: протягом десяти хвилин обговорити тему «Застосування активних та інтерактивних методів і форм у процесі викладання курсу "Культура добросусідства"». Кожна група має обговорити тему відповідно до кольору свого капелюха та підготувати відповіді, записавши їх на фліпчартному папері. 1 група «білий капелюх»: факти та інформація <ul style="list-style-type: none"> • Що таке активні та інтерактивні методи навчання? • Які ви знаєте інтерактивні методи навчання? • З яких джерел ви можете взяти інформацію про них? 	40 хв

2 група «жовтий капелюх»: логічний позитив

- Які переваги мають інтерактивні форми та методи навчання?
- Який позитивний вплив матимуть такі методи на учнів та вчителів?

3 група «чорний капелюх»: конструктивна критика

- Які існують ризики щодо використання інтерактивних форм роботи?
- Які проблеми можуть виникнути у процесі впровадження?

4 група «червоний капелюх»: почуття та інтуїція

- Яке ваше ставлення до інтерактивних форм і методів навчання?
- Які емоції у вас викликає застосування інтерактивного навчання?

5 група «зелений капелюх»: креативність, нові ідеї

- Які інтерактивні форми і методи роботи ви використовуєте для розвитку вмінь співпрацювати, критично мислити, аналізувати проблему?
- Які інтерактивні форми і методи роботи ви можете використати у процесі впровадження курсу «Культура добросусідства»?

6 група «синій капелюх»: висновки

- Сформулюйте план дій щодо професійного вдосконалення вчителів з використання інтерактивних методів і форм роботи (5 кроків).

Після закінчення роботи кожна група презентує напрацювання.

Питання для обговорення:

- Як працювалося в групах?
- Як метод «шість капелюхів» допомагає організувати співпрацю учасників та проаналізувати необхідні питання?
- Як цей метод можна застосувати для проведення занять з курсу «Культура добросусідства»?

Крок 5

Інформаційне повідомлення «Переваги інтерактивного навчання»

Участь кожного(-ї)

Інтерактивне навчання потребує максимальної участі

10 хв

кожного(-ї), адже саме участь спонукає школярів розвивати нові вміння, брати відповідальність за свої дії, ухвалювати рішення. Під час виконання завдання важлива думка кожного(-ї), оскільки незалучення хоча б однієї особи до обговорення може суттєво погіршити спільний результат.

Спільне навчання

Суть інтерактивного методу полягає в тому, що навчальний процес відбувається тільки через спільну взаємодію всіх учнів. У спільній діяльності діти вчаться працювати разом, поважати інших, досягати результатів, які є вигідними для них самих і для всіх учнів класу. Спільне навчання сприяє кращим досягненням, високій продуктивності, доброзичливим стосункам, почуттю власної гідності.

Власна позиція та цінності

У процесі систематичного навчання в учнів формується вміння висловлювати власні переконання і цінності, формулювати, аргументувати та доводити свою думку, правильно її висловлювати, дискутувати, водночас не ображати інших, поважати гідність кожної людини, свободу думки і слова.

Експериментування

Створення учням можливостей для активного пошуку нових ідей і шляхів розв'язання окреслених завдань. Цей момент дуже важливий і для моделювання поведінки в реальному житті, і як поштовх до розвитку творчості та ініціативи особистості.

Рівність позицій

Учитель(-ка) не прагне нав'язати учням свої думки, а діє разом та нарівні з учнями. Своєю чергою кожен(-на) має змогу побувати в ролі організатора(-ки), лідера(-ки), наставника(-ці).

Навчання на основі досвіду

Основою роботи в інтерактивному навчанні є досвід, який мають учасники. Навчання через досвід зосереджене на розв'язанні конкретних життєвих або змодельованих і наближених до життя проблем, збагаченні власного соціального досвіду через залучення в різні події.

Основна частина	Крок 6	<p>Летючий аркуш «Переваги та ризики інтерактивних форм роботи»</p> <p>Учасники об'єднуються по 4-5 осіб. Кожна група отримує опис інтерактивного методу та аркуш паперу (А1). Завдання учасникам: прочитати опис методу і записати на аркуші паперу переваги та ризики його застосування. Через 2 хвилини учасники за ходом годинникової стрілки передають свій аркуш іншій групі. Такі дії тривають доти, доки всі групи не опрацюють запропоновані методи. Після повернення аркушів, з яких групи починали обговорення, тренер(-ка) просить кожну групу коротко презентувати напрацювання.</p> <p>Орієнтовні методи для роботи в групах</p> <ul style="list-style-type: none"> Квітка лотоса Килим ідей Чотири кути Метод прес Ажурна пилка <p>Питання для обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Від чого залежить успішне використання певного методу? – Який метод ви б хотіли використати у своїй практиці? Чому саме його? 	40 хв
	Крок 7	<p>Робота в парах/трійках «Інтерактивні методи і форми для вивчення тем курсу»</p> <p>Кожна пара/трійка обирає одну з тем курсу та має записати декілька інтерактивних методів/форм, які пропонує курс (досліджуючи матеріали), та запропонувати декілька власних ідей до обраної теми:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Медіаграмотність і критичне мислення • Конфліктологія, комунікативні навички • Ідентичність, стереотипи, дискримінація • Інклюзія: меншини, гендер, люди з інвалідністю • Громадянська освіта і права людини • Безпекові виклики. Ненасилля. Антибулінг • Граємо разом. Підприємницькі навички • Екологічна свідомість • Дитина в розмаїтті культур. Ляльки • Історія людей і пам'яток • Мовна компетентність. Фольклор. Казки • Робота з батьками 	40 хв

Основна частина	<p>Презентація напрацювань «Обмін ідеями» При кількості учасників понад 15 рекомендуємо вивісити аркуші з напрацюваннями в просторі і дати час учасникам на ознайомлення з ними.</p> <p>Питання для обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – У який спосіб відбувалася робота над темою? – На що ви спиралися / що враховували при виборі методів для певної теми? – Які ідеї інших учасників ви забираєте собі і чому? <p><i>У процесі обговорення варто донести до учасників таку думку:</i> Вибір методу завжди має ґрунтуватися на розумінні того, яких цілей плануємо досягти і реалізації яких результатів очікуємо. Адже застосування активностей не означає «грати в ніщо» або ж заповнити вільний час. Варто пам'ятати, що інтерактивна методика – це освітня методика, що формує конкретні знання, вміння, ставлення і цінності.</p>	
Заключна частина	<p>Зворотний зв'язок Рефлексія «4 аргументи “Інтерактивне навчання – це дієво!”»</p> <p>Учасники об'єднуються в четвірки. Спочатку прописують індивідуально по 4 аргументи. Потім обговорюють з іншими 3 учасниками та обирають 4 від групи, які найбільше разів повторюються. Аргументи всіх груп презентуються на загал.</p>	15 хв

**Тема: ТРАЄКТОРІЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ
ЯК ОДИН ЗІ СПОСОБІВ УДОСКОНАЛЕННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ПЕДАГОГА(-ИНІ)**

Авторка розробки: Оксана Мочук (м. Тернопіль)

Мета: удосконалення професійної та інформаційно-цифрової компетентності педагогів через створення та ведення власного блогу.

Завдання:

- поглибити розуміння учасниками понять «траєкторія індивідуального розвитку», «професійна компетентність»;
- створити для учасників можливість самостійно дослідити власні способи навчання;
- ознайомити учасників зі структурою блогу;
- сформуванати практичні навички щодо створення блогу;
- актуалізувати питання підвищення професійної компетентності під час навчання.

Очікувані результати:

Учасники зможуть:

- пояснювати, що таке «траєкторія індивідуального розвитку», «професійна компетентність»;
- створити власний блог;
- використовувати застосунок Google Blogger;
- розробити траєкторію індивідуального розвитку.

Ключові поняття та ідеї:

траєкторія індивідуального розвитку, професійна компетентність педагога(-ині), навчання впродовж життя, блог як інструмент саморозвитку та самопрезентації.

Орієнтовна тривалість заняття: 2 год 50 хв.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): персональний комп'ютер (ноутбук), проєктор, маркери, фліпчарт, аркуші для фліпчарту, різнокольорові стікери.

Тренер(-ка) представляється учасникам і розповідає про організаторів і партнерів, завдяки яким стало можливим проведення заходу, презентує тематику, обговорює організаційні, технічні моменти, пов'язані з проведенням заняття, часом та умовами тощо (5 хв).

30 хв

1. Знайомство (10 хв)

Вправа на знайомство учасників «Моя подія»

Мета: створити доброзичливу атмосферу, нагадати імена, налаштуватися на тематику тренінгу.

Хід проведення:

Тренер(-ка) пропонує учасникам по колу назвати свої імена та продовжити після цього фразу: «За час між тренінгами я...» в контексті найголовнішої для учасника(-ці) події, яка пов'язана з його/її діяльністю з навчання для дорослих. Наприклад: «Тетяна: за час між тренінгами я взяла участь у...» За бажанням тренер(-ка) теж бере участь у вправі.

2. Визначення очікувань учасників(10 хв)

Вправа «Пісочний годинник»

Мета: визначити очікування учасників щодо тренінгу, мотивувати групу на подальшу роботу та практичні дії, виявити потреби групи.

Хід проведення:

На фліпчарті зображено пісочний годинник як засіб для вимірювання часу (основна ознака компетентностей «Нової школи» – навчання впродовж життя), вгорі над малюнком записано тему тренінгу. Учасники за допомогою ручок на жовтих стікерах, які символізують піщинки, записують свої очікування від тренінгу, відповівши на запитання: «Які знання, вміння ви хочете здобути, аби цей тренінг був для вас корисним, допомагав у подальшій роботі та житті?», «На які запитання хочете знайти відповіді?» Після цього учасники по чергово виходять до фліпчарту і наклеюють їх у верхній частині пісочного годинника. Тренер(-ка) зачитує очікування.

3. Правила роботи (5 хв)

Мета: визначити правила, які допоможуть створити робочу та комфортну атмосферу в групі під час тренінгу.

Хід проведення:

Тренер(-ка) пропонує повернутися до раніше складених правил, озвучує їх, запитує групу, чи потрібні корективи. За необхідності створюються нові правила методом мозкового штурму.

1. Вправа «Асоціативний куш» (20 хв)

120 хв

Мета: активізувати учасників, сприяти використанню попереднього досвіду.

Хід проведення:

Тренер(-ка) пропонує учасникам записати посередині аркуша тему «Траєкторія індивідуального розвитку». Учасники утворюють групи по 4-6 осіб. Кожна група отримує аркуш паперу та маркери різного кольору. Учасники записують асоціації з цим словосполученням, які в них виникають. Записують стільки думок, на скільки вистачить часу (3 хв). Тренер(-ка) просить не обмірковувати, чому учасникам спало на думку те чи інше слово.

Рефлексія щодо виконаної вправи:

Коли всі думки записані, тренер(-ка) пропонує спікерам групи (спікера(-ку)) обирає кожна група самостійно представити їхній варіант асоціативного куща та обговорити з аудиторією, встановивши зв'язки між словами. По можливості результати слід документувати, наприклад записуючи основні результати на листках фліпчарту, і використовувати надалі в навчальному процесі.

2. Презентація на тему: «Траєкторія індивідуального розвитку як один зі способів удосконалення професійної компетентності навчання упродовж життя» (15 хв)

Мета: поглибити розуміння учасниками понять «траєкторія індивідуального розвитку», «професійна компетентність».

Хід проведення:

Тренер демонструє презентацію.

3. Вправа «Змоделюй блог» (25 хв)

Мета: здійснити моделювання структури власного блогу.

Хід проведення:

1. Тренер(-ка) об'єднує учасників у групи за кольором розданих їм стікерів. Кожна група отримує аркуш (покликання на Google Jamboard, кожен фрейм якої містить вказівку порядкового номера групи), де учасникам потрібно написати тему блогу та зміст кожної сторінки відповідно до кольору кейсів, які учасники бачать на слайді презентації, і тем, зазначених на кейсах. Час для виконання – 10 хвилин.

2. Представлення результатів роботи груп

- Для цього учасники можуть використовувати усі доступні ресурси (аркуші, смартфони, планшети, ноутбуки, пер-

Основна частина	<p>сональні комп'ютери) та обговорити з аудиторією, вибравши найважливіші і найдотепніші...</p> <p>Рефлексія щодо виконаної вправи:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Що відчували під час виконання вправи? • Чим ця робота була для вас корисною? <p>4. Вправа «Створи блог» (60 хв)</p> <p>Мета: створити власний професійний блог для представлення траєкторії індивідуального розвитку як одного зі способів удосконалення професійної компетентності навчання упродовж життя.</p> <p>Хід проведення:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1.Тренер(-ка) демонструє учасникам покрокову інструкцію для створення власного професійного блогу та змодельованих учасниками сторінок і наповнення їх інформацією. 2.Тренер(-ка) представляє учасникам алгоритм створення на платформі Google Blog професійного блогу. Платформа Google Blog – приклад для створення власної електронної візитівки. 3.Учасники (за бажанням) презентують свій створений професійний блог, обговорюючи дизайн, тему свого блогу та назви сторінок, обраних серед запропонованих учасниками після вправи «Змоделюй блог». 4.Тренер(-ка) відповідає на додаткові запитання. <p>Рефлексія щодо виконаної вправи:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Що під час цієї роботи усвідомили, зрозуміли, відкрили про себе? • Що під час цієї роботи усвідомили, зрозуміли, відкрили про інших? • Які компетентності розвинули в собі? 	
Заклучна частина	<p>Мета: закріпити здобуті під час заняття знання, сформувані плани подальшої роботи.</p> <p>Вправа «Очікування» – «Пісочний годинник»</p> <p>Тренер(-ка) пропонує учасникам пригадати власні очікування, вказані на стікерах плаката «Пісочний годинник» на початку заходу. Якщо вони здійснилися, то стікери переносять у нижню частину годинника.</p> <p>Рефлексія заняття</p> <ul style="list-style-type: none"> • Учасники діляться враженнями від почутого на заході в контексті того, наскільки новими та корисними є для них здобуті під час тренінгу знання та навички, наприклад: «Найбільш цінним для мене сьогодні було...» 	20 хв

Заключна частина

- Тренер(-ка) підбиває підсумки заходу, що є процесом надання зосередженої на головному та скороченої інформації, коли слухачам пропонуються тільки основні факти та ідеї. Метою підбиття підсумків є розмежування релевантної та нерелевантної інформації, спрямування розмови, а також забезпечення кращої орієнтації в перебігу дискусії.
- Тренер(-ка) відповідає на додаткові запитання, дякує усім учасникам за активну роботу.

**Тема: АКТИВНІ ТА ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ
ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «КУЛЬТУРА
ДОБРОСУСІДСТВА»**

Авторка розробки: Інна Нечитайло (м. Одеса)

Мета: підвищення професійної компетентності педагогічних працівників щодо застосування активних та інтерактивних методів задля ефективного викладання курсу «Культура добросусідства».

Завдання:

- поглибити знання педагогів щодо застосування активних та інтерактивних методів викладання;
- сформувані навички використання інтерактивних методів: «самодослідження», «герб», «ажурна пилка», «сенкан», «дій!»;
- розширити уявлення про активні та інтерактивні методи викладання курсу «Культура добросусідства»;
- сприяти усвідомленню важливості застосування активних та інтерактивних методів викладання.

Очікувані результати:

Учасники зможуть:

- пояснювати, що таке «траєкторія індивідуального розвитку», «професійна компетентність»;
- створити власний блог;
- використовувати застосунок Google Blogger;
- розробити траєкторію індивідуального розвитку.

Ключові поняття та ідеї:

активні методи, інтерактивні методи, інтерактивне навчання.

Орієнтовна тривалість заняття: 2 год.

Підготовка до заняття (обладнання тощо):

кольоровий папір, білий папір А4, ножиці, маркери, олівці, аркуші для фліпчарту, роздрукований роздатковий матеріал для груп (Додаток 1), кольорові смужки з паперу для кожного(-ї) учасника(-ці).

1. Знайомство та очікування (15 хв)

За допомогою аркуша паперу (білого або кольорового – на вибір) та ножиць виготовте макет того виду транспорту, на якому ви дісталися місця нашої зустрічі. Напишіть на ньому своє ім'я та продовження речення «Сьогодні я тут для того, щоб...».

Всі аркуші розміщуються на спільній дошці. Тренер(-ка) узагальнює очікування учасників.

Питання для обговорення:

- Як ви почувалися під час проведення вправи?
- Для чого проводилася ця вправа?

2. Правила (10 хв)

У житті існують певні правила. Зараз я пропоную зазначити правила нашої групи, яких ми будемо дотримуватися:

- Говорити коротко і по черзі.
- Говорити від свого імені.
- Бути позитивним(-ою).
- Вимкнути телефон.

Запитання для обговорення:

- Як ви розумієте ці правила?
- Чи всі погоджуються працювати за цими правилами?
- Чи є в когось доповнення?
- Навіщо ми приймали правила?
- Чи слід застосовувати складання правил групи в роботі з дітьми?

Після обговорення правила фіксуються на аркуші паперу та вивішуються на стіну.

3. Криголам (20 хв)

Вправа «Мій професійний герб та моє професійне кредо»
Учасники об'єднуються у три групи за допомогою лічилки – дитина, вчитель(-ка), матуся.

Учасникам роздаються чисті білі аркуші А4, на яких кожна група учасників має намалювати герб та написати девіз. Пропонується заповнити два поля герба відповідними символами, що найточніше передають зміст кожного поля:

1 група «вчитель(-ка)»: перше – «Я як педагог КД»; друге – «Моя професійна мрія»;

2 група «дитина»: перше – «Я як педагог КД»; друге – «Мої учні»;

3 група «батьки»: перше – «Я як педагог КД»; друге – «Батьки моїх учнів».

На смужці треба написати фразу, яка б могла слугувати професійним девізом (професійним кредо). Це може бути як відомий вислів, так і фраза, придумана учасниками. Після завершення роботи відбувається презентація напрацювань кожної групи.

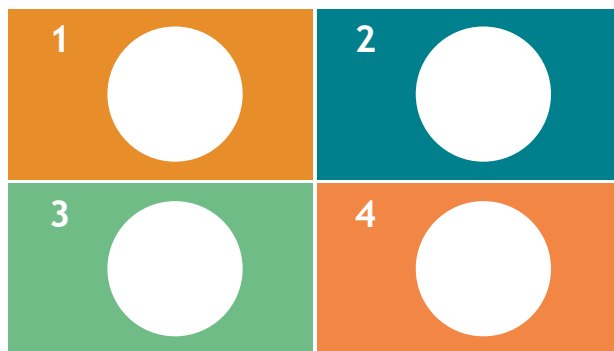
Питання для обговорення:

- Що ви відчували під час виконання цієї вправи?
- Для чого ми це робили?
- Як можна використати цю вправу в роботі з дітьми при викладанні курсу «Культура добросусідства»?

4. Вступне самодослідження (10 хв)

Намалюйте на аркуші (в зошиті, блокноті) таку таблицю та дайте відповідь на запитання, використовуючи умовні позначки.

- **Знаю** – зафарбувати усе коло;
  - **знаю частково** – зафарбувати пів кола;
  - **не знаю** – залишити коло незафарбованим.
1. Я знаю, що таке інтеракція.
  2. Я знаю про відмінності традиційного та інтерактивного навчання.
  3. Я знаю, хто такий(-а) фасилітатор(-ка) та його/її функції.
  4. Я володію інтерактивними методами та вмю застосовувати їх на практиці.

Тренер(-ка) пропонує декільком учасникам за бажанням поділитися своїми відповідями з іншими.

Для орієнтації тренера(-ки) в рівні розуміння теми можна попросити учасників для кожного блоку окремо: плеснути в долоні, якщо вони зафарбували все коло; потупотіти ногами, якщо – половину; нічого не робити, якщо коло не зафарбоване.

	<p>Питання для обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Для чого ми робили цю вправу? – Як можна використати цю вправу при викладанні курсу «Культура добросусідства»? 	
<p>Основна частина</p>	<p>5. Руханка «Іподром» (5 хв)</p> <p>Для активізації учасників тренер(-ка) проводить руханку. До початку вправи варто попередити учасників, що під час виконання вправи їм треба буде плескати по колінах своїх сусідів з правого та лівого боків, а сусіди будуть плескати по їхніх колінах. Якщо учасники не готові до фізичного контакту, вони можуть не брати участь у вправі. Учасники сидять у колі, руки на колінах. Тренер(-ка) показує рухи та коментує. Учасники повторюють за ним/нею.</p> <p>«Хтось бував на іподромі? Нумо ми з вами зараз туди вирушимо. Там є коні, іноді бувають перегони. Як це відбувається?</p> <p>Коні скачуть – плескаємо себе по колінах, вони біжать до дорозі прямо, іноді повертають ліворуч – плескаємо по колінах сусіда(-ки) зліва, потім прямо – плескаємо по колінах себе, праворуч – плескаємо по колінах сусіда(-ки) справа, біжать по піску – потерти рука об руку, знову біжать прямо – плескаємо по колінах себе, ліворуч – плескаємо по колінах сусіда(-ки) зліва, і нарешті фініш – усі встають з місць і вітають переможців – ура!</p> <p>6. Метод «ажурна пилка» (40 хв)</p> <p>Тренер(-ка) заздалегідь готує таблички з кольоровими позначками та розміщує їх на окремих столах (або в різних частинах аудиторії), щоб учасники змогли визначити завдання для їхньої групи.</p> <p>Після цього об'єднує учасників у чотири групи за допомогою смужок кольорового паперу. Кожен(-на) учасник(-ця) має витягнути одну смужку, яка буде відповідати кольору групи.</p> <p>Об'єднані групи стають «домашніми» групами. Кожен(-на) учасник(-ця) входить у дві групи – «домашню» (на першому етапі) та «експертну» (на другому етапі).</p> <p>На першому етапі тренер(-ка) дає учасникам кожної з груп частину інформації, яку вони мають опрацювати (Додаток 1). Потрібно наголосити, що вони мають стати експертами з цієї інформації, щоб надалі пояснити її іншим учасникам. Можна</p>	<p>55 хв</p>

робити записи. Учасники опрацьовують та обговорюють інформацію протягом 10 хвилин.

Бажано обрати в групі голову, таймкіпера(-ку) (той/та, хто стежить за часом) та особу, яка ставить запитання, щоб переконатися, що кожен(-на) учасник(-ця) розуміє зміст матеріалу. На другому етапі тренер(-ка) просить об'єднатися в «експертні» групи в такий спосіб, щоб у кожній групі був/була представник(-ця) з різною кольоровою позначкою. Учасники об'єднуються в групи, де вони стануть експертами з теми, яку розглядали в «домашній групі».

Учасники по черзі доносять інформацію до інших. Кожна «експертна» група вислуховує всіх представників «домашніх» груп, аналізує та підсумовує матеріал загалом.

Після завершення роботи учасникам пропонують повернутися в «домашні» групи. Учасники обговорюють інформацію, отриману в «експертних» групах.

Питання для обговорення:

- Поділіться вашими враженнями від використання методу «ажурна пилка».
- Які позитивні сторони та ризики ви бачите в застосуванні інтерактивних методів викладання?
- Чому при застосуванні інтерактивних методів варто переходити до ролі вчителя(-льки)-фасилітатора(-ки)?
- Які із зазначених в інформаційних довідках методи ви вже використовуєте при викладанні курсу «Культура добросусідства»? Поділіться, як саме.

7. Метод «сенкан» (10 хв)

Підсумуємо те, що ви дізналися про інтерактивні методи, за допомогою сенкана.

Це вірш, який придумали французи і назвали від фр. «п'ять». Дехто каже, що у вільному перекладі це означає «п'ять натхень». Сенкан – це не звичайний вірш, а вірш, написаний за певними правилами.

Щоб скласти сенкан, дотримуйтесь таких правил:

1. *Перший рядок* – поняття, якому присвячений вірш, зазвичай іменник або словосполучення. У нашому разі це буде **Інтерактивні методи**.
2. *Другий рядок* – два прикметники, що характеризують це поняття або описують ваше уявлення про нього.
3. *Третій рядок* – три дієслова, що показують, що «робить» поняття або що з ним відбувається.

4. *Четвертий рядок* – фраза з чотирьох слів, що передає ваше ставлення до поняття (може бути у формі звертання-запитання).

5. *П'ятий рядок* – одне-два слова про емоції, які викликає це поняття.

Це має бути так:

Інтерактивні методи

ДВА ПРИКМЕТНИКИ

ТРИ ДІЄСЛОВА

ФРАЗА

ЕМОЦІЯ (1-2 слова)

Тренер(-ка) просить декількох учасників за бажанням прочитати свої сенкани.

Питання для обговорення:

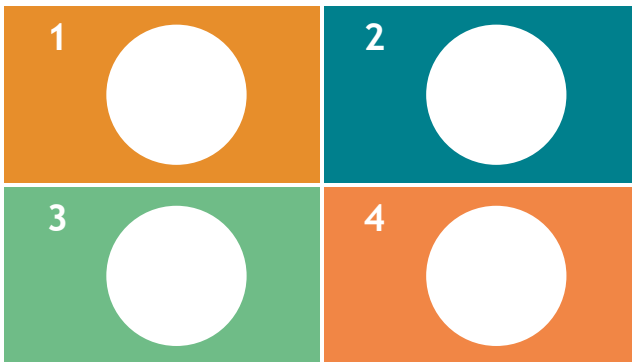
– Як можна використати метод «сенкан» при викладанні курсу «Культура добросусідства»?

8. Вихідне самодослідження (5 хв)

Тренер(-ка) пропонує учасникам ще раз намалювати таблицю для самодослідження та дати відповіді на запитання, використовуючи умовні позначки. Як альтернативний варіант, можна зафарбовувати іншим кольором у першій таблиці.

- **Знаю** – зафарбувати усе коло;
- **знаю частково** – зафарбувати пів кола;
- **не знаю** – залишити коло незафарбованим.

1. Я знаю, що таке інтеракція.
2. Я знаю про відмінності традиційного та інтерактивного навчання.
3. Я знаю, хто такий(-а) фасилітатор(-ка) та його/її функції.
4. Я володію інтерактивними методами та вмю застосовувати їх на практиці.

10 хв

Тренер(-ка) пропонує декільком учасникам за бажанням поділитися своїми відповідями з іншими.

Для орієнтації тренера(-ки) в рівні розуміння теми можна попросити учасників для кожного блоку окремо: плеснути в долоні, якщо вони зафарбували все коло; потупотіти ногами, якщо – половину; нічого не робити, якщо коло не зафарбоване.

9. Вправа «Дій!» (5 хв)

Тренер(-ка) пропонує учасникам подумати, що вони отримали сьогодні та що збираються робити з цією інформацією після навчання. Далі пропонує учасникам розділити аркуш на 3 колонки – «місяць», «три місяці», «рік» – та записати свої плани на майбутнє з урахуванням здобутих знань та навичок. Попросити декількох людей озвучити свої плани.

Через місяць	Через 3 місяці	Через рік

1 група – інтеракція, вступна частина (синя наліпка)

Педагогічні новації пов'язані сьогодні із застосуванням інтерактивних методів у навчальній та виховній діяльності. Розглянемо, як трактують поняття «інтерактивне навчання» в науковій літературі.

Слово «інтерактивне» складається з двох частин – «інтер» та «активне». Перша частина «інтер» – це префікс. Він походить з латинського «inter» та означає «взаємно», «обопільно», «вкупі», «спільно», «між». Друга частина «активне» походить від слова «activus», що означає «рухливе», «діяльне», «жваве», «енергійне». Інтерактивний – це здатний до взаємодії, діалогу.

Інтерактивність (від англ. interaction – «взаємодія») – поняття, яке розкриває характер і ступінь взаємодії між об'єктами.

Інтеракція – безпосередня міжособистісна взаємодія, найважливішою особливістю якої є здатність людини «брати на себе роль іншої».

Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожна дитина відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність. Отже, «**інтерактивне навчання**» – це технології навчання, які дають можливість та сприяють спільно, взаємно, активно навчатися під час навчального процесу.

Інтерактивний метод – це певний підхід до навчального процесу, пов'язаний з вивченням навчального матеріалу під час інтерактивного навчання.

Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх дітей. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання в співпраці), де дитина і вихователь(-ка) є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання. Педагог(-иня) бере на себе роль організатора(-ки) навчального процесу (фасилітатора(-ки)), лідера(-ки) групи. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем. Воно ефективно сприяє формуванню цінностей, навичок і вмінь, створенню атмосфери співпраці, взаємодії, дає змогу педагогу(-ині) стати справжнім(-ньою) лідером(-кою) дитячого колективу. Першим етапом організації інтерактивного навчання є **мотивація** навчальної діяльності, подача теми й очікуваних результатів. Займає цей етап не більш ніж 10-15 % часу заняття. Мета цього етапу – сфокусувати

увагу на проблемі та викликати цікавість до обговорюваної теми, забезпечити розуміння змісту діяльності учасниками освітнього процесу. Це може бути коротка зацікавлювальна розповідь або бесіда, демонстрування наочності або нескладна інтерактивна технологія. Ця вправа обов'язково має бути пов'язана з темою заняття, налаштовує на процес пізнання, психологічно готує до сприйняття теми, концентрує увагу; використовуються прийоми, що створюють проблемні ситуації, викликають цікавість, здивування тощо. Бажано домовитися про правила поведінки, якщо цього не було зроблено раніше.

Методи: *бліцопитування, мікрофон, мозковий штурм, епіграфи, криголам* тощо.

2 група – основна частина (зелена наліпка)

Наступним етапом є **інструктування** педагогом(-инею) дітей (або інших учасників освітнього процесу) щодо правил проведення інтерактивної вправи, завдань, які необхідно вирішити.

Після інструктування і визначення «ролей» здійснюється **безпосередня взаємодія** учасників освітнього процесу; викладання інформації, необхідної для виконання практичного завдання. З метою економії часу можна запропонувати попереднє домашнє вивчення та використання 1-3 інтерактивних вправ (50-75 % часу заняття), обраних залежно від очікуваних результатів. Кожна вправа має певний порядок (інструкцію, правила) і регламент.

Методи: *пошук інформації, мінілекція, броунівський рух, карусель, прес, дерево рішень, кейс, займи позицію, дебати, снігова куля, дискусія, незакінчене речення, мікрофон, ротаційні групи, захист проекту, робота в малих групах* тощо.

3 група – підсумкова частина (червона наліпка)

Завершальним етапом є **рефлексія**. О. Пометун у своїх дослідженнях наголошує, що результатів інтерактивного навчання можна досягти лише за умови проведення рефлексії як завершення будь-якої інтерактивної технології.

Рефлексія діяльності дає змогу осмислити способи і прийоми роботи з навчальним матеріалом, сприяє пошуку найбільш раціональних. Застосування цього виду рефлексії наприкінці уроку дає можливість оцінити активність кожного(-ї) на різних етапах виконання вправи, використовуючи, наприклад, прийом «сходи успіху». Рефлексія змісту навчального матеріалу використовується для виявлення рівня усвідомлення змісту пройденого. Ефективний прийом незакінченого

речення, тези, підбору афоризму, рефлексія досягнення мети з використанням «дерева цілей», оцінки «прирощення» знань та досягнення цілей (незакінченого речення «Я не знав... – Тепер я знаю...»); прийом аналізу суб'єктивного досвіду і досить відомий прийом сенкана, який допомагає з'ясувати ставлення до досліджуваної проблеми, з'єднати старі знання і осмислити нові. Рефлексивна контрольно-оцінна діяльність під час організації колективно-навчальної діяльності в групі передбачає включення кожного(-ї) у взаємоконтроль і взаємооцінку. До 20 % часу – повернення до результатів навчання і можливість переконатися, що учні їх досягли; прояснюється зміст зробленого; аналізується, чому так, а не інакше; закріплюється або коригується засвоєне; намічаються нові теми для роздумів. Рефлексія залежить від різноманітності форм; не тільки вербальна – це можуть бути малюнки, графіки, схеми та ін.

Методи: творче завдання, велике коло, три валізки, два береги, долонька, сенкан тощо.

4 група – ознаки інтерактивної взаємодії, якості педагога(-ині)-фасилітатора(-ки) (жовта наліпка)

Провідними ознаками інтерактивної взаємодії є:

- *Мотивація.* Забезпечує успіх у діяльності. Дитина має бути налаштована на ефективний процес пізнання, бути в ньому особисто зацікавленою.
- *Багатоголосся.* Це можливість кожного(-ї) учасника(-ці) педагогічного процесу мати власну думку.
- *Діалог.* Діалогічність спілкування педагога(-ині) і дітей передбачає їхнє вміння слухати і чути одне одного, уважно ставитися одне до одного, надавати допомогу у формуванні свого бачення проблеми, свого шляху вирішення завдання.
- *Розумова діяльність.* Це не трансляція педагогом(-инею) у свідомість інших готових знань, а організація їхньої самостійної пізнавальної діяльності.
- *Розумова творчість.* Це процес усвідомленого створення дітьми і педагогом(-инею) нових для себе смислів з досліджуваної проблеми. Це й вияв свого індивідуального ставлення до явищ і предметів життя.
- *Свобода вибору.*
- *Створення ситуації успіху.* Провідні умови для створення ситуації успіху – позитивне й оптимістичне оцінювання.
- *Створення атмосфери комфорту та безпеки.*

- *Рефлексія*. Це самоаналіз, самооцінка учасниками педагогічного процесу своєї діяльності, взаємодії.

Відмітною рисою інтерактивного навчання є принципово нова роль педагога(-ині), яка змінюється від транслятора(-ки) знань до консультанта(-ки), співучасника(-ці) процесу. Завданням педагога(-ині) в інтерактивній технології є фасилітація спрямування і допомога процесу обміну інформацією:

- виявлення різноманітних думок;
- звернення до особистого досвіду учасників;
- підтримка активності учасників;
- поєднання теорії і практики;
- взаємозбагачення досвіду учасників;
- заохочення творчості учасників.

Фасилітатор(-ка) – людина, яка забезпечує успішну групову комунікацію.

Педагогічна фасилітація – специфічний вид педагогічної діяльності вчителя(-льки), який має на меті допомагати дитині в усвідомленні себе як самоцінності, підтримувати її прагнення до саморозвитку, самореалізації, самовдосконалення, сприяти її особистісному зростанню, розкриттю здібностей, пізнавальних можливостей, актуалізувати ціннісне ставлення до людей, природи, національної культури на основі організації допоміжного, гуманістичного, діалогічного, суб'єкт-суб'єктного спілкування, атмосфери безумовного прийняття, розуміння та довіри.

Роль учителя(-льки)-фасилітатора(-ки) полягає в тому, щоб створити умови, аби діти мали можливість вільно гратися, спілкуватися; забезпечити дотримання правил; давати дітям змогу обирати різні форми роботи. Дуже важливо навчити дітей встановлювати спільні правила, за якими буде жити і навчатися ця спільнота, та виконувати їх.

Рекомендована література та інтернет-ресурси

1. Главник О., Бевз Г. Технологія тренінгу. – К.: Главник, 2005. – 112 с.
2. Комар О. А. Модернізація сучасного навчально-виховного процесу / 36. наукових праць. Частина II. – К.: Мінімум, 2005. – С. 159-166.
3. Комар О. А. Нове покоління обирає інтерактивні технології навчання / Підготовка педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах у контексті процесів глобалізації: Матеріали Всеукраїнської наук.-метод. конф.: м. Умань, 17-18 листопада 2005 р. / Ред. кол. Н. С. Побірченко (гол. ред.) та ін. – К.: Міленіум, 2005. – 212 с.

4. Інтерактивні методи навчання. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pedrada.com.ua/article/2316-interaktyvni-metody>
5. Лицем до дитини. Інтерактивні методи навчання. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.lycem-do-dytyny.com/interaktyvni-metody-navchannia/>
6. Положення «Про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності» (Наказ МОН України від 17.11.2000 р. № 522).
7. Пометун О. І. Інтерактивні технології навчання: теорія, досвід: метод. посіб. / О. І. Пометун; авт.-уклад.: О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: А.П.Н., 2002. – 136 с.
8. Пометун О. І. Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи: методичний посібник для вчителів / автори-укладачі: О. І. Пометун, І. М. Сущенко. – Київ, 2018. – 96 с.
9. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. – К., 2007. – 144 с.

**Тема: ОНЛАЙН-ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ ВИКЛАДАННЯ
КУРСУ «КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА»**

Авторка розробки: Лія Олійник (м. Миколаїв)

Мета: підвищення рівня цифрової компетентності педагогів для ефективного викладання курсу «Культура добросусідства» в дистанційному, змішаному та очному форматах.

Завдання:

- поглибити знання щодо змісту понять «хмарні технології», «онлайн-інструменти»;
- розширити уявлення про види хмарних технологій та онлайн-інструментів;
- сприяти усвідомленню важливості застосування онлайн-інструментів відповідно до поставленої освітньої мети;
- обговорити можливості застосування онлайн-інструментів для викладання курсу «Культура добросусідства»;
- набути досвіду користування різними онлайн-інструментами (Mentimeter, Padlet, Jamboard, презентації Google).

Очікувані освітні результати для учасників:

- пояснюють зміст понять «хмарні технології», «онлайн-інструменти»;
- називають різні види хмарних технологій та онлайн-інструментів і пояснюють їхні можливості;
- обирають онлайн-інструменти відповідно до поставленої освітньої мети;
- обирають онлайн-інструменти, доцільні для застосування під час викладання курсу «Культура добросусідства»;
- вміють користуватися онлайн-інструментами (Mentimeter, Padlet, Jamboard, презентації Google) для виконання певного завдання.

Ключові поняття та ідеї: цифрова компетентність, онлайн-інструменти, хмарні технології.

Орієнтовна тривалість заняття: 2 год.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): інтернет, ноутбук у тренера/тренерки, смартфони в учасників, проєктор, фліпчарт, маркери, фломастери, аркуші для фліпчарту.

1. Представлення тренера, повідомлення теми та форми проведення тренінгу (5 хв)

Тренеру(-ці) варто повідомити учасникам, що заняття буде проведено у форматі BYOD (Bring Your Own Device) – «Принеси свій власний пристрій». Тобто під час заняття потрібно буде використовувати власний смартфон.

2. Знайомство/згуртування (10 хв)**Вправа «Мене звать... Я люблю...»**

Вправу розпочинає тренер(-ка). Він/вона стає в центрі кімнати, простягає дві руки в різні боки і каже: «Мене звать Лія. З одного боку – я люблю яблука, а з другого боку – я люблю співати». Учасник(-ця), що теж любить яблука, підходить і бере тренера(-ку) за руку та продовжує: «З одного боку – я люблю яблука, а з другого боку – я люблю ...». Так продовжуємо грати, поки до цього ланцюжка не приєднаються всі учасники тренінгу.

3. Правила роботи у групі (10 хв)

Якщо група нова – визначення правил (уточнення та узагальнення пропозицій), якщо продовження тренінгу – нагадування можливих правил: вільна нога, піднята рука, конфіденційність (тут і зараз), «Стоп» або «Я у будиночку», говоримо від власного імені «Я-висловлювання», поважаємо думку кожного, шматок пирога (лаконічність), смартфон у режимі «Тиша».

Для визначення правил учасникам(-цям) пропонується використати смартфон (планшет, ноутбук), щоб написати декілька найважливіших, на їхню думку, правил роботи групи.

Для цього тренер(-ка) створює опитування «Напишіть найважливіші, на вашу думку, правила роботи нашої групи» (не більше 3) у програмі <https://www.mentimeter.com/>.

Під час заняття тренер(-ка) надає учасникам покликання, цифровий код або QR-код для фіксації відповідей.

Тренер(-ка) виводить відповіді на екран. Відбувається обговорення і спільне прийняття правил для всієї групи.

4. Очікування від тренінгу. Вправа «Три рівні» (10 хв)

Тренер(-ка) завчасно створює дошку для роботи в програмі Jamboard.

Тренер(-ка) пропонує учасника(-цям) перейти за покликанням

35 хв

	<p>на Google Jamboard (надається тренером(-кою) під час заняття). У першому фреймі на стікері жовтого кольору напишіть очікування від заняття особисто для себе, на другому фреймі на стікері блакитного кольору – очікування на рівні закладу освіти та на третьому фреймі на стікері зеленого кольору – очікування на рівні України.</p>	
<p>Основна частина</p>	<p>1. Вправа: «Карта думок» (15 хв)</p> <p>Мета: з'ясувати, наскільки учасники розуміють, що таке хмарні технології, якими онлайн-інструментами користуються у своїй роботі, наскільки розуміють їхнє призначення для курсу «Культура добросусідства».</p> <p>Інструкція: Тренер(-ка) роздає кожному(-ій) учаснику(-ці) по три паперові стікери і пропонує на кожному з них зафіксувати асоціації, які в них виникають, коли вони чують словосполучення «хмарні технології» або «онлайн-інструменти». Один стікер – одна асоціація.</p> <p>Учасники по черзі озвучують та наклеюють свої стікери на аркуш фліпчарту або дошку. Тренер(-ка) узагальнює та об'єднує схожі асоціації.</p> <p>Якщо група не розуміє зміст якоїсь з асоціацій, тренер(-ка) просить пояснити учасника(-цю), що її зазначила. За потреби тренер(-ка) також коментує та доповнює.</p> <p>Питання для обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Що нового про онлайн-інструменти та хмарні технології ви дізналися з асоціацій інших учасників? – Які з онлайн-інструментів та хмарних технологій ви вже використовуєте у своїй роботі? <p>2. Мінілекція «Хмарні технології» (10 хв)</p> <p>Тренер(-ка) готує матеріали для презентації учасникам про переваги та ризики використання хмарних технологій. Також зазначає, що користування хмарними технологіями та онлайн-інструментами дає змогу не обтяжувати пам'ять цифрового пристрою.</p> <p>Під час мінілекції варто спиратися на досвід учасників, який вони продемонстрували в попередній вправі «Карта думок».</p> <p>3. Вправа «Світове кафе» (40 хв)</p> <p>Мета: залучити у процес обговорення теми тренінгу учасників та створити майданчик для рефлексії здобутого досвіду, планування і створення нових творчих продуктів.</p>	<p>65 хв</p>

До початку заняття тренер(-ка) створює дошку в сервісі <https://padlet.com> (формат дошки – полиця. Кожна група має окремий стовпець для фіксації відповідей).

Тренер(-ка) об'єднує учасників у п'ять груп. Після цього озвучує загальну тему, яку вони будуть обговорювати, – «Онлайн-інструменти для викладання курсу «Культура добросусідства»».

Кожна група дістає назву одного онлайн-інструмента – LearningApps.org, Wordwall, Canva, Kahoot, YouTube. Також тренер(-ка) може надати коротку інформацію про онлайн-інструмент із Додатка 1.

У кожній групі учасники обирають людину, яка буде «господарем(-кою) стола». Її завданням є, крім власне участі в обговоренні, фіксація ідей та стимулювання дискусії. Тренер(-ка) пояснює процедуру проведення:

– Кожна група спочатку матиме п'ять хвилин на обговорення своєї теми. Після завершення п'яти хвилин за столом залишається тільки «господар(-иня)», а всі інші переходять до наступного столу за годинниковою стрілкою і починають обговорювати протягом п'яти хвилин тему наступного столу. Завдання «господаря(-ині)» – назвати тему столу, коротко озвучити, що вже напрацьовано, і попросити додати. Під час обговорення більшою мірою зосереджуйтеся на напрацьованих ідеях, а не на аналізі їхньої доцільності. «Господар(-иня)» столу фіксують відповіді на дошці Padlet.

Тренер(-ка) пропонує учасникам під час аналізу інструмента розглядати його через три запитання:

1. Які переваги й недоліки сервісу при його застосуванні в освітньому процесі?
2. Як можливості сервісу можна використати для викладання курсу «Культура добросусідства»?
3. Які ігри, вправи, матеріали за змістом програми курсу «Культура добросусідства» можна проводити за допомогою цього сервісу?

Коли учасники(-ці) повернуться до своєї групи, вони переглядають (протягом 5 хвилин) всі напрацювання, за потреби систематизують.

Після цього тренер(-ка) виводить напрацювання на екран і пропонує учасникам ознайомитися (може зачитувати ідеї груп).

Тренер(-ка) також може підготувати декілька прикладів використання сервісів для викладання курсу «Культура добросусідства» і презентувати їх після проведення презентацій учасниками.

	<p>Питання для обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Які можливості сервісів вас здивували? – Які ідеї використання сервісів у курсі «Культура добросусідства» візьмете собі в роботу? 	
<p>Заключна частина</p>	<p>1. Рефлексія. Вправа «Що я покладу на методичну полицю» (10 хв)</p> <p>Мета: підвести підсумок тренінгу, розставити акценти, дати мотивацію на використання набутих умінь та навичок.</p> <p>Тренер(-ка) пропонує учасникам пригадати заняття, проаналізувати, чим саме воно було корисне, та подумати: що кожен/кожна може залишити на уявній власній методичній полиці, щоб користуватися у професійній діяльності. Після цього тренер(-ка) пропонує учасникам заповнити слайд у спільній Google-презентації (презентація з пустими слайдами підготовлена завчасно).</p> <p>2. Повернення до очікувань. Вправа «Три рівні» (5 хв)</p> <p>Кожному(-ій) учаснику(-ці) потрібно подивитися на свої очікування за трьома рівнями, визначеними на початку тренінгу під час виконання вправи «Три рівні» на дошці Google Jamboard. Якщо очікування виправдалися, змініть колір стікерів на помаранчевий на фреймах.</p> <p>Очікування на рівні України зазвичай залишаються, бо їхня реалізація можлива після впровадження здобутих знань під час тренінгу у своїй педагогічній діяльності.</p> <p>3. Відповіді на запитання. Зворотний зв'язок. Подяка учасникам тренінгу (5 хв)</p>	<p>25 хв</p>

1. LearningApps.org – сервіс для підтримки процесів навчання та викладання за допомогою невеликих інтерактивних модулів. Ці модулі можуть використовуватися безпосередньо як навчальні ресурси або для самостійної роботи. Блоки (вони називаються «вправами») не включені в жодні конкретні сценарії чи програми, тому не розглядаються як цілісні уроки чи завдання, натомість їх можна використати в будь-якому доречному методичному сценарії, як-от дидактична підтримка курсу «КД».

2. Wordwall – сервіс для створення інтерактивних вправ і матеріалів для роздруку. Більшість шаблонів доступні в інтерактивному вигляді, а також у версії для роздруку. Інтерактивні вправи можна відтворювати на будь-якому вебпристрої: комп'ютері, планшеті, телефоні чи інтерактивній дошці. Учні можуть відтворювати їх самостійно, або це може робити вчитель/вчителька в той час, як учні та учениці виконують вправу по черзі біля дошки. Матеріали для роздруку можна роздрукувати із сайту або завантажити у вигляді файлу PDF. Їх можна використовувати як додаток до інтерактивної вправи або як окрему вправу.

3. Canva – сервіс для розроблення приголомшливих дизайнів з дивовижним набором функцій. Заощаджуйте час і створюйте спільні дизайни в режимі реального часу. Презентації, публікації в Instagram і багато іншого – ви можете створити команду з Canva та співпрацювати на будь-якому пристрої в будь-якій точці світу. Забудьте про складні процедури реєстрації або затвердження. Просто запросіть свою команду, виберіть її дозволи на доступ і почніть створювати за лічені секунди. Знайдіть, приєднайтеся та створіть кілька команд для різних проєктів на одній платформі.

4. Kahoot – учні грають самостійно протягом певного періоду часу, а питання і відповіді відображаються на їхніх пристроях. Мільйони вчителів та студентів розкривають магію навчання за допомогою Kahoot! Створіть власний кахут за лічені хвилини або виберіть з понад 40 мільйонів готових до гри ігор. Залучіть учнів, які не відвідують школу, за допомогою наших можливостей дистанційного навчання, грайте в класі та занурюйтесь у звіти про ігри, щоб оцінити навчання. Створення навчальної гри Kahoot займає лише хвилини. Ви можете

створити кахут з нуля, використовувати банк запитань, щоб змішувати та поєднувати наявні запитання, редагувати шаблон або налаштувати наявні кахути, створені іншими користувачами.

5. YouTube – відеохостинг. Користувачі можуть додавати, продивлятися і коментувати ті чи інші відеозаписи. Завдяки простоті та зручності використання YouTube став одним із найпопулярніших місць для розміщення відеофайлів. Служба містить як професійні, так і аматорські відеозаписи, зокрема й відеоблоги.

**Тема: АКТИВНІ ТА ІНТЕРАКТИВНІ ФОРМИ
І МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ
«КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА».
ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ
І ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КУРСІ
«КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА»**

Авторка розробки: Ірина Унгурян (м. Чернівці)

Мета: підвищення професійної компетентності педагогічних працівників щодо застосування активних та інтерактивних форм і методів для ефективного викладання курсу «Культура добросусідства».

Завдання:

- ознайомити учасників із поняттям «активне навчання»;
- продемонструвати особливості та різницю пасивних, активних та інтерактивних форм і методів;
- подати перелік активних та інтерактивних форм і методів організації діяльності учасників освітнього процесу при викладанні курсу «Культура добросусідства» в Новій українській школі.

Очікувані освітні результати для учасників:

- розкриватимуть значення поняття «активне навчання»;
- розрізнятимуть пасивні, активні та інтерактивні форми і методи;
- відбиратимуть активні та інтерактивні форми і методи для викладання курсу «Культура добросусідства» в Новій українській школі;
- моделюватимуть навчальну діяльність учнів при викладанні курсу «Культура добросусідства» відповідно до теми, очікуваних результатів та змісту.

Ключові поняття та ідеї: пасивні методи навчання, активні методи навчання, інтерактивні методи навчання, таксономія Блума, експериментальна робота, пошуково-дослідницька робота.

Орієнтовна тривалість заняття: 1 год 30 хв.

Цільова група: вчителі початкових класів.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): аркуші для фліпчарту, кольорові маркери, стікери різного кольору, навчальні матеріали з додатків.

Хід тренінгового заняття

Назва виду навчальної діяльності	Зміст навчальної діяльності	Тривалість
Вступна частина тренінгу	<p>Знайомство</p> <p>Вправа «Бінго. Знайомство»</p> <p>Завдання: учасники спілкуються одне з одним і шукають колег, які відповідають твердженням, зазначеним у навчальному матеріалі «Бінго. Знайомство» (додаток 1), та замальовують відповідну клітинку в ньому. Перемагає той/та учасник(-ця), який/яка замалює комірочки по діагоналі, або по вертикалі, або по горизонталі. У цьому разі учасник(-ця) викрикує «Бінго!», і вправа завершується.</p>	5-7 хв
	<p>Визначення правил роботи групи та очікувань учасників від тренінгу</p> <p>Якщо матимемо час, то можна запропонувати учасникам самим скласти перелік домовленостей для роботи в групі. Інший спосіб – надати попередньо підготовлений перелік правил та запропонувати учасникам проголосувати за них.</p> <p>Тренер(-ка) повідомляє учасникам тему заняття та очікувані результати і паралельно демонструє відповідні слайди презентації (додаток 2).</p> <p>Учасники на стікерах записують три очікування від тренінгового заняття та розміщують їх на аркуші фліпчарту з назвою «Парковка». Доступ до цього аркуша є в учасників протягом усього тренінгу, тому вони можуть доповнювати або уточняти власні очікування.</p>	5 хв
	<p>Підвищення мотивації учасників</p> <p>Групування</p> <p>Тренер(-ка) просить учасників сформувати горизонтальну лінію, не спілкуючись, у порядку тривалості педагогічного стажу: від найменш тривалого до найтривалішого. Далі учасники перевіряють правильність розташування. Наступний крок – учасники називають числа від 1 до 5. Так утворюються 5 груп.</p> <p>Тренер(-ка) пропонує учасникам попрацювати в групах. Завдання для учасників: «Уявіть, що вам потрібно пояснити значення словосполу-</p>	3-4 хв 15-12 хв

		чення “активне навчання” 10-річній дитині. Складіть визначення цього поняття за допомогою 15 слів і представте результати іншим учасникам».	
Основна частина тренінгу	Мінілекція	Тренер(-ка) розкриває визначення поняття «активне навчання», подає класифікацію активних методів, пояснює різницю між пасивними, активними та інтерактивними формами і методами, супроводжуючи пояснення завчасно підготовленою презентацією. Для підготовки мінілекції можна скористатися матеріалом додатка 2.	15 хв
	Руханка «Ділимо на 3»	Учасники і тренер(-ка) стають у коло. Завдання – по черзі лічити до 30, але числа, які діляться на 3 або в написанні яких є цифра 3, потрібно замінити на плескання долонями. Якщо учасник(-ця) помилився(-лася), гра починається спочатку.	5 хв
	Відбір методів і технік	Вправа «Діамантовий рейтинг» Учасники продовжують працювати у створених раніше групах. Кожна група отримує навчальний матеріал «Діамантовий рейтинг» (додаток 4). Завдання – протягом 10 хвилин обговорити в групах та розмістити на «діаманті» картки з назвами методів і технік. Учасники по черзі представляють результати роботи.	10 хв
	Моделювання навчальної діяльності учнів (відповідно до очікуваних результатів та змісту навчального тижня)	Робота в групах Учасники продовжують працювати у створених раніше групах. Кожна група отримує назву тижня курсу «Культура добросусідства» (I цикл) та перелік очікуваних результатів (додаток 5). Завдання для учасників: Доберіть методи та форми навчальної діяльності учнів, запишіть результати на аркуші фліпчарту. Представте напрацювання іншим групам. Після завершення роботи учасники отримують розроблені 5 тижнів відповідно до змісту та очікуваних результатів.	3-4 хв

Заключна частина	Рефлексія/ дебрифінг	Кожен(-на) учасник(-ця) витягує картку з назвою «подарунка». Учасники по черзі пояснюють, що робитимуть із «подарунком» у контексті використання різних методів і технік навчальної діяльності. Наприклад, подарунком може бути яблуко, потяг, плащ, стілець тощо. Мета вправи – сприяти розвитку педагогічної уяви щодо використання різних засобів для зв'язку теми, очікуваних результатів та змісту навчальних занять.	3-4 хв
------------------	-------------------------	--	--------

БІНГО

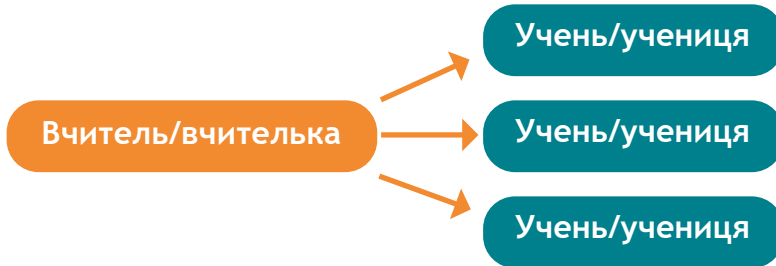
Знайомство

Знайдіть у групі учасника(-цю) який / яка...

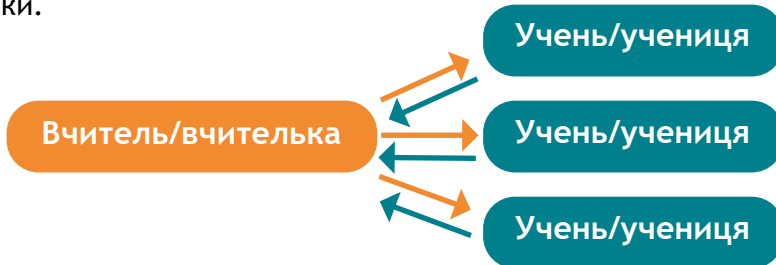
організовує групову роботу зі своїми учнями	може назвати 5 активних видів діяльності	може вказати на різницю між активними та інтерактивними видами діяльності	організовує дискусії з учнями більше одного разу на місяць	відвідував(-ла) тренінг або майстер-клас з використанням активних методів
вважає, що учнів потрібно залучати до роботи за допомогою активних методів	використовує у роботі «Ажурну пилку»	використовує «Мозковий штурм» на початку уроку/ заняття	використовує у роботі «Акваріум»	організовує зі своїми учнями роботу в парах
використовує активні методи без підготовки	може назвати 5 інтерактивних видів діяльності	вважає, що використовувати активні методи легше з дітьми, ніж з дорослими	може вказати на різницю між активними та пасивними видами діяльності	використовує активні методи у роботі з батьками / дорослими
організовує парну роботу учнів більше одного разу на тиждень	організовує дебати учнів більше одного разу на місяць	планує наперед використання активних методів	використовує у роботі схему «Діаграма Венна»	порівнює з учнями об'єкти за допомогою Т-таблиці
вважає, що активні методи на уроках/ заняттях мають переважати	вважає, що ключовими мають бути пасивні методи роботи	може назвати 5 пасивних видів діяльності	вважає, що використовувати активні методи легше з дорослими, ніж з дітьми	використовує інтерактивні методи у роботі з батьками

Види методів

Пасивні методи – це навчання, у процесі якого вчитель(-ка) є основною дійовою особою, що керує ходом заняття, а учні виступають у ролі пасивних слухачів, підпорядкованих директивам учителя(-льки).

Активні методи – це навчання, у процесі якого учні та вчитель(-ка) взаємодіють одне з одним, і учні тут не пасивні слухачі, а активні учасники.

Інтерактивні методи – форма навчання, у процесі якого учні і вчитель(-ка) перебувають у режимі бесіди, діалогу між собою. Це співпраця, взаємонавчання: вчитель/вчителька – учень/учениця, учень/учениця – учень/учениця. Водночас учитель/вчителька й учень/учениця – рівноправні, рівнозначні суб'єкти навчання.

Таксономія Блума

Приклади завдань за «пірамідою» Блума:

- Рівень 1. Запам'ятовування (знання): переказати, виділити, скласти список тощо.
- Рівень 2. Розуміння: пояснити, описати, визначити ознаки, сформулювати по-іншому тощо.
- Рівень 3. Застосування: вирішити, застосувати, проілюструвати, зробити тощо.
- Рівень 4. Аналіз: перевірити, порівняти, виявити відмінності, проаналізувати тощо.
- Рівень 5. Оцінка: довести, прогнозувати, представити аргументи, захистити свою точку зору тощо.
- Рівень 6. Створення (синтез): створити, скласти алгоритм, придумати дизайн, розробити.

Модель традиційного уроку	час (хв)
Організаційний момент	3
Перевірка домашнього завдання	5-7
Пояснення нового матеріалу	10
Закріплення нового матеріалу	15
Аналіз виконаних завдань. Оцінювання учнів	5
Домашнє завдання	3

Модель уроку із використанням таксономії Блума	час (хв)
Організаційний момент	3
Самостійне засвоєння нової інформації	5-7
Виконання навчальних завдань	35
Підсумки уроку	3
Аналіз виконаних завдань. Оцінювання учнів	5
Домашнє завдання	3

Застосування методів навчання

Активні методи навчання

Метод дискусії

Цілі:

- вміння слухати одне одного;
- формулювання аргументів;
- використання тез;
- представлення своєї думки;
- добре слухати;
- вміння робити висновки.

Техніки:

- Дебати «за і проти»
- Панельні дебати
- Оксфордські дебати
- Дискусія над пунктами
- Метаплан
- Покер критерійний
- «Шість капелюхів» де Боно
- «Акваріум»

Метод драми

Цілі:

- навчитись емпатії;
- вираження думок та почуттів;
- вміння розуміти різні життєві позиції та типи поведінки;
- удосконалення комунікативних здібностей;
- представлення своєї позиції;
- розуміння переживання інших.

Техніки:

- Розігрування сценок
- Симуляція
- Навчальні ігри та забави
- «Шість капелюхів» де Боно

Метод проведення аналізу та розв'язання проблем

Цілі:

- формування умінь проникливого аналізу проблемної ситуації;
- пошук та формулювання аргументів;
- залучення всіх учасників;
- вміння шукати та збирати відповідну інформацію та сортувати матеріали.

Техніки:

- Мозковий штурм
- SWOT
- Дерево рішень
- Чесноти, вади і те, що цікаве
- Діамантовий рейтинг
- Кейс-стаді
- Станції завдань

Метод навчання в невеликих групах

Цілі:

- співпраця;
- планування та реалізація ідей;
- діяльність;
- креативність;
- поділ ролей, завдань;
- лідерство;
- відповідальність за себе та інших;
- удосконалення комунікативних умінь;
- уміння ризикувати.

Техніки:

- Пазли – експертська головоломка
- Метаплан
- Естафета
- Плакат думок
- SWOT

Метод проєкту

Цілі:

- вміння ухвалювати групові та індивідуальні рішення;
- робота в малих групах;
- вирішення конфліктів;
- ведення переговорів;
- представлення власної позиції;
- добре вислухати;
- вміння робити висновки;
- аналіз власної діяльності;
- індивідуальна та групова відповідальність.

Додаток 3

Незакінчене речення

Уявіть, що ви маєте пояснити значення словосполучення «активне навчання» 10-річній дитині. Складіть визначення цього поняття за допомогою 15 слів і представте результати іншим учасникам

Активне навчання – це...

Діамантовий рейтинг

Розмістіть картки із назвами методів та технік відповідно до надписів на «діаманті»

Діамантовий рейтинг

Мозковий штурм	Руханки	Аналіз історій/ кейсів	Континуум
Обговорення у колі	Робота в парах	Читання творів	Акваріум
Виготовлення постерів	Відповіді на запитання учителя(-ки)	Робота в групах	Застосування знань у практичних завданнях
Рольові ігри/інсценування	Прослуховування діалогів	Ажурна пилка	Демонстрація учителем(-лькою)
Перегляд відео	Тріади	Малюй і пиши	Діамантовий рейтинг

ГРУПА 1

**Інтегрована тема: Вода. Водойми. «Зелені острови»
мого населеного пункту**

Тиждень: 8-9 (Подорож 6)

Орієнтовні дослідницькі запитання:

- Чи можна небезпеку біля водойм перетворити в безпеку?

Назва освітньої галузі	Очікувані результати навчання
<p>Мовно-літературна освітня галузь</p>	<ul style="list-style-type: none"> • вступає в діалог на теми, які викликають зацікавлення [2 МОВ 1-1.6-1]; • розширює власний словниковий запас; • фіксує графічно (малює) інформацію на основі тексту; • обмінюється короткими усними повідомленнями про водойми свого регіону [2 МОВ 1-1.6-4]; • створює невеликі та нескладні за змістом усні висловлювання про дбайливе ставлення до водних багатств [2 МОВ 1-1.6-4]; • пояснює, що таке «зелені острови» [2 МОВ 1-1.6-4]; • повідомляє результати дослідження [2 МОВ 1-1.6-4].
<p>Математична освітня галузь</p>	<ul style="list-style-type: none"> • порівнює об'єкти навколишнього світу за довжиною, місткістю (об'ємом) [2 МАО 3-1.2-3]; • виконує дії додавання і віднімання з іменованими числами, поданими в однакових одиницях вимірювання [2 МАО 3-1.2-7]; • розв'язує проблемні ситуації зі свого життя, що містять групи пов'язаних між собою величин (довжини, місткості (об'єму)) [2 МАО 3-1.2-1]; • здійснює вимірювання місткості, маючи вільний доступ до необхідних вимірювальних приладів (банка, мензурка) та різного роду нестандартних мірок / підручних засобів (склянка, горнятко, ложка тощо) [2 МАО 3-4.7-1].

<p>Природнична освітня галузь</p>	<ul style="list-style-type: none"> • розрізняє живі і неживі природні об'єкти [2 ПРО 1-4.3-2]; • співвідносить об'єкти та явища живої і неживої природи з їхніми зображеннями/описами, і навпаки [2 ПРО 1-4.3-2]; • запитує, щоб довідатися більше про природні і штучні водойми [2 ПРО 3-3.3-1]; • пояснює важливість впливу питної води та «зелених островів» на організм людини [2 ПРО 2-3.4-1]; • дізнається, чому і як потрібно ощадно використовувати природні ресурси – воду, зелені насадження тощо [2 ПРО 2-3.4-1]; • розповідає про правила поведіння під час відпочинку на природі (в лісі, біля водойм) та застосовує їх на практиці [2 ПРО 2-3.2-1]; • прибирає за собою сміття й намагається його сортувати [2 ПРО 2-3.2-8]; • бере участь разом із дорослими в безпечних екологічних акціях на захист довкілля (прибирання сміття, посадка дерев, квітів, розчистка джерел тощо) [2 ПРО 2-3.2-5]; • описує об'єкти природи своєї місцевості за певними ознаками [2 ПРО 2-3.1-3]; • називає природні і створені людиною об'єкти довкілля [2 ПРО 3-3.3-1].
<p>Соціальна та здоров'язбережувальна освітня галузь</p>	<ul style="list-style-type: none"> • пояснює, спираючись на власний досвід та на приклади літературних героїв, персонажів мультфільмів тощо, як він/вона розуміє, що кожен учинок має наслідки [2 СЗО 3-2.2-7].
<p>Громадянська та історична освітня галузь</p>	<ul style="list-style-type: none"> • пояснює, чому природа важлива для людини [2 ГІО 3-2.2-1]; • знає, чому і як потрібно ощадно використовувати природні ресурси: воду, зелені насадження [2 ГІО 3-2.2-1]; • пояснює, чому зберігати природу – обов'язок кожного(-ї) [2 ГІО 3-2.2-4].
<p>Технологічна освітня галузь</p>	<ul style="list-style-type: none"> • має уявлення про підготовку природних матеріалів до роботи [2 ТЕО 1-1.4-4]; • розповідає про призначення інструментів для роботи [2 ТЕО 2-4.3-1];

	<ul style="list-style-type: none"> • називає послідовність дій під час виготовлення виробів із природних матеріалів [2 ТЕО 1-1.4-4]; • виготовляє аплікації з природних матеріалів на площині з використанням клею [2 ТЕО 2-4.3-1].
--	---

ГРУПА 2

Інтегрована тема: Назви довкола мене. Історія назви мого населеного пункту, вулиці

Тиждень: 10 (Подорож 7)

Орієнтовні дослідницькі запитання:

- Чому моя вулиця має таку назву?

Назва освітньої галузі	Очікувані результати навчання
<p>Мовно-літературна освітня галузь</p>	<ul style="list-style-type: none"> • пояснює, навіщо люди дають назви [2 МОВ 1-1.6-4]; • розповідає, як називається вулиця, на якій живе [2 МОВ 1-1.6-4]; • правильно вимовляє назву свого населеного пункту, вулиці; • записує назву свого населеного пункту, вулиці друкованими літерами; • ставить запитання для уточнення почутої інформації [2 МОВ 1-1.3-2]; • виявляє зацікавлення до усного повідомлення [2 МОВ 1-1.6-4]; • виокремлює для себе цікаву інформацію та ділиться нею з іншими [2 МОВ 1-1.6-4]; • розуміє зміст прочитаного [2 МОВ 2-2.2-5]; • звертається до дорослих за підтвердженням правдивості інформації [2 МОВ 1-1.6-5].
<p>Математична освітня галузь</p>	<ul style="list-style-type: none"> • лічить за правилами лічби об'єкти навколишнього світу – будинки, назви вулиць тощо (розташовані послідовно, по колу, хаотично) [2 МАО 1-4.2-1]; • перетворює почуту/побачену інформацію у схему [2 МАО 2-2.1-2];

	<ul style="list-style-type: none"> • уживає в мовленні порядкові числівники, встановлюючи порядковий номер об'єкта відносно іншого [2 MAO 1-1.1-1]; • встановлює відносне розміщення об'єктів на площині та у просторі (лівіше, правіше, вище, нижче тощо), використовуючи математичну мову [2 MAO 4-4.4-1]; • розрізняє поняття «точка», «пряма», «крива» та «ламана» [2 MAO 4-4.5-1]; • вимірює довжину предметів або відрізків [2 MAO 3-4.7-4].
<p>Природнича освітня галузь</p>	<ul style="list-style-type: none"> • вчиться пізнавати себе і навколишній світ шляхом спостереження і дослідження [2 ПРО 1-1.4-1]; • цікавиться походженням назв географічних об'єктів, об'єктів живої та неживої природи своєї місцевості [2 ПРО 2-3.1-1]; • розповідає про назви населених пунктів, вулиць, об'єктів живої і неживої природи у своєму населеному пункті та пояснює походження деяких з них [2 ПРО 2-3.1-1].
<p>Соціальна та здоров'язбережувальна освітня галузь</p>	<ul style="list-style-type: none"> • усвідомлює важливість дотримання правил безпечної поведінки на дорозі, вулиці [2 СЗО 1-2.1-1]; • демонструє поведінку, яка запобігає або зменшує ризики для життя і здоров'я під час дорожнього руху [2 СЗО 1-2.3-1]; • об'єднується з іншими дітьми у групу для навчання та гри [2 СЗО 3-4.4-6].
<p>Технологічна освітня галузь</p>	<ul style="list-style-type: none"> • моделює та конструює виріб з деталей конструктора, користуючись графічним зображенням схем, за власним задумом самостійно чи з допомогою дорослих [2 ТЕО 1-1.4-1]; • демонструє результати власної діяльності самостійно чи з допомогою дорослих [2 ТЕО 2-1.5-1]; • описує, спираючись на запитання дорослих, чого хотів(-ла) досягти [2 ТЕО 2-1.5-2].

ГРУПА 3

**Інтегрована тема: Назви довкола мене. Гроші.
Секрети гривні**

Тиждень: 11 (Подорож 8)

Орієнтовні дослідницькі запитання:

- На що варто заощаджувати гроші?

Назва освітньої галузі	Очікувані результати навчання
Мовно-літературна освітня галузь	<ul style="list-style-type: none"> • пояснює, навіщо людям гроші; • сприймає усну інформацію [2 МОВ 1-1.1-1]; • називає номінали купюр національної валюти України [2 МОВ 1-1.2-1]; • надає елементарні відомості про історію національної грошової валюти [2 МОВ 1-1.5-1]; • будує діалог на теми, які викликають зацікавлення [2 МОВ 1-1.6-1]; • створює прості медіатексти з допомогою дорослого(-ї) [2 МОВ 4-1.7-6].
Математична освітня галузь	<ul style="list-style-type: none"> • збирає дані, що відображають повсякденні проблеми, на основі запропонованого опитувальника (два-три запитання) [2 МАО 5-1.2-8]; • оперує грошима, здійснюючи покупки у крамницях (справжніх та уявних), продаж і покупки на шкільних ярмарках тощо [2 МАО 3-1.2-2]; • розуміє поняття «решта» [2 МАО 3-1.2-2]; • здійснює перевірку решти довільним способом [2 МАО 1-3.3-4].
Природнична освітня галузь	<ul style="list-style-type: none"> • розповідає, чому потрібно економно використовувати воду, електроенергію та тепло вдома і в школі [2 ПРО 2-3.4-1]; • пояснює, як бережливе ставлення до предметів побуту зберігає природні ресурси [2 ПРО 2-3.4-2]; • дотримується елементарних правил економії води та електроенергії в побуті та у школі [2 ПРО 2-3.4-1].

<p>Соціальна та здоров'язбережувальна освітня галузь</p>	<ul style="list-style-type: none"> • пояснює значення грошей та матеріальних цінностей [2 СЗО 3-4.5-3]; • складає перелік речей, необхідних для конкретної життєвої ситуації [2 СЗО 3-4.3-2]; • пояснює, чому люди купують товари [2 СЗО 3-4.3-3]; • розмірковує над вибором перспективи витрачання та заощадження, вчиться протистояти щоденним спокусам та досягати кінцевої мети [2 СЗО 3-2.3-6]; • практикує свідоме ставлення до грошей [2 СЗО 3-4.5-3]; • пояснює, якою має бути підприємлива людина [2 СЗО 3-1.4-9]; • пояснює, чому важливо поважати чужу власність [2 СЗО 3-1.4-10]; • визнає важливість помірності у споживанні послуг та продукції [2 СЗО 3-4.5-3]; • уникає виявів неповаги та приниження у власній поведінці [2 СЗО 1.1-1]; • належно реагує на цькування, тиск та приниження [2 СЗО 1-1.1-3]; • визначає дії, які його/її ображають [2 СЗО 1.1-1].
<p>Громадянська та історична освітня галузь</p>	<ul style="list-style-type: none"> • розрізняє теперішнє, минуле і майбутнє [2 ГІО 2-1.3-3]; • розпитує старших людей про минуле [2 ГІО 2-3.1-2]; • розрізняє номінали купюр національної валюти України, зображення на купюрах [2 ГІО 5-8.3-1]; • розрізняє казкові події та події минулого [2 ГІО 2-1.3-1]; • пояснює, до кого можна звернутися по допомогу, якщо когось ображають або принижують [2 ГІО 2-6.2-2]; • обстоює думку, що не треба замовчувати негідної поведінки інших [2 ГІО 2-6.2-3].
	<ul style="list-style-type: none"> • моделює та конструює виріб з деталей конструктора, користуючись графічним зображенням схем, за власним задумом самостійно чи з допомогою дорослих [2 ТЕО 1-1.4-1];

	<ul style="list-style-type: none"> • демонструє результати власної діяльності самостійно чи з допомогою дорослих [2 ТЕО 2-1.5-1]; • описує, спираючись на запитання дорослих, чого хотів(-ла) досягти [2 ТЕО 2-1.5-2].
--	--

ГРУПА 4

Інтегрована тема: Історія наших імен і прізвищ

Тиждень: 12 (Подорож 9)

Орієнтовні дослідницькі запитання:

- Що означали прізвища у моїх предків?

Назва освітньої галузі	Очікувані результати навчання
Мовно-літературна освітня галузь	<ul style="list-style-type: none"> • веде діалог на запропоновану тему [2 МОВ 1-1.6-1]; • пояснює, навіщо людям імена та прізвища [2 МОВ 1-1.2-1]; • розповідає про історію свого імені та прізвища [2 МОВ 1-1.2-1]; • друкує своє ім'я та прізвище на власних роботах (наприклад, малюнках) [2 МОВ 3-3.1-2]; • сприймає на слух казку і бере участь у її обговоренні [2 МОВ 2-2.6-1]; • ділиться власними почуттями та емоціями від прослуханого [2 МОВ 1-1.6-4]; • пов'язує почуту інформацію з відповідними життєвими ситуаціями [2 МОВ 1-1.6-2]; • передає інформацію про ім'я та прізвище в різних формах (малюнком, графічно, усно) [2 МОВ 1-1.2-2].
Математична освітня галузь	<ul style="list-style-type: none"> • збирає дані, що відображають повсякденні проблеми, на основі запропонованого опитувальника (два-три запитання) [2 МАО 5-1.2-8]; • розв'язує проблемні ситуації, спираючись на прості математичні моделі [2 МАО 2-2.3-2].

<p>Природнича освітня галузь</p>	<ul style="list-style-type: none"> • вирізняє імена та прізвища, що мають походження від назв об'єктів природи [2 ПРО 1-4.3-1]; • називає 2-3 імені, присвячених явищам природи [2 ПРО 1-4.3-1].
<p>Соціальна та здоров'язбережувальна освітня галузь</p>	<ul style="list-style-type: none"> • дотримується правил етичної поведінки під час спілкування з однолітками та дорослими в різних життєвих ситуаціях [2 СЗО 3-1.4-6].
<p>Громадянська та історична освітня галузь</p>	<ul style="list-style-type: none"> • пояснює, як події пов'язані між собою [2 ГІО 1-1.2-3]; • розрізняє теперішнє, минуле і майбутнє [2 ГІО 2-1.3-3]; • досліджує походження свого імені та прізвища [2 ГІО 3-2.3-3]; • розпитує старших людей про минуле [2 ГІО 2-3.1-2].
<p>Технологічна освітня галузь</p>	<ul style="list-style-type: none"> • характеризує пластилін як матеріал для ліплення [2 ТЕО 1-1.3-3]; • добирає матеріали, інструменти та пристосування, необхідні для виготовлення виробів [2 ТЕО 2-4.3-1]; • називає інструменти та пристосування для виготовлення виробів із пластиліну [2 ТЕО 2-4.3-1]; • розкриває послідовність дій під час виготовлення виробів із пластиліну на площині [2 ТЕО 1-1.4-7]; • виготовляє вироби з пластиліну на площині [2 ТЕО 1-1.4-6]; • володіє навичками виготовлення виробів із пластиліну на площині за власним задумом [2 ТЕО 1-1.4-1].

ГРУПА 5

**Інтегрована тема: Мої сусіди. Як ми стали сусідами.
Національні барви рідного краю**

Тиждень: 15 (Подорож 12)

Орієнтовні дослідницькі запитання:

- Що потрібно робити, щоб мати хороших сусідів?

Назва освітньої галузі	Очікувані результати навчання
Мовно-літературна освітня галузь	<ul style="list-style-type: none"> • висловлює власні думки про те, як люди стають сусідами [2 MOB 1-1.6-5]; • розповідає про своїх сусідів [2 MOB 1-1.6-4]; • висловлює власні думки щодо змісту усного повідомлення [2 MOB 1-1.6-4]; • експериментує зі словами в мовних іграх [2 MOB 5-4.2-2]; • розповідає про власні відчуття та емоції від прочитаного [2 MOB 1-1.8-1]; • описує за малюнком національні костюми різних спільнот, що мешкають у рідному краї [2 MOB 1-1.2-1]; • використовує рідну мову в різних життєвих ситуаціях, в освітньому процесі, культурному житті громади [2 MOB 1-1.7-2]; • виконує звуко-буквений аналіз слів [2 MOB 5-4.1-1].
Математична освітня галузь	<ul style="list-style-type: none"> • читає і записує математичні вирази: сума і різниця [2 MAO 2-4.2-3]; • володіє навичками додавання і віднімання одноцифрових чисел у межах 10 [2 MAO 2-4.3-2]; • розв'язує проблемні ситуації, спираючись на прості математичні моделі [2 MAO 2-2.3-2].
Природнична освітня галузь	<ul style="list-style-type: none"> • спостерігає за змінами у природі взимку [2 ПРО 2-3.1-4]; • називає представників рослинного і тваринного світу своєї місцевості та описує одного-двох з них [2 ПРО 2-3.1-1]; • піклується про зимуючих птахів своєї місцевості [2 ПРО 2-3.2-4].
Соціальна та здоров'язбережувальна освітня галузь	<ul style="list-style-type: none"> • висловлює свої думки про якості добрих сусідів [2 СЗО 2-1.4-3]; • розвиває навички міжкультурного спілкування [2 СЗО 2-4.4-5]; • працює самостійно і в групі [2 СЗО 3-4.7-1]; • цінує мир і злагоду в колективі, громаді [2 СЗО 3-3.4-5];

	<ul style="list-style-type: none"> • демонструє повагу до інших і позитивне ставлення до етнокультурних відмінностей оточення; відкритість до культурного різноманіття [2 ГІО 4-6.2-4]; • залучає людей, зокрема й тих, які відрізняються від нього/неї, до спілкування, гри, навчання [2 СЗО 3-4.7-2].
<p>Громадянська та історична освітня галузь</p>	<ul style="list-style-type: none"> • пояснює, чому люди перебувають разом, взаємодіють; значущість уважного та поважного ставлення до інших [2 ГІО 2-7.2-1]; • переконує у важливості поваги до інших, спираючись на власний досвід і доступні джерела (почуте, прочитане) [2 ГІО 2-6.2-1]; • пояснює, чому люди перебувають разом, взаємодіють; значущість уважного ставлення до інших [2 ГІО 2-7.2-1]; • справедливо ставиться до інших осіб [2 ГІО 2-6.3-3]; • висловлює свої думки про те, які якості повинні мати добрі сусіди [2 ГІО 2-6.3-4]; • називає представників різних культур, які живуть у регіоні [2 ГІО 4-3.1-3]; • звертається, вітається, прощається, дотримуючись норм мовленнєвого етикету національних меншин і представників діаспор у регіоні, корінних народів України [2 ГІО 4-3.1-3]; • демонструє відкритість до міжкультурного спілкування та різноманіття [2 ГІО 4-3.1-3]; • розмірковує про важливість миру та злагоди в колективі, громаді [2 ГІО 4-3.1-3]; • розмірковує про цінність і ресурс культурного розмаїття різних народів та ідентифікує себе як громадянина/громадянку України [2 ГІО 5-8.3-2].
<p>Технологічна освітня галузь</p>	<ul style="list-style-type: none"> • має загальне уявлення про аплікації з паперу [2 ТЕО 1-1.4-4]; • називає види аплікацій [2 ТЕО 1-1.4-4]; • знає, що таке конструктивний малюнок виробу; • розкриває послідовність дій під час створення аплікацій [2 ТЕО 1-1.4-8]; • володіє навичками виготовлення натюрморту, пейзажу, сюжетних композицій [2 ТЕО 1-1.4-4].

**Тема: ОНЛАЙН-ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ ВИКЛАДАННЯ
КУРСУ «КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА»**

Авторки розробки: Яна Чернишова (м. Рубіжне, Луганська область), Інна Шахно (м. Сєверодонецьк, Луганська область)

Мета: підвищення рівня цифрової компетентності педагогів для ефективного викладання курсу «Культура добросусідства».

Завдання:

- поглибити знання щодо можливостей застосування онлайн-інструментів під час викладання;
- ознайомити з НМК та електронними методичними матеріалами для вчителів, які працюють за курсом «Культура добросусідства»;
- удосконалити навички застосування онлайн-інструментів для викладання курсу «Культура добросусідства».

Очікувані освітні результати для учасників:

- розуміють і називають можливості застосування різних онлайн-інструментів під час викладання;
- ознайомлені з НМК та електронними методичними матеріалами для вчителів, які працюють за курсом «Культура добросусідства»;
- володіють навичками застосування онлайн-інструментів для викладання курсу «Культура добросусідства».

Ключові поняття та ідеї: онлайн-інструменти, онлайн-технології, дистанційне навчання, електронні методичні матеріали.

Орієнтовна тривалість заняття: 2 год.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): інтернет, ноутбук для тренера(-ки), проєктор, смартфони учасників.

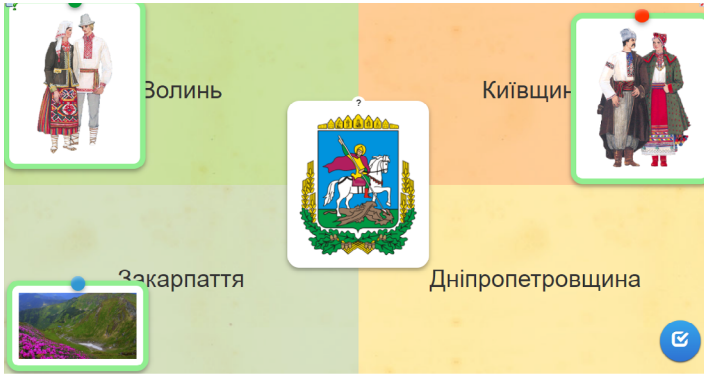
Хід заняття			
Зміст	Метод/завдання/зміст	Тривалість	
Вступна частина	Знайомство	Вправа «Про себе в трьох словах» Завдання: написати на стікерах про себе трьома словами, які починаються літерами І К Т Онлайн-інструмент: дошка Linoit	10 хв
	Очікування	Завдання: написати свої очікування в сервісі Mentimeter (хмара)	10 хв
	Актуалізація знань	Завдання: заповнити чек-лист, поставивши позначки	5 хв
	Правила роботи	Вправа «Правила роботи в картках» Завдання: озвучити правило, яке зображено на картці (тренер(-ка) готує завчасно варіанти карток із правилами), пояснити його та погодити з групою	5 хв
Основна частина	Руханка/ криголам	Вправа «Доміно» Завдання: назвати одну інформацію про себе щодо володіння ІКТ (права рука) та одну особисту (ліва рука). Наступний(-а) учасник(-ця) обирає, з якого боку приєднатись, і додає свою інформацію. Наприклад: «Я маю свій блог (права рука), і в мене зелені очі (ліва рука)». Наступний: «У мене зелені очі (права рука), і я вмію робити презентації (ліва рука)». І т. д.	15 хв
	Мінілекція «Онлайн-інструменти для викладання курсу “Культура добросусідства”»	Презентація «Онлайн-інструменти для викладання курсу “Культура добросусідства”» Зміст: Характеристика хмарних застосунків (інструмент – застосування). Огляд НМК та електронних методичних матеріалів для вчителів, які працюють за курсом «Культура добросусідства»	10 хв
	Робота в групах	Метод «Цифрове кафе» Об’єднати учасників у 3 групи (3 сектори). Завдання: виконати вправу на LearningApps, відсканувавши QR-код, та	30 хв: 15 хв на виконання вправи,

		записати на фліпчарті свої варіанти вправ з певних тем «КД» (додаток 1), перейти до наступного сектору	5 хв – «банк ідей», 10 хв – обговорення результатів
Заключна частина	Сервіси для створення онлайн-вікторин у «КД»	Завдання: пройти опитування онлайн-вікторини Kahoot (або Plickers – відповідно до запитів учасників) Зміст: питання з тем «КД», володіння ІКТ (додатки 2, 3)	10 хв
	Рефлексія	Завдання: заповнити чек-лист, поставивши позначки. Озвучити зміни/прогрес	10 хв
	Зворотний зв'язок. Підбиття підсумків	Метод «Незакінчене речення» Завдання: у сервісі Mentimeter (дошка слів) дописати речення: «Я дізнався(-лась)... Я зрозумів(-ла)... Я навчився(-лась)... Загальне враження від тренінгу...»	10 хв
	Процедура закінчення тренінгу	Притча «Зірка» «Зіркові подарунки»	5 хв

Вправи у LearningApps

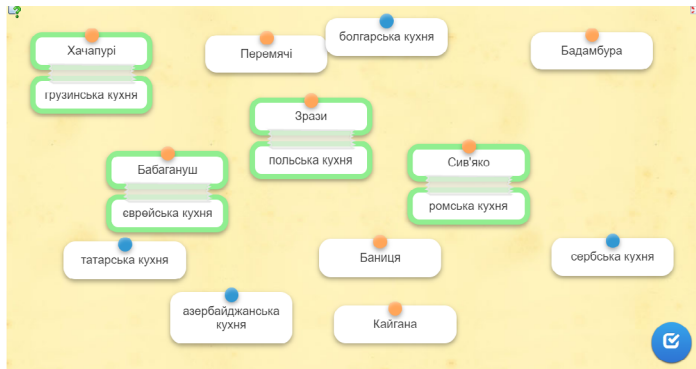
1. Цінуймо край – пишаймося Україною!

<https://learningapps.org/display?v=pv262i0bn20>

2. Пекельна кухня

<https://learningapps.org/display?v=p6tdbb4ja20>

3. Вчимося дружити

<https://learningapps.org/display?v=pk7tj9ax220>

Вчимося дружити

2020-12-11

Ф	Я	Л	Р	И	Д	О	Б	Р	О	З	И	Ч	Л	И	В	І	С	Т	Ь	Д
С	Х	І	І	Ч	Ф	З	С	П	Р	А	В	Е	Д	Л	І	В	І	С	Т	Ь
Д	Ц	О	І	Т	А	К	Т	О	В	Н	І	С	Т	Ь	Ш	Е	Щ	В	А	Я
О	І	Й	В	С	І	Ш	Г	Ч	У	Й	Н	І	С	Т	Ь	Ш	Ш	К	Й	
Б	П	У	Ь	О	З	Ж	З	В	І	Р	Н	І	С	Т	Ь	Д	А	О	Ш	Р
Р	І	С	З	Б	Е	З	К	О	Р	І	С	Л	І	В	І	С	Т	Ь	І	
О	С	Я	Ш	В	Е	П	Ц	І	Р	І	С	Т	Ь	У	С	І	Н	Х	К	
Т	О	Л	Е	Р	А	Н	Т	Н	І	С	Т	Ь	Л	Г	И	Д	К	Ц	Л	К
А	О	Х	Л	Н	З	В	Н	Я	Н	С	З	Ф	К	Н	П	З	Т	М	Р	

- ЧУЙНІСТЬ
- БЕЗКОРИСЛИВІСТЬ
- СПРАВЕДЛИВІСТЬ
- ТОЛЕРАНТНІСТЬ
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____

Питання до вікторини Kahoot! Або Plickers

1. «Те авен бахтале!» Так привітаються з вами

- А) Болгари   В) Роми
Б) Серби   Г) Вірмени

2. Ґоґодзи, афини – це...

- А) Назва ягід   В) Назва особливої породи
Б) Назва рідкісних рослин   домашніх птахів
Г) Географічні назви

3. Що таке гачі?

- А) Жіноча прикраса   В) Взуття
Б) Сукня   Г) Штани

4. Пам'ятник Остапу Бендеру (на фото) розташований у ...

- А) Харкові   В) Старобільську
Б) Одесі   Г) Чорноморську

5. Кава з додаванням часнику та меду – улюблений напій у ...

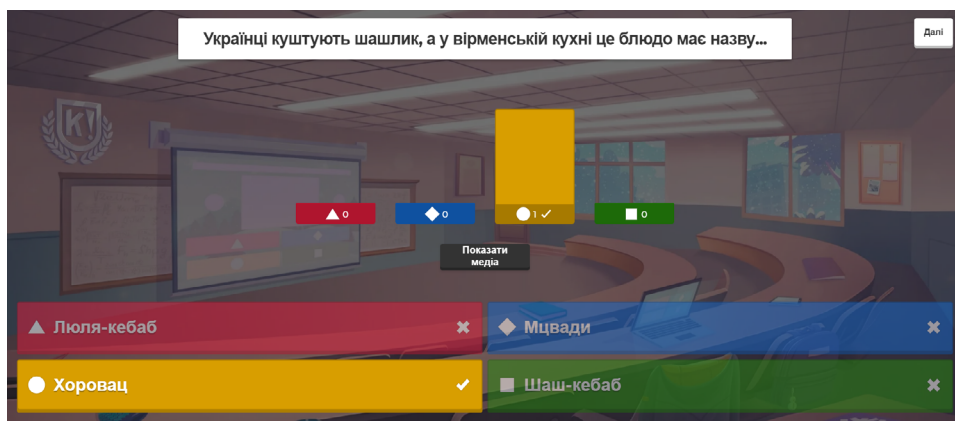
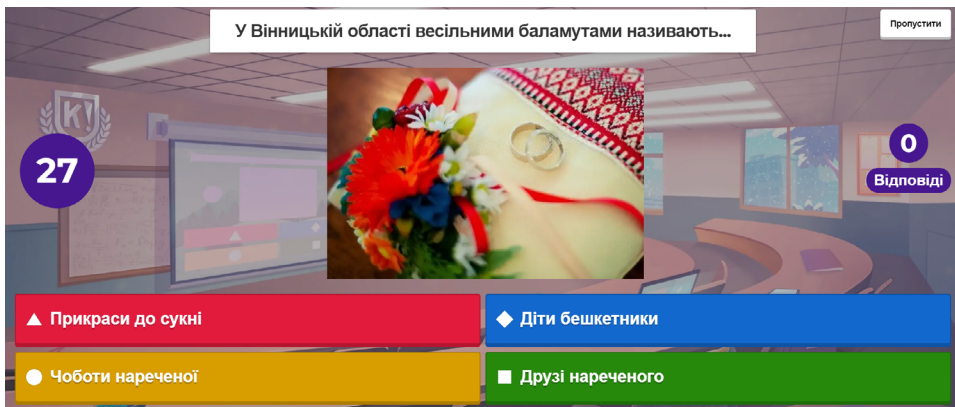
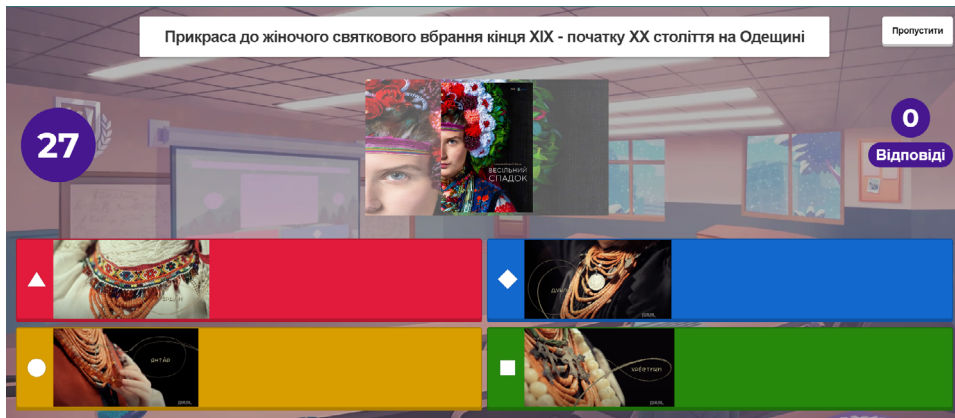
- А) Китаї   В) Молдові
Б) Ізраїлі   Г) Грузії

6. Які з перелічених винаходів належать дітям?

- А) калькулятор, ласти, зубна щітка для космонавтів, пластилін
Б) паровий двигун, літак, колесо, лампочка
В) комп'ютер, електронний годинник, навігатор
Г) точилка, консерви, акваланг, фен

Вікторина Kahoot! (скріншоти)

Додаток 3

Який овоч у різних регіонах України має назву ріпа, мандебурка, крумпля, бандз?

Пропустити

18

0 Відповіді

▲ Капуста

◆ Цибуля

● Морква

■ Картопля

Частиною святкового жіночого вбрання у Чернівецькій області є тайстра - це вишивана...

Пропустити

18

0 Відповіді

▲ Юбка

◆ Кофтина

● Сорочка

■ Сумка

Яких тварин зображено на гербі Луганщини?

Пропустити

27

0 Відповіді

▲ Ведмідь і олень

◆ Байбак і кінь

● Засць і бобер

■ Орел і лисиця

Піта, хала, шоті - це ...

Пропустити

27

0 Відповіді

▲ Десертні блюда

◆ Хліб

● Рибні блюда

■ Напої

На Кіпрі та в Греції Діда Мороза звать ...

Пропустити

26

0 Відповіді

▲ Василь

◆ Товлис бабуа

● Папа Паскуале

■ Киш Бабай

РОЗДІЛ І

І.2. Особливості та методика викладання програми «Український віночок. Регіон» у закладах дошкільної освіти

Тема: **ПРОГРАМА З МІЖКУЛЬТУРНОЇ
І ГРОМАДЯНСЬКОЇ
ОСВІТИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
«УКРАЇНСЬКИЙ ВІНОЧОК. РЕГІОН»**

Авторка розробки: Наталія Афанасьєва (м. Полтава)

Мета заняття:

підвищення рівня професійної компетентності учасників щодо реалізації БКДО шляхом розуміння змісту програми «Український віночок. Регіон» та вміння інтегрувати її в освітньому просторі ЗДО.

Завдання:

- Ознайомити з цілями, завданнями, структурою та основними положеннями програми «Український віночок. Регіон» та принципами побудови програмно-методичного комплексу.
- Розкрити поняття інтеграції програми в освітній процес сучасного ЗДО.
- Сприяти набуттю навичок планування роботи з реалізації змісту програми в середній і старшій групах ЗДО та створення моделі інтегрованого планування життєдіяльності дошкільників.

Очікувані результати:

- Учасники володіють уявленнями про цілі, завдання, структуру та основні положення програми «Український віночок. Регіон» та про принципи побудови програмно-методичного комплексу.
- Розуміють шляхи інтеграції програми в освітній процес сучасного ЗДО.
- Мають практичні навички планування роботи з реалізації змісту програми в середній і старшій групах ЗДО та створення моделі інтегрованого планування життєдіяльності дошкільників.

Ключові поняття та ідеї:

цілі, завдання, структура та основні положення та змістові лінії програми «Український віночок. Регіон», принципи побудови програмно-методичного комплексу, інтеграція програми в освітній процес ЗДО.

Орієнтовна тривалість заняття:

1 год 20 хв.

Можливість проведення заняття онлайн: немає.

Підготовка до заняття (обладнання тощо):

папір А1, А2, А3, А4, фішки-картки (6 кольорів), клейкі стікери, маркери, проєктор, екран, ноутбук.

Структура заняття					
	Етапи	Мета	Метод, прийом	Тривалість	
				Ресурси	
Вступна частина (25 хв)	Вступ	<ol style="list-style-type: none"> Представлення тренера(-ки). Повідомлення теми та завдань тренінгу.		Плакат «Завдання тренінгу»	3 хв
	Знайомство	<ol style="list-style-type: none"> Допомогти учасникам познайомитися, скоротити дистанцію у спілкуванні. Знизити почуття напруження завдяки включенню в ігрову ситуацію «тут і зараз». Звернути увагу учасників одне на одного.	«Це чудово»	-	10 хв
	Правила	<ol style="list-style-type: none"> Уникнути ситуації примусу. Створити атмосферу добровільності та спільних дій.	«Правила»	Плакат «Правила тренінгу»	5 хв
	Очікування	Виявлення очікувань учасників, налаштування на роботу.	«Мої сподівання»	Клейкі стікери, папір формату А3	7 хв
Осн. част.	Підведення до теми	Викликати емоційний відгук та розуміння актуальності програми.	«Кольорові групи»	Фішки-картки 6 кольорів по три кожного кольору (на 18 осіб)	15 хв

Основна частина (75 хв)	Отримання інформації	Сформувати в учасників уявлення про: 1) цілі, завдання, структуру та основні положення програми «Український віночок. Регіон»; 2) принципи побудови програмно-методичного комплексу.	Мінілекція + презентація	Проектор, екран, ноутбук. Презентація програми «Український віночок. Регіон».	15 хв
	Отримання інформації	Сприяти активному аналізу та обговоренню змісту програми з метою її осмислення.	Ротаційні (змінювані) трійки	Аркуші А4 зі змістом роботи за всіма змістовими лініями	20 хв
	Розвиток практичних умінь	Закріпити розуміння інтегрування програми та БКДО.	«Павутинка»	Індивідуальні аркуші-завдання	5 хв
		Практичне вправлення у виборі шляхів інтегрування програми в освітньому процесі ЗДО.	«6.3.5»	Аркуш паперу А2, ручки/ олівці	20 хв
	Закл. част.	Рефлексія та завершення роботи	Підведення підсумку тренінгу, виявлення зворотної реакції учасників	«Продовж фразу»	-

Хід тренінгу	
	Зміст
Вступ	Представлення тренера(-ки). Оголошення теми та завдань тренінгу.
Знайомство	<p>Вправа «Це чудово»</p> <p>– Перш ніж розпочати, пропоную познайомитися, виконавши вправу «Це чудово». Кожен(-на) з вас має назвати своє ім'я та продовжити фразу «Я вмію як педагог / педагогиня...», а чому у вправи саме така назва, я поясню в кінці висловлювань. З вашого дозволу розпочну з себе: «Я – Наталка. Я вмію як педагогиня співпрацювати з батьками».</p> <p>Відповіді учасників (після висловлення кожного(-ї) учасника(-ці)):</p> <p>– Коли я чув(-ла) про ті здібності, якими володієте ви, я приміряв(-ла) їх на себе. Так, мабуть, робили і ви? І виявилось, що я вмію досить багато, що ми всі вміємо досить багато. Чи не так? І це чудово!</p>
Правила	<p>Вправа «Правила»</p> <p>– Щоб почуватися комфортно, пропоную такі правила роботи нашої групи (проговорення кожного правила).</p> <p>– Чи всі згодні з такими правилами? Якщо хтось має доповнення щодо правил, будь ласка, можемо їх тут дописати, але за умови, якщо всі учасники з ними погодяться.</p>
Очікування	<p>Вправа «Мої очікування»</p> <p>– Будь-яка робота вважається успішною, якщо здійснюються наші сподівання. Які ж очікування у вас сьогодні від тренінгу?</p> <p>Прошу записати свої очікування та, прокоментувавши, розмістити на дошці. (Робота учасників)</p> <p>– Дякую вам всім за відповіді.</p>
Підведення до теми	<p>Вправа «Кольорові групи»</p> <p>– Пропоную трішки порухатися. Виходьте всі з-за столів. У кожного з вас є картка.</p>

	<p>Завдання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) об'єднайтеся у три групи так, щоб у кожній групі кольори не повторювалися; 2) об'єднайтеся у групи за кольорами (<i>замінити 2 білі картки на жовті</i>); 3) утворіть три групи команд, у яких разом: <ol style="list-style-type: none"> I – рожеві, жовті, сині; II – зелені і коричневі; III – білі. <p>Рефлексія після кожного етапу гри:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Чи були труднощі під час об'єднання у групи? Якщо так, то чому? – Чи комфортно вам зараз? Якщо ні, то чому? – Які почуття виникли під час проведення гри? – А якщо уявити, що колір символізує сукупність певних цінностей, наприклад мову, релігію, чи зміняться ваші відчуття?
Отримання інформації	<p>Мінілекція + презентація програми «Український віночок. Регіон»</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ознайомити з цілями, завданнями, структурою та основними положеннями програми «Український віночок. Регіон» та принципами побудови програмно-методичного комплексу. 2. Розкрити поняття інтеграції програми в освітній процес сучасного ЗДО. <p>Вправа «Ротаційні (змінювані) трійки»</p> <ul style="list-style-type: none"> – Запрошую трійки порухатися. Станьте в коло, об'єднайтеся у трійки. Ви отримаєте аркуші, на яких зазначено назву змістової лінії та зміст роботи. Ваше завдання – за 5 хв ознайомитися та обговорити у своїй мікрогрупі. – Далі учасники із жовтими аркушами переходять у наступну групу за годинниковою стрілкою, із червоними аркушами переходять проти годинникової стрілки, учасники із синіми аркушами – постійні члени трійок. Завдання – обмінятися інформацією в утворених групах. (Учасники рухаються тричі) <p>Рефлексія після завершення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Що ви дізналися під час обговорення?

	<ul style="list-style-type: none"> – Що можете сказати, якщо порівняти зміст цієї програми з освітніми програмами, за якими ви працюєте? – Які висновки можемо зробити за результатами роботи?
Розвиток практичних умінь	<p>Вправа «Павутинка»</p> <ul style="list-style-type: none"> – Нам усім відомо, що стандартом дошкільної освіти є БҚДО, тож спробуймо визначити, формуванню яких саме компетентностей сприятиме програма «Український віночок. Регіон». Прошу кожного індивідуально виконати завдання. <p>Рефлексія після завершення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Що у вас вийшло в результаті? Про що свідчить ця візуалізація?
Рефлексія та завершення роботи	<p>Вправа «6.3.5»</p> <ul style="list-style-type: none"> – Об’єднайтесь у групи по 6 осіб. Кожна група отримує аркуш «6.3.5» – 6 учасників, 3 ідеї, 5 хвилин. – Наше завдання – спільними зусиллями розширити освітній простір середньої та старшої груп формами роботи відповідно до програми «Український віночок. Регіон». На допомогу вам – циклограма освітніх завдань програми. <p>Рефлексія після завершення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Як ви почувалися під час цієї роботи? – Чи викликала вона у вас складнощі? Якщо так, то чому?
	<p>Вправа «Продовж фразу»</p> <ul style="list-style-type: none"> – Згадаймо початок тренінгу, а саме ваші очікування. Чи справдилися вони? Продовжте фразу «Мої очікування від тренінгу...»

Тема: **РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК
ПЕДАГОГІВ ЯК ЗАПОРУКА ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Авторка розробки: Світлана Вінник (Червоногригорівська громада, Дніпропетровська область)

Мета заняття:

формування готовності педагогів впроваджувати програму «Український віночок. Регіон» змістової лінії «Вчимося спілкуватися» в умовах закладу дошкільної освіти шляхом опанування змісту та технологій програми й через розвиток їхніх комунікативних навичок.

Завдання:

- порівняти наповнення освітнього напрямку «Мовлення дитини» «Базового компонента дошкільної освіти (2021 р.) та змістової лінії «Вчимося спілкуватися» програми «Український віночок. Регіон»;
- поглибити розуміння, вміти добирати та розкривати зміст ефективних, інтерактивних підходів для розвитку мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку;
- розвивати комунікативні навички педагогів (навички презентації, аргументування, невербальної комунікації).

Очікувані освітні результати для учасників(-ць):

- розрізняють відмінності між освітнім напрямом «Мовлення дитини» «Базового компонента дошкільної освіти (2021 р.) та змістовою лінією «Вчимося спілкуватися» програми «Український віночок. Регіон»;
- орієнтуються в інтерактивних методах і прийомах для формування мовленнєвої компетенції дошкільників в умовах сьогодення, добирають доцільні щодо мети заняття та віку дітей;
- демонструють навички комунікації (навички презентації, аргументування, невербальної комунікації).

Ключові поняття та ідеї:

комунікативні навички, мовна компетентність, інтерактивні технології, вербальна та невербальна комунікація.

Орієнтовна тривалість заняття: 2 год 30 хв.

Підготовка до заняття (обладнання тощо):

ватмани із зображенням «тематичної піраміди», шаблони долоньок, ялинок, сніжинок, аркуш із зображенням драбини, мітки, стікери, клей, маркери, картки з мініатюрами-загадками для трейдингу, сувенірні гроші, шаблон для «Палітри почуттів».

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА (35 хв)

1. Представлення тренера(-ки) та презентація теми і завдань тренінгу (5 хв)

2. Знайомство «Долоньки» (15 хв)

Мета: створення емоційно комфортної атмосфери довіри, розкутості, подолання сором'язливості, що сприяє результативній спільній роботі учасників(-ць) тренінгу.

Обладнання: листочки клейкого паперу у формі долоньок за кількістю учасників(-ць), ватман.

Вимоги до приміщення: відкритий простір.

Методика проведення: Тренер(-ка) роздає учасникам(-цям) аркуші клейкого паперу у формі долоньок та пропонує на кожному пальці написати:

- своє ім'я;
- ким ви мріяли стати в дитинстві;
- якою комунікативною навичкою володієте найкраще;
- з яким настроєм прийшли сьогодні;
- побажання учасникам(-цям) тренінгу.

Якщо учасників(-ць) до 10, кожен(-на) презентує свою долоньку, озвучує написи та наклеює на ватман. Якщо учасників(-ць) більш ніж десять, тренер(-ка) об'єднує учасників(-ць) у мікрогрупи по 4-6 осіб та пропонує обговорити написи на долоньках протягом 3 хвилин. Після цього одна людина від групи має озвучити імена всіх у групі та один з написів про кожного(-у), який для групи був найбільш цікавим. Далі тренер(-ка) пропонує прикріпити долоньки на ватман кожному(-ій) учаснику(-ці).

3. Правила тренінгу (5 хв)

Мета: визначення правил взаємодії під час тренінгу.

Методика проведення: Спочатку тренер(-ка) пропонує декілька правил, далі учасники(-ці) тренінгу його доповнюють. Правила вписуються маркером у центрі кольорових долоньок, підготовлених тренером(-кою) завчасно.

Орієнтовні варіанти правил:

- Говорити від свого імені.
- Дотримуватися «правила піднятої руки».
- Бути активним(-ою).
- Бути толерантним(-ою), коректним(-ою), тактовним(-ою).
- Бути доброзичливим(-ою).
- Бути конструктивним(-ою).
- Говорити лаконічно.
- Дотримуватися тайм-менеджменту, конфіденційності.

4. Очікування (10 хв)

Мета: прояснення очікувань і побоювань учасників(-ць), формування мотивації участі в тренінгу.

Методика проведення: Тренер(-ка) зазначає, що всі учасники(-ці) перебувають на початку важливого шляху і для того, щоб шлях був успішним, треба визначити, чого очікують від роботи на тренінгу присутні.

Тренер(-ка) роздає кожному(-ій) учаснику(-ці) невеликі аркуші у формі ялинки та сніжинки (можна замінити стікерами різного кольору). Після цього пропонує кожному(-ій) учаснику(-ці) на аркуші у формі ялинки зафіксувати продовження фрази «Від цього тренінгу я очікую...», а на аркуші у формі сніжинки – продовження фрази «Я хвилююся, що на цьому тренінгу...».

Далі учасники(-ці) приклеюють аркуші на ватман. Тренер(-ка) зачитує і за необхідності коментує. Коментувати очікування варто з акцентом на їхній реалістичності. Варто зазначити питання, які не будуть розкриватися на тренінгу, якщо такі з'явилися в очікуваннях. Побоювання – з акцентом на підтримці учасників(-ць).

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА (1 год 35 хв)

5. Вправа «Драбина» (5 хв)

Мета: діагностика рівня орієнтування учасників(-ць) у змістовій лінії «Вчимося спілкуватися» програми «Український віночок. Регіон»

Методика проведення: Учасникам(-цям) пропонується зображення драбини (на аркуші фліпчарту) як символу знань від 1 до 10, де 1 щабель – «нічого не знаю», 10 щабель – «досконале володіння інформацією». Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) визначити свій рівень обізнаності в матеріалі, поставивши мітку на драбині (намалювавши символ «галочка» або наклеївши мітку синього кольору).

Тренер(-ка) за потреби коментує результати. Якщо результати дуже різняться, варто наголосити, що учасники(-ці) з різним досвідом збагачують групову роботу своїми знаннями або «свіжим поглядом».

6. Інформаційне повідомлення «Актуальні аспекти реалізації змістової лінії «Вчимося спілкуватися» програми «Український віночок. Регіон» (5 хв)

7. Експлікація «Мета, принципи і засоби мовленнєвої компетентності дошкільника» (30 хв)

Мета: порівняти і розкрити суть, значення мовленнєвої компетенції дошкільника з освітнього напрямку «Мовлення дитини» (БКДО) та змістової лінії «Вчимося спілкуватися» програми «Український віночок. Регіон».

Обладнання: 4 ватмани із зображенням піраміди у формі ялинки, поділеної на 3 частини, кольорові фломастери, два види ялинкових прикрас (для завдань та для очікуваних результатів).

Методика проведення: Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) об'єднатися в 4 групи. Якщо в групі були різні учасники(-ці) за рівнем обізнаності в темі, варто забезпечити наявність учасників(-ць), що зазначали високий рівень у кожній із груп. Можна попросити чотирьох учасників(-ць), які зазначили, що володіють інформацією, вийти в коло і попросити розрахуватися до чотирьох, після цього розрахунком до чотирьох продовжують інші учасники(-ці) в групі. Далі учасники(-ці) об'єднуються в групи згідно з номерами і складають опорні схеми «тематичної піраміди». Для цього їм треба заповнити основні концептуальні блоки, а саме:

- на вершині – назва програми;
- посередині – основні завдання;
- в основі піраміди – очікувані результати.

Протягом 10 хвилин дві групи працюють над аналізом мовленнєвої компетенції дошкільника з освітнього напрямку «Мовлення дитини» (БКДО), інші дві групи – над аналізом змістової лінії «Вчимося спілкуватися» програми «Український віночок. Регіон».

Для полегшення роботи учасникам(-цям) можуть бути надані додаткові методичні матеріали.

Після завершення роботи кожна група презентує «тематичну піраміду» з вершини до основи (назва....., основні завдання....., очікувані результати.....).

Питання для обговорення:

- Як відбувалася робота над завданням?
- Чи відчували ви труднощі під час складання піраміди? Якщо так, то які?
- Що спільного та відмінного в «тематичних пірамідах»?
- Які переваги та особливості змістових ліній кожної із програм?
- Що залишилося незрозумілим? Де можна пошукати відповіді додатково?

8. Вправа «Трейдинг технологій» (45 хв)

Мета: поглиблення розуміння педагогами змісту та особливостей інноваційних технологій, спрямованих на формування мовленнєвої компетентності дошкільників; розвиток навичок презентації та аргументації.

Обладнання: картки з мініатюрами-загадками про технології (Додаток 1), призи за правильну відповідь, сувенірні гроші

Методика проведення: Тренер(-ка) ставить учасникам(-цям) запитання: «За допомогою яких технологій, на вашу думку, ми будемо досягати очікуваних результатів під час реалізації програм?» Після того як учасники(-ці) назвали декілька варіантів, пропонує їм взяти участь у незвичайному аукціоні технологій, які допоможуть педагогам формувати мовленнєву компетентність дітей дошкільного віку.

Тренер(-ка) зазначає, що технології учасники(-ці) спробують показати і навіть продати на педагогічному «трейдингу» (з англ. trading – торгівля, комерція). Під час цього трейдингу педагоги «продаватимуть», тобто представлятимуть, різні технології у вигляді мініатюр-загадок. Хто першим(-ою) вгадає назву технології, отримає приз. Тренер(-ка) наголошує, що головне у трейдингу – задіяти всі наявні ресурси та знання з метою вигідно продати та купити товар.

Тренер(-ка) називає загадку, хто першим(-ою) вгадав – отримує приз та картку із загадкою.

Після озвучування всіх загадок учасники(-ці) об'єднуються в пари, де одна людина має загадку, а інша – ні. Якщо учасників(-ць) понад 20, частина з них буде працювати в трійках. Якщо менш ніж 20, то може бути на кожну пару дві загадки.

Кожній парі потрібно підготувати коротку презентацію своєї технології із зазначенням її особливостей, переваг та можливих складнощів під час проведення. Варто зазначити, як можна використовувати

технологію, у якій частині заняття та для якої вікової категорії дітей вона доцільна. Презентацію можна доповнити власним досвідом використання цієї технології.

Далі тренер(-ка) наголошує, що кожна пара матиме 1 хвилину, щоб «продати» свою технологію іншим (важливо чітко стежити за часом). Після цього кожному(-ій) з учасників(-ць) тренер(-ка) видає по три купюри і наголошує, що за ці купюри після всіх презентацій вони можуть придбати технології інших учасників(-ць). Одна купюра – одна технологія.

Учасники(-ці) готують презентацію протягом 10 хвилин. Після того по черзі відбувається презентація (черговість можна визначити через витягування номера від 1 до 10).

Після завершення презентацій кожен(-на) з учасників(-ць) обирає три технології, які йому/їй найбільше імпонували, та віддає по одній купюрі кожній з пар, які їх презентували. Далі підраховується кількість «віртуальних» купюр для кожної з технологій.

Питання для обговорення:

- Які емоції ви переживали під час проведення цієї вправи?
- Наскільки вдалося презентувати технологію та аргументувати вашу думку? Що саме допомогло/завадило?
- Чому певні технології виявилися найбільш/найменш популярними?
- Які з технологій були для вас знайомі/незнайомі? Що цікавого та нового ви дізналися з презентацій?
- Які технології забираєте собі в роботу і чому?

Для залучення всіх учасників(-ць) до обговорення і прискорення процесу можна об'єднати учасників(-ць) у групи по 4-6 осіб та попросити обговорити питання, зазначені вище. Після обговорення озвучити ключові ідеї для всієї групи.

9. Вправа «Автобус» (10 хв)

Мета: вдосконалення навичок невербальної комунікації учасників(-ць), усвідомлення важливості невербальної комунікації для взаємодії з іншими.

Інформаційне повідомлення тренера(-ки): У попередній вправі ми обговорили значну кількість технологій, які допомагають розвивати мовлення дошкільників. Також ви мали змогу потренувати навички презентації та аргументації. Проте, крім вербальної комунікації, для ефективного спілкування важливою є невербальна комунікація. Численні дослідження показують, що 50 % інформації передається не-

вербальними каналами, 40 % – тоном голосу, 10 % – словами. Невербальні канали комунікації:

- очі і контакт за допомогою погляду;
- обличчя та його експресія;
- жести;
- пози, тактильні відчуття (дотики);
- дистанція під час спілкування.

Довіру викликає співрозмовник(-ця), у якого/якої словесна інформація відповідає невербальній символіці.

Методика проведення: Тренер(-ка) об'єднує учасників(-ць) у пари. Після цього пропонує уявити, що всі вони їдуть в автобусах: 1 учасник(-ця) в одному, 2 – в іншому. Автобуси зупинилися в дорожньому заторі. Уявіть, що ви сидите біля вікна і бачите, що в іншому автобусі просто навпроти вас і теж біля вікна сидить ваш(-а) знайомий(-а). Це велике везіння, оскільки вам терміново треба передати йому/їй якусь важливу інформацію, і ви, скориставшись ситуацією, намагаєтесь це зробити, однак здійснити це можете лише мовчки, часу у вас небагато, той/та, кому передають інформацію, має зрозуміти, що ви йому/їй передаєте.

Тренер(-ка) може підготувати варіанти повідомлень або попросити учасників(-ць) передати інформацію про те, що варто робити після завершення цього тренінгу. Кожен(-на) з учасників(-ць) має 1 хвилину, щоб передати повідомлення. Після завершення той/та, хто передавав(-ла) повідомлення, каже, чи правильно його/її зрозуміли, і за необхідності вносить корективи.

Питання для обговорення:

- Чи зрозуміли ви свого(-ю) співрозмовника(-цю)? Що допомагало/заважало вам у цьому процесі?
- Як допомагає невербальна комунікація у взаємодії з дошкільниками?
- Чи доцільно використовувати вправи для розвитку невербальної комунікації з дошкільниками? Обґрунтуйте свою думку.
- Які вправи на розвиток навичок невербальної комунікації для дошкільників ви знаєте?

III. ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА (20 хв)

10. Повернення до очікувань (4 хв)

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) зняти з аркуша свої очікування (ялинки) та побоювання (сніжинки), які справдилися. Ті, що не справдилися, залишити на аркуші.

11. Рефлексія «Палітра почуттів» (15 хв)

Мета: узагальнення результатів роботи під час тренінгу; стимулювання педагогів до впровадження в освітній процес знань і умінь, які набули під час тренінгу; розвиток навичок рефлексії.

Обладнання: «палітри» з написами запитань на кожного(-у) учасника(-цю).

Методика проведення: Тренер(-ка) пропонує пригадати тренінг за допомогою вправи «Палітра». Необхідно заповнити «палітру», відповідаючи на запитання:

П (пам'ять). Що запам'яталось найбільше?

А (актуальність). Чому тема є актуальною?

Л (лінь). Що не хотілося робити? Які труднощі виникали?

І (інформація). Яку інформацію отримали?

Т (трансфер). Що будете трансформувати в освітній процес?

Р (рефлексія). Які відчуття? Які емоції?

А (альтруїзм). З ким дружно працювали? Хто кому допоміг? Кого можна похвалити?

Після цього тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) по колу озвучити відповідь на одну з літер за їхнім вибором.

12. Вправа «Оплески» (1 хв)

Тренер(-ка) каже учасникам(-цям): «І на завершення я пропоную уявити на одній долоні усмішку, на іншій – радість. А щоб вони не втекли від нас, їх треба міцно-міцно з'єднати в оплески. Бажаю вам успіхів. До нових зустрічей!»

1 картка

Що за технологія нова,
Технологія зручна:
Діточок у коло вранці збирає
І відвертості їх навчає?
(Ранкова зустріч)

2 картка

Якщо вмовляти дитину немає резону,
Використовуйте технологію з цікавою персоною.
Вона допоможе на кожному кроці
Розвинути мовлення, мислення, емоції.
Впізнати нескладно методика широкого діапазону,
Хто знає, той скаже, що це методика...
(Лялька-персона)

3 картка

Ця чарівна павутинка
Розкриє тему за хвилинку.
З центру стрілочки розповзаються –
Дітки у комплексному підході навчаються.
(Інтелектуальні карти Тоні Б'юзена)

4 картка

Ще мовленнєві є родзинки –
Помічники для кожної дитинки.
Візуальний образ з пам'яті виринає,
Шлях до нових знань малечі відкриває.
(Символи, друдли, схеми)

5 картка

Від доріжки до квадрата
Легко віршики вивчати,
А з таблицею нам можна
Навіть казку розказати.
(Мнемотехніка)

6 картка

Малятам завжди залюбки
Читаємо ми казочки.
Та, щоб героїв краще взнати,
Ми можемо сюжет міняти,
Самі героєм казки стати
І нею душу лікувати.
(Казкотерапія Фесюкова)

7 картка

Ці чудові картки навчать читати залюбки.
Образ червоних літер дитина завчас
І за картками слова розповідає.
(Картки для раннього навчання Глена Домана)

8 картка

Ці кубики не для будування —
Вони у діток для навчання.
За ними літери вивчай
І скоріш книжки читай.

(Методика Миколи Зайцева)

9 картка

Використовуй для читання
Морально-етичні оповідання,
Бо важливішим за навчання
Є душі дитячої виховання.

(Творчість Василя Сухомлинського)

10 картка

Цей чарівний калейдоскоп
Зручний під час навчання,
Бо у таблицях є підказки
Для різного розповідання.
Переказ, опис, розповідь складай
І жодної ознаки не забувай.

(Методика Наталії Гавриш)

Тема: РЕАЛІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ПІДРОЗДІЛУ «ІСТОРІЯ ЛЮДЕЙ І ПАМ'ЯТОК» ПІД ЧАС ОЗНАЙОМЛЕННЯ З РІДНИМ МІСТОМ. ВИХОВАННЯ ЛЮБОВІ ДО РІДНОГО КРАЮ ЗА ДОПОМОГОЮ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР, ЕКСКУРСІЙ, КВЕСТІВ, ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Авторка: Наталія Літвінова (м. Миколаїв)

Мета:

підвищити рівень обізнаності педагогів щодо можливостей змісту програми «Український віночок. Регіон» та форм її реалізації під час краєзнавчої діяльності з дошкільниками.

Завдання:

- Розкрити змістові лінії тем «Історія людей і пам'яток регіону», «Художня література» за програмою «Український віночок. Регіон».
- Надати знання про особливості реалізації тем програми «Український віночок. Регіон» в освітній діяльності закладу дошкільної освіти.
- Ознайомити з формами роботи, через які можна знайомити дітей з відомими людьми та пам'ятками регіону з метою реалізації програми «Український віночок. Регіон».
- Спонукаати педагогів до активного використання програми «Український віночок. Регіон» за інтегрованим курсом «Культура добросусідства» в професійній діяльності.

Очікувані освітні результати для учасників:

- Знають змістове наповнення блоків програми «Український віночок. Регіон» – «Історія людства і пам'яток регіону» та «Художня література».
- Усвідомлюють особливості реалізації тем програми в освітній діяльності ЗДО.
- Розуміють та застосовують методику реалізації програми.
- Мають зацікавленість використовувати програму «Український віночок. Регіон» у власній педагогічній діяльності.

Ключові поняття та ідеї:

відомі постаті та пам'ятками регіону як джерело розвитку краєзнавчої компетентності дошкільників, форми та методи роботи під час реалізації тем програми «Український віночок. Регіон».

Орієнтовна тривалість заняття: 2 год 40 хв.

Можливість проведення заняття онлайн: немає.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): фломастер, ватман, клей-олівець, ручки, фліпчарт, скотч, ноутбук, екран, проєктор, роздаткові матеріали для вправ.

	Метод	Завдання	Опис	Ресурс
Вступна частина	Візитівка «Снігова куля» (15 хв)	Познайомитися з учасниками.	Учасники виходять у центр зали, стають у коло і, починаючи з тренера/тренерки, називають себе і з якого населеного пункту вони приїхали. Наприклад: – Я Наталя, і я завітала з міста Миколаєва. – Це Наталя з Миколаєва, а я Ольга з Києва.	
	Правила в картинках (5 хв)	Сприяти позитивній атмосфері під час заняття, дотриманню регламенту.	Тренер/тренерка пропонує учасникам визначити правила заняття. Зазначає, що тенденції сучасного світу зумовлюють те, що фрази та дії зараз часто зображують звичайними малюнками – іконками. І на запропоновані правила підбирає картинку, які їх зображують, клеїть ці картинку на ватман. Якщо жодна картинка до запропонованого правила не підходить, правило прописується маркером. Можливі правила: 1. Кожен може мати власну думку.	Фломастер, ватман, картинку з зображеннями правил, клей-олівець, фліпчарт.

Вступна частина			<p>2. Шмат пирога. 3. Правило піднятої руки. 4. Почуваємо себе комфортно. 5. Правило конфіденційності. 6. Я в хатці. 7. Тут і зараз тощо.</p>	
	Замок очікувань (10 хв)	Виявити освітні потреби учасників, визначити їхні очікування від заняття.	Кожен/кожна з учасників отримує папір у вигляді цеглини, на якому він/вона пише свої очікування від тренінгу і за допомогою скотчу приєднує свої цеглинки на ватман, на якому намальований замок (обриси замку).	Ватман з обрисом замку, ручки на всіх учасників, листочки паперу у вигляді цеглинок, клей-олівець або двосторонній скотч, фліпчарт.
	Мінілекція «Зміст блоків програми КД «Історія людей і пам'яток регіону» та «Художня література» або «Пам'ятки культури та чому важливо знайомити з ними дітей дошкільного віку» (10 хв)	1. Ознайомити із завданнями та змістом блоків програми КД «Історія людей і пам'яток регіону», «Художня література».	Мінілекція (Додаток 1)	Презентація

<p>Вправа «Пам'ятки мого регіону» (40 хв) (варіант 1)</p>	<p>Через аналіз гербів міст України встановити взаємозв'язок зображень з економічною, культурною діяльністю, історією цих міст. Продемонструвати, як за допомогою пам'яток культури формувати повагу та гордість за рідний край.</p>	<p>Об'єднати учасників тренінгу у 5 груп. Запропонувати колегам обрати герби міст України, проаналізувати зображення на гербах і припустити, чому саме зазначені там символи включені до герба. Після цього до герба добрати історичні пам'ятки (що розташовані в цьому регіоні), ознайомитися з ними. Презентувати місто, герб якого отримано підгрупою. Обговорити:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Як це завдання сприятиме розвитку краєзнавчої компетентності дошкільників? – Які вміння і навички формуватиме ця діяльність у дітей? – Які методичні завдання можна запропонувати дошкільникам для «закріплення» інтересу до рідного краю? 	<p>Дидактична гра «Пам'ятки регіонів», до якої входять великі картки з гербами великих міст України, маленькі картки із зображенням історичних пам'яток України та їхнім історичним описом.</p>
<p>Вправа «Пазли “Храми України”» (40 хв) (варіант 2)</p>	<p>Продемонструвати, як за допомогою пам'яток культури та релігії формувати повагу та гордість за рідний край.</p>	<p>Учасникам пропонується об'єднатися в 5 груп. Кожна група отримує частини пазлів, з яких треба скласти певне зображення. Після цього зображення потрібно проаналізувати і скласти розповідь про нього (учасники отримують пазли із зображеннями храмів України різних конфесій)</p>	<p>Дидактична гра «Пам'ятки регіонів», до якої входять великі картки з гербами великих міст</p>
<p>Вправа «Пазли “Храми України”»</p>	<p>Продемонструвати, як за допомогою пам'яток</p>	<p>Обговорити:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Як це завдання сприятиме розвитку краєзнавчої компетентності 	<p>України, маленькі картки із зобра-</p>

Основна частина	(40 хв) (варіант 2)	культури та релігії формувати повагу та гордість за рідний край.	дошкільників? – Які вміння і навички формуватиме ця діяльність у дітей? – Які методичні завдання можна запропонувати дошкільникам для «закріплення» інтересу до рідного краю?	женням історичних пам'яток України та їхнім історичним описом.
	Вправа «Підзорна труба» (35 хв)	Розвивати уважність, вміння виокремлювати елементи із загального плану та розповідати про них.	На фліпчарті розташовується постер одного з видатних пам'ятників України, і пропонується розглянути його через «підзорну трубу», зроблену з власних долоней. Кожен/кожна з учасників по черзі розповідає про окрему деталь пам'ятника. Обговорення: – Які компетентності розвиває ця вправа? – Що можна вдосконалити, адаптувати для її використання з дошкільниками?	Фліпчарт, постер із зображенням київського лялькового театру.
	Аналіз пізнавальних тем ЗДО (додаткове) (20 хв)	Сформувати розуміння поєднання завдання блоків програми «Український віночок. Регіон» – «Історія людей і пам'яток регіону», «Художня література»	Група учасників об'єднується в пари. Кожна пара отримує список орієнтовних пізнавальних тем, за якими здійснює планування більшість ЗДО. Завдання: 1. Проаналізувати та назвати пізнавальні теми, під час ознайомлення з якими можна розглянути питання з блоку «Історія людей і пам'яток регіону», та запропонувати декілька форм роботи з дітьми.	10 комплектів карток з пізнавальними темами.

Основна частина		з пізнавальними темами закладів дошкільної освіти.	2. Проаналізувати та назвати пізнавальні теми, під час ознайомлення з якими можна розглянути питання з блоку «Художня література», та запропонувати декілька форм роботи з дітьми.	
	Сенкан «Відомі люди» (20 хв)	Продемонструвати, як за допомогою методу «сенкан» можна знайомити дошкільників з відомими постатями краю.	Скласти вірш-сенкан про відому людину України та презентувати аудиторії. Обговорення: – Що відчували, коли виконували цю вправу? – Які компетентності вона розвиває? – Як можна використувати метод «сенкан» у роботі з дошкільниками?	Картки із зображенням відомих людей за кількістю учасників, на зворотному боці кожної картки коротка інформація про цю людину; інструкція з правилами написання сенкану, фліпчарт, ручки за кількістю учасників, зошит.
Заклучна частина	Підбиття підсумків (15 хв)	Проаналізувати зміст тренінгу та згадати форми/ методи, які використовувалися під час роботи.	Обговорення: – Пригадайте форми/ методи, які ми використовували під час роботи? – Які з них ви будете використовувати у своїй роботі? Чому? – Про які ризики, виклики варто пам'ятати під час застосування запропонованих форм роботи з дошкільниками?	

Заключна частина	Обговорення результатів заняття (10 хв)	Зворотний зв'язок від учасників за результатами проведеного заняття.	Тренер/тренерка пропонує пригадати, які були очікування учасників на початку заняття. Визначити, що з очікувань здійснилося. Якщо учасники отримали в результаті заняття більше, ніж очікували, то вони можуть додати «цеглинки» до замку. За бажанням учасники озвучують власні результати, користь від заходу загалом.	
------------------	---	--	--	--

Мінілекція

**Зміст блоків програми КД
«Історія людей і пам'яток регіону»
та «Художня література» або «Пам'ятки культури
та чому важливо знайомити з ними дітей дошкільного віку»**

Сьогодні ми ознайомимося з блоками програми «Український віночок. Регіон» — «Історія людей і пам'яток регіону», а також «Художня література».

Хочу почати знайомство з вислову «Народ, що не знає своєї історії, є народ сліпців» (О. Довженко).

І це так. Де б ми з вами не жили, у мільйонному місті з великою історією чи в маленькому селі, де дві вулиці, кожен із цих населених пунктів має свою історію. Хтось це місто заснував, у цьому населеному пункті є якісь відомі споруди тощо. А завдання педагога/педагогині, який/яка буде впроваджувати програму «Український віночок. Регіон», полягає в тому, щоб знайти ті цікаві місця і ознайомити з ними дітей.

Із власного досвіду хочу сказати, що, коли я ще навчалася в коледжі, у мене було завдання з англійської мови скласти розповідь про відомі місця свого міста. І коли я почала готуватися, то відкрила для себе декілька фактів, які раніше не знала. А здивуванням для мене була доповідь однієї групи, у якій вона з гордістю розповідала про власне село, зокрема про сільську бібліотеку, Будинок культури і хрест, який встановлено на в'їзді.

Так от, блок «Історія людей і пам'яток» спонукає педагога/педагогиню ознайомити дітей з назвою населеного пункту, назвами вулиць, аналізуючи їхнє походження; архітектурними пам'ятками, історичними та географічними пам'ятками через організацію різних форм роботи, включно з відвідуванням музеїв та екскурсіями. Привернути увагу дітей до картин, листівок, фотографій, на яких зображено вулиці чи окремі об'єкти їхнього населеного пункту.

Змістом блоку «Художня література» є ознайомлення з творами регіональних письменників, творами про регіон, у якому проживають діти, та з усною народною творчістю України. Ознайомити з видатними людьми регіону та поглибити уявлення про людей різних національностей регіону.

Все це сприятиме пробудженню в дітей цікавості до регіону проживання: його культури, історії, сучасного життя; формуватиме в них національну свідомість і толерантне ставлення одне до одного.

Тема: ПРОГРАМА «УКРАЇНСЬКИЙ ВІНОЧОК. РЕГІОН»

Авторка: Лія Олійник (м. Миколаїв)

Мета заняття:

формувати готовність педагогів упроваджувати цілі, завдання, принципи та основні положення програми «Український віночок. Регіон» у роботі з дітьми середнього та старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Завдання:

- ознайомити з цілями, завданнями, структурою та основними положеннями програми «Український віночок. Регіон»;
- розвивати вміння аналізувати програму крізь призму вимог базового компонента дошкільної освіти 2021 року;
- формувати вміння планувати освітній процес із дітьми дошкільного віку відповідно до вимог програми;
- вчити інтегрувати зміст програми «Український віночок. Регіон» у планування освітнього процесу середньої/старшої групи ЗДО.

Очікувані результати:

У результаті навчання учасники:

- знають та розуміють концептуальні засади парціальної програми «Український віночок. Регіон»;
- виявляють бажання та володіють основними вміннями щодо реалізації завдань програми в роботі з дітьми середнього та старшого дошкільного віку на основі інтегрованого планування;
- вміють інтегрувати програму в освітній процес сучасного закладу дошкільної освіти.

Ключові поняття та ідеї:

Особливості, принципи, освітні завдання, структура, змістові лінії програми «Український віночок. Регіон»

Орієнтовний час проведення: 4 академічні години (2 год 40 хв).

Можливість проведення заняття онлайн: немає.

Обладнання:

проектор, фліпчарт, маркери, фломастери, 6 ватманів з назвами змістових ліній програми «Український віночок. Регіон», набір смужок з очікуваними результатами програми, клей.

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА (25 хв)

1. Знайомство/згуртування

Вправа «Поміняйтеся місцями»

Мета: активізувати увагу учасників, налаштувати їх на подальшу роботу, створити комфортну, доброзичливу атмосферу.

Методика проведення: Учасники сидять у колі на стільцях. Тренер/тренерка починає вправу в ролі ведучого/ведучої (він/вона не має стільця), промовляючи: «Поміняйтеся місцями ті, хто...» (наприклад, уранці пив(-ла) чай, любить море, вдягнений(-а) у піджак, має собаку, любить цукерки, знає казку «Колобок»). Учасники, яких стосується висловлювання, швидко встають зі своїх місць і намагаються зайняти стілець, який звільнився, ведучий/ведуча теж намагається сісти на чийсь стілець. Учасник/учасниця, який/яка не встиг(-ла) зайняти стілець, стає ведучим/ведучою.

Вправа має виконуватися у швидкому темпі, тому варто називати речі, притаманні більшості учасників, наприклад: «Поміняйтеся місцями ті, хто вранці чистив зуби».

Тривалість: 9 хвилин.

2. Правила роботи у групі.

Вироблення або обговорення (уточнення, за потреби – додавання) раніше прийнятих правил роботи у групі.

Тривалість: 8 хвилин.

3. Мотивація, очікування

Вправа «Два береги»

Учасникам пропонується на стікерах написати свої очікування та прикріпити на фліпчарті із зображенням річки на «Березі очікувань» і, за бажанням, озвучити власні очікування.

Тривалість: 8 хвилин.

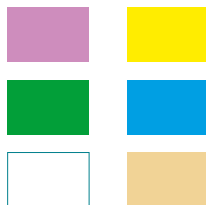
II. ОСНОВНА ЧАСТИНА (1 год 30 хв)

1. Мініпрезентація: Особливості, принципи, освітні завдання, структура програми «Український віночок. Регіон».

Тривалість: 10 хвилин.

2. Вправа «Навчаюся сам, навчаю інших» (за змістом програми)

- ЗЛ 1. 2 x 3 – рожевий;
- ЗЛ 2. 1 x 3 – зелений;
- ЗЛ 3. 3 x 3 – білий;
- ЗЛ 4. 1 x 3 – жовтий;
- ЗЛ 5. 1 x 3 – голубий;
- ЗЛ 6. 1 x 3 – тілесний.

Кожен учасник обирає одну картку. Об'єднуються по троє за кольором картки і так, щоб у кожній групі були картки 1, 2, 3.

Завдання: прочитати (до 5 хв) та розповісти іншим членам команди про те, що прочитав(-ла) (до 7 хв). Далі об'єднуються по 9 разом рожеві і зелені; білі; жовті, голубі та тілесні.

Завдання: розповісти іншим трійкам про зміст своїх карток (до 10 хв). Далі об'єднуємося в такий спосіб: має утворитися 6 команд, у яких обов'язково мають бути 1 рожевий колір, 1 жовтий або голубий, 1 зелений або тілесний, 2 або 3 білих.

Завдання: донести до інших зміст роботи тих змістових ліній, з якими вже попрацював(-ла) (до 10 хв) на час роботи.

Обговорення вправи:

- Чи складно було працювати?
- Як почувалися?
- Чи дізналися про зміст всіх змістових ліній програми?
- Що залишилося незрозумілим?

Коротко підсумовуємо разом за презентацією структуру та зміст програми.

Тривалість: 30 хвилин.

3. Вправа «Знавці та експерти»

Мета: визначити результати роботи за кожною змістовою лінією програми.

Обирається 6 учасників за бажанням с це «експерти». Кожному з них даємо назву однієї змістової лінії, розташовуємо в різних частинах кімнати з папером та клеєм.

Завдання «експертів»: уважно вислухати «знавця/знавчиню»; обговорити, чи справді цей результат є наслідком роботи за змістовою лінією, яка є у вас. Якщо так, то «знавець/знавчиня» наклеює смужку на свій папір. Інші учасники – «знавці». «Знавець/знавчиня» бере по одній смужці. Уважно читає і відносить свою смужку до тієї змістової лінії, до якої, на його/її думку, вона належить. Після обговорення з «експертом/експерткою» або залишає свою смужку, або

відносите до іншої змістової лінії. Якщо впоралися швидко, берете ще одну смужку і знову виконуєте завдання. «Експерти» презентують свою змістову лінію, разом обговорюємо правильність виконання та отримані результати.

Тривалість: 30 хвилин.

4. Вправа «Зіставлення»

Мета: визначити, у яких освітніх напрямках БКДО знаходить реалізацію програма «Український віночок. Регіон».

Розділити учасників на четвірки.

Завдання: обговорити та позначити, як лінії програми «Український віночок. Регіон» інтегруються в освітні напрями БКДО.

Тривалість: 30 хвилин.

5. Вправа «Енерджайзер: 1, 2, 3, 4, 5»

Мета: переключення уваги, емоційний відпочинок, створення позитивної атмосфери.

Хід проведення: Проводиться в парах, обличчям одне до одного. Всі пари працюють одночасно. Учасники по черзі промовляють числа від 1 до 5, потім так само, тільки починає інший/інша учасник/учасниця (по одному разу). Далі пропонується поступово замінювати кожне число певним рухом або словом (тобто число 1 не промовляється, а виконується певний рух). Наприклад, 1 замінюємо на один оплеск у долоні, 2 – на підстрибування, 3 – на слово «ку-ку», 4 – на «пружинку», 5 – на рукостискання або обнімання (причому руку подає або починає обнімати першим(-ою) той/та, хто має промовити число 5).

Тривалість: 10 хвилин.

6. Вправа «Асоціації»

Мета: формувати вміння планувати зміст освітньої роботи на засадах інтеграції змісту програми в різні види життєдіяльності дошкільників у формі таблиці.

Хід проведення

Учасники єднаються у 5 команд по 6 осіб.

Завдання: створити планування на тиждень.

Презентація таблиці кожною командою до 3 хв.

Рефлексія щодо виконаної вправи.

Тривалість: 20 хвилин.

III. ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА (25 хв)

1. Підсумки заходу.

Тренер/тренерка пропонує учасникам по черзі продовжити речення:

– Сьогодні я дізнався(-лася) про те, що...

– Я зрозумів(-ла), що...

Після цього відповідає на додаткові запитання, пропонує поділитися враженнями від заходу.

Тривалість: 10 хвилин.

2. Повернення до очікувань «Два береги». Тренер/тренерка пропонує розташувати свій стікер щодо «Берега реалізованих сподівань», прокоментувати місце розташування, чи справдилися очікування.

Тривалість: 10 хвилин.

3. Вправа «Компліменти»

Мета: позитивне завершення тренінгу.

Хід проведення

Учасники стають у коло, у тренера/тренерки в руках маленька м'яка іграшка.

Завдання: той/та, у кого в руках іграшка, підходить до іншого/іншої учасника/учасниці і говорить комплімент (одне-два слова).

Правило:

компліменти мають дістати всі, тому кожен/кожна учасник/учасниця передає іграшку тільки тим учасникам, у руках яких вона ще не була.

Тривалість: 5 хвилин.

Тема: ЦІЛІ, ЗАВДАННЯ, СТРУКТУРА ТА ОСНОВНІ ПРОГРАМИ «УКРАЇНСЬКИЙ ВІНОЧОК. РЕГІОН». ІНТЕГРАЦІЯ ПРОГРАМИ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Авторка розробки: Олена Савчук (м. Чернівці)

Мета заняття:

формуванню готовності педагогів упроваджувати цілі, завдання, принципи та основні положення програми «Український віночок. Регіон» у роботі з дітьми середнього та старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Завдання:

- ознайомити з цілями, завданнями, структурою та основними положеннями програми «Український віночок. Регіон»;
- розвивати вміння аналізувати програму крізь призму вимог Державного стандарту дошкільної освіти;
- формувати вміння планувати освітній процес із дітьми дошкільного віку відповідно до вимог програми;
- вчити створювати модель планування життєдіяльності дошкільників на засадах інтеграції з використанням концептуально-інтелектуальної (ментальної) карти.

Очікувані результати:

Учасники:

- знають та розуміють основні вимоги програми «Український віночок. Регіон»;
- виявляють бажання та володіють основними вміннями щодо реалізації завдань програми в роботі з дітьми середнього та старшого дошкільного віку на основі інтегрованого планування;
- вміють створювати ментальну карту як засіб інтегрування завдань та змісту програми в різні види життєдіяльності дошкільників.

Ключові поняття та ідеї:

особливості, принципи, освітні завдання, структура програми «Український віночок. Регіон», планування роботи з реалізації змісту програми, інтеграція програми в освітній процес закладу дошкільної освіти, концептуально-інтелектуальна (ментальна) карта.

Орієнтовний час проведення: 180 хв.

Можливість проведення заняття онлайн: немає.

Обладнання: проєктор, фліпчарт, маркери, фломастери, силуети чоловічків за кількістю учасників, набір кольорових карток зі змістом програми, 6 плакатів з назвами змістових ліній, набір карток-смужок з окремими очікуваними результатами програми, клей.

Хід заняття

1. Знайомство / організаційна частина (15 хв)

Ведучий/ведуча представляється, презентує тематику заходу; обговорює організаційні, технічні моменти, пов'язані з організацією, часом, умовами проведення тощо.

Вправа «Ті, хто...»

Мета: актуалізувати учасників, створити комфортну доброзичливу атмосферу.

Ведучий/ведуча пропонує учасникам за певними названими критеріями виконати певні завдання, наприклад:

- Ті, хто мене добре чує, доторкніться до своїх вух та помасажуйте їх;
- Ті, хто працює вихователями, помахайте лівою рукою біля свого правого плеча;
- Ті, хто працює в дошкільці понад 5 років, намалюйте лівим коліном коло;
- Ті, хто має один спільний колір в одязі, потисніть руку одне одному;
- Ті, хто знає ім'я когось із присутніх, вигукніть його/її ім'я;
- Ті, у кого гарний настрій, поплескайте в долоні;
- Ті, хто вважає себе грамотним педагогом, доторкніться лівою рукою до пальців лівої ноги;
- Ті, хто знає ім'я сусіда/сусідки, поверніться до нього/неї та усміхніться;
- Ті, хто розуміє, для чого ми тут зібралися, пострибайте на двох ногах.

Рефлексія щодо виконаної вправи:

- Що ми робили? Для чого?

Вироблення або обговорення (уточнення, за потреби – додавання) раніше прийнятих правил роботи у групі.

2. Мотивація, очікування (10 хв)

«Гора очікувань»: учасникам пропонується на тулубі силуету паперового чоловічка написати свої очікування від тренінгу, прикріпити свого чоловічка на фліпчарті із зображенням гори (де місце розташування на горі — це уявлення, компетентності учасника щодо тематики тренінгу) та, за бажанням, озвучити власні очікування.

3. Основна частина тренінгу (150 хв)

Мініпрезентація: Особливості, принципи, освітні завдання, структура програми «Український віночок. Регіон» (10 хв)

Вправа «Навчаюсь сам, навчаю інших» (за допомогою розроблених кольорових карток за змістом змістових ліній (ЗЛ) програми) (40 хв)

Мета: ознайомити учасників зі структурою та змістом програми.

Хід проведення:

I етап. Кожен/кожна учасник/учасниця обирає одну картку. Об'єднуються по троє за кольором картки і так, щоб у кожній групі були картки 1, 2, 3. Завдання цим групам: прочитати та коротко розповісти іншим членам команди про те, що прочитав(-ла).

(Всі вказівки щодо об'єднання на різних етапах є на слайді. Об'єднання, які мають вийти:

- дві трійки працюють з картками рожевого кольору за змістом ЗЛ № 1 «Світ дитинства»,
- одна трійка — з картками зеленого кольору за ЗЛ № 2 «Пізнаємо природу рідного краю»,
- три трійки — з картками білого кольору за ЗЛ № 3 «Дитина в розмаїтті культур»,
- одна трійка — з картками жовтого кольору за ЗЛ № 4 «Граємо разом»,
- одна трійка — з картками голубого кольору за ЗЛ № 5 «Вчимося спілкуватися»,
- одна трійка — з картками тілесного кольору за ЗЛ № 6 «Співпраця з родинами вихованців та громадськістю».

Розрахунок карток на 30 учасників. У разі меншої кількості тренер/тренерка може запропонувати учаснику/учасниці взяти 2 картки одного кольору або вилучити з роботи картки тілесного кольору, але наприкінці вправи самостійно коротко переказати зміст останньої змістової лінії).

II етап. Далі об'єднуються по 9 учасників разом за кольором карток:

- 1-ша група – рожеві і зелені;
- 2-га група – білі;
- 3-тя група – жовті, голубі та тілесні.

Завдання: коротко розповісти іншим трійкам про зміст своїх карток (до 10 хв).

Обговорення:

- Чи складно було працювати? Як почувалися?
- Чи дізналися про зміст усіх змістових ліній програми?
- Що залишилося незрозумілим?

Коротко підсумовуємо структурований зміст програми разом за презентацією.

III етап. Далі об'єднуємося в 6 команд, у яких обов'язково мають бути 1 рожевий колір, 1 жовтий або голубий, 1 зелений або тілесний, 2 або 3 білих.

Завдання: донести до інших зміст роботи тих змістових ліній, з якими вже попрацював(-ла) (до 10 хв).

Обговорення:

- Чи складно було працювати? Як почувалися?
- Чи дізналися про зміст усіх змістових ліній програми?
- Що залишилося незрозумілим?

Коротко підсумовуємо структурований зміст програми разом за презентацією.

Вправа «Знавці та експерти» (визначаємо результати роботи за кожною змістовою лінією) (20 хв)

Мета: проаналізувати очікувані результати програми відповідно до змісту розділів (змістових ліній); сприяти усвідомленню учасниками того, що зміст усіх розділів тісно взаємопов'язаний та реалізується на засадах інтеграції.

Хід проведення: Обирається 6 учасників за бажанням – це «експерти» (кожному/кожній з них даємо плакат з назвою однієї змістової лінії, розташовуємо в різних частинах кімнати з папером та клеєм). Інші учасники – «знавці».

Завдання «знавців»: обираєте по одній будь-якій смужці. Уважно читаєте і відносите свою смужку до тієї змістової лінії, до якої, на вашу думку, вона належить. Після обговорення з «експертом/експерткою» або залишаєте свою смужку, або відносите до іншої змістової лінії. Якщо впоралися, берете ще одну смужку і знову виконуєте завдання.

Завдання «експертів»: уважно вислухати «знавця/знавчиню»; обговорити, чи справді цей результат є наслідком роботи за змістовою

лінією, яка є у вас. Якщо так – наклеїти смужку на свій папір. «Експерти» презентують свою змістову лінію, разом обговорюємо правильність виконання та отримані результати.

Обговорення:

- Як себе почували в різних ролях – «експерти», «знавці»?
- Що дає ця вправа? Які висновки зробили для себе?

Вправа «Перехрестя» (компетентності крізь призму наступності) (15 хв)

Мета: розвивати вміння учасників аналізувати зміст та очікувані результати програми відповідно до вимог Державного стандарту дошкільної освіти.

Хід проведення:

Учасники об'єднуються по четверо (п'ятеро), кожній команді надається картка, на якій з лівого боку – перелік змістових ліній та блоків програми, а з правого – перелік визначених БКДО компетентностей, що мають бути сформовані в дитини 6 (7) років.

Завдання: обговорити та позначити стрілками, які компетентності, визначені БКДО, формуються в дітей за наслідками роботи за змістовими лініями програми «Український віночок. Регіон». Обрати спікера/спікерку, який/яка коротко презентує напрацювання команди.

Обговорення:

- Як працювалося у групі? Чи були відмінні думки? Як ухвалювалися спільні рішення?
- Які висновки зробили для себе під час виконання вправи? Чим вона була корисна?

Вправа-енерджайзер: «1, 2, 3, 4, 5» (5 хв)

Мета: переключення уваги, емоційний відпочинок, створення позитивної атмосфери.

Хід проведення:

Проводиться в парах, обличчям одне до одного. Всі пари працюють одночасно. Учасники по черзі промовляють числа від 1 до 5, потім так само, тільки починає інший/інша учасник/учасниця (по одному разу). Далі пропонується поступово замінювати кожне число певним рухом або словом (тобто число 1 не промовляється, а виконується певний рух). Наприклад, 1 замінюємо на один плеск у долоні, 2 – на підстрибування, 3 – на слово «ку-ку», 4 – на «пружинку», 5 – на рукостискання або обнімання (причому руку подає або починає обнімати першим(-ою) той/та, хто має промовити число 5).

Презентація тренера/тренерки «Планування роботи з реалізації змісту програми в середній і старшій групах ЗДО. Інтеграція програми в освітній процес сучасного закладу дошкільної освіти» (10 хв)

Вправа «Асоціації» (5 хв)

Мета: пояснити учасникам основні принципи створення концептуально-інтелектуальної (ментальної) карти як засобу інтегрованого планування роботи з дітьми дошкільного віку.

Хід проведення:

Тренер/тренерка на фліпчарті по центру записує слово «вареники», просить учасників називати слова-асоціації до визначеного слова, записує названі слова-асоціації, відразу відповідно групуючи їх для себе за певними блоками (напр., продукти для вареників, знаряддя праці, вареники як результат людської праці, свята і традиції, пов'язані з варениками, тощо). Після того як учасники назвуть власні слова-асоціації, пояснює свій принцип фіксації цих слів на картці і в такий спосіб надає приклад інтеграції змісту освітньої роботи з дітьми на основі ментальної карти.

Вправа «Створюємо модель інтегрованого планування життєдіяльності дошкільників» (40 хв)

Мета: формувати вміння планувати зміст освітньої роботи на засадах інтеграції змісту програми в різні види життєдіяльності дошкільників у формі концептуально-інтелектуальної (ментальної) карти.

Хід проведення:

Учасники об'єднуються в 5 команд по 6 осіб. Завдання: створити власну концептуально-інтелектуальну карту роботи (на день/тиждень/місяць) за певною темою (зміст розподіляється «як павутинка» за блоками/підблоками) із вказуванням форм роботи з дітьми.

Презентація карти кожною командою – до 3 хв.

Обговорення:

- Для чого виконували цю роботу?
- Чи вдалося створити власну карту? Що сприяло і що заважало в роботі?
- Що стало «відкриттям»?

4. Підсумки/рефлексія (20 хв)

Тренер/тренерка підводить підсумки заходу (пропонує пригадати, чим займалися, фіксує перелік вправ на фліпчарті), відповідає на додаткові запитання, пропонує поділитися враженнями від заходу.

«Гора очікувань».

Тренер/тренерка пропонує зняти своїх паперових чоловічків, написати на місці рук та ніг чоловічка про те, чого навчилися та що будете використовувати в подальшій роботі; потім закріпити свого чоловічка знову на зображенні гори з коментуванням місця розташування, чи справдилися очікування.

Вправа «Кидай, лови, комплімент говори»

Мета: позитивне завершення тренінгу.

Хід проведення:

Учасники стають у коло, ведучий/ведуча тримає в руках маленький м'яч або м'яку іграшку. Завдання: той/та, у кого в руках м'яч, говорить комплімент (одне-два слова) одному/одній з учасників (за бажанням), при цьому дивиться на цього/цю учасника/учасницю та кидає йому/їй м'яч.

Правило: компліменти має дістати кожен/кожна учасник/учасниця, тому кидати м'яч можна тільки тим учасникам, у руках яких він ще не був, виняток – ведучий/ведуча.

РОЗДІЛ І

І.3. Розвиток педагогічного партнерства засобами програми «Батьківські збори по-новому...»

**Тема: СПІВПРАЦЯ З БАТЬКАМИ.
ПЕДАГОГІКА ПАРТНЕРСТВА**

Авторка розробки: Зоя Бечкало (м. Полтава)

Мета заняття:

ознайомити з основними ідеями педагогіки партнерства та сформува-ти розуміння шляхів, способів і методів налагодження співпраці пе-дагогів та батьків.

Завдання:

- ознайомити з поняттям «педагогіка партнерства»;
- охарактеризувати можливості залучення батьків до організації ос-вітнього процесу та управління життєдіяльністю школи;
- формувати навички застосування механізмів співпраці та взаємо-дії між учнями, батьками та педагогами.

Очікувані освітні результати:

- учасники розуміють, що таке «педагогіка партнерства»;
- усвідомлюють користь співпраці «батьки – школа»;
- розуміють форми залучення батьківської спільноти до органів громадського самоврядування в школі;
- володіють формами, методами роботи з батьківською спільнотою щодо активізації їхньої діяльності як партнерів.

Ключові поняття та ідеї:

педагогіка партнерства, органи громадського самоврядування в за-кладі освіти, батьківська рада, піклувальна рада, форми і методи взаємодії з батьківською спільнотою.

Орієнтовна тривалість заняття: 120 хв.

Можливість проведення заняття онлайн: не передбачена.

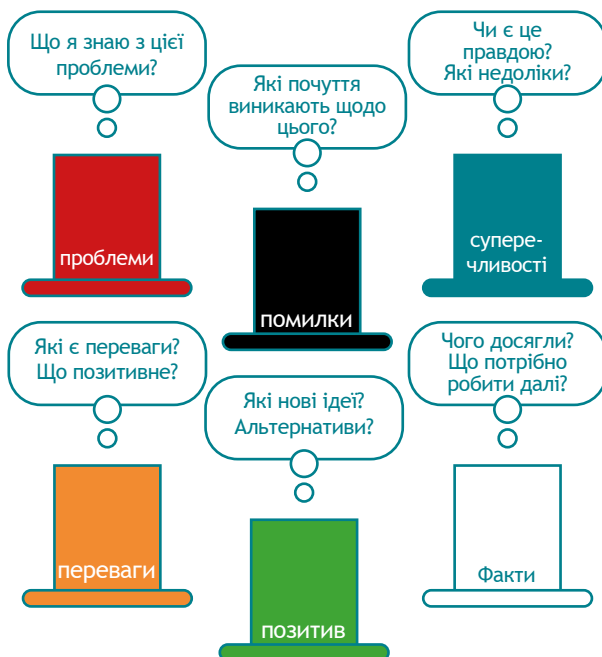
Підготовка до заняття: фліпчарт, маркери, клейкі стікери, проектор, екран, ноутбук, роздруківка витягу із ЗУ «Про повну загальну серед-ню освіту», 6 капелюхів зазначених кольорів.

	Етапи	Опис дії	Таймінг, хв
Вступна частина тренінгу	Вступ	Представлення тренера/тренерки. Оголошення мети, завдань заняття.	5 хв
	Визначення правил роботи групи та очікувань учасників від тренінгу	Вправа «Оплески» За допомогою цієї вправи підводимо учасників до теми, також кожен/кожна зможе побувати в центрі уваги. Всі учасники сідають колом. Тренер/тренерка дає команду: «Нехай піднімуться ті, хто...» (по черзі зачитує твердження 1-10, зміст тверджень відповідає позитивним якостям та ознакам, а також темі тренінгу). При відповіді «Так» учасники піднімаються, при відповіді «Ні» – аплодують. – Сьогодні я зранку пив/пила каву... – Я живу в Полтаві... – Я працюю в школі... – Я люблю дітей... – Я сьогодні проводжу тренінг... – Я люблю читати художню літературу... – У мене є діти... – Я член/членкиня батьківського комітету класу... – Я член/членкиня батьківського комітету школи... – Я здаю кошти у фонд школи... – Мені цікаво, як працює фонд школи... – Я хочу брати участь у роботі школи...	10 хв
	Правила	Правила групової роботи: <ul style="list-style-type: none"> • основні правила спонукає озвучувати учасників тренер/тренерка; • правила записуються на великому аркуші паперу і розташовуються на видному місці; • після написання кожного правила (або всіх разом) важливо, щоб кожний/кожна учасник/учасниця погодився(-лася) з ним (для цього тренер/тренерка використовує доречні формулювання: «Правило приймається? Приймається! Дякую»). • у разі порушення правил ведучі або учасники групи нагадують порушнику/порушниці про 	5 хв

Вступна частина тренінгу		це, покликаючись на перелік. У цьому разі доречно ще раз наголосити на значенні дотримання зазначеного правила.	
	Очікування	Очікування учасників провести у стилі методу «Знаємо – Хотіли б дізнатися – Дізналися» (З-Х-Д). Зміст запитання «Що я знаю про цю тему?» (наприклад: «Батьківський комітет – це...», «Піклувальна рада школи – це...») істотно ускладнити так: «Звідки ви взяли цю інформацію? Що було джерелом?» Питання «Хочу дізнатися...» уточнити: «Де можна знайти цю інформацію?» Питання «Що дізнався(-лася)?..» перенести на рефлексію заняття.	10 хв
Основна частина тренінгу	Проблема: Батьківський комітет чи піклувальна рада		
	Мінілекція	Педагогіка партнерства – ключовий компонент НУШ Основні принципи цього підходу: <ul style="list-style-type: none"> • повага до особистості; • доброзичливість і позитивне ставлення; • довіра у стосунках; • діалог – взаємодія – взаємоповага; • розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків); • принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей). 	30 хв
	Вправа «Мапа думок»	Мета: з'ясувати, наскільки учасники розуміють, що таке самоврядування в школі і яка роль у ньому батьківської спільноти. Обладнання: аркуш ватману та по 3 паперових стікери з клейкою стрічкою. Інструкція: На кожному з трьох паперових стікерів напишіть асоціації, які у вас виникають, коли ви чуєте словосполучення «самоврядування в школі». Учасники по черзі озвучують, тренер/тренерка узагальнює та об'єднує схожі трактування, фіксує. Проводиться обговорення.	30 хв

		<p>Очікуваний результат:</p> <ul style="list-style-type: none"> • органи самоврядування працівників закладу освіти (педагогічна рада); • учнівське самоврядування здобувачів освіти; • органи батьківського самоврядування. <p>Після цього тренер/тренерка об'єднує учасників у мікрогрупи й пропонує ознайомитися з витягом із ЗУ «Про повну загальну середню освіту» (ст. 27-29). Визначити, що вони знають і застосовують у своїй діяльності, а що для них є новим. Після цього групи презентують свої результати.</p> <p>Обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Як змінилося сприйняття та ставлення до самоврядування в школі? – Які висновки для себе зробили? 	<p>10 хв</p>
	<p>Вправа «6 капелюхів»</p>	<p>Мета: розглянути ідею створення піклувальної ради з різних боків. Визначити ризики, можливість об'єднання органів самоврядування в школі, усвідомлення чіткого розподілу ролей та вибір поведінки відповідно до типів мислення між учасниками; підхід та вирішення проблемної ситуації з різних поглядів.</p> <p>Інструкція:</p> <p>Едвард де Боно (народився 19 травня 1933 року) – мальтійський та британський психолог, письменник, винахідник. Автор терміна «латеральне мислення» (зміна стереотипів), занесеного до Оксфордського словника англійської мови. Автор книги «Шість капелюхів мислення». Прихильник спеціального навчання мислення (у вигляді окремого шкільного предмета).</p> <p><i>Принцип методу шести капелюхів</i></p> <p>Основою методу є принцип паралельного мислення. Під час паралельного (критичного) мислення методи протистояння не застосовуються: ідеї, судження та різні підходи існують і приймаються, але не стикаються і не взаємовиключають одне одного. Критичне судження – це один з видів інтелектуальної діяльності людини, який дає змогу розглянути наявну проблему під різними кутами для знаходження правильного рішення.</p>	<p>40 хв</p>

Метод «шість капелюхів мислення» добре зарекомендував себе в будь-якому виді розумової діяльності.

Картинка введена на презентацію. Об'єднати учасників у 6 груп (методом «атоми – молекули»). Кожна група обговорює одну проблему з різних боків. Проводиться представлення кожної групи.

Обговорення:

- Що відбувалося? Які враження від процесу обговорення?
- Які висновки для себе зробили?
- Як і де можна використати цю вправу у вашій діяльності?

Висновки:

Партнерство у школі має базуватися на засадах добровільності, рівності, порозуміння та взаємодопомоги. Права та обов'язки учнів, батьків та вчителів треба чітко формулювати, а головне – усвідомлювати і захищати. Саме так зусилля кожного з них будуть спрямовані на досягнення спільної мети.

Вправа
«Три корзини»

Мета: Перевірити, чи здійснилися очікування та мотивація для впровадження здобутих знань у роботі з батьками.
Повернення до очікувань.
Повернутися до методу «Знаємо – Хотіли б дізнатися – Дізналися» (З-Х-Д).

Вправа «Три корзини»

Мета: підвести підсумок тренінгу, розставити акценти, мотивувати на використання набутих умінь та навичок.

Записати на стікерах

- «Що я заберу з собою»,
- «Що я пораджу друзям»,
- «Що я викину в кошик для сміття».

Саме для набуття практичних навичок у співпраці з батьками й був розроблений наскрізний інтегрований курс «Культура добросусідства», зокрема його програма «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно», яка успішно пройшла апробацію і схвалена до використання.

10 хв

**Тема: ЗГУРТУВАННЯ БАТЬКІВСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ.
АКТИВІЗАЦІЯ РОЛІ БАТЬКІВСЬКОЇ ГРОМАДИ
В ЖИТТІ ШКОЛИ, У ГРОМАДІ**

Авторка розробки: Ольга Крутенко (м. Черкаси)

Мета заняття:

підвищення рівня обізнаності педагогів щодо формування відповідального/усвідомленого батьківства та налагодження партнерських стосунків між суб'єктами освітнього процесу.

Завдання:

- проаналізувати проблеми, пов'язані з організацією батьківського всеобучу в закладах освіти, та визначити шляхи підвищення ефективності спілкування між суб'єктами освітнього процесу;
- проаналізувати стилі батьківського виховання та наслідки для дітей, які виховуються в родині з тим чи іншим стилем виховання;
- розвивати навички комунікації та діалогу задля налагодження партнерських стосунків між суб'єктами освітнього процесу.
- Очікувані освітні результати для учасників:
- учасники/учасниці усвідомлюватимуть важливість запровадження інтерактивних технологій у роботі з батьківською спільнотою задля підвищення ефективності спілкування між суб'єктами освітнього процесу;
- знатимуть стилі батьківської поведінки та наслідки використання тієї чи іншої моделі батьківського виховання для дитини;
- розвинуть навички налагодження партнерських стосунків між суб'єктами освітнього процесу.

Ключові поняття та ідеї:

усвідомлене батьківство, відповідальне батьківство, батьківська компетентність, стилі батьківського виховання.

Орієнтовна тривалість заняття: 3 години 20 хв.

Можливість проведення заняття онлайн: є.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): папір А1, клейкі стікери, маркери, проєктор, екран, ноутбук.

1. Знайомство (10 хв)

Вправа «Моє ім'я та головна риса характеру»

Мета: емоційне налаштування учасників та учасниць на спільну роботу.

Хід проведення:

Назвіть своє ім'я та якусь рису характеру, назва якої починається на першу літеру імені.

Рефлексія щодо виконаної вправи:

- Чи було складно визначити риси характеру?
- Що дізналися про інших учасників та учасниць тренінгу?

2. Правила взаємодії під час заняття (10 хв)

Мета: сприяти встановленню позитивного мікроклімату в групі, налаштувати учасників/учасниць на плідну спільну роботу.

Бажано, щоб правила роботи в групі були запропоновані учасниками. Це підвищує їхню відповідальність і дає можливість тренеру або тренерці нагадувати про правила в тому разі, якщо хтось їх порушує (свідомо або несвідомо).

3. Мотивація та очікування (10 хв)

Вправа «Лелека»

Хід проведення:

Учасники/учасниці мають написати свої очікування щодо заявленої теми тренінгу на стікері, озвучити їх та приклеїти на фліпчарті із зображенням лелеки, який несе в дзьобі немовля.

4. Мозковий штурм «З якою метою проводяться батьківські збори» (15 хв)

Учасники та учасниці тренінгу висловлюють свої думки, тренер записує на фліпчарті:

- Знайомство батьків групи/класу між собою
- Налагодження стосунків
- Обговорення проблем класу/групи
- Знайомство з вимогами педагогів
- Педагогізація батьківської громади
- ...
- ...

5. Опитування (5 хв)

Мета: проаналізувати проблеми, пов'язані з організацією батьківського всеобучу в закладах освіти. Визначити причини пасивності деяких батьків.

Завдання: назвіть три причини, з яких батьки дошкільнят або школярів не відвідують батьківські збори (якщо працюємо в онлайн-форматі, то опитування можна провести за допомогою програми «Ментіметр»).

До уваги тренера/тренерки: Зазвичай називають такі причини:

- нестача часу;
- небажання;
- нецікаво.

6. Мінілекція «Як зробити батьківські збори цікавими?» (15 хв)

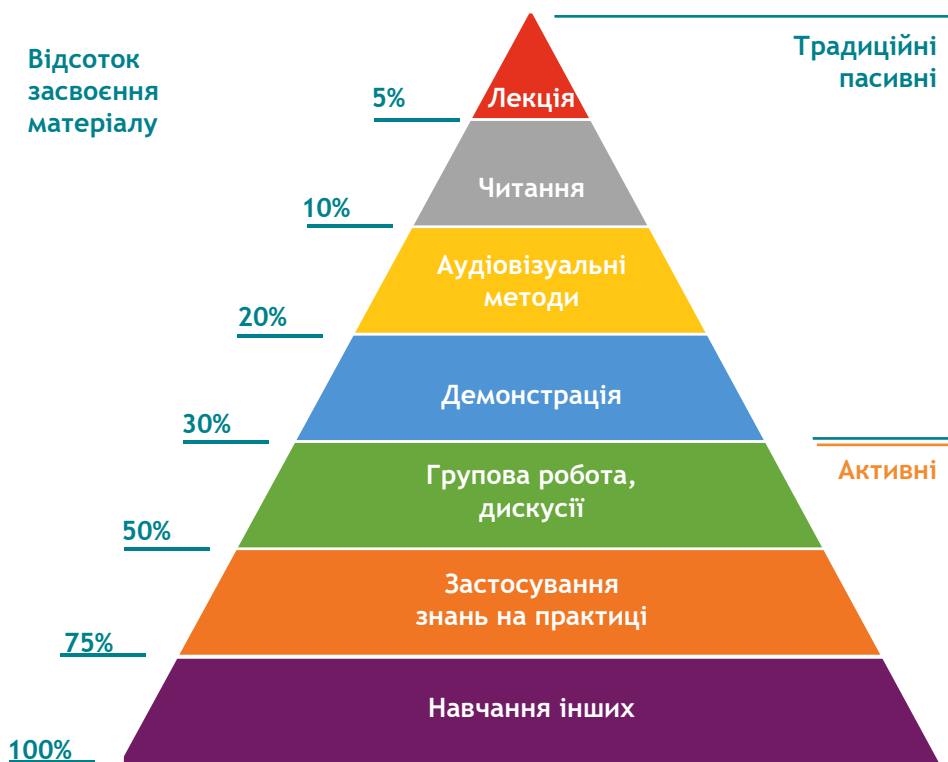
Мета: ознайомити учасників та учасниць з різними методами та формами роботи з батьківською громадою; проаналізувати, які з них є найбільш ефективними.

Одна з цілей проведення батьківських зборів — це навчання батьківської громади і створення умов для того, щоб батьки стали спільнотою, яку об'єднують спільні цілі. Тому дуже важливо надати їм знання щодо виховання молодого покоління. Ефективність батьківських зборів залежить від того, які форми і методи використовує вихователь/вихователька або класний(-а) керівник(-ця).

Професор університету штату Огайо (США) Дейл (1900-1985), всесвітньо відомий піонер у сфері використання аудіовізуальних матеріалів у навчанні, виявляючи найефективніші способи навчання, у 1969 році дійшов висновку, що:

- слухати лекції на тему або читати матеріал із предмета — це **НАЙМЕНШ** ефективний спосіб щось засвоїти;
- навчати інших та застосовувати вивчене у власному житті — це **НАЙБІЛЬШ** ефективний спосіб щось засвоїти.

Результати його досліджень були оформлені у вигляді піраміди сприйняття інформації, або конуса Дейла, який ілюструє взаємозв'язок між способом пізнання та рівнем засвоєння знань. Тобто чим активніше слухач залучений до процесу навчання, тим краще він засвоює знання і може застосувати їх на практиці, аналізувати, впроваджувати і створювати.

Рефлексія та висновок: пасивність батьків і їхнє небажання відвідувати батьківські збори можна подолати, якщо змінити формат проведення зустрічей.

7. Енерджайзер (3-5 хв)

8. Вправа «Асоціативний ланцюжок» (10 хв)

Хід проведення:

Учасникам та учасницям тренінгу пропонується назвати 1-2 слова, які асоціюються в них з поняттями «відповідальне батьківство», «усвідомлене батьківство».

Обговорення озвучених асоціацій. У чому відмінність понять «відповідальне батьківство» та «усвідомлене батьківство». Як формуються риси відповідальних батьків? Де люди можуть дістати інформацію про виховання дітей?

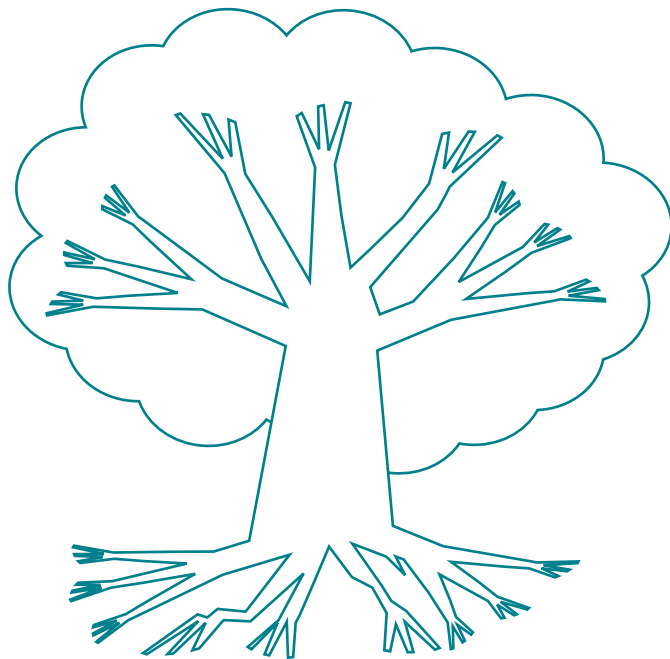
До уваги тренера/тренерки: Бажано у процесі обговорення дійти до висновку, що один зі шляхів формування батьківської компетентності — це активна участь батьків у проведенні батьківських зборів у закладі дошкільної освіти або закладі загальної середньої освіти.

9. Вправа «Дерево усвідомленого батьківства» (35 хв)

Мета: визначити складники поняття «усвідомлене батьківство».

Хід проведення:

Тренер/тренерка об'єднує учасників та учасниць у 4 робочі групи. Завдання полягає в тому, щоб протягом 15 хв представити поняття «усвідомлене батьківство» у вигляді дерева так:

Коріння та основа дерева — визначення поняття «усвідомлене батьківство».

Гілки дерева, які утворюють крону, — це знання, що допоможуть батькам у розвитку та вихованні дитини.

До уваги тренера/тренерки: Знання з педагогіки, вікової психології, психології спілкування, анатомії та фізіології, як виростити дитину здоровою тощо.

Гілка почуттів — почуття батьків стосовно своїх дітей.

До уваги тренера/тренерки: Почуття любові, співпереживання, терпіння, радості за досягнення, спокою, гніву, міри та ін.

Гілка умінь – це уміння, які допомагають батькам успішно виконувати функцію батьківства і якими мають володіти батьки.

Гілка якостей – це риси характеру, які мають бути притаманні усвідомленим батькам.

До уваги тренера/тренерки: Батьківські якості – це відповідальність, доброта, справедливість, мудрість, спостережливість, працелюбність, тактовність, терплячість, ерудованість та ін.

Кожна група протягом 15 хв працює над виконанням завдання, а потім презентує «Дерево усвідомленого батьківства» протягом 5 хв.

Рефлексія:

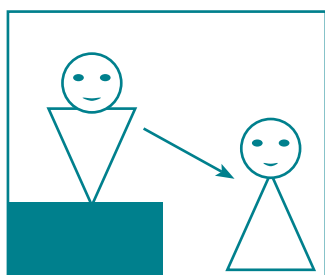
- Для чого необхідно було визначити складники поняття «усвідомлене батьківство»?
- Як пов'язані між собою знання, уміння, навички та ставлення, що мають бути притаманні відповідальним батькам?

10. Енерджайзер «Вітерець» та об'єднання в мінігрупи для подальшої вправи (5 хв)

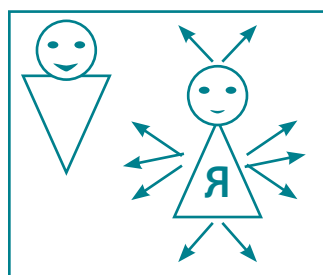
11. Вправа «Стилі батьківського виховання» (30 хв)

Мета: проаналізувати стилі батьківського виховання та наслідки для дітей, які виховуються в родині з тим чи іншим стилем виховання; сприяти усвідомленню учасниками/учасницями важливості ролі батьківства в житті людини; сформуванню навички відповідального/усвідомленого батьківства.

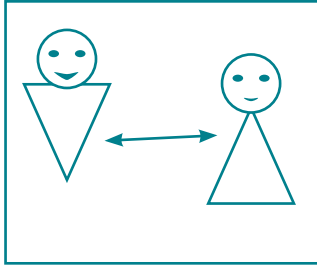
Учасники та учасниці об'єднуються в 4 групи. У кожній групі мають обговорити конкретний стиль батьківського виховання:

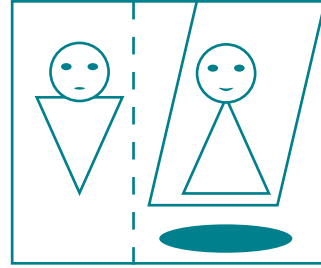
Авторитарний

Ліберальний

Демократичний

Індиферентний

Завдання:

- визначити плюси та мінуси кожного стилю виховання;
- визначити наслідки для дитини, яка виховується в родині з тим чи іншим стилем виховання.

Після виконання в групах учасники/учасниці презентують свою роботу.

Рефлексія:

- Як відбувалося обговорення в групах?
- Що відчували в процесі роботи?
- Чи всі учасники та учасниці малої групи мали можливість висловити свої думки?
- Чи завжди були одностайними у своїх висловлюваннях?
- Чи була можливість висловлюватися в тих людей, хто мав думку, відмінну від інших?

До уваги тренера/тренерки:

- У процесі обговорення вправи бажано звернути увагу на такі моменти: робота в малих групах дає можливість учасникам та учасницям працювати за принципом «рівний – рівному».
- Якщо таке обговорення буде запропоноване на батьківських зборах, то свої думки зможуть висловити батьки, зважаючи на власний досвід. Можливо, дехто замислиться над тим, чи є ефективним той стиль виховання та спілкування, який домінує в їхній родині.
- Важливо, що такі висновки батьки зроблять не під впливом класного(-ї) керівника(-ці), а з досвіду таких же батьків, як вони самі.
- Орієнтуючись на піраміду пізнання, про яку йшла мова під час мінілекції, варто зазначити, що найбільш активні учасники(-ці) фактично виступали в ролі тренерів, тобто ефективність засвоєння проблеми щодо різних стилів виховання була найвищою.

12. Енерджайзер (5 хв)

13. Ділова гра «Скринька запитань» (або «Шапка запитань») (30 хв)
Тренер/тренерка роздає всім учасникам/учасницям по 3 стікери.

Завдання:

Шановні учасники/учасниці, уявіть, що всі ви – мами чи тати школярів 1 класу. Ви прийшли на батьківські збори, і вам пропонується взяти участь у вправі «Скринька запитань».

1. На першому стікері запишіть якесь запитання на зразок: де в нашій школі розташована медична кімната? Або: коли буде свято осені?

Усі стікери складають у скриньку. На ці запитання має дати відповідь класний(-на) керівник(-ця) (або спрямувати це запитання до адміністрації закладу).

2. На другому стікері вам треба записати запитання, яке починається так: «Я не знаю, як...» або «Я не знаю, що робити, якщо...» (Зразок: «Я не знаю, як привчити свою дитину акуратно складати речі»; «Я не знаю, що робити с донькою/сином, коли вона/він виявляє агресію»; «Я не знаю, що робити, коли моя дитина говорить неправду»).

Усі стікери складають у скриньку. На ці запитання має дати відповідь хтось із присутніх батьків, хто витягне зі скриньки той чи інший стікер. Мама чи тато будуть відповідати, зважаючи на власний досвід виховання сина чи дочки. Якщо не зможе, інший/інша має можливість доповнити.

3. На третьому стікері запитання буде таке: «Я думаю, що... А ви?» (Наприклад: «Я думаю, що дітей не можна карати фізично. А ви?») Третій тип запитань спонукає батьків до дискусії.

Рефлексія:

- Як ви думаєте, кому адресовані запитання на стікері № 1? (Класному(-ій) керівнику(-ці)).
- А запитання на стікерах № 2 і № 3? (Батькам).
- Що дає така вправа, якщо запропонувати її на батьківських зборах?
- Чи забезпечує вона налагодження партнерських стосунків між батьками? Як саме? Доведіть свою думку.

До уваги тренера/тренерки:

- У цій вправі учасники та учасниці також мають можливість працювати за принципом «рівний – рівному».
- Батьки висловлюють рекомендації, зважаючи на власний досвід.
- Важливо, що такі висновки батьки зроблять не під впливом клас-

- ного(-ї) керівника(-ці), а з досвіду таких же батьків, як вони самі.
- Орієнтуючись на піраміду пізнання, про яку йшла мова під час мінілекції, варто зазначити, що найбільш активні учасники(-ці) фактично виступали в ролі тренерів(-ок).

13. Підсумки/рефлексія (15 хв)

Підсумки проводяться за методикою «Незакінчене речення»:

«Сьогодні я зрозумів/зрозуміла, що...»

«Я відчув/відчула, що...»

Тема: ЯК ПРОВОДИТИ БАТЬКІВСЬКІ ЗБОРИ ПО-НОВОМУ. ЗГУРТУВАННЯ БАТЬКІВСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ. АКТИВІЗАЦІЯ РОЛІ БАТЬКІВСЬКОЇ ГРОМАДИ В ЖИТТІ ШКОЛИ, У ГРОМАДІ

Авторки розробки: Галина Лук'янчук (м. Луцьк), Оксана Максимчук (с. Журавичі, Волинська область)

Мета заняття:

підвищення рівня професійних компетентностей педагогів для налагодження ефективної взаємодії з батьківською громадою в школі.

Завдання:

- Ознайомити учасників тренінгу зі змістом та освітнім потенціалом програми «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно» в курсі «Культура добросусідства», навчальними матеріалами курсу, ключовими компетентностями.
- Продемонструвати відмінності ключових засад андрагогіки і педагогіки.
- Формувати професійні навички роботи з батьками задля згуртування батьківської спільноти та її активізації в житті школи, громади.

Очікувані освітні результати для учасників:

- розуміння змісту освітньої програми «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно» в курсі «Культура добросусідства»;
- позитивне мислення та ставлення щодо вирішення проблем взаємодії з батьками та громадою;
- підвищення рівня фахової майстерності щодо застосування ефективних методів взаємодії з батьками.

Ключові поняття та ідеї:

«навчання впродовж життя», освітня програма «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно», освіта дорослих та її особливості.

Орієнтовна тривалість заняття: 3 години 40 хв.

Можливість проведення заняття онлайн: так, за умови адаптації деяких вправ.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): фліпчарт, маркери, стікери, мотиваційні карти «DIXIT», ноутбук, проєктор, екран, роздаткові матеріали до вправ.

	Метод	Завдання	Опис	Ресурси
І. Вступна частина. Знайомство	Метод асоціацій (20 хв)	Познайомити учасників тренінгу, виявити їхній настрій, який асоціюється з вибраною картою.	Тренер/тренерка представляється, оголошує тему заняття. Пропонує познайомитися за допомогою карток «DIXIT», вибрати картку, яка відображує настрій на початку заняття. Пропонує учасникам по колу називати своє ім'я та пояснити зображення на вибраній картці і з яким настроєм вона асоціюється. Рефлексія: <ul style="list-style-type: none"> • Чи вдалося вам познайомитись та дізнатися цікаву інформацію про кожного з нас? • Як вам допомогли (не допомогли) карти «DIXIT»? • Коли ще можна використовувати ці карти в практиці роботи? 	Мотиваційні карти «DIXIT» (чи інша колода)
Правила	«Навчальний контракт» (8 хв)	Виробити правила взаємодії на тренінгу.	Пропонуємо укласти контракт. Наші умови: <ol style="list-style-type: none"> 1. Правило піднятої руки. 2. Тайм-менеджмент. 3. Слухати і чути одне одного Доповніть своїми умовами. (Учасники доповнюють правила своїми).	Фліпчарт, маркери

I. Вступна частина. Очікування	ЗХД (інтерпретація «гледчик») (7 хв)	Виявити рівень знань з теми та очікування учасників.	<p>На одній частині шкали «гледчика» показати у відсотках свій рівень знань з теми заняття, з іншої – приклеїти написані на стікерах очікування.</p> <p>Додаток 1. Зображення контура гледчика з вертикальною шкалою і уявним рівнем знань. Учасники на початку заняття позначають свій «стартовий» рівень, а наприкінці тренінгу – наявний на завершення тренінгу рівень знань.</p>	Фліпчарт, зображення гледчика зі шкалою, стікери
II. Основна частина	Мінілекція (10 хв)	Сформулювати розуміння поняття «навчання впродовж життя».	<p>Наприкінці 1990-х Європейський парламент і Рада Європи взяли концепцію «навчання впродовж життя» за основу нової освітньої політики, щоб допомогти майбутнім фахівцям навчитися підлаштовуватися до умов змінного ринку праці. Навчання не може закінчитися після випускного. Якщо професії майбутнього зазнають змін, працівник, який готовий швидко вчитися, завжди буде конкурентоспроможним.</p> <p>Ідея навчання впродовж життя входить до ключових компетентностей, визначених у Законі «Про освіту». Навчання потрібне не лише для того, щоб знати, а й щоб уміти знайти необхідні знання і знати, як вчитись.</p>	Презентація
	Робота в групах (діаграма)	Сформулювати розуміння загального	Об'єднання в групи «Квіткова галявина» (4 групи). Завдання групам:	Зображення квіткової галявини.

<p>Венна) (25 хв)</p>	<p>й відмінного в андрагогіці та педагогіці; визначити особливості освіти дорослих.</p>	<p>на стікерах написати спільні та відмінні риси навчання дорослих і дітей. Стікери розмістити у відповідному сегменті діаграми. Обговорення: – Що збіглося і чи є відмінності в результатах роботи груп? Чим це можна пояснити? – Чим ця вправа була корисною для вас? Рефлексія: оцінювання власної участі в роботі групи (за табличкою; Додаток 2 «Оцінювання власної участі в групі»).</p>	<p>На стікері-квітці № групи. Робочий аркуш «Кола Венна», стікери для висловлювань. Оцінювальна таблиця «Оцінювання власної участі в групі»</p>
<p>Лекція-презентація (5 хв)</p>	<p>Ознайомити з основними засадами освіти дорослих у XXI ст. (Маніфест про навчання дорослих у XXI столітті, проєкт Закону України «Про освіту дорослих»).</p>	<p>Рефлексія: – Що для вас було новим? – Що для вас було корисним? – Які питання потребують додаткового пояснення?</p>	<p>Презентація</p>
<p>Перерва</p>			
<p>Вправа «Інтерв'ю» (20 хв)</p>	<p>Поглибити знайомство учасників, створити позитивну атмосферу в групі.</p>	<p>Учасники отримують опитувальник (Додаток 4 «Вправа «Інтерв'ю»») і збирають підписи в інших учасників. Рефлексія: – Як ви себе почуваете? Легко чи складно було виконувати завдання? – Що допомагало, а що заважало під час роботи?</p>	<p>Опитувальник (у таблиці)</p>

II. Основна частина			<ul style="list-style-type: none"> – Що допомагало, а що заважало під час роботи? – Чим корисною для вас і для групи була вправа «Інтерв'ю»? – Чи відкрили ви щось нове і неочікуване про учасників тренінгу? – Де можна в практиці роботи вчителя/вчительки використати цю вправу? 	
	Мозковий штурм «Як зацікавити батьків відвідувати батьківські збори?» (10 хв)	Отримати погляди на проблему з різних позицій, доповнити власне бачення учасників додатковими міркуваннями.	Учасники висловлюють усі ідеї, тренер їх записує на фліпчарті без коментарів. Рефлексія: <ul style="list-style-type: none"> – Наскільки легко/складно було виконувати завдання? – Що з названого є найважчим/найпростішим способом зацікавлення батьків відвідувати збори? – Про які ризики/виклики варто пам'ятати під час використання запропонованих форм та методів? 	Фліпчарт, маркери, папір
	Лекція-презентація освітньої програми «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно» інтегрованого наскрізного курсу «Культура	Ознайомити зі змістом освітньої програми: структура, компетентності, очікувані результати, зміст навчальних матеріалів.	Перегляд презентації, коментарі.	Презентація, роздруківка програми

<p>добросусідства» (10 хв)</p>			
<p>Робота в групах. «Гронування» (40 хв)</p>	<p>Систематизувати знання учасників щодо змісту програми</p>	<p>Учасники об'єднуються в трійки. Опрацьовують текст. Зображають «гроно», представляють. Рефлексія: – Наскільки легко/складно було виконувати завдання? – Що нового ви дізналися для себе? – Як ці знання можуть бути корисними у вашій практичній діяльності?</p>	<p>Роздруківка освітньої програми «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно»</p>
<p>Метод «фанти» (30 хв)</p>	<p>Сформувані навички вибору методу роботи відповідно до очікуваних результатів</p>	<p>Витягнути «фанти» із теми програми та очікуваними результатами. Підібрати найефективніший метод, вправу на формування очікуваних результатів. Рефлексія: – Наскільки легко/складно було виконувати завдання? – Що з названого є найважчим/найпростішим способом зацікавлення батьків відвідувати збори? – Про які ризики/виклики варто пам'ятати під час використання запропонованих форм та методів?</p>	<p>«Фанти» з номерами тем змісту, аркуші</p>

III. Заключна частина	Вправа «Продовж речення» (20 хв)	Проаналізувати форми і методи комунікації педагога з батьками.	Учасники дописують на аркушах продовження речення (Додаток 5, аркуші з незакінченими реченнями з графі 4): Рефлексія: – Чи свідчать ваші відповіді про ефективну взаємодію і комунікацію між вами та батьківським колективом? – Що з почутого на сьогоднішньому занятті може сприяти покращенню цих стосунків та активізації батьківської громади?	Аркуші. Речення
	Підсумкова промова тренерів (5 хв)	Нагадати, які були завдання та чим займалися впродовж заняття.	Учасники переглядають записи, пригадують зміст роботи під час заняття.	Аркуші. Речення
	Вправа-рефлексія «Глечик» (10 хв)	Проаналізувати, чи збулись очікування учасників заняття.	Переставити стікери з попередніми рівнями знань (Додаток 1).	Зображення глечика, стікери

Вправа «Глечик»

Учасники на початку тренінгу зазначають початковий рівень власних знань (компетентності) та наприкінці тренінгу переставляють свої позначки на той рівень, який сформувався на кінець тренінгу.

Оцінювання власної участі в групі

Оцінювання власної участі в групі				
Як добре я працював(-ла) зі своїми товаришами	Завжди	Зазвичай	Іноді	Ніколи
Я співпрацював(-ла) з іншими, коли ми працювали над досягненням загальних цілей				
Я ретельно працював(-ла) над завданням				
Я висловлював(-ла) нові ідеї				
Я вносив(-ла) конструктивні пропозиції, коли мої колеги просили мене про допомогу				
Я підбадьорював(-ла) інших				

Маніфест – це:

урочисте писане звернення
верховної влади до народу
з приводу якоїсь
дуже важливої події

Виклики та відповіді

Активна громадянська позиція, демократія та участь

Здоров'я та самопочуття

Життєві навички особи

Соціальна згуртованість, справедливість та рівність

Основні принципи (неформального) навчання дорослих

Зайнятість та робота

Перехід на цифрові технології

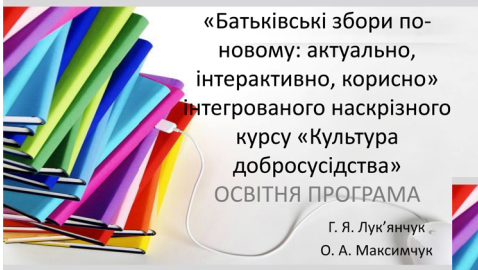
Міграція та демографічні зміни

Сталість

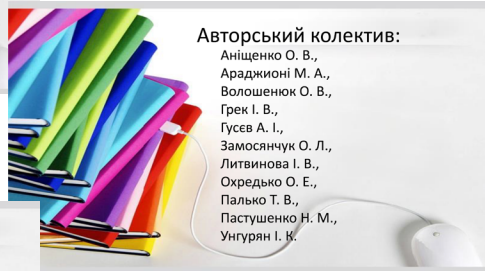

Освіта дорослих і європейські та міжнародні політики

«Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно»
інтегрованого наскрізного курсу «Культура добросусідства»
ОСВІТНЯ ПРОГРАМА

Г. Я. Лук'янчук
О. А. Максимчук

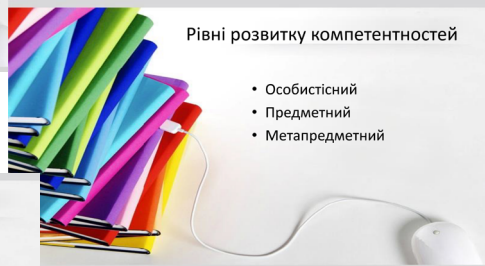
Авторський колектив:

Аніщенко О. В.,
Араджіоні М. А.,
Волошенко О. В.,
Грек І. В.,
Гусев А. І.,
Замосянчук О. Л.,
Литвинова І. В.,
Охредько О. Е.,
Палько Т. В.,
Пастушенко Н. М.,
Унгурян І. Ю.

Компетентнісний потенціал програми

- Мовленнєва компетентність;
- Психолого-педагогічна компетентність;
- Математична компетентність та компетентність у науках, технологіях та інженерії;
- Інноваційність і креативність;
- Екологічна компетентність і здоров'язбереження;
- Інформаційно-цифрова компетентність;
- Навчання впродовж життя;
- Громадянська та соціальна компетентності;
- Міжкультурна компетентність;
- Підприємливість і фінансова грамотність.

Рівні розвитку компетентностей

- Особистісний
- Предметний
- Метапредметний

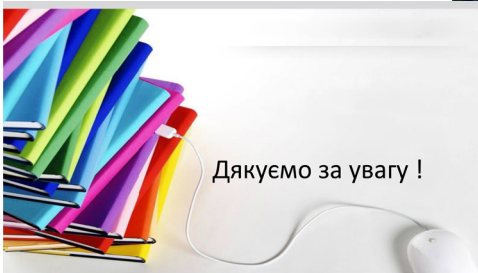
Компоненти очікуваних результатів:

- ЦІННІСНИЙ
- ДІЯЛЬНІСНИЙ
- ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ
- ЗНАННЄВИЙ

Структура програми

Очікувані результати освітньої діяльності
–
Зміст навчальних матеріалів

Дякуємо за увагу !

Вправа «Інтерв'ю»

Чи добре ви знаєте цих людей?

Інструкція: за 3 хвилини отримайте якомога більше підписів

«Дуже радий/рада вас сьогодні бачити», – скажіть це двом особам та отримайте їхні підписи:	Знайдіть людину, чий день народження найближче до вашого. Візьміть підпис:	Скажіть комплімент двом людям. Нехай вони підпишуться тут:	Заспівайте пісню для однієї людини. Візьміть підпис:	Знайдіть людину, яка не любить їсти шоколад. Візьміть підпис:
Знайдіть того, хто має рибку, візьміть підпис власника:	Знайдіть людину, яка має доньку. Візьміть підпис:	Знайдіть того, хто любить слухати джазову музику. Нехай залишить свій підпис:	Познайтеся з людиною, яка любить ризикувати. Отримайте підпис:	Знайдіть людину, яка подорожувала Європою. Візьміть підпис:
Знайдіть людину, яка п'є каву без цукру. Отримайте підпис:	Знайдіть людину з кольором очей як у вас. Нехай підпишеться:	Ця людина працює в школі понад 25 років. Візьміть підпис:	Знайдіть людину, яка вища за вас зростом. Візьміть у неї підпис:	Усміхніться! Та пам'ятайте, що все йде добре. Підпишіться самі:

Тема: ЯК ПРОВОДИТИ БАТЬКІВСЬКІ ЗБОРИ ПО-НОВОМУ. РОДИННЕ ВИХОВАННЯ ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ДИТИНИ

Авторка розробки: Тетяна Палько (м. Ужгород)

Мета заняття:

сприяння розвитку психолого-педагогічної компетентності батьків, зміцнення партнерства закладів освіти і родин, необхідних для різнобічного розвитку особистості, зміцнення родинних зв'язків.

Завдання:

- Надати знання та сформувати позитивний досвід у відносинах «батьки – діти»;
- ознайомити учасників з найбільш ефективними стратегіями розв'язання проблемних ситуацій;
- розглянути причини виникнення конфліктів між батьками й дітьми та продемонструвати шляхи виходу з таких ситуацій;
- формувати навички вибудовування відносин у сім'ї; розвивати вміння підтримувати й шанувати рішення, які ухвалюються родиною.

Очікувані освітні результати для учасників:

Учасники зможуть:

- визначати власну позицію, розуміти ієрархію власних цінностей та толерантно ставитися до ієрархії цінностей іншої людини;
- з повагою ставитися до дитини як до особистості, поважати її гідність, керуватися демократичними цінностями в ухваленні рішень;
- використовувати процедури й технології захисту власних інтересів, прав і свобод, виконання батьками своїх обов'язків та громадянських обов'язків у межах місцевої громади, держави.
- використовувати в межах чинного законодавства України способи діяльності й моделі поведінки, що відповідають інтересам самореалізації та захищають права людини і права дитини, права громадянина;
- робити свідомий вибір і використовувати демократичні технології ухвалення індивідуальних і колективних рішень, керуючись власними інтересами, потребами та інтересами інших громадян.

Ключові поняття та ідеї:

родинне виховання, стилі батьківського виховання, конфлікт, діалог з дитиною.

Орієнтовна тривалість заняття: 3 години.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): фліпчарт, аркуші А1, маркери, скотч, клей, стікери, кольорова стрічка.

Фази заняття	Хід, методи і прийоми роботи
I. Організаційний момент	
1.1. Вступ	Представлення тренера/тренерки. Повідомлення мети, завдань заняття.
1.2. Знайомство (10 хв)	<p>Вправа «Оплески...»</p> <p>Мета: підготувати учасників до роботи, створити комфортну атмосферу, гарний настрій, зосередити учасників на спільній роботі. Учасники сідають у коло. Проводиться вправа «Оплески». Ставляться питання закритого типу (варіант: запитання, на які можна відповісти тільки «так» чи «ні»). Якщо ви можете відповісти на питання «так», ви встаєте, якщо «ні», то сидячи плескаєте в долоні. Слова «так» і «ні» вголос говорити не треба.</p> <p>Після уточнення, що всі учасники зрозуміли інструкцію, ведучий/ведуча починає ставити питання, поступово прискорюючи темп.</p> <p>Приблизний список питань може бути такий:</p> <ul style="list-style-type: none"> — У вас гарний настрій? — Ви чекаєте від зборів приємного сюрпризу? — У вас завжди вистачає часу й терпіння вислухати власну дитину? — Ви завжди знаходите спільну мову із власними дітьми? — Ви цілуєте когось зі своїх рідних перед виходом на роботу? — Ви вважаєте, що ми отримаємо добрий результат виховання дітей, тільки об'єднавши зусилля батьків і вчителів? — Ви бачите своїх дітей успішними та впевненими в собі? — Ви любите своїх дітей?

Вправу «Оплески...» можна провести онлайн: якщо учасники відповідають на питання «так», то включають екран, якщо «ні», то реагують позначкою «Оплески».

1.3. Правила роботи (5 хв)

Вправа «Вироблення правил роботи»

Учасники складають та приймають правила роботи для цієї групи на час роботи на цьому занятті.

Орієнтовні правила роботи групи:

- активність;
- бути лаконічним(-ою) у висловлюванні;
- говорити від власного імені;
- конфіденційність;
- мобільні телефони – на «вібро»;
- не перебивати одне одного;
- поважати думку іншого(-ї);
- спілкування за принципом «тут і тепер».
- толерантність;
- чесність та щирість.

Якщо вправу проводити онлайн, то правила можуть бути такими:

Правила взаємодії

	Повага		Використовуйте чат для запитань та відповідей
	За можливості, тримайте відео увімкненим		Використайте підняту руку, якщо хочете висловитися
	Вимкніть мікрофон, коли ви не говорите		Влаштувайтесь зручніше та візьміть улюблений напій :-)

1.4. Наші очікування від теми (10 хв)

Вправа «Очікування»

Мета: визначити очікування учасників від заняття.

Для цієї вправи потрібно підготувати фліпчарт, де зображено річку з двома берегами та підводними рифами у воді. На одному з берегів учасники прикріплюють стікери «квіточки», на яких написані їхні очікування від тренінгу, на місці рифів пишуть переживання або ті ситуації, з якими вони бояться зіткнутися під час тренінгу, – стікери «камінці». Якщо вправу проводити онлайн, то це можна зробити на платформі Lino it або Padlet

1.5. Мотивація діяльності (15 хв)

Пригадайте батьківські збори, від участі в яких ви дістали задоволення. У якій вони були формі? Які питання обговорювалися? Чи був у вас досвід проведення батьківських зборів за допомогою активних та інтерактивних методів роботи? Які теми стосовно власних дітей цікавлять батьків? У який спосіб батьки приділяють увагу родинному вихованню?

Інтерактивні батьківські збори насамперед ґрунтуються на принципі партнерства та діалогу. Сенс їх полягає в тому, щоб не нав'язувати учасникам погляди вчителя/вчительки, а спонукати шукати власний вихід із ситуації, знайомитися та вчитися взаємодіяти в колективі.

Мотиваційне відео «Наші діти».

II. Фаза виклику

Налаштування (15 хв)

Вправа «Якісна похвала – 70 способів сказати “Дуже добре!”»

Напишіть слова, що асоціюються з фразою «Дуже добре!», які можна подарувати своїй дитині.

Якщо вправу проводити онлайн, то це можна зробити на платформі Mentimeter.

Рефлексія вправи:

- Що відчували під час виконання вправи?
- Легко чи складно було виконати поставлене завдання?

Найважливішою умовою родинного виховання є міцний фундамент сім'ї, який базується на авторитеті батька та матері, подружній вірності чоловіка і дружини, їхній любові і повазі одне до одного та до дітей.

Особливої уваги потребує виховання любові до батьків, близьких. Саме в сім'ї дитина вчиться поважати людей, дбати про малюків і літніх, співчувати і виявляти милосердя до тих, хто переживає горе. Сім'я має прищепити шанобливе ставлення до традицій, звичаїв, обрядів, історії та культури свого народу. Це потребує злагоджених зусиль сім'ї з усіма виховними заходами, включаючи і школу.

Дитина оволодіває досвідом дорослих буквально з перших місяців свого життя: спочатку через підсвідоме пристосування, а потім – через систематичне навчання.

У процесі живого спілкування з дитиною дорослі, навіть незалежно від своєї волі, передають їй погляди на навколишній світ, свої моральні засади та уявлення. Тому вплив

	<p>дорослих на особливості спілкування молодших школярів у майбутньому дуже великий.</p> <p>Отже, вже з перших днів свого життя дитина засвоює прийняті в її середовищі стереотипи поведінки. Іншими словами, дорослі свідомо і несвідомо навчають дітей «зовнішніх» і «внутрішніх» алгоритмів спілкування, формують зразки поведінки і відносин своїх дітей.</p>
<p>Розкриття теми (робота в групах) (25 хв)</p> <p>АБО (робота в 3 групах) (15 хв)</p>	<p>Вправа «Стилі виховання – гра “Кулачок”»</p> <p>Мета: допомогти учасникам розібратися у стилях батьківського виховання, продемонструвати, як проводити їхню корекцію в разі потреби.</p> <p>Інструкція до виконання вправи:</p> <p>Учасники працюють у парах. По черзі один/одна міцно стискає свій кулачок, інший/інша намагається розкрити долоню напарника(-ці), використовуючи будь-які способи (способи й методи розкриття кулачка заздалегідь не обговорюються).</p> <p>Після закінчення гри кожен(-на) учасник(-ця) розповідає, який спосіб він/вона вибрав(-ла) для виконання завдання. Отже, ті учасники, що застосовували силу, схильні до авторитарного стилю виховання, ті, що змогли домовитися, – до демократичного, а ті, що не стали наполягати й доводити справу до кінця, – до вседозволеності.</p> <p>Обговорення: При демократичному стилі передусім враховуються інтереси дитини. Стиль «згоди». При авторитарному стилі батьки нав'язують свою думку дитині. Стиль «придушення».</p> <p>Стилі виховання в сім'ї традиційно поділяють на авторитарний, ліберальний, демократичний та гіперопіку. Кожен із цих стилів по-своєму впливає на психічний розвиток дитини.</p> <p>Вправі передують коротке пояснення структури особистості за Еріком Берном.</p> <p>Вправа «Три стани особистості» (вправу можна проводити онлайн на дошці jamboard)</p> <p>Мета: навчитися вибудовувати відносини в сім'ї, використовуючи знання про его-стани особистості за Е. Берном. Кожній із 3 груп даються картки з поясненням одного з его-станів особистості: Я-батько; Я-дорослий(-ла); Я-дитина. Кожна група має виписати сильні і слабкі сторони відповідного его-стану, обрати модератора(-ку) і подати результати обговорення</p>

<p>Робота в групах – розгляд конфліктної ситуації (20 хв)</p>	<p>ПЕРЕФРАЗУВАННЯ</p> <p>Перефразування – повторення своїми словами спірних питань і побоювань іншої людини – допомагає цій людині зрозуміти, що її почули, прояснити проблеми.</p> <p>Перефразування може робитися за формулою: Якщо я вас правильно зрозумів(-ла), то... (позначаємо почуття/емоцію, наприклад: «вас обурює...», «вас дратує...», «ви схвильовані тим, що...»), далі йде опис події, переказаний своїми словами.</p> <p>Перефразовуючи, дотримуємося таких правил:</p> <ul style="list-style-type: none"> • прибираємо «конфліктогени» – образи, глузування, обзивання тощо; • прибираємо узагальнення за типом «усе», «завжди», «ніколи»; • виявляємо увагу до деталей і не втрачаємо їх при переказі; • намагаємося не вкладати свій зміст, суворо дотримуючись того, що мав на увазі співрозмовник(-ця). <p>Перетворення «Ти-висловлювань» у «Я-висловлювання»</p> <p>Запропонувати учасникам перетворити «Ти-висловлювання» на «Я-висловлювання»</p> <ul style="list-style-type: none"> • «Чому ти граєшся на комп'ютері? Ти вже допоміг(-ла) бабусі полити квіти?» – ... • «Коли ти перестанеш відволікатися під час нашої розмови?» – ... • «Тобі байдуже, що я переживаю за тебе?» – ... • «Коли ти зрозумієш, що вже великий хлопчик / велика дівчинка?» – ... • «Скільки разів тобі говорити, що не можна брати чужі іграшки?» – ... <p>Вправу можна проводити онлайн на дошці jamboard (у групах).</p> <p>Рефлексія:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Як почувалися під час виконання вправи? – Легко чи складно було виконувати завдання? – Що нового «відкрили» під час виконання вправи про себе і для себе?
<p>Вправа «Зв'язана дитина» (15 хв)</p>	<p>«Зв'язана дитина» (вправу можна проводити тільки офлайн)</p> <p>Для виконання вправи обираємо когось з учасників (за бажанням) і просимо його/її уявити себе дитиною.</p> <p>Ви – дитина</p>

<p>Вправа «Зв'язана дитина» (15 хв)</p>	<p>– Ми кажемо дитині: «Не бігай, не стрибай, не впади...» Ми зв'язуємо їй ноги. (Викликаному(-ій) учаснику(-ці) зв'язуємо стрічкою ноги).</p> <p>– Не чіпай те, не чіпай інше... Ми зв'язуємо їй руки. (Зв'язуємо руки).</p> <p>– Не слухай цього, це не для тебе... (Закриваємо вуха).</p> <p>– Не кричи, не розмовляй так голосно... (Зав'язуємо рота).</p> <p>– Не дивись цей фільм... (Зав'язуємо очі).</p> <p>Обговорення:</p> <p>– Що відчували учасники, які були в ролі дитини?</p> <p>– Що відчували інші учасники?</p> <p>– Чого вчить ця вправа? Які висновки для себе зробили?</p> <p>Дозволяти дитині все не можна, але й забороняти без причини теж не треба.</p> <p>Те, що забороняється, має стати законом. Що треба забороняти:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Те, що може завдати шкоди здоров'ю дитини чи оточенню. (Не бігай з ножицями). 2. Те, що може призвести до псування майна, у яке вкладено працю людей. (Не псуй стіл, парту). 3. Те, що не відповідає моральним нормам. (Перш ніж взяти чуже, запитай дозволу).
<p>Мінілекція про формування навичок ефективної взаємодії з батьківською громадою (5 хв)</p>	<p>Розповідь для активізації уваги.</p> <p>Історія про рай і пекло</p> <p>Якось один іудейський мудрець звернувся до Господа з проханням показати йому рай та пекло. Господь погодився й відвів мудреця до великої кімнати. Посеред неї стояв величезний казан з їжею, а навколо нього ходили й плакали голодні та нещасні люди. Люди страждали, бо не могли поїсти, хоча в руках мали ложки. Але ручки цих ложок були дуже довгі – довші за руки. «Так, це справді пекло», – сказав мудрець.</p> <p>Тоді Господь відвів мудреця до іншої кімнати, що була точнісінько така, як перша. Посеред цієї кімнати стояв такий самий казан з їжею, а люди, які були в кімнаті, тримали точнісінько такі самі ложки. Але люди ці були ситі, щасливі й веселі, бо годували одне одного. «Так це ж рай!» – вигукнув мудрець.</p> <p>Обговорення:</p> <p>– Що відрізняло людей у різних кімнатах?</p> <p>– Що допомогло людям у раю бути щасливими?</p>

– Який зв'язок, на вашу думку, є між цією вправою та темою нашого заняття?

У педагогічних дискусіях про якість освіти, тенденції розвитку освітньої політики щораз частіше звучить ідея про потребу залучення батьків до діяльності школи, адже завжди школа й громада, ці взаємопов'язані й найголовніші для дитини інституції, готові йти назустріч одна одній. На жаль, останніми роками можемо констатувати зниження зацікавлення батьків не тільки школою, а й процесом виховання дитини. Тому налагодження співпраці школи з батьками вкрай актуальне на сьогодні. Така співпраця принесе найбільше плодів для учня. Тільки за умови тісної співпраці батьків, школи й громади виростає моральна, національно свідома особистість із глибокими знаннями й потрібними практичними навичками, здатна обстоювати свої переконання і, зрештою, власну гідність. Дуже часто педагоги нарікають, що батьки перестали цікавитися школою. Іноді причина байдужості криється в самій школі, яка не вміє співпрацювати з батьками. Будь-яка співпраця ґрунтується на комунікації. Діалог із батьками належить до зовнішньої комунікації. Через діалог сторони висловлюють власні інтереси, з'ясовують очікування одне одного, зрештою, методом угоди чи консенсусу знаходять порозуміння. Що ж заважає знайти порозуміння?

Вправа для згуртування батьківської громади (групова робота) (20 хв)

Вправа «Побачення»

Тренер/тренерка об'єднує учасників у чотири групи, роздає кожній групі конверти з набором окремих речень, які потрібно розташувати послідовно, керуючись логікою, щоб вийшло змістовне оповідання. Потім представник(-ця) кожної групи презентує результат.

Картки з реченнями:

- Його серце тьохнуло.
- Було вже пізно.
- Десь загавкав пес.
- Місяць – немов великий апельсин.
- Потяг рушив.
- Чи має щось сенс у цьому житті?
- Він узяв її за руку.
- Почулося скреготання заліза.
- Він поглянув на неї.
- Пролунав постріл.
- Він зрозумів, що тільки вона могла зробити його щасливим.

	<ul style="list-style-type: none"> • Її очі були заплющені. • Ця зустріч остання. • Легкий вітерець доносить схвильований шепіт. <p>Обговорення: Зазвичай звучить питання: «А як же правильно звучить оповідання?» Люди звикли діяти стереотипно, оглядаючись на кимсь придумані канони. Тут немає правильної або неправильної відповіді. У кожного(-ї) вийшло своє оповідання, і кожний(-а) може пояснити логіку його побудови. Ми вчимося ставати на бік іншого(-ї) та поважати думку іншого(-ї), адже вони мають право на існування. Вправу можна проводити онлайн на дошці jamboard (у групах).</p>
--	---

III. Рефлексія і підсумки

<p>Рефлексія заняття (15 хв)</p>	<p>Вправа «Берег реалізованих сподівань»</p> <p>Мета: підбиття підсумків.</p> <p>Ведучий(-а) просить кожного(-у) учасника(-цю) по колу висловитися стосовно того, що цінного він/вона отримали за сьогодні, які нові знання та навички здобули. Після цього учасникам пропонується перенести свої очікування щодо роботи на інший берег або залишити. Якщо побоювання траплялися в роботі, на занятті, то їх також залишити на рифах, якщо ні, тоді забрати з собою.</p> <p>Якщо вправу проводити онлайн, то це можна зробити на платформі Lino it або Padlet.</p>
<p>Підсумки (5 хв)</p>	<p>Вправа «Як воно вам»</p> <p>Інструкція до виконання вправи:</p> <p>Учасники стають попарно. Перші номери уявляють, що буде, коли вони повернуться додому і там їх запитують: «Як там збори?»</p> <p>Кожен(-на) учасник(-ця) скаже своєму/своїй партнерові(-ці) кілька речень, що б він/вона відповів(-ла) удома.</p> <p>Другі номери уявляють, що завтра колеги по роботі їх запитують про вчорашні збори. Що б вони відповіли?</p>

Тема: ЕФЕКТИВНЕ СПІЛКУВАННЯ ДОРΟΣЛИХ З ДИТИНОЮ

Авторки розробки: Ольга Стребна, Вікторія Роздорожня (м. Херсон)

Мета заняття:

підвищення рівня компетентності педагогічних працівників закладів дошкільної освіти задля забезпечення ефективного спілкування дорослих з дитиною.

Завдання:

- поглибити розуміння змісту та особливостей спілкування дорослих з дитиною;
- сприяти усвідомленню та проаналізувати наслідки позитивних та негативних впливів, дій дорослих на дитину;
- сформувати вміння формулювати позитивні доброзичливі твердження щодо дитини;
- розширити діапазон розуміння психологічних особливостей дитини.

Очікувані освітні результати для учасників(-ць):

- розуміють і називають зміст та особливості спілкування дорослих з дитиною;
- усвідомлюють та аналізують наслідки позитивних та негативних впливів, дій дорослих на дитину;
- вміють формулювати позитивні доброзичливі твердження щодо дитини.

Ключові поняття та ідеї: спілкування, спілкування дорослих з дитиною, вплив дорослих на дитину, доброзичливе ставлення до дитини.

Орієнтовна тривалість заняття: 2 год 30 хв.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): фліпчарт, різнокольорові маркери на 4 команди, папір А4 для виконання завдань у групах, абетка, будівельний скотч – 2 шт., піктограми правил, надруковані на папері, портрет хлопчика, текст історії «МЛЯМЗ», роздавальні картки для роботи в групах, різнокольорові долоньки, фліпчарт із малюнком дерева, м'яка іграшка у вигляді серця.

	Етапи тренінгу	Зміст	Допоміжні матеріали	Час, хв
	Представлення тренера(-ки), теми та змісту тренінгу	Представлення тренера(-ки), озвучування теми та програми тренінгу.		5
Вступна частина	Знайомство	<p>Вправа «Абетковий суп»</p> <p>Мета: знайомство, згуртування, з'ясування цікавих фактів одне про одного.</p> <p>Інструкція: Тренер(-ка) готує картки з українською абеткою або друкує її на папері А4, потім розкладає на підлозі. Учасники(-ці) тренінгу стоять у колі, а на підлозі в довільному порядку розкладені літери. Учасники(-ці), почувши запитання тренера(-ки), наприклад: «Як вас звати?», мають якомога швидше знайти першу літеру свого імені, стати біля цієї літери і по черзі сказати своє ім'я. Дія повторюється щодо інших запитань. Кількість запитань залежить від кількості учасників(-ць).</p> <p>Орієнтовні запитання:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Як вас звати? – З якої місцевості ви приїхали? – Назвіть свого хатнього улюбленця або тваринку, яку ви любите. – Назвіть свою улюблену книжку або фільм. – Якби ви отримали мільйон доларів, на що б ви його витратили? – Яке у вас хобі? – Що, на вашу думку, потрібно для ефективного спілкування? <p>Питання для обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Як ви почуваетесь? – Що цікавого вам вдалося дізнатися одне про одного? 	Роздрукована на окремих аркушах паперу абетка	15

Вступна частина	Узгодження правил	<p>Мозковий штурм «Правила роботи в групі»</p> <p>Мета: ухвалення правил для продуктивної роботи, що забезпечує сприятливу атмосферу для навчання у тренінговій групі.</p> <p>Для чого в нашому житті необхідні різноманітні правила? Правила вкрай необхідні для створення такої атмосфери, щоб кожен(-на) учасник(-ця) міг/могла відверто висловлюватися і виражати свої почуття й погляди.</p> <p>Тренер(-ка) звертається до учасників(-ць) з питаннями:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Які правила важливі, щоб вам сьогодні було комфортно працювати? – Чи всі згодні та чи приймаєте ці правила? <p>Тренер(-ка) фіксує запропоновані учасниками(-цями) правила на плакаті.</p>	Плакат «Правила роботи групи»	10
	Очікування	<p>Вправа «Очікування»</p> <p>Мета: підготувати учасників(-ць) до роботи за темою, актуалізувати очікування від теми тренінгу.</p> <p>Інструкція:</p> <p>Тренер(-ка) роздає вирізані різнокольорові долоньки і пропонує учасникам(-цям) написати на них, що саме вони очікують від тренінгу та що можуть «принести» в цей тренінг. Кожен(-на) презентує свої записи та прикріплює на плакаті – «Дерево долоньок». Якщо учасників(-ць) понад 15, то долоньки прикріплюються на плакат без озвучування. Тренер(-ка) озвучує і за потреби коментує доцільність очікувань.</p>	Різнокольорові долоньки, аркуш фліп-чарту з малюнком дерева	10

Основна частина	Робота в групах	<p>Робота в групах</p> <p>Тренер(-ка) об'єднує учасників(-ць) у групи та пропонує їм подумати над відповіддю на запитання: Кожна група отримує 5 стікерів. Тренер(-ка) просить учасників(-ць) написати або намалювати (наприклад, у вигляді піктограми) відповіді. Один стікер – одна відповідь.</p> <p>Після цього кожна група приклеює стікери на спільний простір (дошка, аркуш фліпчарту). Схожі стікери групують.</p> <p>(Орієнтовні відповіді: уміння домовлятися, уміння враховувати невербальні засоби спілкування (міміка, жести), уміння досягти спільної мети, знайти компроміс, розв'язати конфлікт тощо).</p>	Стікери, аркуш фліпчарту	15
	Мінілекція	<p>Мінілекція з теми ефективне спілкування з опорою на думки учасників(-ць) у попередній вправі: поняття, складники, секрети ефективного спілкування з дітьми</p>		10
	Практичні завдання	<p>Вправа «Бережемо дітей»</p> <p>1. Вступне слово тренера(-ки) Тренер(-ка) зазначає, що те, як діти почуваються, визначається реакцією і ставленням до них інших дітей і дорослих. Робота педагогів полягає в розвитку позитивних почуттів у дітей. Також педагогу(-ині) важливо вміти вирізняти дітей, які мають низьку самооцінку, і допомагати їм. З розвитком дитини змінюється і її самооцінка. Взаємодія з маленькими дітьми впливає на їхню самооцінку – позитивно або негативно.</p> <p>2. Перегляд відеофрагмента «Дитина» Подивіться маленьку візуалізацію</p>	Додаток 1. Портрет хлопчика, текст історії «МЛЯМЗ», роздільні картки для роботи в групах	35

і скажіть, хто впливає на дитину. У який спосіб впливає? (своїми вчинками та словами). Тренер(-ка) підбирає відеофрагмент, де відбувається взаємодія дорослого та дитини.

3. Виконання вправи «МЛЯМЗ» (Це аббревіатура – **Мене люблять, і я можу все зробити**. Це речення виражає те, як ми хочемо, щоб діти сприймали себе). Додаток 1.

4. Виконання завдання: Об'єднати учасників(-ць) тренінгу в 4 групи, роздати їм роздруковані фрагменти історії «МЛЯМЗ» та запропонувати замінити фрази, дії дорослих (виділені жирним), які знищують дитину, на ті, які будуть її підтримувати та мотивувати щось робити.

5. Презентація роботи груп.

6. Питання для обговорення:

- Які емоції ви відчували на початку вправи та після її завершення?
- Що відбулося з хлопчиком? Хто вплинув на його настрій, життя? Як ви думаєте, це реальна історія чи вигадана?
- Як наше спілкування впливає на дитину?
- Як можна використовувати цю вправу під час роботи з батьками?

7. Підведення підсумків: Робота педагога(-ині) полягає в розвитку позитивних почуттів у дитини. Кожна дитина має право почувати, що її люблять і що вона може щось досягти, але різні слова і дії дорослих, описані в цій історії, знищують це почуття значущості. Дуже приємно, що завдяки другій частині вправи ми змогли повернути цей процес на позитив та мотивацію!

	<p>Практичні завдання</p>	<p>Вправа «Передай серце» Кожному(-ій) учаснику(-ці) тренінгу пропонується передати іграшкове серце і висловити комплімент та продовжити фразу «я бажаю тобі...» своєму(-ій) сусіду(-ці). Ця вправа допоможе налаштувати учасників(-ць) на позитив, створити приємний настрій.</p> <p>Питання для обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Чи важко говорити іншій людині компліменти? Чому? – Якими мають бути компліменти та побажання, щоб вони сприймалися людиною позитивно? – Як компліменти та побажання дорослих впливають на дітей? 	<p>М'яка іграшка у вигляді серця</p>	<p>15</p>
	<p>Практичні завдання</p>	<p>Вправа «Склади пазл»</p> <p>Мета: усвідомлення наслідків позитивних та негативних впливів, дій на дитину.</p> <p>Інструкція: Тренер(-ка) об'єднує учасників(-ць) у групи і роздає комплект розрізаного пазла. Далі пропонує учасникам(-цям) скласти пазли, поєднати розрізані частини висловів «Кодексу родинного середовища» дитини (авторка Дороті Нольте). Після завершення роботи відбувається спільна перевірка відповідей.</p> <p>Питання для обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Які вислови вас вразили найбільше? – З якими висловами ви погоджуєтесь / не погоджуєтесь? – Як цю вправу можна застосувати в роботі з батьками? 	<p>Додаток 2. Пазл до «Кодексу родинного середовища дитини»</p>	<p>15</p>

Практичні завдання

**Вправи на завершення тренінгу.
Вправа «Заповни долоньку»**

Мета: систематизувати та закріпити інформацію та навички, отримані під час тренінгу.

Хід проведення:

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) зняти долоньки з очікуваннями. Після цього дає учасникам(-цям) ще одну долоньку і пропонує зробити запис-рефлексію на пальцях.

Пишемо:

великий палець – ваші враження від тренінгу;

вказівний – що хотів(-ла) би отримати ще для себе особисто і свого розвитку від тренера(-ки);

середній – що точно взяв(-ла) для впровадження;

безіменний – які відчуваєте емоції;

мізинець – ваші пропозиції для покращення тренінгу.

Учасники(-ці) по колу зачитують одне із тверджень за їхнім вибором.

Після цього заповнені долоньки прикріплюють до «Дерева долоньок».

М'яка іграшка у вигляді серця

15

Вправа «МЛЯМЗ»

Запозичено в Сідні Б. Саймон «Мене люблять, і я можу зробити» (МЛЯМЗ).

Це аббревіатура – **Мене люблять, і я можу все зробити**. Це речення виражає те, як ми хочемо, щоб діти сприймали себе.

Заздалегідь приготуйте великий аркуш паперу, на якому напишіть великі літери **МЛЯМЗ**. Тренер(-ка) малює (або роздруковує) фото дитини, на малюнку або фото написано ці великі літери.

Один/одна тренер(-ка) читає історію, а інший/інша тримає цей аркуш. Доходячи до місця в історії, яке відзначено косою лінією (/), відриває шматочок від аркуша з фото хлопчика. До кінця історії від аркуша залишиться невеликий шматочок.

Прочитавши історію, тренер(-ка) наголошує, що протягом дня з дитиною трапляється багато речей, які можуть негативно впливати на її розвиток. Рідко коли дорослі навмисно поводяться в такий спосіб. Ніхто з них не прокидається вранці з думкою: «Як я можу негативно вплинути на життя своєї дитини сьогодні?» Але навіть дорослі, які не мають таких намірів, часто це роблять.

Важливо усвідомлювати такі вчинки і навчитися уникати їх. Пам'ятайте: коли дорослі усвідомлять, який вплив можуть мати слова, вчинки на дитину, то вони будуть вибирати не ту поведінку, яка негативно впливатиме на розвиток дітей, а ту, що матиме позитивний вплив.

Історія «МЛЯМЗ»

МЛЯМЗ («Мене люблять, і я можу все зробити»)

П'ятирічний Дениско прокинувся зранку через голосну суперечку між батьками. Він почув сердиті слова, але поступово все затихло. Незабаром у кімнату, яку він ділив зі старшим братом Микитою, вбігла мама: **«Прокидайтесь, лінюхи! Час збиратись до школи і садка. Ви вже запізнюєтесь»**. /

Дениско і Микита поволі піднялися з ліжок. Дениско поплентався до ванної, щоб умитись. Але Микита обігнав його і, сміючись, зачинив двері ванної перед самісіньким носом: **«Я знов перший, ура!»** Стало неприємно. /

Покінчивши з умиванням, Дениско повернувся до спальні, де на нього нетерпляче чекала мама, щоб одягти його. Вона поспішала і буркотіла: **«Міг би робити це сам. Не було б так важко зранку»**. /

Вона швидко надягла все на хлопчика, не дозволивши йому самому застібнути гудзики, хоча він умів і сам це робити. **Мама хотіла якнайшвидше покінчити з одяганням.** /

Сьогодні на ньому була нова червона сорочка, яку він вибирав разом з мамою, і від цього йому стало дещо веселіше. Хлопчик поспішив униз із надією поговорити з татом. Той сидів за столом, пив каву і щось роздивлявся на планшеті. **Але батько не звернув на Дениска жодної уваги.** /

«Поспіши! На сніданок нема часу. Ти спізнився. Ти такий повільний!» – сказала мама. Довелося дуже швидко поїсти, а з татом так і не вдалося поговорити. /

У дитячому садку Денис швидко роздягнувся і побіг до виховательки пані Ірини. Але та була зайнята приготуванням матеріалів до заняття. **Вона кивнула головою на привітання, навіть не глянувши на нього, тому й не помітила його нової червоної сорочки.** /

Він згадав, що потрібно знайти своє місце на килимку. Почалися заняття в колі. Було важко зосередитись та уважно слухати. Коли до нього дійшла черга сказати всім привітання, виховательку покликали. Повернувшись, вона швидко завершила коло. **Дениско так і не встиг сказати слова привітання.** /

Наступним було його улюблене заняття – з образотворчого мистецтва. Вихователька намалювала весняні квіти і попросила дітей намалювати такі ж. У Дениска була своя ідея – він хотів намалювати такі квіти, які бачив у весняному лісі. Але, схоже, його робота не сподобалася пані Ірині. **«Подивись, хіба твої квіти схожі на мої?»** – невдоволено запитала вона, махнула безнадійно рукою і відклала малюнок убік. /

Далі було заняття з фізкультури. Усі діти швидко переодяглися у спортивний одяг і побігли до спортивної зали. Дениско дуже любив бігати, стрибати, грати в різні ігри. Пані Олена, вихователька з фізкультури, привіталася з дітьми і звернулася до нього: **«Де твої чешки? Невже мама знову забула дати їх тобі? А чому в тебе футболка не білого кольору?»** /

Наступний час було відведено для ігор. Пані Ірина дала йому в руки мозаїку і наказала складати візерунок. Денискові не хо-

тілося цим займатися. Йому було гірко, що він знову не зможе гратися своїми улюбленими трансформерами і роботами. **Жодного вибору. Невже вони думають, що він не здатний вибрати сам? /**

Тут він побачив Лілю і Катю, які гралися в сім'ю. Дениско міг бути хорошим татом, ходити на роботу, допомагати готувати їжу. Але дівчатка сказали, що вони не хочуть бавитися з хлопчиком. **Йому довелось гратися з іншого боку самому. /**

Він знайшов пазли, з яких потрібно було скласти літак. Літаки були його улюбленими іграшками, але ці пазли були надто складними – вони містили велику кількість елементів. Він складав дуже довго, міняв і переставляв шматочки, підбирав форми. Але літак не складався. **Здавалося, що він був єдиною дитиною, яка не впоралася з цією справою. /**

Надійшов час іти на прогулянку. Він довго чекав своєї черги, щоб погойдатись на гойдалці. І коли нарешті його черга підійшла, виявилось, **що в нього не виходить злітати так високо, як в інших дітей. /**

Настав час обіду. Дениско міг би разом з іншими дітьми розкласти серветки, миски, ложки та виделки, **але для них все накрили. /**

На обід були борщ та горохове пюре з котлетою. Горохового пюре він не любив, але вихователька наказала дітям з'їсти все, що було в тарілках. **Хлопчик їв дуже довго і закінчив обідати останнім. /**

Нарешті прийшов час іти додому. Він одягнувся і став чекати маму. Коли вона прийшла, вихователька почала розповідати про те, як пройшов день, не згадавши про його старанність під час роботи з пазлами, про його намагання допомагати іншим. **Вона говорила так, неначе його взагалі не було поряд. /**

Ось нарешті й закінчився день... Коли він разом з мамою вийшов з приміщення дитячого садка, вихователька з вікна помахала на прощання, **а він лише байдуже махнув рукою у відповідь. /**

Вправа «Склади пазл»
«Кодекс родинного середовища» дитини (автор Дороті Нольте)

Оцінювання власної участі в групі	
Дитину постійно критикують	вона вчиться ненавидіти
Дитину постійно хвалять	вона стає замкнутою
Дитину постійно висміюють	вона вчиться бути шляхетною
Дитину підтримують	вона вчиться цінувати себе
Дитина росте в докорах	вона вчиться жити з почуттям провини
Дитина росте в терпимості	вона вчиться розуміти інших
Дитина росте в чесності	вона вчиться бути справедливою
Дитина росте в безпеці	вона вчиться вірити в людей
Дитина живе у ворожнечі	вона вчиться бути агресивною
Дитина живе в розумінні та дружелюбності	вона вчиться знаходити любов у цьому світі

ВІДПОВІДЬ:

- Якщо дитину постійно критикують, вона вчиться ненавидіти.
- Якщо дитина живе у ворожості, вона вчиться агресивності.
- Якщо дитину висміюють, вона стає замкнутою.
- Якщо дитина росте у докорах, вона вчиться жити з почуттям провини.
- Якщо дитина живе в терпимості, вона вчиться сприймати інших людей.
- Якщо дитину заохочують, вона вчиться вірити в себе.
- Якщо дитину хвалять, вона вчиться бути вдячною.
- Якщо дитина росте серед чесності, вона вчиться бути справедливою.
- Коли дитина живе у безпеці, вона вчиться вірити в людей.
- Якщо дитину підтримують, вона вчиться цінувати себе.
- Коли дитина живе в розумінні та доброзичливості, вона вчиться знаходити любов у цьому світі.

РОЗДІЛ II

Викладання
окремих
тем курсу
«Культура добросусідства»

РОЗДІЛ II

II.1. Розвиток мовно-комунікативної компетентності, конфліктологія

Авторка розробки: Світлана Араджионі (м. Київ)

Мета заняття:

підвищення рівня обізнаності педагогів щодо конструктивної взаємодії в конфліктних ситуаціях.

Завдання:

- поглибити знання учасників(-ць) з конфліктології в питаннях ключових понять, видів, етапів та стадій конфлікту;
- ознайомити з різними стилями поведінки в конфлікті;
- розвивати навички застосування стилів поведінки в конфлікті;
- спонукати учасників(-ць) шукати конструктивні шляхи та засоби розв'язання конфлікту.

Очікувані освітні результати для учасників(-ць):

- розуміють і називають зміст ключових понять тренінгу;
- називають та орієнтуються в змісті різних стилів поведінки в конфлікті;
- демонструють різні стилі поведінки в конфлікті;
- аналізують вплив конфлікту на взаємодію між людьми;
- визначають найбільш конструктивні шляхи та засоби розв'язання конфлікту.

Ключові поняття та ідеї: конфлікт, конфліктна ситуація, конфліктоген, опонент, медіація, медіатор, види конфлікту, стадії конфлікту, стилі поведінки в конфлікті.

Орієнтовна тривалість заняття: 2 год.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): ноутбук для тренера(-ки), проєктор, фліпчарт з аркушами, стікери, ручки, фломастери для фліпчарту, розрізані листівки (із зображенням акули, лисиці, ведмежатка, сови та черепахи), стікери з назвами тварин.

	Зміст	Метод/завдання/зміст	Час
Вступна частина	Знайомство та актуалізація	<p>Вправа: Представлення/шеренга</p> <p>Завдання: по черзі сказати своє ім'я та зайняти місце в шерензі залежно від свого ставлення до конфлікту (з одного боку – різко позитивне, з іншого – різко негативне). Можна шеренгу замінити наклеюванням мітки на шкалу.</p> <p>Питання для обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Що позитивного та негативного можуть принести конфлікти у взаємодію між людьми? 	10 хв
	Очікування	<p>Вправа: З/Х/Д</p> <p>Завдання: тренер(-ка) малює таблицю на фліпчарті, роздає по два стікери різного кольору (на одного(-ну) учасника(-цю)), учасники(-ці) пишуть, що вони знають, що хочуть дізнатися із заданої теми, і прикріплюють на відповідну колонку в таблиці.</p>	5 хв
Основна частина	Актуалізація знань	<p>Кожен(-на) учасник(-ця) називає асоціацію зі словом «конфлікт».</p> <p>Слова-асоціації фіксуються на дошці тренером(-кою) або учасники(-ці) зазначають їх на стікерах, які приклеюють на дошку (рекомендується використовувати варіант зі стікерами при кількості учасників(-ць) понад 15).</p> <p>Питання для обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Які із зазначених характеристик конфлікту пов'язані із впливом на взаємодію між людьми? Як вони змінюють цю взаємодію? – Чи бачите ви серед зазначених асоціацій ті, що належать до видів/стадій/стилів поведінки в конфлікті? Які саме? <p>Тренер(-ка) резюмує відповіді, наводить визначення поняття «конфлікт».</p> <p>Спирається надалі на відповіді учасників(-ць) під час проведення мінілекції.</p>	15 хв
	Мінілекція «Сутність»	Тренер(-ка) стисло розповідає про основи конфліктології на основі підготовленої презентації	15 хв

Основна частина	і види конфлікту»	<p>(розкриття основних понять, види конфлікту, стадії і динаміка конфлікту й умови конструктивного вирішення).</p> <p>Якщо група демонструє розуміння теми при зазначенні асоціацій, мінілекцію можна замінити обговоренням у групах.</p> <p>Об'єднати учасників(-ць) у мінігрупи і запропонувати для кожної з груп обговорити та візуалізувати окремі елементи мінілекції.</p> <p>Після проведення презентацій тренер(-ка) за потреби уточнює та доповнює.</p>	
	Руханка	<p>Вправа «Листівки»</p> <p>Завдання: тренер(-ка) роздає учасникам(-цям) по 1 частині розрізаних листівок із зображеннями акули, лисиці, ведмежатка, сови та черепахи. Листівки треба розрізати за кількістю учасників(-ць) (тобто, якщо учасників(-ць) 15, кожна листівка розрізається на 3 частини). Після того як учасники(-ці) отримали частину листівки, тренер(-ка) пропонує їм знайти учасників(-ць) зі схожими частинами і скласти зображення.</p> <p>Далі учасники(-ці) залишаються працювати, об'єднавшись у 5 груп – акула, лисиця, ведмежа, сова, черепаха.</p>	5 хв
	Робота в групах	<p>Вправа «Стилі поведінки в конфлікті»</p> <p>Вправа проводиться у два етапи.</p> <p>На першому етапі тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) мінігруп згадати поведінку істоти, зображеної на їхньому малюнку (варто зазначити, що можна спиратися не тільки на поведінку в природі, а й на казки, мультфільми, фільми, історії, складені про цих істот).</p> <p>Тренер(-ка) пропонує обговорити вияви поведінки протягом 5 хвилин і зазначити тезово на аркуші, як би ця істота могла поводитися в конфлікті. Після завершення часу тренер(-ка) зупиняє роботу і переходить до другого етапу.</p> <p>На другому етапі тренер(-ка) зазначає назви п'яти стилів поведінки в конфлікті і просить учасників(-ць) подумати, який зі стилів поведінки в конфлікті підходить їхній істоті і чому.</p>	30 хв

		<p>Після обговорення для кожної істоти фіксують стиль поведінки в конфлікті: акула – домінування, конкуренція; ведмежа – поступливість, пристосування; лисиця – компроміс; сова – співробітництво; черепаха – ухиляння чи уникнення. На основі сформульованих тверджень про істоту та минулого досвіду учасників(-ць) тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) зафіксувати на аркушах фліпчарту основні характеристики стилю поведінки в конфлікті та зазначити, наскільки він буде ефективним для конструктивного вирішення. Час на роботу – 5 хвилин. Після цього відбувається презентація груп з доповненням інформації від тренера(-ки).</p> <p>Питання для обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Які стилі ведуть більшою мірою до конструктивного вирішення конфлікту, а які до деструктивного? – Який стиль поведінки допомагає вам досягти конструктивної взаємодії в конфлікті і в яких випадках? 	
	<p>Робота в парах</p>	<p>Вправа «Спільне малювання»</p> <p>Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) знайти собі пару та взяти спільний аркуш і ручку. Далі роздає учасникам(-цям) закриті стікери з назвою тварини, просить їх не дивитися, поки не буде дана інструкція. Можна підготувати всі різні назви, а можна підготувати однаково для кожної з пар (наприклад, в одного(-ї) учасника(-ці) в парі кіт, а в іншого(-ї) – жираф). Важливо, щоб у парі були різні тварини. Далі тренер(-ка) надає інструкцію: протягом наступних п'яти хвилин вам потрібно буде намалювати тварину, яка буде зазначена в одній людини з пари на стікері. Працювати будете в тиші. Не можна говорити, показувати жести, писати. Одна людина з пари буде знати, яку саме тварину треба малювати, а інша має рухатися за нею в цьому процесі. Тому ви маєте подивитися стікер самостійно і не показувати його партнеру(-ці).</p>	<p>20 хв</p>

Основна частина		<p>Після того як учасники(-ці) подивилися стікери, тренер(-ка) просить їх удвох взяти ручку і починати малювати.</p> <p>Після завершення малювання тренер(-ка) просить підняти руки тих, у кого була зазначена тварина на аркуші. Далі пропонує подивитися, яку тварину їм вдалося намалювати. Можна показати малюнки, які вийшли.</p> <p>Питання для обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Як відбувався процес малювання? – Які емоції ви відчували в процесі малювання? – Які стилі поведінки взаємодії в конфлікті були продемонстровані і як ви це зрозуміли? – У якому випадку спільне малювання привело до більш конструктивного результату і чому? <p>Для швидшого обговорення можна об'єднати учасників(-ць) у мінігрупи по 3 пари і попросити обговорити зазначені питання (варто написати на фліпчарті), після обговорення винести ключові думки на групу.</p>	
Заключна частина	Рефлексія щодо очікувань	<p>Вправа «З/Х/Д»</p> <p>Завдання: учасникам(-цям) пропонується повернутися до таблиці «Знаю, хочу дізнатися, дізнався(-лася)» і переклеїти свої стікери з колонки «хочу дізнатися» на «дізнався(-лася)» в разі, якщо очікування щодо здобутих знань справдилися.</p>	5 хв
	Зворотний зв'язок	<p>Тренер(-ка) просить учасників(-ць) зафіксувати одне речення, яке б відповідало на питання: «Що найбільш важливе я забираю із сьогоднішнього тренінгу?» Далі по колу або за бажанням учасники(-ці) зачитують написане. У кінці тренер(-ка) каже своє речення та дякує учасникам(-цям) за участь.</p>	10 хв

*Тези мінілекції**Основні терміни конфліктології:**

- *Конфлікт* (від лат. *conflictus* – зіткнення) – зіткнення інтересів, яке призводить до протистояння двох або більше сторін.
- *Опонент* (від лат. *opponentis* – той, що заперечує) – супротивник у суперечці.
- *Конфліктна ситуація* – накопичені суперечності, що мають всередині істинну причину конфлікту. (!) Для розвитку конфліктної ситуації у конфлікт потрібний зовнішній вплив.
- *Конфліктогени* – це слова або дії (бездіяльність), що провокують настання конфлікту.
- *Медіація* – вид альтернативного врегулювання суперечок шляхом залучення посередника, який допомагає сторонам налагодити комунікацію і дійти згоди.
- *Медіатор* (від лат. *mediator* – посередник) – нейтральний посередник, що допомагає вирішувати суперечку чи конфлікт за допомогою спецтехнології (медіації).

Види конфліктів:

- внутрішньособистісний;
- між групою та особистістю;
- міжгруповий;
- міжособистісний.

Фактори, що провокують конфлікт:

- об'єкт (причина) конфлікту;
- перехід напруги від прихованої до реальної;
- усвідомлення сторонами конфлікту, що їхні інтереси не збігаються або прямо протилежні;
- поява явних опонентів;
- створення інциденту для зав'язання реального конфлікту;
- конфліктна взаємодія.

Стадії розвитку конфлікту:

- виникнення конфлікту (вияв суперечностей);
- створення конфліктної ситуації хоча б однією зі сторін;
- конфліктна поведінка;
- результат конфлікту (конструктивний, деструктивний, «заморожування» конфлікту).

Умови конструктивного вирішення конфлікту:

- контроль негативних емоцій;
- припинення агресивного протистояння;
- пошук того, що об'єднує з опонентом(-кою);
- об'єктивний погляд на інцидент і причину конфлікту;
- урахування статусу одне одного (вік, місце і роль у сім'ї, колективі);
- вибір оптимальної стратегії вирішення конфлікту.

Фактори конструктивного вирішення конфлікту:

- час;
- досвід;
- ставлення;
- баланс сил;
- своєчасність;
- третя сторона.

*Для підготовки міні-лекції використовувалися роздаткові матеріали тренінгу А. Гусєва та І. Терещенко (Одеська обласна група медіації)

Опис стилів поведінки в конфлікті

(наводиться за посібником: «Культура добросусідства»: Кримське багатоголосся. Робочий зошит для 5 класу / Авт.-укл. М. А. Араджионі, І. В. Брунова-Калисецька та інш. – Сімферополь, 2013. – С. 140-141)

Акула

Акула – домінування, конкуренція. Це агресивна позиція, бажання неодмінно досягти мети, навіть силою. Конфлікт розв'язується виграшем тільки для себе. Людина, яка обирає цей стиль, прагне довести, що має рацію саме вона, незалежно від того, так це чи ні. Головне – досягнути результату, а те, як це буде зроблено й хто при цьому постраждає, – річ несуттєва. Цей стиль передбачає задоволення суто своїх інтересів без урахування інтересів другої сторони конфлікту. Точніше, вони враховуються, але лише як зброя, до якої можна вдаватися для досягнення поставленої мети. Для досягнення мети застосовуються тиск, прямий наказ, крик – усі засоби добрі, якщо вони допомагають досягнути бажаного. Цей стиль можна застосувати тоді, коли ти точно знаєш, що твоє рішення чи підхід є найправильнішими в цій ситуації і ти можеш це показати й довести. Він придатний і тоді, коли рішення треба ухвалити швидко й ти готовий(-а) взяти на себе відповідальність за це рішення. Також стиль домінування годиться тоді, коли тобі нічого втрачати й немає іншого вибору, як обстоювати свою правоту будь-якими засобами.

Ведмежа

Ведмежа – поступливість, пристосування, «згладжування кутів»: такі люди люблять, щоб їх розуміли й цінували, тому заради цього вони жертвують успіхом. Цей стиль передбачає, що ти не обстоюєш своїх інтересів, а прагнеш віднайти спільну мову з опонентом(-кою), «уподібнившись» йому/їй. Тут ти не «виходиш» з конфліктної ситуації, залишаючи суперника(-цю) самого/саму на «полі бою», як, наприклад, «черепашка», а продовжуєш діяти разом з ним/нею, але тільки за його/її правилами. До цього стилю можна вдаватися, коли тебе не так сильно хвилює те, що сталося, і для тебе набагато важливіше зберегти відносини, ніж обстоювати свою позицію. Застосовуй його, коли ти відчуваєш, що маєш мало шансів на перемогу, або коли рішення, яке пропонує твій/твоя опонент(-ка), не таке вже й погане й ти можеш його прийняти без особливих утрат для себе. Крім того, цей стиль

допоможе тобі дати корисний урок своєму/своїй супернику(-ці), якщо ти дозволиш йому/їй ухвалити помилкове рішення, щоб він/вона надалі зрозумів(-ла) свою помилку й більше дослухався(-лася) до твоєї думки.

Лисиця

Лисиця – компроміс. Той, хто дотримується цього стилю, за добрих взаємин досягає своєї мети. Цей стиль схожий на співробітництво («сову»), але відрізняється від нього тим, що інтереси обох сторін тут задовольняються не повністю, а лише частково, шляхом обопільних поступок. Людям, які обирають цей стиль, не хочеться витратити час на з'ясування глибоких причин конфлікту, що стався, просто їм потрібно швидко й з мінімальними втратами дійти якогось розумного рішення. Водночас одна сторона поступається іншій у якихось дрібницях і не вельми значних речах, щоб виграти в головному. Цей стиль краще застосовувати тоді, коли ситуація дає змогу виробити швидке й взаємовигідне рішення. А також варто піти на компроміс, якщо тебе цілком влаштує це рішення як певний проміжний, тимчасовий варіант або коли довгі розмови й суперечки ні до чого не привели. Цей стиль також потрібно застосувати тоді, коли збереження взаємин між тобою й опонентом(-кою) важливіше, ніж повне задоволення твоїх бажань, а крім того, якщо є загроза не отримати навіть частину бажаного, втративши все.

Сова

Сова – співробітництво. Сова, як мудрий і сильний птах, цінує і справедливість, і взаємини, не боїться відверто заявляти свою позицію й шляхи виходу з конфліктної ситуації, прагне в співпраці з усіма сторонами конфлікту віднайти рішення, яке б задовольнило всіх учасників. Це найбільш продуктивний стиль розв'язання будь-якого конфлікту, оскільки обидві сторони беруть однаково активну участь у пошуку рішення з урахуванням обопільних інтересів. У співробітництві можна віднайти рішення, коли обидві сторони отримують бажане, не зачіпаючи інтересів опонента(-ки). Але для цього треба бути максимально відкритим(-ою), чесним(-ою) і відвертим(-ою) зі своїм/своєю суперником(-цею), а також уміти його/її вислухати, зрозуміти й бути широко зацікавленим(-ою) в рішенні, яке не ущемить його/її права й інтереси. Цей стиль добрий також тоді, коли немає готового рішення, але є бажання й добра воля віднайти його в дискусії.

Черепаха

Черепаха – це ухиляння чи уникнення, «втеча під панцир», відмова від досягнення мети й від участі у взаєминах з іншими учасниками конфлікту. Ти обираєш становище «пригніченої» сторони, не намагаєшся обстояти свою позицію, а просто «вмиваєш руки», ухиляючись від рішення, щоб хтось інший ухвалив його за тебе. Це «самоусунення» із ситуації може виявитися як у фізичному, так і в психологічному відході (мовчання, читання паперів, «витання в хмарах» і т. ін.). Отже, ти не ведеш діалог з іншою стороною конфлікту, а тому справжнє розв’язання ситуації неможливе, оскільки завжди залишається сторона, що програла. Конфлікт при цьому не розпалюється, але й не гасне, а продовжує повільно тліти, тому й новий конфлікт «не за горами» – достатньо однієї незначної іскри, щоб він розгорівся з новою силою. Однак є ситуації, за яких такий стиль поведінки стає виправданим. Зокрема, його можна застосувати, коли напруга занадто велика і явно потрібно послабити кипіння емоцій чи коли результат конфлікту для тебе не дуже важливий, на відміну від протилежної сторони, і ти можеш залишити рішення на її розсуд. Застосовуй «ухиляння» і в ситуації, коли твоя позиція в конфлікті слабша, ніж позиція протилежної сторони, наділеної більшою владою чи повноваженнями, або коли в подальшому обговоренні конфліктної ситуації можуть «впливти» старі провини й це ще більше обтяжить ситуацію. Часто саме так поведуться в конфлікті татусі, коли сваряться з мамами, або діти, коли вони конфліктують з учителем(-лькою) чи батьками.

Тема: ОСОБЛИВОСТІ НЕНАСИЛЬНИЦЬКОГО СПІЛКУВАННЯ

Авторка розробки: Алла Вознюк (м. Суми)

Мета:

підвищення рівня обізнаності педагогів з питань ненасильницького спілкування.

Завдання:

- проаналізувати зміст поняття «спілкування»;
- розкрити основні ознаки ненасильницького спілкування;
- проаналізувати труднощі, які виникають під час налагодження ненасильницького спілкування;
- навчити визначати причини виникнення комунікативних бар'єрів та мотивувати учасників(-ць) до реалізації конкретних дій щодо готовності подолання цих бар'єрів;
- визначити основні правила взаємодії партнерів(-ок) для налагодження ненасильницького спілкування.

Очікувані освітні результати для учасників(-ць):

- знають зміст поняття «спілкування» та основні ознаки ненасильницького спілкування;
- вміють визначати труднощі, які виникають під час налагодження ненасильницького спілкування;
- розуміють рівень власної готовності щодо подолання комунікативних бар'єрів для налагодження ненасильницького спілкування;
- усвідомлюють значення дотримання правил взаємодії партнерів(-ок) для налагодження ненасильницького спілкування.

Ключові поняття та ідеї: конфлікт, конфліктна ситуація, конфліктоген, опонент, медіація, медіатор, види конфлікту, стадії конфлікту, стилі поведінки в конфлікті.

Орієнтовна тривалість заняття: 2 год 10 хв.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): проектор, фліпчарт з аркушами, стікери, маркери, папір А1, аркуші паперу А4 за кількістю учасників, аркуші паперу А4 або А5 для кожної з літер абетки.

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА (30 хв)

1. Вправа «Абетка на підлозі» (10 хв)

Мета: знайомство учасників(-ць) між собою, включення в діяльність через рухливу активність, формування відчуття довіри в групі.

Інструкція:

Попередньо написати кожен літеру на окремому аркуші паперу. Учасники(-ці) стають у колу. На підлозі в колі учасників(-ць) розкладені в довільному порядку аркуші паперу з літерами. Учасник(-ця), почувши запитання тренера(-ки) (наприклад: як вас звати? Це запитання є першим), має знайти першу літеру свого імені, стати біля цієї літери і сказати своє ім'я. Дія повторюється відповідно щодо інших запитань. Тренер(-ка) формулює запитання залежно від аудиторії. Орієнтовні теми, про які можна запитати: місце, звідки приїхали; місце, де народилися; хобі; улюблений фільм; улюблений(-а) письменник(-ця) тощо. Для групи понад 15 осіб максимальна кількість запитань – п'ять.

2. Вправа «Мій зірковий портрет» (10 хв)

Мета: знайомство учасників(-ць) тренінгу, створення в групі доброзичливої атмосфери.

Інструкція:

Тренер(-ка) роздає кожному(-ій) учаснику(-ці) аркуш А4 і пропонує створити свій портрет у вигляді зірки. У середині зірки учаснику(-ці) пропонується написати ім'я, яким би вони хотіли, щоб їх називали. А також намалювати образ або графічний символ, з яким себе асоціюють. На променях зірки коротко написати три-чотири свої особистісні якості, назва яких починається з тієї ж літери, що й ім'я.

Далі тренер(-ка) пропонує кожному(-ій) по черзі презентувати свій зірковий портрет. Після презентації першого(-ї) учасника(-ці) наступний(-а) учасник(-ця), який/яка має однакове ім'я, стає біля нього/неї поряд. Так будуть утворюватися групи учасників(-ць) за однією ознакою.

Якщо учасників(-ць) понад 15, після підготовки портретів можна об'єднати їх у мікрогрупи по 4-5 осіб, попросити обговорити та винести в загальне коло по одному моменту щодо кожного(-ї), який був цікавий/здивував.

Також можна підготувати завчасно простір для портретів (наприклад, вільна стіна) і після їхньої підготовки попросити учасників(-ць) роз-

містити свої портрети там. Далі дати декілька хвилин для всієї групи на ознайомлення.

Ця вправа є допоміжною до першої і за обмеженням часу може не проводитися.

3. Прийняття правил роботи групи (5 хв)

Мета: розробка правил спільної взаємодії, мотивація учасників(-ць) щодо їхнього дотримання.

Інструкція:

Тренер(-ка) наголошує, що для того, щоб зустріч була продуктивною, важливо напрацювати спільні правила та дотримуватися правил. Після цього пропонує учасникам(-цям) назвати правила, які б допомогли зробити спільну роботу ефективною. Учасники(-ці) називають правила, а тренер(-ка) їх фіксує на аркуші фліпчарту. Далі відбувається узгодження правил. Залишаються ті, з якими погоджуються всі учасники(-ці).

4. Вправа «Очікування» (5 хв)

Мета: визначити очікування учасників(-ць) щодо тренінгу.

Інструкція:

Тренер(-ка) пропонує написати на стікерах очікування щодо теми тренінгу. Можна попросити учасників(-ць) конкретизувати, що вони хотіли б дізнатися про ненасильницьке спілкування або які практичні навички потренувати. Учасники(-ці) наклеюють стікери на завчасно підготовлений аркуш. Тренер(-ка) за потреби коментує відповідність очікувань завданням тренінгу.

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА (1 год 30 хв)

5. Вправа «Асоціація» (10 хв)

Мета: визначення рівня обізнаності учасників(-ць) щодо змісту поняття «спілкування».

Інструкція:

Тренер(-ка) роздає учасникам(-цям) аркуші паперу та пропонує записати відповіді на запитання за таким алгоритмом:

1. Кожен(-на) учасник(-ця) пише 3 слова-асоціації з поняттям «спілкування».
2. Учасники(-ці) передають аркуші по колу (через одного(-у) учасника(-цю)) і пишуть ще 3 слова додатково.
3. Учасники(-ці) ще раз передають аркуші по колу (через одного(-у) учасника(-цю)) і пишуть ще 3 слова додатково.

4. Учасники(-ці) ще раз передають аркуші по колу (через одного(-у) учасника(-цю)) і вибирають із запропонованих дев'яти слів одне слово, яке, на їхню думку, найбільше відображає зміст поняття «спілкування».

5. Учасники(-ці) по черзі називають визначене слово, а тренер(-ка) фіксує їхні відповіді на дошці.

Якщо учасників(-ць) понад 15, варто запропонувати зафіксувати це слово на стікері та розмістити на дошці.

За можливості доступу до інтернету та демонстрації результатів можна запропонувати учасникам(-цям) ввести це слово в програмі mentimetr у шаблоні «хмара».

Після цього тренер(-ка) коротко коментує зазначені асоціації, за потреби узагальнює і, спираючись на них, дає визначення поняття «спілкування».

Спілкування – це складний, багатоплановий процес установалення та розвитку контактів між людьми, який породжується потребами у спільній діяльності; містить обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, прийняття та розуміння партнера(-ки).

6. Вправа «Мозковий штурм» (10 хв)

Мета: визначення основних ознак ненасильницького спілкування.

Інструкція:

Тренер(-ка) роздає учасникам(-цям) стікери та пропонує записати відповіді на запитання «Які ознаки найбільше відображають зміст поняття «ненасильницьке спілкування?»».

Кожен(-на) учасник(-ця) пише на трьох стікерах по одній ознаці (один стікер – одна ознака). Далі тренер(-ка) пропонує об'єднатися в пари і зробити спільний набір ознак (залишити ті, що не повторюються. Тобто, якщо були зазначені дві однакові ознаки, одну прибрати, а одну залишити для спільного набору). Після того учасники(-ці) об'єднуються в четвірки і формують один спільний набір для всіх. Далі – у вісімки. Потім вісімки починають по черзі озвучувати ознаки зі свого набору і закріплювати їх на дошці. Якщо ознака озвучена і вона є в іншій групі, то її далі не називають. У такий спосіб на дошці з'являється набір ознак усієї групи.

Питання для обговорення:

- У чому особливість ненасильницького спілкування, зважаючи на зазначені вами ознаки?
- Які переваги/недоліки ненасильницького спілкування можуть бути, зважаючи на зазначені вами ознаки?

7. Мінілекція на тему «Визначення, основні ознаки та принципи ненасильницького спілкування» (10 хв)

8. Вправа «Корабель» (10 хв)

Мета: визначення основних труднощів, які виникають при налагодженні ненасильницького спілкування.

Інструкція:

Тренер(-ка) вивішує на дошці малюнок, на якому зображений корабель. Далі каже учасникам(-цям): «Шановні учасники(-ці), ви всі маєте досвід спілкування з людьми, що вас оточують. Водночас природно, що деколи під час спілкування можуть виникати труднощі. Пропоную вам поглянути зараз на зображення корабля. Уявіть, що цей корабель у морі та прямує до певної мети завдяки взаємодії та спілкуванню його команди. У морі є мілини, камені, айсберги тощо, що заважають успішному плаванню. Так само і в нас у процесі налагодження ненасильницького спілкування з партнерами(-ками) зустрічаються різні камені спотикання, труднощі. Прошу вас написати на стікерах («каменях») труднощі, які найчастіше виникають у вас під час спілкування, та наклеїти їх під кораблем, там, де зображено море. Один стікер – одна ідея». Якщо учасників(-ць) понад 15, можна завчасно намалювати зображення каменів на аркуші, провести спільну дискусію з фіксацією ідей.

Питання для обговорення:

- Які з визначених труднощів, на вашу думку, є найбільш суттєвими і чому?
- Які з визначених труднощів залежать від людини, а які є зовнішніми щодо неї?

Після того як характеристики наклеєно й озвучено та проведено обговорення, тренер(-ка) пропонує сказати, що сприятиме налагодженню взаємодії, допомагатиме наповнювати вітрила повітрям та рухатися до спільної мети. Найімовірніше, учасники(-ці) називатимуть ознаки із вправи «Мозковий штурм» або з мінілекції. Якщо ні, варто їх повернути до набору стікерів та основних тез мінілекції. Ключові стікери із вправи «Мозковий штурм» можна перенести на вітрила намальованого корабля.

9. Дискусія-метод «Займи позицію, або 4 кути» (10 хв)

Мета: демонстрація неоднозначного підходу до теми, розвиток уміння аргументувати власну думку та аналізувати інші думки.

Інструкція:

Тренер(-ка) повідомляє, що учасники(-ці) запропонували багато різних варіантів, які перешкоджають налагодженню ефективного ненасильницького спілкування, та пропонує учасникам(-цям) розглянути одне дискусійне питання, а саме: «Чи вважаєте ви, що основною перешкодою для налагодження ненасильницького спілкування є неготовність партнерів(-ок) до конструктивного діалогу?», і визначити власну позицію щодо нього. У протилежних кінцях приміщення тренер(-ка) розміщує таблички з написами: «Так», «Ні», «Не знаю», «Мабуть». Визначення позиції учасниками(-цями) має бути відображено переходом до того місця, де міститься відповідна табличка, — своєрідне «голосування ногами». Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) кожної групи аргументовано захистити свою позицію. Після викладу різних думок тренер(-ка) запитує в учасників(-ць), чи не змінив хто-небудь з них свою позицію і чи не хоче перейти до іншої таблички. У разі, коли учасники(-ці) перейшли до іншої позиції, тренер(-ка) має запитати про причини такого рішення (вказати, які аргументи стали найбільш вагомими).

Тренер(-ка) фасилітує процес, підбиває підсумки, робить узагальнення; підводить до висновку, що однією з причин неготовності партнерів(-ок) до конструктивного діалогу є комунікативні бар'єри між ними. Варто зафіксувати ці бар'єри з відповідей учасників(-ць) та за потреби надати додатковий теоретичний матеріал.

10. Вправа «Килимок ідей» (30 хв)

Мета: спонукання учасників(-ць) зробити об'єктивне оцінювання щодо вміння налагоджувати конструктивну взаємодію; мотивування до реалізації конкретних дій; мобілізація для ухвалення особистого рішення, вироблення особистої позиції щодо участі в розв'язанні проблеми.

Інструкція:

Попередньо тренер(-ка) об'єднує учасників(-ць) у 3-4 групи (по 4-6 осіб залежно від кількості). Для об'єднання учасників(-ць) у групи використовує вправу «Атоми і молекули». Тренер(-ка) пропонує всім учасникам(-цям) встати, далі каже: «Уявіть, що ви — самотні атоми. Зараз ви всі почнете рухатися по кімнаті в різні боки, у нас створиться ніби хаотичний броунівський рух. При цьому можливі легкі зіткнення, тому будьте обережні. За моєю командою вам потрібно об'єднатися в молекули, число атомів у якій я назву. Наприклад, якщо я скажу “молекули по два атоми”, вам потрібно об'єднатися в пари. Якщо “по три” — у трійки тощо». Учасники(-ці) починають рухатися, тренер(-ка)

повторює процедуру декілька разів, називаючи різну кількість учасників(-ць) у молекулі. Останній раз називає ту кількість учасників(-ць), яка потрібна для роботи в мікрогрупах. Коли мікрогрупи утворено, тренер(-ка) пропонує їм зайняти місце за окремим столом.

Тема для дискусії «Готовність учасників(-ць) до подолання комунікативних бар'єрів для налагодження ненасильницького спілкування».

Тема аналізується через відповіді на додаткові запитання:

1. Виявлення проблеми (Чому так є? Чому виникають комунікативні бар'єри?).
2. Пошук рішень (Що можна зробити, щоб це змінити? Що можна зробити, щоб подолати комунікативні бар'єри?).
3. Індивідуалізація ідей (Що я особисто зроблю, щоб змінити цю ситуацію? Якими будуть мої конкретні кроки? Що я особисто готовий(-а) зробити для подолання комунікативних бар'єрів?).
4. Вибір ідей (Що я точно зроблю? Що я спробую зробити? Що я вже сьогодні готовий(-а) для цього зробити?).

Етапи роботи:

1. Групи здійснюють аналіз причин шляхом відповіді на запитання «Чому так є?». Визначені та сформульовані причини записуються на смужках паперу одного кольору (1 причина — 1 смужка). Смужки наклеюються одна під одною на великому аркуші паперу з написом «Причини». Представник(-ця) від групи презентує результати аналізу причин.

2. Спираючись на визначені причини, групи здійснюють пошук розв'язків шляхом відповіді на запитання «Що треба зробити, щоб усунути причину?». Визначені та сформульовані розв'язки записуються на смужках паперу іншого кольору (1 розв'язок — 1 смужка). Для однієї причини група може запропонувати й кілька розв'язків. Смужки наклеюються одна під одною на великому аркуші паперу з написом «Розв'язки» напроти відповідної причини. Представник(-ця) від групи презентує результати.

3. Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) поглянути на варіанти подолання комунікативних бар'єрів, зазначених у блоці «Розв'язки». Далі визначити для себе три, які він/вона особисто готовий(-ва) зробити для подолання комунікативних бар'єрів під час їхнього спілкування. Після цього учасники(-ці) відмічають обрані варіанти (важливо, щоб відмітки були однакові — наприклад, усі використовують червоні мітки або ставлять «+» поруч із варіантом). Тренер(-ка) зазначає, яких варіантів найбільше, але водночас наголошує, що це індивідуальне бачення і тому важливі всі відмітки.

4. Після цього тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) обрати та відмітити один варіант, який вони почнуть реалізовувати найближчим часом.

Питання для обговорення:

- Чому важливо розуміти причини, які заважають людям налагоджувати конструктивне ненасильницьке спілкування?
- Які з варіантів подолання комунікативних бар'єрів виявилися для вас неочікуваними / найбільш цікавими / видаються найбільш конструктивними?

Тренер(-ка) фасилітує процес і підбиває підсумки, робить узагальнення; підводить до висновку, що якщо учасники(-ці) виявляють готовність до подолання комунікативних бар'єрів для налагодження ненасильницького спілкування, то виникає потреба визначити правила цього спілкування.

11. Вправа «Калейдоскоп» (10 хв)

Мета: розробка правил для налагодження ненасильницького спілкування, підсумовування всієї інформації тренінгу.

Інструкція:

Тренер(-ка) вивішує на дошці плакат, де зазначено «Калейдоскоп правил ненасильницького спілкування». Пропонує повернутися думками до того, що відбувалося на тренінгу, та до всієї інформації, яку учасники(-ці) напрацювали. Після цього тренер(-ка) пропонує кожному(-ій) учаснику(-ці) сформулювати одне-два основні правила. Далі кожен/кожна озвучує. Тренер(-ка) фіксує правила. Якщо правило повторюється, то його не фіксують повторно, а поряд з ним ставлять «+».

Якщо учасників понад 15, можна запропонувати їм зафіксувати правила на аркушах паперу маркером. Після цього зібрати та вивісити; ті, що повторюються, поставити в один ряд.

III. ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА (10 хв)

12. Підбиття підсумків (10 хв)

Мета: визначити, чи справдилися очікування щодо заняття, підбити підсумки.

Інструкція:

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) узяти аркуші зі своїми очікуваннями. Після того як вони їх прочитали, учасники(-ці) мають показати великий палець вгору (жест «клас»), якщо вони справдилися; великий палець униз – якщо ні; палець убік – якщо неоднозначно.

Після цього тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) по колу назвати одним реченням ключову ідею/думку, яку вони забирають із собою після тренінгу.

Для пришвидшення процесу це речення варто попросити учасників(-ць) записати і потім прочитати.

Тема: **КОНФЛІКТОЛОГІЯ: ОСНОВНІ ЗАСАДИ КОНФЛІКТОЛОГІЇ, КАРТОГРАФІЯ КОНФЛІКТУ**

Авторки розробки: Ірина Зубаль (м. Тернопіль), Анастасія Сазонова (м. Київ)

Мета:

підвищення рівня обізнаності педагогів з технологією розв'язання конфлікту шляхом складання картографії конфлікту.

Завдання:

- розширити уявлення про конфліктологію та її категорії;
- сформувати вміння використовувати метод «картографія конфлікту» у процесі розв'язання конфліктів;
- сприяти усвідомленню важливості ефективної комунікації під час розв'язання конфліктних ситуацій;
- сприяти розвитку навичок комунікації під час спілкування та взаємодії в конфліктних ситуаціях.

Очікувані освітні результати для учасників(-ць):

- поглибили розуміння понять «конфлікт», «конфліктна ситуація», «конфліктоген» і типології та динаміки конфлікту;
- розуміють та вміють використовувати метод «картографія конфлікту»;
- вміють застосовувати інформацію з картографії конфлікту для його розв'язання;
- усвідомлюють важливість ефективної комунікації для конструктивного розв'язання конфлікту;
- потренували навички комунікації під час спілкування та взаємодії в конфліктних ситуаціях.

Ключові поняття та ідеї: конфлікт, конфліктна ситуація, конфліктоген, динаміка конфлікту, стадії конфлікту, ефективна комунікація, навички ефективної комунікації.

Орієнтовна тривалість заняття: 2 год.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): гімнастичний обруч, фліп-чарт, стікери, аркуші паперу, фломастери, білий папір, ручки.

	Крок/ активність	Методи, навчальні матеріали	Очікувані результати	Час
Вступна частина 20 хв	1. Знайомство «Дізнайся, хто я»	На окремих аркушах паперу учасники(-ці) записують цікавий факт про себе. Потім усі записи складають до купи (наприклад, у коробку). Далі учасники(-ці) по черзі витягають факти та намагаються здогадатися, про кого йдеться в записці. Якщо помиляються більш ніж три рази, учасник(-ця), чий це був факт, повідомляє про це. Цей формат знайомства працює, якщо учасники(-ці) знайомі між собою. Якщо учасники(-ці) не знайомі, кожен/кожна фіксує цікавий факт про себе і по черзі називають своє ім'я і факт.	Учасники(-ці) познайомилися, створено позитивний емоційний настрій	10 хв
	2. Правила роботи	Вироблення правил роботи. Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) назвати правила, які допоможуть їм ефективно взаємодіяти під час заняття. За потреби тренер(-ка) додає свої варіанти.	Вироблено правила роботи групи	5 хв
	3. Мої очікування «Насіння»	Учасники(-ці) фіксують свої очікування від заняття на стікерах, після цього озвучують і приклеюють на аркуш із малюнком соняшника (стікери – «насіння»). Тренер(-ка) за потреби коментує відповідність очікувань змісту та завданням заняття.	Озвучено очікування учасників(-ць)	5 хв
Основна частина	4. Вправа «Летючий круг»	Учасники(-ці) об'єднуються в групи по 6-7 осіб. Стають у коло та на витягнутих вказівних пальцях тримають гімнастичний обруч. Якщо в групі до 10 осіб, завдання можна виконувати всім разом. За командою потрібно опустити обруч на землю, не відриваючи пальці від обруча. Під час виконання завдання	Актуалізовано досвід взаємодії в ситуаціях, які потребують різного бачення	10 хв

		<p>учасники(-ці) можуть спілкуватися. Команди виконують вправу по черзі.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Чи вдалося вам виконати завдання? Що відбувалося під час виконання вправи? – Що допомогло/завадило виконати завдання? – Чи були у вашої групи різні погляди на виконання завдання або дії під час виконання? Якщо так, то в чому вони виявлялися і як вплинули на результат? – Які були ситуації у вашому житті, подібні до взаємодії під час виконання цієї вправи? Чи приводили вони до конфліктів і в яких випадках? 	<p>учасників(-ць); поглиблено розуміння механізмів виникнення конфліктів</p>	
	<p>5. Теоретичний блок «Конфліктологія»</p>	<p>Тренеру(-ці) варто дати визначення понять «конфліктологія», «конфліктна ситуація», «конфлікт», «конфліктоген», озвучити деякі категорії конфліктології (типологія конфлікту, динаміка конфлікту, функції конфліктів). Теоретичний блок варто побудувати через організацію дискусії з учасниками(-цями) з уточненням теоретичного матеріалу.</p>	<p>Розширено знання учасників(-ць) про конфліктологію та її категорії</p>	<p>15 хв</p>
	<p>6. Робота з педагогічними ситуаціями</p>	<p>Тренер(-ка) готує завчасно і пропонує учасникам(-цям) під час тренінгового заняття педагогічні ситуації, у яких наявний конфлікт (виводить на мультимедійну дошку, зачитує або роздає роздруковані варіанти). Учасники(-ці) мають визначити тип конфлікту та стадію конфлікту. Відбувається обговорення. За потреби тренер(-ка) повертається до теоретичного матеріалу та уточнює відповіді учасників(-ць). Аналіз ситуацій можна сумістити з теоретичним блоком,</p>	<p>Закріплено теоретичний матеріал</p>	<p>5 хв</p>

	наприклад після розгляду типології конфліктів розглянути з учасниками(-цями) ситуації і закріпити теорію.		
7. Теоретичний блок «Картографія конфлікту»	Ознайомлення учасників(-ць) з методом аналізу конфлікту – картографія конфлікту. Демонстрація картографії конфлікту на прикладі педагогічної ситуації (Додаток 1).	Сформовано уявлення про картографію конфлікту та алгоритм її побудови	5 хв
8. Вправа «Картографія конфлікту»	Тренер(-ка) об'єднує учасників(-ць) у групи по 3-5 осіб, залежно від кількості учасників(-ць). Групи складають картографію конфлікту для педагогічних ситуацій, які розглядали в пункті 6. Після завершення обговорення в групах відбувається презентація напрацювань. Питання для обговорення: – Що цінного/важливого для себе ви забираєте після роботи з методом «картографії конфлікту»? – Як допомагає метод «картографії конфлікту» вирішувати конфлікти?	Сформовано вміння створювати картографію конфлікту, розуміння, як можна її використати в процесі вирішення конфлікту	20 хв
9. Вправа «Люті дебати»	Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) об'єднатися в пари. Після цього тренер(-ка) пропонує тему дебатів або учасники(-ці) можуть придумати її самі (Додаток 2). Учасники(-ці) готуються до дебатів, аналізуючи сторони та готуючи свої аргументи, спираючись на метод «картографії конфлікту». Перед початком підготовки важливо вирішити, хто яке бачення буде обстоювати.	Усвідомлено розуміння іншої позиції під час діалогу; сформовано вміння будувати діалог, спрямова-	15 хв

		<p>Після завершення підготовки тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) почати дебати, але не зі своєї позиції, а обстоюючи позицію опонента(-ки). Потрібно поспілкуватися одне з одним так, щоб презентувати та обстоювати іншу позицію.</p> <p>Питання для обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Як ви почувалися під час діалогу? Чи вдалося аргументувати свою позицію? – Чи допоміг вам метод «картографії конфлікту» в підготовці та проведенні дебатів? Якщо так, то в чому саме? – Що важливо для того, щоб діалог був конструктивний і не загострив конфлікт? – Які навички комунікації ви використовували під час дебатів? <p>Тренер(-ка) підводить учасників(-ць) до важливості ефективної комунікації під час взаємодії в конфлікті.</p>	<p>ваний на розуміння іншої позиції; усвідомлено важливість конструктивної комунікації під час обстоювання різних позицій</p>	
	<p>10. Вправа «Лічба до 40»</p>	<p>Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) по черзі порахувати до 40. Але якщо число закінчується на 3 або ділиться на 3, потрібно його не називати, а плеснути в долоні. Якщо хтось помилився, то він вибуває, а вправа починається з самого початку.</p> <p>Питання для обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Про що ця вправа? Що потрібно було робити під час вправи, щоб виконати її успішно? – Як впливали інші учасники(-ці) на вашу можливість стежити за процесом та виконувати завдання? 	<p>Усвідомлено важливість слухання у процесі спілкування; сформовано вміння робити правильні акценти та переключатися у процесі спілкування</p>	<p>10 хв</p>

		<p>– Де в житті ми можемо спостерігати ситуації, схожі на цю вправу? Чи можуть вони приводити до конфліктів? Що можна зробити, щоб вони стали більш конструктивні?</p>		
	<p>11. Гра «Мовчазний художник»</p>	<p>Тренер(-ка) пропонує одному/одній з учасників(-ць) стати асистентом(-кою) в наступній вправі. Один/одна учасник(-ця) з групи отримує завдання (Додаток 3), яке інші учасники(-ці) не мають бачити. Тренер(-ка) надає індивідуальну інструкцію асистенту(-ці): просить асистента(-ку) повернутися спиною до групи, наголошує, що в групі зібралися художники, які мають відтворити кожен/кожна індивідуально малюнок, зображений на його/її аркуші. Асистент(-ка) не бачить художників та не знає, чи зробили вони завдання. Просто розповідає художникам, що слід намалювати та в якій послідовності. Художники працюють у тиші. За потреби можна повторити процедуру з іншим малюнком, але вже з можливістю ставити уточнювальні запитання. Після завершення усі демонструють, що в них вийшло.</p> <p>Питання для обговорення (перші три питання окремо ставляться асистенту(-ці) та іншим учасникам(-цям):</p> <ul style="list-style-type: none"> – Що вам потрібно було зробити? – Як ви почувалися під час виконання вправи? – Що вдалося / що не вдалося і як ви гадаєте чому? – Де в житті ми можемо спостерігати ситуації, схожі на цю вправу? 	<p>Розуміння важливості наявності зворотного зв'язку під час спілкування</p>	<p>10 хв</p>

		<p>– Що варто зробити, щоб покращити виконання цієї вправи?</p> <p>Чи можуть вони приводити до конфліктів? Що можна зробити, щоб вони стали більш конструктивні?</p> <p>Тренеру(-ці) важливо підвести учасників(-ць) до розуміння важливості діалогу задля конструктивного розв’язання конфліктних ситуацій.</p>		
Заключна 10 хв	Підбиття підсумків	Озвучення проведеної на тренінгу роботи.	Систематизація та узагальнення	5 хв
	Загальна рефлексія	Обговорення: чи реалізувалися очікування? Переміщення стікерів на квітуче дерево.	Проведено рефлексію тренінгу	5 хв

Додаток 1

Картографія конфлікту

Методику розроблено австралійськими вченими Х. Корнеліусом і Ш. Фейром у 1992 році

	Учасник(-ця) 1	
	Хто _____	
	Інтереси _____	
	Побоювання _____	
Учасник(-ця) 2		Учасник(-ця) 3
Хто _____	ПРОБЛЕМА	Хто _____
Інтереси _____		Інтереси _____
Побоювання _____		Побоювання _____
	Учасник(-ця) 4	
	Хто _____	
	Інтереси _____	
	Побоювання _____	

Приклад заповненої карти конфлікту

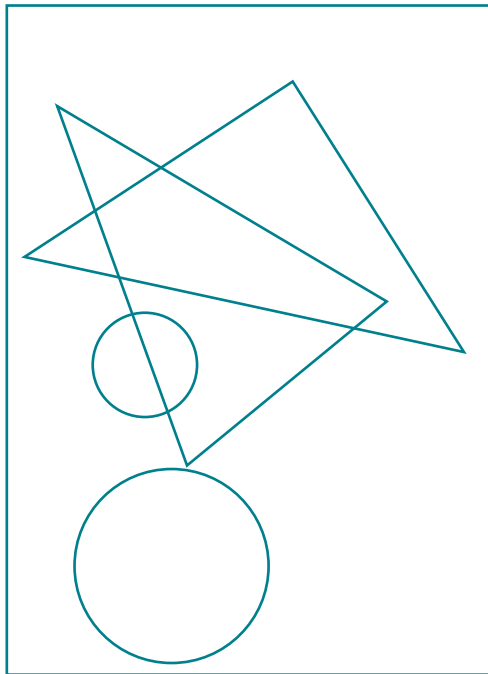
(Наводиться за: Дуткевич Т. В. Конфліктологія з основами психології управління. Навчальний посібник для студентів психолого-педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів. — Кам'янець-Подільський, 2006)

Потреби: <ul style="list-style-type: none"> • Забезпечити виконання роботи; • Сприяти розв'язанню конфлікту; • Мати заробіток; • Показати, що особисте життя вчителя(-льки) не байдуже; • Впливати на підлеглих; • Забезпечити настрій і продуктивність роботи в колективі 		Стурбованість: <ul style="list-style-type: none"> • Втрата контролю; • Виступи педагогів і скарги керівництву; • Незадоволення вчителя(-льки); • Репутація керівника(-ці), що ігнорує потреби підлеглих; • Втрата престижу і поваги з боку керівництва і підлеглих 	
Вчитель/вчителька		Інші педагоги	
Потреби: <ul style="list-style-type: none"> • Забезпечити догляд за дитиною; • Мати заробіток; • Мати підтримку; • Показати, що вона може впоратися з обов'язками матері-одиначки; • Повага, визнання 	Стурбованість: <ul style="list-style-type: none"> • Втрата роботи; • Втрата поваги, розуміння колективу; • Невизнання материнських обов'язків; • Можливі скарги щодо її материнської некомпетентності; • Брак підтримки; • Почуття безсилля 	Потреби: <ul style="list-style-type: none"> • Можливість ритмічно працювати; • Повага до їхнього статусу і кваліфікації; • Виявити турботу про колег, але без збільшення навантаження; • Стабільність; • Надійність 	Стурбованість: <ul style="list-style-type: none"> • Проблема поглибиться; • Експлуатація їхнього доброго ставлення; • Неможливість відмовитися від збільшення обов'язків; • Втрата контролю; • Відчуття неефективної роботи; • Почуття безсилля

Варіанти сторін для дебатів

- Кішки чи собаки
- Епл чи андроїд
- Склянка наполовину порожня чи наполовину повна
- Вино чи пиво
- Майонез чи кетчуп
- Чоловік чи жінка
- Туалетний папір має розкручуватися знизу чи зверху
- Шашлик чи торт
- Чай чи кава
- Фото чи відео
- Свій варіант...

Завдання для вправи «Мовчазний художник»

**Тема: РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК:
МОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ**

Авторка розробки: Світлана Олексенко (м. Київ)

Мета:

підвищення рівня обізнаності педагогів(-инь) щодо розвитку мовної компетентності учнів(-ениць) 5-6 класів.

Завдання:

- ознайомити зі складовими компонентами мовної компетентності, завданнями, напрямками розвитку мовної компетентності в курсі «Культура добросусідства»;
- розширити знання методів розвитку мовної компетентності;
- сприяти розумінню мовної компетентності як частини міжкультурної комунікації;
- збагатити словниковий запас іншомовними словами, словами етнічних спільнот свого краю та розширити лексичний словник державної мови;
- сприяти інтересу до вивчення мов етнічних спільнот України, бажанню вивчати різні мови.

Очікувані освітні результати для учасників(-ць):

- знання складових компонентів мовної компетентності, завдань, напрямків розвитку мовної компетентності в курсі «Культура добросусідства»;
- активізація знань щодо методів розвитку мовної компетентності;
- розуміння можливостей впливу мовної компетентності на міжкультурну комунікацію;
- розширення лексичного запасу іншомовних слів, слів етнічних спільнот свого краю та словника державної мови;
- інтерес до мов етнічних спільнот та бажання збагачувати словник іншомовними словами, вивчати нові мови.

Ключові поняття та ідеї: мовна компетентність, комунікативна компетентність, мовленнєва компетентність, міжкультурна комунікація, мовний етикет.

Орієнтовна тривалість заняття: 2 год.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): папір А4 – 12 арк., А3 – 1 арк., ватмани – 7 арк., фломастери, стікери, картинки для об'єднання в групи, секундомір, ручки, скотч, папір для нотаток.

	Крок/ активність	Методи, навчальні матеріали	Очікувані результати	Час
Вступна частина		Вступ (Привітання. Ознайомлення з темою, метою тренінгу)		3 хв
	Прийняття правил роботи	Складання плаката з правилами	Організованість робочого процесу, розуміння учасниками(-цями) правил взаємодії під час заняття	5 хв
	Знайомство	Вправа «Моє ім'я, що воно означає?» Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) назвати своє ім'я та поділитися з іншими його значенням.	Знайомство, створення позитивного настрою	10 хв
	Очікування	Вправа «Дерево» Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) написати свої очікування на стікерах та закріпити на малюнку дерева.	Усвідомлення власних очікувань від тренінгу, актуалізація теми	5 хв
Основна частина	Інформаційне повідомлення	Мінілекція «Мовна компетентність у просторі культури добросусідства» <ul style="list-style-type: none"> • диференціація понять: комунікативна, мовна та мовленнєва компетентність; • мовна компетентність як частина міжкультурної комунікації; • напрямки розвитку мовної компетентності в курсі «Культура добросусідства». 	Розуміння мовної компетентності як частини міжкультурної комунікації. Розуміння напрямків розвитку мовної компетентності	7 хв

<p>Робота в малих групах. Об'єднання в групи за допомогою трьох видів різних карток</p>	<p>Обговорення в групах, робота з навчальними матеріалами:</p> <p>1 група. Які складові компоненти включає мовна компетентність?</p> <p>2 група. Які завдання курсу «Культура добросусідства» спрямовані на розвиток мовної компетентності?</p> <p>3 група. Які методи можна використати для розвитку мовної компетентності в роботі з дітьми 5-6 класів? («Тортик методів»)</p> <p>Озвучення результатів обговорення спікерами груп.</p> <p>Обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Чи важко було відмежувати завдання, компоненти мовної компетентності від інших? Чому? – У яких темах можуть реалізовуватися ці завдання? – Що потрібно врахувати при використанні тих чи інших методів? 	<p>Знання складників мовної компетентності, завдань курсу щодо розвитку мовної компетентності.</p> <p>Активізація знань методів, навчальних ресурсів, які можна використати для розвитку мовної компетентності</p>	<p>30 хв</p>
<p>Відпрацювання практичних навичок. Об'єднання в пари (твоя пара – поруч)</p>	<p>Моделювання ситуації: «Іноземець» (розв'язання логістичних завдань)</p> <p>Обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Які засоби допомагали вам? – У яких ситуаціях цих засобів достатньо, а в яких ні? – Наскільки ефективною є така комунікація? 	<p>Закріплення навичок вербальної та невербальної комунікації, мотивація до вивчення мов</p>	<p>10 хв</p>
	<p>Вправа «Слова ввічливості»</p> <p>Рухаючись довільно, учасники пишуть на аркушах А3 переклад різними мовами висловів: добрий день; дякую; будь ласка;</p>	<p>Знайомство з мовним етикетом різних народів.</p>	<p>10 хв</p>

		<p>радий(-а) познайомитесь; як вас звати?; смачного; вибачте; добраніч; до побачення.</p> <p>Обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Чи є тут мови ваших сусідів, знайомих, учнів? Чи є рідна мова вашої родини? – Чому потрібно знати особливості етикету в різних культурах? – Чи вивчаєте ви слова мовного етикету, коли їдете до іншої країни? 	<p>Сприяння інтересу та бажанню збагачувати словник іншомовними словами. Усвідомлення користі знання мов</p>	
	<p>Об'єднання в пари (знайди собі пару на 1, 2, 3)</p>	<p>Вправа</p> <p>«Іменник – прикметник – дієслово» (авторка О. Тараріна)</p> <p>Обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Чи були труднощі під час виконання? (державною чи рідною) Які? <p>Висновок: Такі вправи стимулюють розвиток мовної креативності, збагачують словник, зменшують страх громадських виступів, зміцнюють впевненість у собі.</p>	<p>Збагачення лексичного словника державної мови</p>	<p>10 хв</p>
	<p>Відпрацювання практичних навичок. Об'єднання в пари (твоя пара – поруч)</p>	<p>Вправа «Свята наших сусідів»</p> <p>завдання: знайти в Google-пошуковнику, який народ відзначає свято, назву якого ви отримали.</p> <p>Обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Що ви переживали під час виконання вправи? – Чи була ця інформація для вас новою? <p>Підсумок: Ми склали святкове дерево народів нашого краю. Кожен листочок є частиною цього дерева.</p>	<p>Збагачення лексичного словника словами з мов етнічних спільнот нашого краю. Сприяння інтересу до традицій та до вивчення мов етнічних спільнот України</p>	<p>10 хв</p>

Основна	Мозковий штурм	«Скринька ресурсів для вивчення мов» (які додатки, інструменти, інші засоби можна використати для вивчення мов)	Мотивація до вивчення мов	7 хв
Заключна частина	Зворотний зв'язок, підбиття підсумків	Вправа «Соковитискач» 1. Що потрібно додумати, до чого буде необхідно повернутися? 2. Що потішило, вдихнуло нову енергію, зміцнило сили? 3. Чого краще позбутися, що не сподобалося, було зайвим, неактуальним? Короткий підсумок за результатами зворотного зв'язку.	Усвідомлення набутого досвіду	10 хв
	Рефлексія, прощання	Висловлення по колу: «Я зараз відчуваю...»	Вираження емоцій	5 хв

РОЗДІЛ II

II.2. Демократичні цінності, громадянський активізм, права людини

Тема: ДЛЯ НАС БЕЗ НАС – ЦЕ НЕ ДЛЯ НАС

Авторка розробки: Оксана Георгінова (с. Андріївка, Запорізька область)

Мета заняття:

підвищення рівня обізнаності педагогів у питаннях громадянської освіти та формування громадянської відповідальності через процеси партисипації.

Завдання:

- пояснити та проаналізувати основні поняття: громада, громадянин, громадянська відповідальність, партисипація;
- продемонструвати важливість планування проєктної діяльності;
- сформувані розуміння й розробити практичні кроки щодо формування активної життєвої позиції та виховання територіального патріотизму.

Очікувані освітні результати для учасників(-ць):

Учасники(-ці) зможуть:

- пояснювати, що таке «громада», «громадянська відповідальність», «партисипація»;
- визначати вимоги до громадянина(-ки);
- усвідомлювати важливість планування проєктної діяльності;
- застосовувати елементи планування кампанії партисипації.

Ключові поняття та ідеї: громада, громадянська відповідальність, партисипація, представницька демократія, партисипаторна демократія, консультування, інформування, діалог, партнерство.

Орієнтовна тривалість заняття: 2 год 45 хв.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): фліпчарт, папір А1, стікери, маркери, роздаткові матеріали до вправ, екран, проєктор, ноутбук, дзиґа.

№	Етап	Тривалість
	Вступ. Завдання тренінгу	5 хв
1	Знайомство. Вправа «Разом»	10 хв
2	Очікування учасників від тренінгу	5 хв
3	Прийняття правил роботи групи	5 хв
4	Оцінка рівня інформованості з питань теми. Вправа «Драбина»	35 хв
5	Актуалізація теми. Вправа «Шкала думок»	
6	Інформаційний блок	10 хв
7	Вправа «Решето»	30 хв
8	Вправа-руханка «Колесо долі»	15 хв
9	Набуття практичних навичок	40 хв
10	Завершення роботи	10 хв

Хід заняття

Вступ: привітання учасників, ознайомлення з метою та завданнями тренінгу, ознайомлення з регламентом роботи (5 хв).

1. Вправа на знайомство «Разом» (10 хв)

Підготовка тренера/тренерки:

- обрати тему вправи;
- підготувати декілька запитань, які починаються з фрази «Я разом з тими, хто...».

Інструкція для учасників:

- якщо ви погоджуєтеся з тренером/тренеркою, то одночасно голосно називаєте своє ім'я та легким тупотінням імітуєте кроки, а якщо ні, тоді мовчки пальцем показуєте жест «ні»;
- окрім цього, кожен/кожна з учасників має цілеспрямовано запам'ятати по одній відповіді своїх сусідів. Згодом потрібно буде назвати ім'я сусіда/сусідки та сказати, у чому він/вона погодився взяти участь (презентують відповіді через 2 учасників:

1-4-7-10-...);

- а також назвати своє ім'я і внести лише одну власну пропозицію щодо запропонованої теми, якщо вона є.

Наприклад, тема «Квітник»:

- я разом з тими, хто підтримує ідею створення квітника біля місцевої бібліотеки;
- я разом з тими, хто зможе обговорити це питання з місцевою адміністрацією;
- я разом з тими, хто зможе підготувати ґрунт під посадку квітів;
- я разом з тими, хто має знайомих, які можуть поділитися розсадою багаторічних квітів;
- я разом з тими, хто може принести насіння для посадки;
- я разом з тими, хто буде садити квіти;
- я разом з тими, хто може про цю ідею написати в соцмережах і запросити друзів.

2. Визначення очікувань учасників (5 хв)

На стікері у формі нотатки напишіть свої очікування:

- Що хочете дізнатися?
- Чого хочете навчитися?

Оформлені стікери-нотатки відкладіть до закінчення тренінгу.

3. Вироблення правил роботи групи (5 хв)

Учасники називають правила-умови, які полегшать роботу групи, дадуть змогу працювати ефективно й комфортно. Правила приймаються усіма членами групи.

4. Оцінка рівня інформованості з питань теми (5 хв)

Вправа «Драбина»

Визначити, наскільки учасники обізнані з поняттями теми: громада, громадянин(-ка), партисипація.

На папері намальовано 3 драбини по 10 сходинок. За допомогою стікерів покажіть свій рівень обізнаності з теми (1 – найнижчий).

5. Актуалізація знань з теми. Вправа «Шкала думок» (30 хв)

Підготовка до вправи: «Словничок» (додаток А), смужки паперу (по 8 на кожну групу).

Учасники тренінгу об'єднуються в 3 групи: «іменем народу», «силами народу», «для народу». Кожен/кожна з учасників отримує смужку з повним висловом 16-го президента США Авраама Лінкольна «Демократія – врядування іменем народу, силами народу і для народу», де

жирним шрифтом виділено частину вислова. Кожна з груп отримує «Словничок» з визначеннями понять «грумада», «грумадянин/грумадянка», «партисипація», «грумадяньська відповідальність».

Завдання учасників: опрацювавши матеріал словників, на вузьких стрічках написати, що має, на вашу думку, робити добропорядний(-а) грумадянин(-ка) (4 побажання) та що не має робити грумадянин(-ка) своєї держави (4 побажання).

На фліпчарті підготовлений лист А1, який розділено навпіл вертикально. Кожна колонка має назву «Має робити» або «Не має робити». Кожна з груп презентує свій аналіз, прикріплюючи свої доробки в обидві колонки. Тренер/тренерка групує однакові відповіді.

- Як працювалося в групі? Чи всі думки були почуті?
- Як ви гадаєте, чому саме ці якості грумадянина(-ки) були обрані декількома групами?
- Що нового, цікавого ви відкрили для себе під час виконання завдання?
- Чого навчає ця вправа?

6. Інформаційний блок (10 хв)

Представницька демократія – це така форма демократії, за якої право на управління державою грумада реалізує через обраних представників (у разі України – президента, депутатів, голів місцевих органів самоврядування). Така форма народовладдя не є ідеальною, адже грумадяни не беруть безпосередньої участі в ухваленні важливих рішень, а делегують таке право конкретним особам, що не завжди враховують суспільні інтереси. Якщо немає належного грумадського контролю, то демократія втрачає свій головний принцип (що джерелом влади є народ), стає керованою (guided democracy) і врешті-решт така модель устрою може перетворитися на тоталітарну.

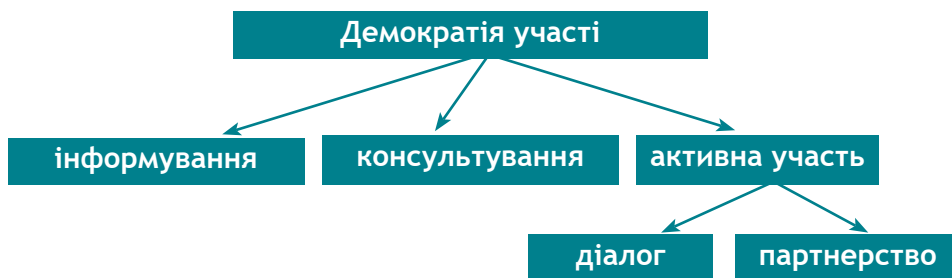
Альтернативою представницькій демократії є партисипаторна. Її також називають учасницькою або демократією участі. Вона передбачає активну участь грумадян в ухваленні та реалізації рішень – політичних, соціальних, економічних тощо.

Сьогодні ми з вами ознайомимосся з моделлю демократії, яка називається «демократія участі». Це такий вид демократії, який передбачає безпосередню участь членів територіальної грумади в управлінні грумадою, тобто у процесах підготовки, ухвалення управлінських рішень та контролю за їхньою реалізацією. Головною відмітною рисою демократії участі є те, що участь особи в суспільних процесах має бути саме безпосередньою, тобто член/членкиня грумади (грумадянин/

громадянка) бере участь в управлінні громадою (державою) не через когось (іншу уповноважену особу чи орган), а сам/сама особисто через відповідні механізми участі. Як бачимо, існує чітка межа між демократією участі та представницькою демократією, коли громадяни через свою участь у виборах комусь (особі чи органу) делегують повноваження здійснювати управління від їхнього імені.

Міжнародний класифікатор виділяє три основних рівні взаємодії влади з громадськістю: інформування, консультування та активну участь. Вже п'ятий рік поспіль проходить Всеукраїнський урок місцевого самоврядування, організований Асоціацією міст України. Хоча проциту-

вати слова виконавчого директора АМУ Олександра Слобазана: «Органи місцевого самоврядування можуть створити молодіжні дорадчі комітети, можуть залучати учнів як основних стейкхолдерів до відповідних проєктів, які спрямовані на молодь. Тільки коли молодь прийде працювати в органи місцевого самоврядування, почнуться дуже швидкі зміни в країні».

7. Вправа на розуміння теми «Решето» (30 хв)

Учасникам треба запропонувати заходи, на які, на їхню думку, можна вплинути локально.

Прийом «2-4-8»:

Кожна пара має запропонувати 2 проєкти для партисипаційної кампанії. Об'єднавшись у четвірки, треба з 4 обрати 2 найкращі, на думку учасників, проєкти, з 8 – знову тільки 2 проєкти. Один/одна з учасників кожної команди презентує назви обраних проєктів.

- Які проєкти запропонували? Чому?
- До яких видів діяльності та напрямків можна залучати молодь?
- Що сподобалося й чому?
- Що візьмете у свою роботу після виконання цього завдання?

8. Вправа-руханка «Колесо долі» (15 хв)

Для вправи використовується дзига з отворами по колу і протяг-

нутими через них нитками. У центрі дзиґи закріплений маркер. На підлозі закріплюється аркуш ватману.

Інструкція для учасників:

1 ватман – намалюйте квітку і метелика.

2 ватман – наведіть квітку і метелика за ескізом.

- Коли було легше малювати?
- Чому, на вашу думку?
- Як це пов'язано з нашою темою?

9. «Мета без плану – це просто мрія» (Антуан де Сент-Екзюпері). Набуття практичних навичок (40 хв)

Створення 3 робочих груп шляхом жеребкування: «роби, що можеш», «тим, що маєш», «там, де ти є» (вислів 26-го президента США Теодора Рузвельта: «Роби, що можеш, тим, що маєш, там, де ти є»).

Тренер/тренерка пропонує ідею проєкту – організація подорожі-відпочинку для людей пенсійного віку.

1 група:

- назва проєкту;
- місце реалізації соціальної дії;
- цільові групи проєкту;
- загальна мета.

2 група:

- ресурси проєкту (трудові, фінансові, інформаційні, часові);
- партнери проєкту;
- реклама заходу.

3 група:

- опис головної ідеї проєкту;
- структурування повноважень.
- Після презентації кожної групи:
- проведення обговорення напрацювань;
- підсумок проєкту: + та -

Обговорення:

- Як можна дізнатися, чи була ваша соціальна дія успішною?
- Що може стати індикатором успішності вашої соціальної дії?

10. Завершення роботи. Рефлексія «Успішні люди» (10 хв)

- На стікері у формі серця напишіть, чого нового ви навчилися під час тренінгу.
- Похваліть когось за щось.

СЛОВНИЧОК

Громада

1. Група людей, об'єднаних спільністю ставища, інтересів і т. ін.
2. Об'єднання людей, що ставлять перед собою певні спільні завдання; організація.
3. *іст.* В Україні та Білорусі – поземельне селянське об'єднання, а також збори членів цього об'єднання.
4. Організація української ліберально-буржуазної інтелігенції в 60-90-х рр. ХІХ ст.

*Великий тлумачний словник
сучасної української мови*

Громадянин

Громадянин є не просто мешканцем якоїсь країни з її офіційно отриманим громадянством. Це – соціальний тип особи, який характеризується такими суспільно значущими якостями, як розуміння та вміння поєднувати власні та суспільні й державні інтереси, як почуття обов'язку (та його посиленого виконання) щодо Батьківщини (патріотизм), як дієва відповідальність за свої дії в суспільній сфері, зокрема й у співдії з іншими громадянами, організаціями тощо.

Суспільствознавчий словник

Партисипація – має коріння в англomовному терміні *to participate* – бути частиною чогось, брати участь, – який своєю чергою походить від латинського слова *participatio* з тотожним змістом. Оскільки українська мова не має однослівного відповідника, то відбулося запозичення-калькування з англійської мови, яке звучить як «партисипація»,

або ж з польською фонетикою – «партиципація». Змістовно це відповідає українському словосполученню «громадянська (чи громадська, – поняття теж не є сталим) участь», яке використовується в цьому та в інших матеріалах. Громадська, чи громадянська, участь, залучення громади, учасницьке ухвалення рішень, партисипація – усе це синоніми одного поняття, без якого неможливо уявити розвиток демократичного суспільства в сучасному світі.

Link: <http://old.zounb.zp.ua/node/6881>

Громадянська відповідальність – це свідоме ставлення особистості як члена суспільства до його вимог, уміння відповідати за власне життя, дії, вчинки. Ознаками громадянської відповідальної особистості є активна життєва позиція, усвідомлене ставлення до виконання свого громадянського обов'язку, самостійність та наполегливість, самоаналіз, самоконтроль, самоорганізація, чесність, готовність відповідати за власні вчинки тощо.

Link: <http://ipvid.org.ua/upload/iblock/260/26089bc2259e9b8e9628bcd5103534c4.pdf>

Автори розробки: Ліліана Кудрик, Олег Дмитришин (м. Львів)

Мета заняття:

підвищення рівня правової свідомості і правової культури педагогів, поглиблення знань про права людини та основні нормативно-правові акти щодо захисту прав людини.

Завдання:

- Ознайомити слухачів із сутністю та природою прав людини як особливого суспільного феномену; з основними нормативно-правовими актами щодо захисту прав людини.
- Конкретизувати знання щодо змісту Конституції України, Загальної декларації прав людини, Європейської конвенції з прав людини.
- Формувати навички роботи з документами правової тематики (з текстами Конституції України; Загальної декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (Європейської конвенції з прав людини)).
- Формувати повагу до права, закону, Конституції України як Основного Закону, що стоїть на сторожі прав і свобод людини.
- Мотивувати застосовувати правові знання на практиці.
- Формувати навички роботи в команді.
- Продемонструвати переваги коучингового стилю мислення і спілкування, інструменти освітнього коучингу («шкалювання», «сильні» коучингові запитання).

Очікувані результати:

Педагоги:

- підвищать правову свідомість і правову культуру;
- поглиблють свої знання про права людини та основні нормативно-правові акти щодо захисту прав людини;
- удосконалять навички роботи з документами правової тематики;
- сформують ціннісне ставлення до прав людини та прагнення до їхнього дотримання і захисту;
- удосконалять навички роботи в команді;
- опанують інструменти коучингу («шкалювання», коучингові запитання), навички саморефлексії, постановки цілей на заняття та відстеження власного прогресу.

Ключові поняття та ідеї: права людини як особливий суспільний феномен, основні нормативно-правові акти щодо захисту прав людини, значимість прав людини у всіх сферах життя, переваги правомірної поведінки.

Орієнтовна тривалість заняття: 3 год 20 хв.

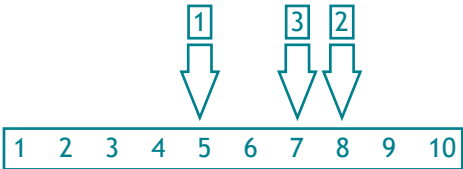

Підготовка до заняття (обладнання тощо):

- Конституція України; Загальна декларація прав людини;
- відеоролик «Європейська конвенція з прав людини»;
- папір формату А3; зошити чи блокноти для записів;
- олівці, ручки, фломастери, кольорові маркери;
- бейджики (для кожного учасника), шпильки;
- фліпчарт, клейкі папірці;
- проєктор, ноутбук, екран.

План реалізації програми заняття

Крок/ активність	Методи, навчальні матеріали	Очікувані результати	Час
Привітання, знайомство	<p>Тренер(-ка) вітається з групою, коротко представляє себе, озвучує тему заняття.</p> <p>Вправа «Хто я?»</p> <p>Учасники на аркушах паперу пишуть своє ім'я, а також цифри від 1 до 5 і 5 разів дають відповідь на запитання «Хто я?» (беруть до уваги риси характеру, інтереси, соціальні ролі...). <i>Наприклад:</i> «Оксана. 1. Я людина. 2. Мама. 3. Українка. 4. Педагогиня. 5. Люблю читати».</p> <p>Відтак пришпилюють аркуш собі на груди, починають ходити і читати, що написали інші учасники тренінгу. Обговорюють, що дізналися про своїх колег, чим цінна була вправа.</p>	Учасники познайомляться, відшліфують навички саморефлексії і самопрезентації; буде створена доброзичлива атмосфера зацікавлення.	15 хв
Прийняття правил роботи	<p>Вправа «Сонечко, що усміхається»</p> <p>Учасники озвучують правила поведінки, яких вони пропонують дотримуватися під час тренінгу, тренер(-ка) записує їх на промінчиках сонечка (на плакаті, фліпчарті).</p> <p>Тренер(-ка): «Якщо ми виконуватимемо ці правила, наше сонечко завжди усміхатиметься».</p>	Підтримання демократичної дисципліни на занятті, налаштування на позитив.	5 хв
Формування очікувань	Учасники пишуть на стікерах свої очікування від тренінгу, від власної роботи (<i>«який результат я хочу для себе створити» – саме так, не отримати, а створити, тому що ми не пасивні споживачі, а активні творці свого результату!</i>) і прикріплюють їх на плакаті біля підніжжя гори.	Активізація уваги групи, виявлення індивідуальних очікувань; більш свідомий і відповідальний підхід до формування очікувань.	5 хв

<p>Діагностична вправа-руханка</p>	<p>Тренер(-ка) називає певні характеристики і пропонує встати тим, кого вони стосуються. Всі інші вітають їх оплесками.</p> <p>Встаньте, будь ласка, ті, хто:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знає права людини; • знає права дитини; • поважає права і свободи інших людей; • вміє захищати свої права в різних життєвих ситуаціях... <p>Обговорення: що нам дає ця вправа?</p>	<p>Мотивація до заповнення прогалин у знаннях прав і свобод людини, вмінні обстоювати свої права.</p>	<p>10 хв</p>
<p>Індивідуальна робота</p> <p>Самооцінка правових знань, визначення цілей на заняття</p>	<p>Вправа «Шкалювання»</p> <p>Слухачі малюють у себе в зошитах шкалу від 1 до 10, на шкалі позначають, на якому вони зараз рівні правових знань (<i>точка А</i>), а також намічають бажаний рівень (<i>точка В</i>), якого хотіли б досягти протягом заняття.</p> <p>The diagram shows a horizontal scale from 1 to 10. Three arrows point downwards to specific points: arrow '1' points to point 5, arrow '3' points to point 7, and arrow '2' points to point 8.</p>	<p>Формування адекватної самооцінки, високої навчально-пізнавальної мотивації, віри в себе, у досягнення своїх цілей, формування відповідальності за своє навчання; розвиток навичок відстеження прогресу, що допоможе більш ефективно просуватися вперед.</p> <p>Опанування інструмента «коучингова шкала».</p>	<p>5 хв</p>
<p>Групова робота</p>	<p>Учасники об'єднуються у 3 групи (можна розрахуватися на 1 – 2 – 3),</p>	<p>Поглиблення знань про</p>	<p>40 хв</p>

<p>Конституція України: детальніше знайомство</p>	<p>кожна з яких отримує своє завдання: 1 група – підготувати інформаційну довідку про Конституцію України: коли і як відбувалися її творення та ухвалення, яка її структура і зміст. 2 група – вправа «Словник священних слів»: запишіть до цього словника 5-10 слів, які відображають права і свободи людини, проголошені в Конституції України, і поясніть їхнє значення. 3 група – вправа «Монолог живого поняття»: написати невеликий текст (оповідання, есе, роздум, вірш, притчу, казку, загадку тощо) від імені поняття «Конституція» («закон», «свобода», «гідність людини»...), описавши його відчуття, переживання, заклики, настанови, поради людям і суспільству. Представники груп презентують спільні напрацювання. Коротке обговорення вправи: що нового дізналися; що відкрили для себе, усвідомили, пережили, зрозуміли...</p>	<p>Конституцію України; розуміння, які права і свободи вона гарантує; плекання поваги до Основного Закону і бажання глибоко вивчати його; формування навичок роботи в групі, у створенні та захисті мініпроектів; розвиток креативності</p>	<p>40 хв</p>
<p>Руханка «Право – свобода – відповідальність – закон» (за потреби, за бажанням)</p>	<p>Тренер(-ка) пропонує умови руханки: кожна група (у такому складі, у якому працювали в попередній вправі) буде відгукуватися і вставати, почувши закріплене за нею слово: 1 група – «право», 2 група – «свобода», 3 група – «відповідальність»; а всі учасники тренінгу разом встають, коли чують слово «закон». Тренер(-ка) в довільному порядку називає перелічені слова, окремі групи або всі учасники по чергово встають і сідають.</p>	<p>Зняття м'язового та інтелектуального напруження. Закріплення зв'язку між поняттями «право», «свобода», «відповідальність» як складниками поняття «закон».</p>	<p>5 хв</p>
<p>Групова робота</p>	<p>Вправа «Намалюй права людини» Учасники об'єднуються в 4 групи (можна розрахуватися за порами</p>	<p>Ознайомлення із ЗДПЛ, її статтями;</p>	<p>30 хв</p>

<p>Робота із Загальною декларацією прав людини</p>	<p>року: зима – весна – літо – осінь), кожна з яких отримує текст ЗДПЛ, у якому відзначено (підкреслено) статтю, яку треба намалювати, – без слів і цифр, – так, щоб інші учасники тренінгу могли здогадатися, упізнати, яка це стаття Декларації.</p> <p>У групах учасники творчо працюють: подають ідеї, обговорюють їх, малюють, потім представляють свої малюнки, а інші учасники вгадують, яка стаття ЗДПЛ зображена.</p> <p>Обговорення вправи:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Чи легко було малюнком передати зміст статті ЗДПЛ? – Що допомогло визначити, яка саме стаття представлена на малюнку? – Чим цікава і корисна вправа? – Що вона розвиває? – Чи проведете таку вправу з вихованцями? 	<p>формування навичок роботи з документами правової тематики; формування навичок роботи в команді, у створенні та захисті мініпроектів; розвиток креативності.</p>	<p>30 хв</p>
<p>Перегляд і обговорення відеоролика «Європейська конвенція з прав людини»</p>	<p>Коротка довідка (для тренера(-ки)): Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (скорочено – Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ)) була ухвалена відповідно до Загальної декларації прав людини з метою додержання країнами-підписантами (учасниками Ради Європи) та забезпечення на своїй території прав та основоположних свобод людини. Конвенція була відкрита для підписання 4 листопада 1950 року, набула чинності 3 вересня 1953 року. Вона запровадила судовий механізм захисту визнаних міжнародним правом загальних стандартів політичних, економічних, соціальних і культурних прав та свобод людини в країнах-членах Ради Європи.</p>	<p>Ознайомлення з Європейською конвенцією з прав людини; осмислення європейських цінностей; усвідомлення України як європейської держави.</p>	<p>10 хв</p>

	<p>Україна, ставши 9 листопада 1995 року членом Ради Європи, взяла на себе зобов'язання дотримуватися положень цієї конвенції. До складу Європейського суду входить представник України, який бере участь у засіданнях вищої палати суду при розгляді справ за позовами українських громадян.</p> <p>Перегляд відеоролика «Європейська конвенція з прав людини».</p> <p>Запитання для обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Які думки, переживання виникли у вас у процесі перегляду? – З якою метою, на вашу думку, була ухвалена Європейська конвенція про захист прав і основоположних свобод людини? <p>Роздайте учасникам скорочену версію ЄКПЛ та попросіть порівняти зміст ЄКПЛ із ЗДПЛ; визначити, що спільного і відмінного вони побачили в цих документах.</p> <p>Наголосіть, що для звернення в Європейський суд з прав людини важливо використовувати класифікацію прав людини саме з Європейської конвенції.</p>		
<p>Групове обговорення, спрямоване на підвищення рівня правової свідомості і правової культури, формування відповідальності</p>	<p>Вправа «Мотивація до пізнання і дотримання прав і свобод людини»</p> <p>Учасники об'єднуються у 3 групи, отримують таблицю для заповнення (Додаток 1). Кожна група представляє одну сферу, розповідаючи про переваги в цій сфері від знання і дотримання прав і свобод людини, інші групи за бажанням доповнюють.</p> <p>Тренер(-ка) ставить коучингові запитання:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Чому важливо знати свої права і свободи? – Чи складно обстоювати свої 	<p>Учасники усвідомлюють значимість прав людини у всіх сферах життя, переваги правомірної поведінки; отримують стимул до підви-</p>	<p>40 хв</p>

<p>за дотримання прав і свобод людини у повсякденному житті</p>	<p>права і свободи? Якщо так, то з чим це пов'язано?</p> <ul style="list-style-type: none"> – Як впливає на процес спілкування повага до прав і свобод інших? – Що ця вправа допомогла вам дізнатися про вас самих? – Що ви зрозуміли про вашу життєву ситуацію? – Що ви хотіли б змінити у своїх взаєминах? – Що тепер будете робити по-іншому? – Які будуть ваші перші кроки? 	<p>рівня правової обізнаності і правової культури, мотивацію до захисту своїх прав і свобод; підвищують рівень самоусвідомлення, відповідаючи на коучингові запитання.</p>	
<p>Самооцінка правових знань, ступеня досягнення цілей на занятті</p>	<p>Тренер(-ка) запитує учасників:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Чи досягли ви своєї точки В на «коучинговій шкалі»? – Що сприяло цьому? – Якщо не досягли, то що завадило досягти бажаного результату? – Чи задоволені ви своєю роботою на занятті? 	<p>Формування навичок відстеження прогресу (у правових знаннях); підвищення рівня самоусвідомлення через відповіді на коучингові запитання.</p>	<p>10 хв</p>
<p>Релаксація Розвиток цілісного мислення (активізація правої півкулі головного мозку)</p>	<p>Вправа-візуалізація «Чарівний камінь»</p> <p>Ведучий(-а) обирає таємничий, загадковий тон розповіді і повідомляє слухачам, що на старовинному чарівному камені в горах Карпатах написані великі секрети гармонійного співжиття людей у суспільстві. Напис зливається з пейзажем, підтверджуючи в такий спосіб гармонію з природою і своє давнє походження. Нехай учасники</p>	<p>Зняття м'язового та інтелектуального напруження; розвиток образного мислення, креативності, відновлення сил,</p>	<p>10 хв</p>

	<p>тренінгу розшифрують напис і запропонують власні версії великих секретів.</p> <p>Обговорення вправи:</p> <p>Тренер(-ка) ставить запитання:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Чи зуміли перенестися уявою в Карпати? – Що побачили, відчули? – Чи виникли у вас т. зв. ВАК (візуальні, аудіальні, кінестетичні) уявлення? – Чи вдалося прочитати і розшифрувати великі секрети, написані на чарівному камені? – Про що це вам каже? – Як зараз почувається? – Що для вас було цінного в цій вправі? 	<p>гармонізація правої і лівої півкуль головного мозку.</p>	
<p>Підбиття підсумків</p>	<p>Вправа «Рефлексія»</p> <p>Учасники переносять свої очікування, записані на клейких папірцях і розміщені на початку заняття біля підніжжя гори, ближче до її вершини.</p> <p>За бажанням озвучують, наскільки справдилися їхні очікування, <i>який результат вони для себе створили:</i> чого навчилися (зрозуміли, дізналися, осягнули, відкрили для себе, усвідомили, змогли, які інсайти, емоції пережили, які стимули здобули...) на цьому занятті, що забирають із собою і будуть використовувати на практиці.</p>	<p>Рефлексія, самозвіт, зворотний зв'язок.</p>	<p>10 хв</p>
<p>Завершення тренінгу, висловлення вдячності</p>	<p>Усі беруться за руки і, починаючи з тренера(-ки), передають одне одному потиск руки. Коли цей сигнал надходить до тренера(-ки) з іншого боку, піднімають руки вгору і промовляють: «Дякую! До наступної зустрічі!»</p>	<p>Плекання вдячності як складника культури людини, відчуття єдності і взаємодітримки, прощання.</p>	<p>5 хв</p>

№ з/п	Сфера застосування	Що приємного і корисного я здобуду від знання своїх прав і свобод, вміння їх обстоювати та поваги до прав і свобод інших?	Які виклики та ризики можуть бути від незнання своїх прав і свобод, невміння їх захистити та неповаги до прав і свобод інших?
I	Сім'я, родина	1. 2. 3.	1. 2. 3.
II	Робота (навчання)	1. 2. 3.	1. 2. 3.
I. II.	Побутова сфера	1. 2. 3.	1. 2. 3.

**Тема: ДЕМОКРАТІЯ. ДЕМОКРАТИЧНІ ПРОЦЕСИ
ТА ДЕМОКРАТИЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ
В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ**

Авторки розробки: Лариса Кульбач, Євгенія Великодна (м. Дніпро)

Мета заняття:

підвищення рівня компетентностей педагогів ЗЗСО задля забезпечення ефективної та відповідальної участі дітей у житті школи та громади.

Завдання:

- сприяти утвердженню цінностей та принципів культури демократії та прав людини;
- сприяти розумінню понять «демократія», «демократичні процеси»;
- розглянути процес формування демократичного середовища в закладі освіти;
- підвищити ефективність застосування практичних інструментів для оцінювання та врахування викликів щодо формування демократичного середовища в закладі освіти;
- сприяти переоцінці наявного професійного досвіду в організації та забезпеченні демократичних процесів у закладі освіти.

Очікувані результати:

У результаті навчання учасники зможуть:

- цінувати і розуміти значення демократії та демократичної участі учасників освітнього процесу в житті школи;
- описати сутність потенційних підходів управління школою та врядування школою на засадах демократії;
- розуміти та пояснювати на прикладах зв'язок між розбудовою демократичного освітнього середовища та якістю шкільного життя;
- організовувати та підтримувати участь дітей у житті школи та сприяти ефективній демократичній участі;
- аналізувати ключові сфери демократичного врядування в школі;
- розуміти виклики, які несе організація демократичного середовища в закладі освіти, та знаходити адекватні відповіді на них;
- формулювати підсумки / здобути уроки та плани дій після заняття.

Ключові поняття та ідеї: демократія; основні принципи демократії; управління школою і врядування школою; демократичне управління;

ключові сфери демократичного врядування в школі; демократичне освітнє середовище.

Орієнтовна тривалість заняття: 2 год 40 хв.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): фліпчарт та папір для нього, маркери, кольорові стікери, папір А4, мультимедійний проєктор, мультимедійна презентація.

План реалізації програми тренінгу

Крок/ активність	Методи, навчальні матеріали	Очікувані результати	Час
Вступ	Представлення тренера(-ки). Оголошення мети, завдань, очікуваних результатів заняття. Організаційні питання проведення заняття.		5 хв
1. Знайомство	Вправа. Учасники стають у коло. Кожен(-на) учасник(-ця) по колу називає своє ім'я та відповідає на два питання щодо своїх уподобань (питання та стікерах, прикріплені внизу стільця).	Налаштування учасників на комунікацію та позитивну співпрацю.	15 хв
2. Вироблення правил групової роботи	Учасники «мозковим штурмом» пропонують правила групової роботи, тренер(-ка) записує їх на фліпчарті. Голосування та ухвалення.	Встановлення правил групової роботи, мотивація на їхнє дотримання.	10 хв
3. Очікувані результати	Вправа «Берег сподівань і звершень». Очікування записують на човниках. На аркуші паперу малюють річку з двома берегами. Човники прикріплюють поблизу берега сподівань. Наприкінці тренінгу сподівання, які справилися, переносять до берега звершень.	Отримати від учасників перелік очікуваних результатів.	10 хв

<p>4. Введення в тему заняття</p>	<p>Вправа «Мікрофон». Питання: Чому тема «Демократія. Демократичні процеси та демократичне середовище в закладі освіти» сьогодні є актуальною?</p>	<p>Провести первинну діагностику та визначити зацікавленість темою тренінгу в учасників.</p>	<p>10 хв</p>
---------------------------------------	--	--	--------------

Основна частина

<p>5.1. Мінілекція з елементами бесіди «Демократія. Демократичні процеси»</p>	<p>Мінілекція:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Що таке демократія. 2. Освіта для демократичного суспільства. 3. Принципи навчання демократії та прав людини. 4. Необхідність формування нового типу громадянина. 5. Основні принципи демократії. 6. Сильні сторони демократії. 7. Проблеми й слабкі сторони демократії. <p>Вправа «Демократичний державний устрій» Об'єднання в 4 групи: людина, права, обов'язки, демократія. Кожній групі пропонується роздатковий матеріал (основні складники сучасної конституційної демократії). Завдання: розташувати їх у порядку пріоритетності; обґрунтувати вибір. Презентація роботи груп.</p> <p>Обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Легко чи складно було виконувати завдання? – Що для себе взяли з цієї вправи? – Які переваги дає демократія? 	<p>Поширити знання про демократію, основні принципи навчання демократії та прав людини; ознайомити з основними принципами демократії, її сильними та слабкими сторонами.</p>	<p>20 хв 30 хв</p>
<p>Руханка «Людина. Права. Обов'язки»</p>	<p>Об'єднуємо учасників у групи по три особи: громадянин, права, обов'язки. Плеск у долоні – учасники змінюють свої позиції.</p>	<p>Зміна видів діяльності, відпочинок.</p>	<p>5 хв</p>

<p>5.2. Міні-лекція з елементами бесіди «Демократичне середовище в закладі освіти»</p>	<p>1. Управління школою та врядування школою 2. Ключові сфери демократичного врядування в школі</p> <p>Вправа «Летючий плакат» «Школа – модель мінісуспільства» Об'єднання в 4 групи за принципом: батьки, учні, вчителі, громада. Завдання для груп: у будь-якій формі розробити модель школи – мінісуспільства з погляду батьків, дітей, учителів, громади. Кожна група презентує свій плакат.</p> <p>3. Критерії для оцінювання прогресу діяльності школи. 4. Характеристика демократичного освітнього середовища. Рефлексія. «Демократичне освітнє середовище – це....»</p>	<p>Підвищити рівень поінформованості педагогів про демократичне середовище в закладі освіти; сприяти формуванню правового світогляду, громадянської активності.</p>	<p>10 хв 30 хв</p>
<p>6. Підбиття підсумків тренінгу. Зворотний зв'язок. Рефлексія</p>	<p>Повернення до етапу очікуваних результатів (на початку тренінгу).</p> <p>Вправа «Мікрофон».</p> <ul style="list-style-type: none"> – Чи справдилися очікувані результати? – На що звернули увагу? – Що візьмете з собою? 	<p>Надання учасникам можливості усвідомити набутий досвід, відкрито висловити свої думки і почуття, відчувати насагу та власну відповідальність за ухвалені рішення.</p>	<p>15 хв</p>

Тема: ВЕЛИКІ ПРАВА МАЛЕНЬКОЇ ЛЮДИНИ

Авторка розробки: Олена Мельник (м. Дніпро)

Мета заняття:

підвищити рівень поінформованості педагогів про права дитини, міжнародне та національне законодавство щодо прав дитини.

Завдання:

- сприяти усвідомленню учасниками поняття «права людини», «права дитини»;
- формувати вміння, навички щодо поширення інформації про права дитини серед дітей та дорослих;
- формувати навички застосування здобутих знань при розв'язанні реальних ситуацій;
- сприяти усвідомленню неприпустимості порушень прав дитини в освітньому середовищі.

Очікувані результати:

Педагоги ЗДО та вчителі ЗЗСО:

- знатимуть, що таке права дитини, називатимуть основні нормативні документи, що визначають стандарти прав дитини;
- застосовуватимуть форми, методи роботи з питаннями, що стосуються прав дитини;
- усвідомлюватимуть неприпустимість порушення прав дитини в освітньому середовищі та важливість їхнього захисту в освітньому середовищі;
- зможуть застосовувати здобуті знання для розв'язання практичних ситуацій.

Ключові поняття та ідеї: права, права людини, права дитини, Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція з прав людини, Конвенція про права дитини.

Орієнтовна тривалість заняття: 120 хв.

Можливість проведення заняття онлайн: немає.

Обладнання: анкети для кожного(-ї) учасника/учасниці, ручки, зображення гаманця, паперові «монетки» для кожного(-ї) учасника/учасниці, клей, правила на окремих аркушах для кожного(-ї) учасника/учасниці, картки з написаними термінами та визначеннями прав людини, картки з малюнками до казок, дитячі та молодіжні газети та журнали, папір А1, клей-олівець, фліпчарт.

1. Відкриття заняття (10 хв)

Мета: надати учасникам загальну інформацію про заняття, його тему, організаторів, тривалість. Провести діагностику «вхідних» знань учасників із теми.

Тренер/тренерка представляється, вітає учасників, надає загальну інформацію про захід, звертає увагу учасників на форму звертання на ім'я під час проведення заняття.

Учасники заповнюють анкети.

2. Вправа «Я хочу вам представити...» (15 хв)

Мета: познайомити учасників групи; знизити рівень тривожності.

Учасники тренінгу об'єднуються в пари. Партнери/партнерки розповідають одне одному про себе упродовж 3-5 хвилин. Відтак кожен/кожна представляє партнера/партнерку іншим учасникам.

Питання для рефлексії:

- Як ви себе почуваєте? Як відбувався процес спілкування?
- Що допомогло впоратися із завданням?
- Що нам дала ця вправа? Для чого вона була потрібна?

3. Вправа «Гаманець» (5 хв)

Мета:

- визначення мотивації та очікування учасників від заняття;
- посилення інтелектуального занурення у зміст теми.

Тренер/тренерка роздає учасникам паперові «монетки». Учасники пишуть на них свої очікування, зачитують їх уголос і приклеюють паперові «монетки» до аркуша із зображенням гаманця.

Рефлексія щодо виконаної вправи.

4. Вправа «Наш кодекс» (вироблення правил роботи групи)

Мета: обговорити умови взаємодії для продуктивної співпраці під час заняття.

Обговорюються та ухвалюються правила роботи групи, які фіксуються на фліпчарті.

5. Вправа «Асоціації» (5 хв)

Мета: визначити рівень обізнаності учасників щодо розуміння базових понять теми.

Учасникам пропонується навести асоціації до поняття «права» (пропонується плакат з написом «права», а учасники на стікерах пишуть

асоціації та закріплюють на плакаті).

Рефлексія щодо виконаної вправи.

6. Інформаційне повідомлення «Права людини, що це?..» (5 хв)

Мета: сприяти усвідомленню учасниками поняття «права», «права людини».

Тренер/тренерка: Права людини природні, вони належать кожній людині від народження тільки тому, що вона – людина. Джерело прав людини – у нашій сутності. Незважаючи на досить велику кількість відомих особистостей, причетних до формулювання та обґрунтування прав людини, очевидно, що права людини не є продуктом чиєїсь волі або творчості. Вони ніким не даруються, їх не можна відібрати, заслужити або купити, вони виникають з людського життя.

Десять прав та свобод людини слід сприймати як десять пальців на руці. Адже ми добре знаємо пальці на наших руках! Знаємо, навіщо нам потрібний вказівний, на якому з пальців люди носять обручки, який палець найбільший, а який – найменший. Знаємо, якими міцними можуть бути наші пальці, стиснуті в кулак, якою широкою може бути рука, потискаючи руку друга, і якою міцною вона стає, коли треба дати відсіч кривднику. Ми відчуваємо наші пальці, знаємо, як вони доповнюють один одного. Те саме відбувається з правами.

Права людини невід’ємні. Це означає, що їх не можна втратити, оскільки вони мають стосунок до самого факту людського співіснування. Однак за певних обставин дії деяких з них можуть бути припинені або обмежені. Наприклад, обмежується низка прав людини, винної у скоєнні злочину. Або ж у разі введення комендантської години під час масових заворушень обмежується свобода пересування громадян.

Права людини взаємозалежні, але не взаємозамінні. Це означає, що права людини пов’язані між собою. Часто здійснення одного права залежить від існування багатьох інших прав, і немає жодного права, яке було б важливішим за інші. Натомість жодне право не може замінити собою інше.

Права людини є загальними, тобто вони однаково застосовуються до людей у всьому світі, причому без часових обмежень. Кожен/кожна має право користуватися правами незалежно від раси, кольору шкіри, віросповідання, майнового стану, політичних чи інших переконань.

Права і свободи є оболонкою, щитом, що захищає гідність кожної людини від посягань з боку влади та її представників. Неправова дер-

жава більш небезпечний ворог за неправих сусідів. Права людини не гарантують того, що ми будемо кохані, щасливі, що нас буде супроводжувати успіх, не гарантують навіть справедливості або мінімум добробуту – вони захищають нас від принижень, владних маніпуляцій та забезпечують можливості розвитку.

Розпочинати знайомство можна з будь-якого права. Це – як використання фарб, неважливо, з якої фарби ви почнете та якою фарбою закінчите, так чи інакше у вас обов'язково вийде веселка, якщо ви хочете її намалювати. Або уявіть, що у ваших руках кубик Рубіка. Ви можете не вміти ним користуватися і старанно крутити, щоб кольорові квадрати виклалися саме так, як слід. Утім, починати ви можете з будь-якого кольору, і якщо будете наполегливі та збагнете систему – все у вас вийде якнайкраще.

7. Вправа «Броунівський рух» (15 хв)

Мета: сприяти формуванню в учасників знань про зміст прав.

Тренер/тренерка роздає картки, на яких записано формулювання права, а в різних місцях приміщення розкладено картки з коротким описом змісту права. Завдання учасників – знайти своє місце в приміщенні – місце, де лежить картка з відповідним визначенням. Право може повторюватися і бути у двох учасників однаково, тоді ви ще й матимете змогу його обговорити одне з одним.

Коли всі учасники стануть на обраних місцях, вони коментують свій вибір та розширюють уявлення учасників про право.

Питання для рефлексії:

- Чи складно було віднайти поняття для формулювання визначення права?
- Що допомогло впоратися із завданням?
- Що нового дізналися для себе під час виконання вправи?

8. Інформаційне повідомлення «Права дитини, що це?..» (10 хв)

Мета: сформувати розуміння змісту і сутності прав дитини.

Тренер/тренерка: Ми, дорослі, знаємо, що наші права закріплені в законодавчих та нормативних актах України. Нагадаю, що вперше у світі права людини були зафіксовані в Загальній декларації прав людини, ухваленій Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року в Парижі. Декларація прав людини складається з 30 статей, вона лягла в основу міжнародних договорів, регіональних документів із прав людини, національної Конституції та інших законів.

Права людини також закріплені в Європейській конвенції з прав людини, ухваленій відповідно до Загальної декларації з прав людини з метою додержання країнами-підписантами прав та свобод людей. Конвенція – це угода, різновид міжнародного договору. Вона набула чинності 3 вересня 1953 року.

Права дітей всього світу закріплені в Конвенції ООН про права дитини. Її текст готувався, обговорювався та узгоджувався понад 10 років. Конвенція ООН про права дитини – це угода між країнами. У ній записано, як уряд кожної країни має дбати про дітей. Цей документ було ратифіковано в 191 країні світу. Конвенція ООН про права дитини набула чинності в Україні 27 вересня 1991 року і є частиною національного законодавства.

Конвенція ООН про права дитини містить 54 статті, серед яких 40 прав, що має дитина.

Ось стислий виклад деяких з них:

- дитиною вважається людина до 18 років;
- всі діти мають право на життя;
- всі діти мають право на піклування і турботу;
- всі діти рівні у своїх правах;
- всі діти мають право на достатнє та здорове харчування;
- всі діти мають право на освіту;
- всі діти мають право на медичну допомогу;
- всі діти мають право на розваги;
- жодна дитина не має бути скривдженою;
- діти не товар, яким можна торгувати;
- всі діти мають бути захищені від наркоманії;
- всі діти мають право на особисте життя;
- всі діти мають право на інформацію;
- всі діти мають право на об'єднання;
- всі діти мають право на власну думку;
- життя в деяких дітей важче, ніж у їхніх однолітків. Такі діти потребують спеціальної уваги та піклування;
- особлива турбота про дітей-сиріт;
- особлива турбота про дітей-інвалідів;
- всі діти мають право на міжнародну допомогу;
- всі діти мають право на національну самобутність;
- всі діти мають право знати свої права.

9. Вправа «Права в новинах» (45 хв)

Мета: закріпити знання учасників про права дитини; навчити аналі-

зувати законодавчу базу щодо реалізації та порушення прав у житті. Тренер/тренерка пропонує учасникам об'єднатися в три групи. Кожна група отримує дитячі та молодіжні газети, журнали. Переглядаючи зміст газет і журналів, учасники мають знайти ілюстрації та приклади, у яких захищають або порушують права дитини (наприклад, стаття про спортивні змагання дітей ілюструє право на дозвілля тощо), і створити плакат чи газету «Права в новинах». Після закінчення роботи учасникам пропонується розвісити плакати в різних місцях приміщення, розглянути та визначити, якої інформації було знайдено більше – про порушення прав дітей чи про захист цих прав.

Питання для рефлексії:

- Для чого необхідно знати права дитини?
- З чим, на вашу думку, пов'язана така динаміка в інформаційному просторі?
- Про порушення чи забезпечення яких прав дитини під час її перебування в ЗДО можна було б зробити плакат чи газету? Чому?
- Хто і що саме може робити, щоб права дитини не порушувалися?

10. Підсумки заняття (10 хв)

Мета: виявити, наскільки ефективним було заняття для його учасників, що вони дізналися під час проведення тренінгу, наскільки справдилися їхні очікування.

Тренер/тренерка пропонує кожному/кожній пригадати напис на монетках, які складала в «гаманець». Ті очікування, які справдилися, можна забрати з «гаманця». Запропонувати учасникам озвучити очікування, які справдилися, а які – ні.

РОЗДІЛ II

II.3. Широка соціальна інклюзія. Різноманіття. Недискримінація

Тема: ГЕНДЕРНА ЧУТЛИВІСТЬ

Авторка розробки: Ірина Грек (м. Нова Каховка, Херсонська область)

Мета заняття:

сформувати уявлення учасників про проблему гендерних відносин у суспільстві та її відображення в освітньому середовищі.

Завдання:

- розкрити поняття «гендер», «гендерні стереотипи», «гендерна політика»;
- продемонструвати існування і негативне значення стереотипів, зокрема гендерних;
- визначити поширення стереотипних уявлень про гендер в освітньому середовищі;
- формувати неупереджене ставлення до представників обох статей;
- навчити визначати вияви гендерної нерівності в різних сферах життя.

Очікувані результати: учасник/учасниця

- пояснює, що таке «гендер», «гендерні стереотипи», «гендерна політика»;
- усвідомлює факт існування та негативне значення стереотипів, зокрема гендерних;
- розрізняє стереотипні уявлення про гендер, усвідомлює необхідність подолання гендерних стереотипів;
- підтримує неупереджене ставлення до представників обох статей;
- визначає вияви гендерної нерівності в різних сферах життя.

Ключові поняття та ідеї: стать, гендер, стереотип, гендерний стереотип, сексизм, гендерна чутливість, гендерна рівність.

Орієнтовна тривалість заняття: 2 год 40 хв.

Можливість проведення заняття онлайн: не передбачена.

Підготовка до заняття: фліпчарт, папір для фліпчарту, різнокольорові маркери, роздатковий матеріал до вправ, презентація, зображення наплічника, м'ясорубки, смітничка.

План реалізації програми заняття

Крок/ активність	Методи	Очікувані результати	Час
Представлення тренера/ тренерки, мети та завдань		Ознайомлення з метою та завданнями заняття	5 хв
Знайомство	Метод «мікрофон»	Зближення учасників/учасниць групи	10 хв
Очікування	Стікери	Визначення очікувань учасників/учасниць від роботи в групі	10 хв
Правила	Метод «Займи позицію»	Актуалізація уявлень учасників/учасниць про відмінності між статтю і гендером	25 хв
«Розвінчання міфів»	Робота в парах. Роздатковий матеріал	Розкрити факт існування і негативне значення гендерних стереотипів, формувати неупереджене ставлення до представників обох статей	15 хв
Колективна презентація «Працюємо з інформацією»	Робота в групах. Роздатковий матеріал	Розкрити поняття «гендер», «стереотип», «гендерна чутливість», «гендерна рівність»	25 хв
«Освітнє середовище»	Робота в групах. Фото	Визначити поширення стереотипних уявлень про гендер в освітньому середовищі	20 хв
«Ні дискримінації в рекламі»	Робота в групах. Фото	Визначити вияви дискримінації та сексизму в рекламі	25 хв
«Смайл, м'ясо-рубка, наплічник»	Рефлексія	Проаналізувати та оцінити власні знання, уміння, відчуття	20 хв

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА (5 хв)

1. Представлення тренера/тренерки

2. Ознайомлення з метою та завданнями заняття

Дитина ще з півторарічного віку починає усвідомлювати свою належність до статі. А з 5-6 років переймає манери: дівчатка – жіночі, а хлопчики – чоловічі, засвоюючи певні стереотипи щодо норм поведінки чоловіків і жінок у родині та у суспільстві.

На цьому занятті ми поговоримо про гендерні відносини в суспільстві та їхній зв'язок з освітнім середовищем.

3. Знайомство (10 хв)

Мета: зближення учасників/учасниць групи.

Тренер/тренерка пропонує учасникам/учасницям по черзі продовжити фразу «Мене звать... Я можу похвалити себе за...»

Рефлексія:

- Який у вас настрій?
- Чия відповідь виявилася неочікуваною або здивувала?

4. Очікування (10 хв)

Мета: визначення очікувань учасників/учасниць від роботи в групі.

Тренер/тренерка:

- Будь ласка, подумайте і запишіть на стікерах, що б ви хотіли дізнатись під час нашої з вами зустрічі, тобто свої очікування.

5. Правила (10 хв)

Мета: звернути увагу учасників/учасниць на дотримання правил роботи в групі і регламентації роботи.

Тренер/тренерка:

- Щоб наша зустріч була успішною і щоб у всіх був гарний настрій, потрібно дотримуватися певних правил. Обміркуймо правила і запишімо ті, які підходять нам для спільної ефективної роботи. Пам'ятаймо та дотримуймося їх!

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА

1. Вправа 1. «Голосуй ногами» (25 хв)

Мета: актуалізація уявлень учасників/учасниць про відмінності між статтю і гендером.

Тренер/тренерка розкладає картки «Стать» і «Гендер» у різних кутках кімнати.

1. Прослухайте твердження та проаналізуйте, яке поняття (стать чи гендер) описує кожне з них.
2. Займіть позицію біля відповідної картки.
3. Якщо ви не визначилися, то станьте посередині.
4. Будьте готові обґрунтувати свою позицію.
  - У Давньому Єгипті жінки вели родинний бізнес, а чоловіки займалися домашнім господарством (гендер).
  - Жінки народжують дітей (стать).
  - Дівчатка ніжні, а хлопці грубі (гендер).
  - У чоловіків коротке волосся, у жінок – довге (гендер).
  - Жінки вигодовують дітей груддю, а чоловіки – із пляшечки (стать).
  - У чоловіків у 14 років відбувається мутація голосу (стать).
  - У деяких культурах чоловіки завжди готують їжу, а жінки ремонтують оселі (гендер).
  - У більшості країн традиційний одяг чоловіків – штани, а в Шотландії – спідниця (кілт) (гендер).
  - Раніше жінки носили тільки спідниці, а тепер часто вдягають штани (гендер).
  - У чоловіків росте борода, а в жінок – ні (стать).
  - У багатьох країнах, якщо родині потрібна допомога, дівчатка частіше кидають школу, ніж хлопчики (гендер).

Рефлексія:

- Як ви почувалися під час виконання завдання?
- Чи були якісь питання для вас складними? Які саме?
- Що ви зрозуміли з цього завдання про стать і гендер?
- Які приклади доводять, що гендерні відмінності не є вродженими, а набуваються у процесі виховання? Який факт найбільше вас здивував?

Тренер/тренерка:

- Гендерні ролі – тобто певні сталі правила поведінки чоловіків і жінок у суспільстві – це культурна традиція, і вони можуть бути суттєво відмінними в різних країнах та змінюватися із плином часу.

2. Вправа 2. Робота в парах «Розвінчання міфів» (15 хв)

Мета: розкрити факт існування і негативне значення гендерних стереотипів, формувати неупереджене ставлення до представників обох статей.

Тренер/тренерка об'єднує учасників у пари.

Завдання:

1. Прочитайте поширені в українському суспільстві гендерні стереотипи.
2. Зазначте, погоджуєтеся ви з ними чи ні.
3. Які можливі наслідки таких стереотипів?
  - Хлопці мають бути енергійними і мужніми, а дівчата – чарівними і поступливими.
  - Спорт важливіший для хлопців, ніж для дівчат.
  - Дівчині треба знайти хорошого чоловіка, а хлопцеві – добру роботу.
  - Дівчата прагнуть шлюбу, а хлопці – ні.
  - Догляд за дітьми – суто жіноча робота.
  - Хлопець, який любить куварити, недостатньо мужній.
  - Жінки здатні на співчуття, а чоловіки – ні.
  - Дівчата не мають здібностей до точних наук, у них відсутнє логічне мислення.
  - Дівчині не так важливо мати вищу освіту, як хлопцеві.
  - Дівчата мають носити спідниці, а хлопці – штани.
  - Жінки погано водять машину і нічого не тямлять у техніці.
  - Справжні чоловіки не плачуть, це ганьба.
  - Чоловіки бояться розумних та успішних жінок.
  - Усі чоловіки обожають пити пиво і дивитися футбол.

Рефлексія:

- Чи впливають стереотипні уявлення про гендер на професійне становлення та на повсякденне життя жінок і чоловіків? Як саме?
- Чи спостерігали ви особисто упереджене ставлення до жінок чи чоловіків? У чому це виявлялося?
- Що ви при цьому відчували?

Тренер/тренерка:

– Історично так склалося, що чоловіки завжди посідали панівне становище в суспільстві. Звичайно, у різних культурах ступінь домінування коливався, але переважно чоловіки мали більше прав, більше суспільне значення. Вважалося, що жінка – істота слабка і досить безхарактерна, тому вона не може обіймати керівні посади, не може виконувати провідні ролі у громадському та політичному житті. І хоча історія має багато доказів протилежного, такі переконання залишалися панівними у свідомості людства. Деякі гендерні стереотипи сформувалися в цілком інших історичних і соціальних умовах. Вони застаріли й можуть обмежувати права людей у сучасному суспільстві.

3. Вправа 3. Робота в групах. Колективна презентація «Працюємо з інформацією» (25 хв)

Мета: розкрити поняття «гендер», «стереотип», «гендерна чутливість», «гендерна рівність».

Тренер/тренерка:

1. Проаналізуйте в групі інформаційне повідомлення.
2. Зобразіть його на аркуші для фліпчарту у вигляді схеми, малюнка тощо.
3. Презентуйте роботу іншим групам.

Гендер – це соціальні стосунки між чоловіками і жінками в суспільстві. Він показує характер взаємин, очікувань, які висуває суспільство до чоловіків та жінок. Це не стать, стать визначається біологічно, а гендер – соціально. Прийняті в суспільстві стереотипи поведінки і відповідні їм очікування, що і як людина має робити, якою бути, як виявляти свої емоції, який мати вигляд, чим займатися, щоб відповідати тій чи іншій статі, називаються гендерними стереотипами.

Стереотип – це упереджені погляди, які рішуче керують процесом сприйняття. Свого часу група дослідників розробила так звану «піраміду ненависті», яка побудована за тим же принципом, що й піраміда потреб Маслоу, тобто кожен нижній рівень обумовлює наступний рівень. У підніжжі піраміди лежать наші упередження, вірування і стереотипи. Наступний рівень піраміди присвячено діям, базованим на упередженнях. Це висловлювання принизливих жартів, соціальна ізоляція, соціальне виключення, насмішки та образи. Як бачимо, це і є рівень, на якому здебільшого розгортається булінг (цькування) у закладі освіти. Цей рівень так і називається: рівень упередженого ставлення. Наступний рівень піраміди ненависті – це рівень, на якому виникає дискримінація. Дискримінація – це коли ми починаємо обділяти чимось певну людину лише тому, що ця людина належить до тієї чи іншої групи, об'єднаної за певними ознаками. Наступний рівень піраміди ненависті – це жорстокість проти людей і проти власності. Найвищий рівень, вінець піраміди – це геноцид. Це систематичне знищення певної групи людей лише за їхню належність до цієї групи. Гендерна чутливість – здатність визнавати наявні гендерні відмінності, наявність у суспільстві дискримінації за ознакою статі, виявів нерівності та враховувати ці аспекти у стратегіях та діях. Протилежним поняттям гендерної чутливості є гендерна сліпота – нездатність бачити та відчувати вияви гендерної дискримінації та сексизму на всіх рівнях та у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Гендерна рівність – рівні права і рівні можливості для жінок і чоловіків у суспільстві, рівні умови для реалізації прав людини, участі в національному, політичному, економічному, соціальному та культурному розвитку, отримання рівних винагород за результатами участі. Рівність не означає, що жінки та чоловіки стануть однаковими, але права, обов'язки та можливості жінок і чоловіків не залежатимуть від того, народилися вони жінками чи чоловіками.

Рефлексія:

- На що ви звернули увагу під час опрацювання інформації в групі?
- Що здивувало вас під час презентації роботи інших груп?
- Чому для освітян важливо орієнтуватися в цих поняттях?
- Як це пов'язано з нашою роботою та життям загалом?

Тренер/тренерка:

- У наступній вправі ми визначимо, чи поширені стереотипні уявлення про гендер в освітньому середовищі, та визначимо можливі шляхи їхнього подолання.

4. Вправа 4. Робота в групах «Освітнє середовище» (20 хв)

Мета: визначити поширення стереотипних уявлень про гендер в освітньому середовищі.

Тренер/тренерка:

1. Проаналізуйте у групі фото.
2. Обговоріть, чи є в цій ситуації вияв гендерних стереотипів.

Рефлексія:

- Де в освітньому середовищі виявляються гендерні стереотипи?
- На що це, на вашу думку, впливає?
- Чи потрібно змінювати освітнє середовище?
- Як це можна зробити?

Тренер/тренерка:

- Сучасне життя неможливо уявити без реклами. Чи завжди вона безпечна? У наступній вправі ми спробуємо визначити вияви дискримінації та сексизму в рекламі та визначити шляхи боротьби з такою рекламою.

5. Вправа 5. Робота в групах «Ні дискримінації в рекламі» (20 хв)

Мета: визначити вияви дискримінації та сексизму в рекламі.

Тренер/тренерка:

1. Проаналізуйте у групі фото.
2. Обговоріть, чи є в цій ситуації вияв гендерної дискримінації чи сексизму.

Рефлексія:

- Що ви відчули, аналізуючи фото?
- Хто є замовником цієї реклами? У чому її зміст? Що показують (пишуть) на фото?
- Про що думає і що уявляє дитина, коли вона бачить таку рекламу?
- Як боротися з такою рекламою?

Тренер/тренерка:

- 10.09.2021 року Верховною Радою України ухвалено Закон «Про внесення змін до Закону України “Про рекламу” щодо протидії дискримінації за ознакою статі», яким встановлено правове регулювання в галузі реклами.
- Внесеними змінами до чинного Закону України «Про рекламу» дано визначення понять «дискримінаційна реклама» та «дискримінаційна реклама за ознакою статі», посилено відповідальність за порушення законодавства про рекламу, посилено захист прав споживачів реклами.
- Проект Закону зареєстровано за № 3427.
- Підписано Президентом 05.10.2021 року.
- Закон набрав чинності через 3 місяці з дня, наступного за днем опублікування.
- Розуміння гендерної чутливості як основи гендерної культури особистості, що закладає ґрунт для формування гендерно збалансованого суспільства, на наш погляд, має стати провідним завданням в освітньому процесі. Тоді є надія, що майбутнє українське суспільство, його громадяни будуть більш гендерно гнучкими, чутливими і зможуть вирішити нехай не всі, але багато проблем нерівності. А загалом це приведе до появи і розвитку культури нових міжстатевих стосунків – на основі рівноправності, толерантності, поваги прав людини на самореалізацію та індивідуальну неповторність.

У чоловіків і жінок більше спільного, ніж відмінного, ми рівні. Тому ніхто не має права з огляду на стать обмежити чи нав'язати вам щось. І жінки, і чоловіки мають рівні права, можливості. Звичайно, і ті, і ті мають окремі недоліки. Але ідеальних людей немає. Намагайтесь побачити людину такою, яка вона є, а не те, наскільки вона відповідає якомусь стандарту.

III. ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА

1. Вправа «Смайл, м'ясорубка, наплічник» (15 хв)

Тренер/тренерка:

Напишіть на різнокольорових стікерах відповіді і прикріпіть їх до відповідного зображення:

- «смайл» – Що ви відчували?
- «м'ясорубка» – Над чим замислилися?
- «наплічник» – Що візьмете із собою?

**Тема: МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ.
КУЛЬТУРНА СЕНЗИТИВНІСТЬ**

Авторки розробки: Оксана Замосянчук (Визирська громада, Одеська область), Олександра Козорог (м. Кам'янське, Дніпропетровська область)

Мета заняття:

підвищення рівня компетентностей педагогів щодо формування системи знань і практичних навичок з міжкультурної комунікації та культурної сензитивності в дорослих та дітей.

Завдання:

- допомогти учасникам проаналізувати власне ставлення та переконання щодо окремих загальнолюдських цінностей, розкрити різні смисли й погляди, пов'язані з культурною ідентичністю, толерантністю тощо;
- поглибити розуміння культурних відмінностей та визначити, у який спосіб вони впливають на комунікацію та досягнення спільного результату;
- удосконалити навички комунікації та співпраці, ухвалення рішень та досягнення згоди.

Очікувані результати:

Учасники:

- розуміють, як стереотипи та упередження впливають на міжкультурну комунікацію;
- володіють формами і методами викладання теми.

Ключові поняття та ідеї: культурна сензитивність, міжкультурне спілкування, міжкультурна комунікація.

Орієнтовна тривалість заняття: 3 год 20 хв.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): фліпчарт, стікери, маркери, фломастери, олівці, білий папір формату А4, цупкий папір (картон), клей (скотч), ножиці, лінійка, олівець, роздаткові матеріали для гри, заготовки «гамбургерів».

План проведення заняття

Крок/ активність	Методи, навчальні матеріали	Очікувані результати	Час
Вступ	Представлення тренера/тренерки. Представлення мети та завдань заняття		5 хв
Знайомство	<p>Вправа «Як ми схожі»</p> <p>Тренер/тренерка просить групу об'єднатися в пари й пояснює, як буде проходити вправа.</p> <p>Кожна пара має якомога швидше знайти й записати 10 характеристик, правильних для них обох. Не можна писати загальнолюдські відомості, як-от «у мене дві ноги». Можна вказати, наприклад, рік народження, місце навчання, хобі, сімейний стан тощо.</p> <p>Після того як 10 характеристик записані, кожен(-на) член(-киня) групи обирає іншого(-у) партнера(-ку) й повторює те саме з ним/нею.</p> <p>Той/та, хто швидше за всіх знайде 10 якостей, які об'єднують його/її з п'ятьма іншими учасниками, отримує приз.</p> <p>Запитання для обговорення: чи правильна теза, що спільні риси можна знайти будь із ким?</p>	Зближення учасників/учасниць групи.	20 хв
Правила	<p>Учасники пропонують правила, тренер/тренерка формує список, правила обговорюються та приймаються групою.</p> <p>Або тренер/тренерка пропонує вже готовий перелік правил, учасники доповнюють за потреби, приймають групою.</p>	Група визначає правила спільної роботи, дотримується їх.	5 хв

Очікування	<p>Метод «Дерево очікувань»</p> <p>Тренер/тренерка роздає стікери учасникам (можна у формі плодів). Заздалегідь малює дерево на фліпчарті. Всі озвучують свої очікування від тренінгу та прикріплюють на дерево. Після закінчення тренінгу слід повернутися до «дерева очікувань», щоб визначити, наскільки вони виправдалися.</p>	Створення сприятливого психологічного простору. Визначення очікуваних результатів щодо теми тренінгу.	10 хв
Введення в тему	<p>Вправа «Асоціації»</p> <p>Кожен(-на) учасник(-ця) отримує по три стікери, на яких треба записати три асоціації з поняттям «культурна сензитивність». Після цього тренер/тренерка кластеризує запропоновані асоціації. Об'єднує учасників у групи та просить із запропонованих слів-асоціацій скласти визначення цього поняття. Групи представляють результат.</p>	Введення в тему, попередня діагностика рівня знань учасників з теми.	20 хв
Теоретичний блок	<p>Мінілекція «Що таке культурна сензитивність?»</p> <p>Тренер/тренерка резюмує визначення поняття.</p> <p><i>Міжкультурна сензитивність</i> – чутливість до відмінностей між культурами, усвідомлення можливості виникнення труднощів у міжкультурному спілкуванні.</p> <p>Робота в групах</p> <p>Тренер/тренерка об'єднує учасників у групи. Пропонує подумати, які знання, вміння, навички, ставлення необхідно формувати для того, щоб куль-</p>	Учасники розуміють визначення «міжкультурна сензитивність»; усвідомлюють можливості появи певних труднощів у процесі міжкультурного спілкування.	15 хв

	<p>турна сензитивність «працювала на практиці».</p> <p>Після цього тренер/тренерка збирає по черзі від кожної команди тезу й фіксує їх на фліпчарті, якщо повторюються, то не записує.</p> <p>Далі тренер/тренерка просить кожного індивідуально визначити пріоритетні три для кожного(-ї) учасника(-ці) (голосування мітками), у такий спосіб буде визначено ті 3-5 компетентностей, які є пріоритетними для групи.</p> <p>Обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Що робили? – Для чого? – Як культурна сензитивність пов’язана з міжкультурною комунікацією? – Як визначені компетентності можуть ще бути корисними в житті? 		
<p>Практичний блок</p>	<p>Рольова гра «Дердіанці»¹ (Додаток 1)</p>	<p>Група усвідомлює, що успішне спілкування з представниками іншої культури неможливе без знання та поваги до її цінностей, норм і правил.</p>	<p>105 хв</p>

¹ Вчимося бути толерантними. Тренінговий курс для молоді. Посібник. – Донецьк: Донецький молодіжний дебатний центр, 2008. – С. 38-40.

Рефлексія.
Підбиття
підсумків

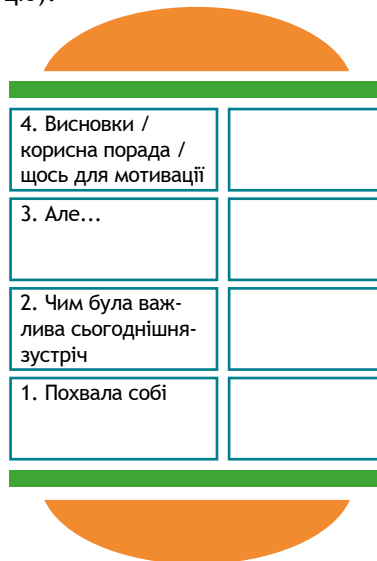
1 етап:
Поверніть учасників до списку важливих компетентностей. Запитайте, чи змінилася їхня думка щодо важливих знань, умінь, навичок для ефективної міжкультурної комунікації. Попросіть пояснити думку. Що б змінили, додали до укладеного переліку?

2 етап:
Поверніть учасників до «дерева очікувань». Попросіть їх ті очікування від заняття, які реалізувалися, покласти до «корзини», зображеної біля дерева. За потреби та наявності часу учасники можуть прокоментувати свої думки та враження.

3 етап:

Вправа «Гамбургер»

Учасники «формують» власний гамбургер (заповнюють таблицю).

4. Висновки / корисна порада / щось для мотивації	
3. Але...	
2. Чим була важлива сьогоднішня зустріч	
1. Похвала собі	

Збирання зворотного зв'язку, підсумків та результатів заняття, усвідомлення та оцінювання власного досвіду.

20 хв

ДЕРДІАНЦІ (Рольова гра)

Дердіанці – це гра, що симулює зустріч двох культур. Знайдіть ключ до поведінки в іншій культурі, проаналізуйте результати зустрічі з іншою культурою.

Команда інженерів виїжджає до іншої країни, щоб навчити місцевих людей, як збудувати міст.

Матеріали: цупкий папір (картон), клей (скотч), ножиці, лінійка, олівець, опис гри для дердіанців та інженерів. Дві кімнати.

Кількість учасників: мінімальна – 12 осіб, які діляться на дві групи.

Інструкції: Залежно від чисельності групи 4-8 осіб грають роль колективу інженерів, які мають навчити дердіанців, як збудувати міст. Цей колектив отримує інструкцію і виходить до іншої кімнати. Решта зображають дердіанців. Вони отримують інструкції, приготовлені для дердіанців. Якщо учасників є занадто багато, можна також створити групу (2-3 особи) спостерігачів, які тільки спостерігають і нотують. Цих спостерігачів попередньо не знайомлять з культурою дердіанців, тому спочатку вони залишаються в іншій кімнаті разом з інженерами.

Рефлексія та оцінка. Підсумок

Після закінчення гри дві групи учасників записують на аркуші фліп-чарту свої спостереження стосовно трьох пунктів:

- 1) факти;
- 2) відчуття;
- 3) інтерпретації.

Під час пленарної сесії слід обговорити такі питання:

- Найчастіше ми думаємо, що інші думають так само, як і ми.
- Дуже часто ми інтерпретуємо різні ситуації відразу, не усвідомлюючи відмінностей у поведінці, які виникають з культури.
- Як були поділені ролі?
- Яку роль грав(-ла) я? Як я почувався(-лася) у своїй ролі?
- Чи те, як я бачу себе у своїй ролі, збігається з тим, що бачать інші? Який вплив на моє культурне середовище має роль, яку я грав(-ла)?

ІНСТРУКЦІЯ ДЛЯ ДЕРДІАНЦІВ

Ситуація. Ви живете в країні, що називається Дердія. Від найближчого міста, де є ярмарок, ваше село відділяє глибока долина. Щоб

дістатися до ярмарку, вам треба мандрувати два дні. Якщо б над долиною був міст, то ви могли б дістатися за 5 годин.

Уряд Дердії уклав угоду з іноземною фірмою, яка має надіслати до вас групу фахівців, щоб навчити вас, як збудувати міст. І потім люди з вашого селища стануть у Дердії першими інженерами. Після побудови за допомогою іноземних фахівців цього першого моста ви зможете збудувати мости у всій Дердії, що значно полегшить життя її мешканців.

Міст. Цей міст буде збудований з паперу, а для цього ви використовуватимете олівці, ножиці, лінійки і скотч. Ці матеріали і знаряддя вам знайомі, але ви не знаєте самої техніки побудови мосту.

Суспільна поведінка. Дердіанці мають звичку торкатися своїх співрозмовників. Їхня система спілкування просто не діяла б без дотиків. Брак такого контакту під час розмови — це дуже нечемна поведінка. Проте це не має бути безпосередній контакт з усіма: якщо дердіанець хоче приєднатися до групи, то він просто тримається за одну людину, а група тут же залучає його до розмови.

Дуже важливим є також відповідне привітання, навіть якщо ви просто проходите повз іншу людину. Традиційним привітанням є поцілунок у плече. Особа, яка розпочинає привітання, цілує іншу людину в праве плече, а потім друга людина цілує першу в ліве плече. Усі інші форми привітання — це неповага! Найжахливіша неповага в Дердії — це привітальний потиск долоні. Якщо дердіанець почувається зневаженим через те, що співрозмовник не привітався з ним належним чином, він дає про це знати гучним криком.

Так/ні. Дердіанці не вживають слово «ні». Вони завжди кажуть «так», хоча коли вони мають на увазі «ні», слово «так» супроводжує енергійне кивання головою (над цим треба добре повправлятися).

Поведінка на роботі. Доторки є важливими для дердіанців і в роботі. Знаряддя розподілені відповідно до статі: ножиці — для чоловіків, а олівці і лінійка — для жінок. Чоловіки ніколи не доторкаються олівців і лінійки. Те саме стосується жінок і ножиць (це якимось пов'язано з традиціями чи релігією).

Чужоземці. Дердіанці люблять товариство, а відповідно, люблять і чужоземців. Вони також дуже горді за свій народ і свою культуру. Вони знають, що самі ніколи не збудують міст. Проте вони не вважають, що чужа культура та освіта кращі, ніж свої. Просто вони не вміють саме будувати мости. Вони очікують, що чужоземці сприймуть їхню культуру. Хоча через те, що їхня поведінка для них

самих більш ніж природна, звична, вони не можуть її (поведінку) пояснити іноземним фахівцям (ця справа ДУЖЕ важлива). Дердіанець ніколи не увійде в контакт з іншим чоловіком, якщо його з ним не познайомить жінка. Водночас не має значення, чи ця жінка дердіанка, чи ні.

ІНСТРУКЦІЯ ДЛЯ ІНЖЕНЕРІВ

Ситуація. Ви – група інженерів з різних країн, які працюють на міжнародну будівельну компанію. Ваша компанія щойно підписала з урядом Дердії дуже важливий контракт, яким взяла на себе зобов'язання, що навчить дердіанців, як збудувати міст. Відповідно до підписаного контракту, дуже важливим є дотримання узгоджених термінів, інакше контракт буде розірвано, а ви залишитеся без роботи. Уряд Дердії дуже зацікавлений у цьому проєкті, який фінансується Європейським Союзом.

Дердія – це дуже гориста країна; там багато глибоких каньйонів і глибоких долин, але в ній узагалі немає мостів. Тому дердіанці змушені мандрувати зі своїх селищ багато днів, щоб потрапити на ярмарок у головному місті. Припускають, що якби існував міст, то дердіанці могли б подолати цей шлях усього за 5 годин. Через те що в Дердії є багато каньйонів і рік, ви не можете просто збудувати міст і поїхати. Вам треба підготувати дердіанців так, щоб у майбутньому вони самі могли будувати мости.

Симуляція. Спочатку треба уважно прочитати цю інструкцію і спільно визначити, як ви будете будувати цей міст. Коли мине визначений проміжок часу, двоє членів вашої команди зможуть піти на 3 хв до селища дердіанців, у якому має бути збудований міст (зокрема й для того, щоб перевірити природні умови і матеріали, налагодити контакт із дердіанцями тощо).

Потім у вас буде 5 хв, щоб проаналізувати їхній звіт і закінчити приготування. Після цієї підготовки вся команда інженерів виїжджає до Дердії, щоб навчити дердіанців, як збудувати міст.

Міст. Цей міст символізуватиме паперовий міст, що поєднуватиме 2 крісла або столи на відстані близько 80 см. Конструкція має бути стабільна. Після закінчення роботи міст має втримати вагу ножиць і скотчу, що використовувалися для його спорудження. Окремі елементи мосту не можна просто вирізати, а потім поз'єднувати в Дердії, оскільки тоді дердіанці не знатимуть, як це зробити самостійно. Вони мають побачити усі етапи спорудження мосту.

Матеріали

Міст буде збудований із твердого паперу. Для планування і спорудження мосту ви можете використати папір, ножиці, лінійку, олівці і скотч.

Час

На планування і підготовку перед виїздом до Дердії – 20 хв.

На навчання дердіанців – 25 хв.

Джерела

Організація навчання з питань дискримінації. Практичний посібник. – Київ, 2015. – 136 с.

Відеосюжет «Я люблю Париж». Link: <https://cutt.ly/wYleIVK>

Техніка «сендвіча». Link: <https://cutt.ly/TYleWXh>

Авторка розробки: Лариса Коломєєць (м. Бердянськ, Запорізька область)

Мета заняття:

підвищення рівня обізнаності педагогів щодо формування інклюзивного середовища в суспільстві з урахуванням освітніх потреб людей з інвалідністю.

Завдання:

- сформувати уявлення та розуміння понять «інклюзія», «інклюзивне середовище», «доступність», «маломобільна група»;
- розглянути ознаки інклюзії в освітньому середовищі та шляхи її розвитку та поглиблення;
- викликати емпатію до людей з інвалідністю, усвідомити важливість їхнього повноцінного включення в спільну життєдіяльність.

Очікувані освітні результати для учасників(-ць):

- опрацюють та поглиблять розуміння понять «інклюзія», «інклюзивне середовище», «доступність», «маломобільна група»;
- ознайомляться з ознаками інклюзивного освітнього середовища;
- проаналізують своє ставлення до інклюзивної освіти;
- усвідомлять важливість рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу.

Ключові поняття та ідеї: інклюзія, інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, інклюзивне освітнє середовище, маломобільна група.

Орієнтовна тривалість заняття: 1 год 40 хв.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): роздатковий матеріал, фліпчарт, стікери, маркери, паперові «м'ячі», відерце.

Хід заняття

Тема	Методи, навчальні матеріали	Очікувані результати	Обладнання	Час
ВСТУПНА ЧАСТИНА				25 хв
1. «Ви не знали про мене того, що...»	Запропонуйте учасникам(-цям) назвати своє ім'я та факт про себе, ще не відомий групі.	Налаштування групи на роботу, згуртованість учасників(-ць)		10 хв
2. Правила тренінгу	Нагадайте правила роботи в групі (якщо треба, прийміть нові).	Налаштування групи на роботу	Фліпчарт, маркери	5 хв
3. Очікування	Методом «мікрофон» опитайте учасників(-ць) щодо їхніх очікувань. Зафіксуйте очікування учасників(-ць) на фліпчарті. У разі потреби прокоментуйте відповідність очікувань меті та завданням заняття.	Визначення очікувань групи	Предмет, який відіграє роль мікрофона, фліпчарт, маркери	10 хв
ОСНОВНА ЧАСТИНА				60 хв
4. Вправа «Сходинки»	Намалюйте на фліпчарті сходинки (у довільній формі) з цифрами від 0 до 5. Роздайте учасникам(-цям) стікери і запропонуйте написати своє ім'я. Запропонуйте учасникам(-цям) наклеїти стікер на тій сходинці, яка відповідає їхній обізнаності про інклюзію (де 0 – «не знаю», а 5 – «добре розумію»).	Визначення рівня обізнаності групи з теми заняття	Фліпчарт, маркери, стікери	5 хв
5. Вправа «Асоціація»	Запропонуйте учасникам(-цям) навести асоціації (одне-два слова), які виникають у них зі словом «інклюзія». Підбиваючи підсумки, ознайомте групу	Актуалізація знань учасників щодо поняття «інклюзія»,	Роздатковий матеріал. Додаток 1	5 хв

	<p>з визначенням «інклюзія», поширеним в Україні (див. Додаток 1), та пояснить, що в освітньому законодавстві інклюзія розглядається у сфері навчання та освітнього середовища.</p>	<p>поглиблення розуміння цього поняття</p>		
<p>6. Вправа «Форум-театр»</p>	<p>Роздайте групі різнокольорові стікери, запросіть 5 учасників(-ць), які бажають взяти участь у вправі, та роздайте їм «ролі», решті учасників(-ць) пояснить, що вони будуть уважними спостерігачами(-ками). 5 учасників(-ць) стають у коло і намагаються поцілити «м'ячем» у відерце, виконуючи це відповідно до своєї ролі (Додаток 2). Час виконання вправи – 2 хв. Учасник(-ця) припиняє виконувати завдання, якщо поцілив(-ла) у відерце.</p> <p>Питання для обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – (до 5 учасників(-ць)) Чи вдалося вам виконати завдання? Що ви відчували під час виконання вправи? – (до спостерігачів) Що відбувалося під час виконання вправи? – Чи можна назвати те, що ви бачили, інклюзією в освітньому середовищі? Що б ви змінили? – Які існують можливості реалізації способів для спільного навчання, виховання та розвитку дітей з урахуванням їхніх потреб і можливостей в освітньому середовищі зараз? 	<p>Ознайомлення з методичним прийомом «Форум-театр». Розуміння терміна «інклюзія» та вміння визначити його. Розглянути можливості реалізації способів для спільного навчання, виховання та розвитку дітей з урахуванням їхніх потреб і можливостей.</p>	<p>Паперові «м'ячі», відерце, папірці з надписами (Додаток 2)</p>	<p>30 хв</p>

	Обговорюючи результати «Форум-театру», треба звернути увагу на те, що, створюючи умови для навчання дітей з особливими освітніми проблемами, ми допомагаємо долати труднощі й іншим.			
7. Вправа «Спільна дія»	Учасники(-ці) стають у коло і за командою тренера(-ки) мають повернутися до сусіда(-ки) та мовчки плеснути в долоні одночасно. Тренер(-ка) не каже, до якого(-ї) саме сусіда(-ки) треба повернутися. Питання для обговорення: – Чи важко/легко вам було виконувати вправу? Чому? – Що може допомогти виконати цю вправу ефективніше? – Як ця вправа може бути пов'язана з темою нашого заняття?	Вправа на взаєморозуміння, емпатію		10 хв
8. Бесіда «Маломобільна група»	Запитайте в учасників(-ць), чи знають вони, що таке маломобільна група. Підсумовуючи відповіді групи, дайте визначення маломобільної групи (див. Додаток 3). Попросіть підняти руки тих, хто має або мав стосунок до маломобільних груп. Продемонструйте кількісні показники маломобільних груп серед населення України (див. Додаток 4) та наголосіть, що до маломобільних груп входить близько 50 % населення України, а отже, забезпечення «доступності» є важливим не тільки для людей з інвалідністю.	Викликати емпатію до людей з інвалідністю та сформува-ти уявлення про поняття «доступність», «маломобільна група», усвідомлення того, що доступність потрібна всім, а отже, інклюзія також.	Додаток 3 Додаток 4	10 хв

ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА				15 хв
9. Повернення до очікувань	Запропонуйте учасникам(-цям) підійти до сходинок (див. вправу 4) та визначити місце стікера за результатами участі в занятті	Самооцінка результатів тренінгу	Фліпчарт зі сходинками та стікерами з початку тренінгу	5 хв
10. Підбиття підсумків тренінгу. Зворотний зв'язок	Підбиття підсумків тренінгу (резюмування тренера(-ки), відповіді на запитання, рефлексії учасників(-ць))	Самооцінка результатів тренінгу. Надання рекомендацій	Фліпчарт зі сходинками та стікерами з початку тренінгу	10 хв

Додаток 1

Визначення понять «інклюзія», «інклюзивне навчання», «інклюзивне освітнє середовище»

Інклюзія (від англ. inclusion – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі.

Закон України «Про освіту»

Стаття 1. Основні терміни та їхнє визначення

12) інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників;

13) інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їхньої реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей.

Ролі учасників для вправи «Форум-театр»

Кидайте «м'яч»,
весь час стрибаючи

Кидайте «м'яч»
із заплющеними очима

Кидайте «м'яч», стоячи
спиною до відерця

Кидайте «м'яч»,
стоячи на одній нозі

Кидайте «м'яч»
як можете

Маломобільні групи населення (МГН) – люди, що відчувають труднощі при самостійному пересуванні, одержанні послуги, необхідної інформації або при орієнтуванні в просторі. До маломобільних груп населення належать інваліди, люди з тимчасовим порушенням здоров'я, вагітні жінки, люди старшого (похилого) віку, люди з дитячими колясками.

ДБН В.2.2-17:2006 «Будинки і споруди. Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення»

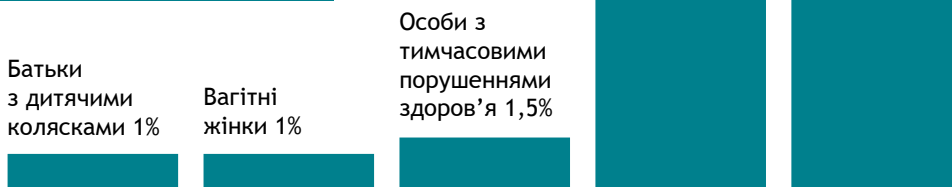
Маломобільні групи населення (МГН) – люди, що відчують труднощі при самостійному пересуванні, одержанні послуги, необхідної інформації або при орієнтуванні в просторі.

До маломобільних груп населення належать інваліди, люди з тимчасовим порушенням здоров'я, вагітні жінки, люди старшого (похилого) віку, люди з дитячими колясками. ДБН В.2.2-17:2006 «Будинки і споруди. Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення»

Пенсіонери від загальної кількості населення 30-40%

Кількісні показники осіб, які виділені в цьому визначенні:

(у відсотках від загальної кількості населення країни)

Також у більшості країн Європи до маломобільних груп населення за-раховують дітей дошкільного віку. В Україні їхня кількість становить трохи більш ніж 2 млн осіб.

Використані інтернет-ресурси та література

1. Чому доступність є важливою? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ud.org.ua/biblioteka/books/187-broshura-chomu-dostupnist-e-vazhlivoyu>
2. ДБН В.2.2-17:2006 «Будинки і споруди. Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ud.org.ua/publikatsiji/198-dbn-v-2-2-17-2006-budinki-i-sporudi-dostupnist-budinkiv-i-sporud-dlya-malomobilnikh-grup-naselennya>
3. Інклюзія та Інклюзивність – що це таке, суть, поняття та визначення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://termin.in.ua/inkliuziia-ta-inkliuzyvnist/>
4. Закон України «Про внесення зміни до розділу Х "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про повну загальну середню освіту" щодо врегулювання окремих питань освітньої діяльності в умовах воєнного стану» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2315-20#Text>

Авторка розробки: Ольга Лаврут (м. Краматорськ, Донецька область)

Обґрунтування реалізації програми:

опрацювання матеріалу допоможе розглянути усну історію як важливе джерело вивчення та розуміння ставлень людей до подій та явищ, які наразі відбуваються у соціумі, у розвитку уявлень учасників заняття багатоманіття нашого світу.

Мета заняття:

формування ставлення педагогів до сприйняття багатоманіття, розгляду усної історії як важливого шляху порозуміння в соціумі за допомогою методу інтерв'ю.

Завдання:

- ознайомити з поняттями «усна історія», розуміння сутності особливостей усної історії;
- надати інформацію про види інтерв'ю: наративне, лейтмотивне і фокусоване;
- продемонструвати можливості усної історії для викладання курсу «КД»;
- розвиток навичок комунікації учасників тренінгу, розвиток емоційного інтелекту;
- формування ставлення до проблеми, ціннісних орієнтацій, усвідомлення важливості міжпоколінняного досвіду в конструктивній участі в суспільному розвитку.

Очікувані результати:

Учасники зможуть:

- пояснювати поняття «усна історія», «наративне інтерв'ю», «лейтмотивне інтерв'ю», «фокусоване інтерв'ю»;
- називати особливості інтерв'ю з учасником(-цею) подій;
- усвідомлювати багатоманітність думок і ставлень, розуміти важливість багаторакурсності у висвітленні питань;
- аналізувати та демонструвати власний досвід у застосуванні методу «інтерв'ю»;
- оцінити міжособистісні навички комунікації, рівень емпатії як власний, так і груповий.

Ключові поняття та ідеї: усна історія, наративне інтерв'ю, лейтмотивне інтерв'ю, фокусоване інтерв'ю, правила та ризики проведення інтерв'ю.

Орієнтовна тривалість заняття: 2 год 30 хв.

Підготовка до заняття: мультимедійний проєктор, екран, ноутбук, стікери, фліпчарт, маркери, ручки, папір тощо.

Хід заняття

І. ВСТУПНА ЧАСТИНА (30 хв)

1. Привітання, представлення, повідомлення теми тренінгу (5 хв)

2. Знайомство/згуртування (10 хв)

Використовуємо метод незакінченого речення:

Презентація себе: «Мене звати... Найкраще в житті в мене виходить (або я люблю)...» У кого збігається, махають одне одному руками. Наприкінці усі махають руками, вітаючись.

3. Правила роботи групи (10 хв)

- Починаємо вчасно, регламент.
- Говоримо від себе (від «я»).
- Обговорюємо ідеї, а не людину.
- Конфіденційність.
- «Я в хатці», або правило «Стоп».
- «Вільна нога».
- Турбуватися про себе.
- Говорити по одному.
- Добровільність.
- «Правило пирога».
- Толерантність.

Протягом заняття можна додавати правила і погоджувати із групою. Правила вивішуємо на видне місце (на стіну тощо).

4. Очікування у формі вправи «Лісова галявина» (5 хв)

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА (1 год 30 хв)

1. Вправа «Асоціації» (15 хв)

Обладнання: аркуш ватману, маркери, слайди презентації, стікери.

Мета: налаштування на вивчення теми.

- Які у вас виникають асоціації, коли ви чуєте вислів «усна історія»? Учасники називають варіанти, які фіксують; пояснюють свій варіант. Стікери клеять на ватман, схожі варіанти тренер/тренерка об'єднує і пояснює, чому об'єднав(-ла).

2. Вправа «Бінго»: по горизонталі або вертикалі кожен/кожна вибирає, чи було, є в нього/неї... (15 хв)

Мета: поступове заглиблення в тему заняття.

історії з дитинства	важливі події мого життя	ціную час	спілкування важливе	записував(-ла) музику з телевізора на магнітофон
граю в теніс	спілкуюся із закордонними знайомими	брав(-ла) участь у парадах, мітингах, акціях протесту	веду щоденник	справи записую в телефон
обожаю «КД»	мобільний(-а)	вдома на столику є синьо-жовтий прапорець	веду нотатки	був/була на концерті гурту «Без обмежень» / ОНУКА
побував(-ла) у всіх регіонах України	був/була на «Донбас-Арені»	жив/жила в гуртожитку	з бабусяю співали пісень та готували смачні страви	знаю, у чому виявляються маніпуляції

Після заповнення – обговорення:

- Як почуваетесь?
- Які в кого результати? Що цікавого відкрили для себе?
- Для чого робили цю вправу? Що вона дає учасникам і тренеру/тренерці?

3. Робота з поняттям «усна історія» (20 хв)

Мета: з'ясування визначення «усна історія».

Розподілити учасників на 3 групи (сніг, дощ, вітер). Кожна група отримує варіанти визначень та обговорює, яке поняття найбільш відповідає їхньому уявленню про усну історію.

- Усна історія – напрям в історії, що інтенсивно розвивається з другої половини ХХ ст. Метод дослідження усної історії – глибинні інтерв'ю біографічного характеру (зазвичай із застосуванням аудіо- та відеотехніки), за допомогою яких здійснюється фіксування суб'єктивного знання окремої людської особистості про епоху, у якій вона жила (*Вікіпедія*).
- Усна історія належить до універсальних методів, які застосовуються в різних гуманітарних сферах. Ця інтердисциплінарність є корисною для навчального процесу (*Український освітній проєкт. Усна історія*).
- Усна історія – це першоджерело, отримане шляхом запису (найчастіше під час спланованого інтерв'ю з аудіозаписом) усної розповіді людини, яка володіє цінною, вартою збереження інформацією, що недоступна в інший спосіб. Воно (джерело) створюється спеціально з історичною метою (*Луїз Стар*).
- Усна історія – це історія, вибудована довкола людей (*П. Томпсон*). Після обговорення групи презентують власний вибір і пояснюють його.

Тренер/тренерка пояснює сучасне трактування поняття та узагальнює результати.

Сучасне розуміння усної історії

- це процес безпосередньої передачі та запису спогадів людини (за допомогою аудіо- чи відеотехніки);
- це створення в результаті цього процесу нових історичних джерел;
- вона ґрунтується на особистому інтерв'юванні, що дає змогу розуміти смисли, інтерпретації зв'язків та суб'єктивного досвіду, а також продукту (аудіо- чи відеозапису), який є справжнім історичним документом, новим першоджерелом для подальших досліджень.
- це різноманітні форми оприлюднення результатів досліджень, проведених на основі методу усної історії.

4. Мінілекція. Джерело усної історії – інтерв'ю¹ (15 хв)

Мета: надання інформації про різні види інтерв'ю.

Наративне інтерв'ю (narrative – оповідь, розповідь) – вільне інтерв'ю, що має вигляд розповіді про своє життя без втручання інтерв'юера, який задає лише загальну спрямованість оповіді, що очікується.

Напівструктуроване інтерв'ю – інтерв'ю, що складається з тематичних блоків і містить перелік обов'язкових аспектів, стосовно яких необхідно отримати інформацію. Біографічне інтерв'ю є різновидом напівструктурованого інтерв'ю, де тематичні блоки відповідають послідовності життєвих циклів індивіда: «дитинство», «школа», «одруження», «робота» тощо.

Лейтмотивне інтерв'ю – різновид напівструктурованого інтерв'ю, орієнтує розмову на вивчення того самого аспекту життєдіяльності особистості впродовж її життєвого шляху.

Фокусоване інтерв'ю є різновидом напівструктурованого інтерв'ю, зосереджує увагу на одній життєвій ситуації з метою якомога більше довідатися в інформанта про певний період його життя.

Діалогове інтерв'ю, або вільна бесіда, – інтерв'ю проводиться у формі рівноправного діалогу «дослідник(-ця) – інформант(-ка)», під час якого обоє вільно висловлюють свої думки стосовно досліджуваної теми.

Залежно від наявності стандартного для всіх інформантів запитальника, що містить конкретні (не наративні) запитання, і біографічні, й проблемні інтерв'ю бувають:

- 1) *структурованими* (якщо вони спрямовані лише на відповіді запитальника);
- 2) *напівструктурованими* (якщо вони містять відкриту фазу вільного оповідання);
- 3) *неструктурованими*, або наративними (вільна фаза охоплює все інтерв'ю загалом, додаткові запитання дослідника є наративними, а не конкретними й «прив'язані» до нарації респондента).

Обговорення:

- Що нового для себе дізналися?
- Чи маєте досвід проведення інтерв'ю? Якщо так, то який саме вид інтерв'ю застосовували?

¹ Наводиться за: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.holocaust.kiev.ua › Files › T_velichko

5. Розминка «Детектив» (5 хв)

Мета: активізувати увагу, зняти тілесне напруження.

Учасники стають у коло. Ведучий/ведуча непомітно дає одному/одній з них якусь річ і за жеребкуванням обирає «детектива/детективку». «Детектив/детективка» залишається в центрі кола, а члени групи мають швидко передавати річ із рук в руки (за спинами). За командою ведучого/ведучої «Стоп!» гра припиняється, і «детектив/детективка» мусить сказати, у кого на той момент річ.

6. Робота у групах щодо видів інтерв'ю (30 хв)

Мета: формування навичок роботи з різними видами інтерв'ю.

Визначення ризиків для інтерв'юера під час його проведення.

Кожна група витягує роздруковані варіанти з написами видів інтерв'ю:

- наративне;
- лейтмотивне;
- фокусоване.

Групи обирають довільні теми (із життя) і складають перелік можливих запитань і відповідей. Після цього презентують результат, інсценуючи процес проведення інтерв'ю.

Запитання до учасників:

- На що спрямовані запитання, що ви хотіли дізнатися? Навіщо?
- Які ризики ви вбачаєте в цих інтерв'ю?
- Навіщо ми виконували цю вправу?

III. ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА (30 хв)

1. Повернення до очікувань — до вправи «Лісова галявина»

Мета: перевірити, чи здійснилися очікування та мотивація для застосування знань, умінь, навичок, ставлень у професійній діяльності з вибраної теми.

Кожен/кожна учасник/учасниця групи знімає стікер, якщо написано на ньому очікування виправдалося. Якщо деякі очікування не виправдалися — обговорити, чому саме.

2. Вправа «Що я покладу у свою валізу»

Мета: підвести підсумок тренінгу, розставити акценти, змотивувати учасників на використання набутих умінь та навичок.

Учасники разом із тренером/тренеркою пригадують хід заняття, активності і розповідають одне одному про власні «накопичення».

3. Відповіді на запитання. Зворотний зв'язок від тренера/тренерки. Побажання.

Тема: СТЕРЕОТИПИ. УПЕРЕДЖЕННЯ. СТАВЛЕННЯ ДО «ІНШОГО». ДИСКРИМІНАЦІЯ ТА ЇЇ ФОРМИ

Авторка: Оксана Муляр (м. Луцьк, Волинська область)

Мета заняття:

підвищення фахової компетентності педагогів щодо застосування ефективних методів взаємодії з іншими на засадах толерантності і добросусідства.

Завдання:

- проаналізувати стереотипи та упередження, які мають учасники щодо інших людей та меншин;
- розглянути, як сприймають учасники представників різних меншин;
- підвищити рівень усвідомлення учасниками власних меж толерантності;
- продемонструвати форми, методи роботи з темою стереотипів, визначити переваги та ризики викладання теми для дітей та дорослих.

Очікувані освітні результати для учасників(-ць):

- розуміти сутність стереотипів та специфіку їхнього вияву в суспільному житті;
- усвідомити, як сприйняття та враження впливають на поведінку людини;
- визначити власне ставлення до проблеми стереотипів та упереджень;
- протидіяти стереотипному мисленню і дискримінації людей за різними ознаками;
- усвідомлювати актуальність та важливість роботи зі стереотипним мисленням та протидії дискримінації;
- розуміти виклики та ризики роботи з темою, володіти навичками реагування на них.

Ключові поняття та ідеї: стереотипи, види стереотипів, упередження, стереотипне мислення, дискримінація та її форми.

Орієнтовна тривалість заняття: 190 хв.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): папір А1, клейкі стікери, маркери, проєктор, екран, ноутбук, зображення герба на форматі А4 (за кількістю учасників).

Хід заняття

Етапи заняття	Метод	Завдання	Опис
I. Вступна частина	Вступ (5 хв)	Представлення тренера(-ки), повідомлення теми, мети та завдань заняття.	
Знайомство та очікування	Вправа «Герб» (15 хв)	Познайомити учасників заняття, налаштувати на позитивний емоційний настрій та конструктивну співпрацю. Зібрати очікування від заняття.	Учасникам пропонується заповнити «віконечка» у схематично зображеному гербі та відповісти на такі запитання: <ol style="list-style-type: none"> 1) дві речі, які я роблю найкраще; 2) мій найбільший педагогічний успіх; 3) я очима своїх колег; 4) моє життєве кредо; 5) три слова, які я хотів(-ла) би почути на свою адресу; 6) мої очікування від тренінгу. Після цього учасники коротко представляють свої «герби» та закріплюють їх у просторі аудиторії.
Вироблення правил	«Навчальний контракт» (5 хв)	Виробити правила співпраці на тренінгу	Учасникам пропонується укласти контракт. Спочатку пропонуються правила «від тренера»: <ol style="list-style-type: none"> 1. Правило піднятої руки. 2. Тайм-менеджмент. 3. Слухати і чути одне одного. Далі учасникам пропонується доповнити перелік своїми правилами.

<p>II. Основна частина</p>	<p>Вправа «Пари слів» (30 хв)</p>	<p>Продемонструвати наявність стереотипного мислення в групі та суспільстві, визначити його вплив.</p>	<p>Опис вправи дивись у Додатку 1.</p>
	<p>Мінілекція (10 хв)</p>	<p>Ознайомити з поняттями «стереотипи», «упередження», розкрити їхній вплив на поведінку людей.</p>	<p>Розкриття понять «стереотипи», «упередження». Класифікація стереотипів. Основні теорії стереотипів. Дискримінація, форми дискримінації (Додаток 2 – слайди з презентації). Обговорення: – Що нового/цікавого дізналися для себе з мінілекції? – Які питання чи поняття потребують додаткового роз'яснення?</p>
	<p>Руханка-криголам «Вітер дме на тих, хто...» (10 хв)</p>	<p>Активізація уваги аудиторії, створення позитивної, комфортної атмосфери для подальшої спільної роботи.</p>	<p>Тренер(-ка) пояснює, що буде називати фразу «Вітер дме на тих, хто...» і додавати певну ознаку. У кого з учасників є така ознака, міняються місцями. Стільців на один менше, ніж учасників, і той, хто не встиг зайняти місце, продовжує вправу замість тренера(-ки). Бажано озвучити фразу до 5 разів, щоб якісно «перемішати» учасників. Попросіть їх після завершення залишитися на тих місцях, на яких вони опинилися.</p>

	<p>Вправа «Мої сусіди в купе» (90 хв)</p>	<p>Продемонструвати вплив стереотипів на стосунки в суспільстві, спонукати до переосмислення власного ставлення до стереотипів та упереджень, обговорити шляхи нейтралізації негативних стереотипів, формування засад толерантності та поваги до прав і свобод інших людей. Проаналізувати, чи збулись очікування учасників, та провести самоаналіз власної діяльності учасників.</p> <p>Формування позитивного ставлення учасників одне до одного.</p>	<p>Опис вправи в Додатку 3. Після проведення вправи обговорити:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Для чого була запропонована ця вправа? – Що для себе зрозуміли/усвідомили? – Чи можна цю вправу використовувати для вашої цільової групи? Чому? – Що треба врахувати під час використання цієї вправи з дорослими, з дітьми? – Як її можна адаптувати для використання у вашій роботі?
<p>III. Заключна частина. Рефлексія</p>	<p>Вправа «Долоня» (25 хв)</p>	<p>Проаналізувати, чи збулись очікування учасників, та провести самоаналіз власної діяльності учасників.</p>	<p>Учасникам пропонується обвести свою долоню і на кожному з пальців написати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • великий – інформація, що була найкорисніша; • вказівний – що запам'яталося найбільше; • середній – що на серці; • безіменний – чого навчився(-лася) (навички); • мізинець – про що замислився(-лася). <p>Учасники озвучують результати.</p>

	<p>Вправа «Подя- ка» (10 хв)</p>	<p>Формування позитивно- го ставлення учасників одне до одного.</p>	<p>Учасникам пропонується сісти в коло. Тренер(-ка) пускає по колу будь-який предмет. Коли предмет у руках учасника(-ці), він/ вона має сказати слова подяки сусідам із зазна- ченням за що.</p>
--	--	---	--

Додаток 1

Вправа «Пари слів»

Час проведення: від 30 до 50 хвилин залежно від кількості задіяних карток та учасників, глибини рефлексії.

Мета: продемонструвати наявність стереотипів у суспільстві та складність їхнього подолання.

Обладнання: заздалегідь підготовлені картки з фрагментами фраз/слів, з яких можуть бути складені певні висловлювання/твердження (бажано мати 2 комплекти).

<p>Перша група карток:</p> <ul style="list-style-type: none"> Усі американці Усі артисти Усі африканці Усі водії вантажівок Усі депутати Усі домогосподарки Усі євреї Усі жінки Усі жінки Усі італійці Усі кримчани Усі львів'яни 	<p>Друга група карток:</p> <ul style="list-style-type: none"> багаті базіки готові до подружніх зрад добре виховують дітей добрі керівники довірливі легковажні люблять випити надто чутливі невігласи неохайні пихаті
---	--

Усі мусульмани
Усі поліцейські
Усі роми
Усі росіяни
Усі торговці
Усі українці
Усі чоловіки
Усі чоловіки
Усі японці

погано водять машину
працьовиті
розумні
сепаратисти
сильні
товсті
хабарники
хитрі
члени мафії

Крок 1. Якщо ваша група більш ніж 10 осіб, утворіть 2 групи і запропонуйте кожній з них комплект карток. Учасники мають упродовж 5 чи 10 хвилин усією групою зібрати певні висловлювання/твердження (кожне має складатися з карток першої і другої груп). Увага! Картки «Всі чоловіки» / «Всі жінки» повторюються навмисно для прояснення гендерних стереотипів.

Крок 2. Організуйте презентацію та обговорення отриманих результатів роботи групи або обох груп. Запитання для обговорення:

- Як ішов процес складання фраз? Чи були розбіжності? Чому? Чи легко дійшли спільної думки?
- Наскільки отримані твердження відповідають реальності? Чи можуть бути винятки, розбіжності? Наведіть приклади.
- Чи доводилося вам зустрічатися з представниками цих груп? Якщо ні, то на підставі чого ви давали характеристики? Якщо так, то наскільки відповідають ці характеристики?
- Що в цих висловлюваннях може свідчити, що це є певні стереотипи? (слово «усі» на початку твердження)
- Які можна виділити групи стереотипів у цих твердженнях? (етнічні, регіональні, релігійні, расові, національні, професійні, гендерні)
- Як на нас можуть впливати негативні стереотипи?

Крок 3. Запропонуйте учасникам «розбити» стереотипи, спробувавши знову скласти картки в такий спосіб, щоб фрази не були стереотипними, звичними для них (5-10 хв).

Крок 4. Організуйте презентацію та обговорення отриманих результатів роботи групи. Запитання для обговорення:

- Як тепер відбувався процес складання фраз?
- Коли було важче виконувати завдання – вперше чи вдруге? Чому?

- Чи впливають у реальному житті стереотипи на ставлення до інших людей?
- Що можна зробити для нейтралізації впливу негативних стереотипів на стосунки з іншими людьми?

Можливі загальні висновки:

- Люди схильні мати упередження – думки, що склалися про речі, подію, людину заздалегідь без достатньої причини, поінформованості чи досвіду.
- Необхідно усвідомлювати наявність у себе упереджень та стереотипів та визначити, чи є вони такими, що заважають адекватно сприймати людей, що нас оточують, та ухвалювати рішення щодо спілкування і розвитку стосунків (сусідських, професійних, дружніх, особистих тощо) з іншими людьми.
- Важливо, щоб наші стереотипи не впливали на нашу поведінку та ухвалення рішень.

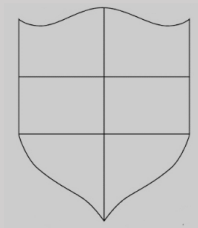
Стереотипи. Упередження. Ставлення до «Іншого». Дискримінація та її форми

Оксана Муляр, учасниця тренінгу для тренерів, які будуть готувати педагогів для роботи за програмами курсу «Культура добросусідства» в базовій школі

Знайомство. Вправа “Герб”

Заповніть віконечка

- дві речі, які я роблю найкраще
- мій найбільший педагогічний успіх
- я очима своїх колег
- моє життєве кредо
- три слова, які я хотіла б (хотів би) почути в свою адресу
- мої очікування від тренінгу

Правила про правила:

- ✓ зрозумілі
- ✓ відомі
- ✓ реальні для виконання
- ✓ не мають суперечити одне одному
- ✓ якщо хтось потребує особливого правила, ми в будь-який час можемо його дописати

Що є фактом?

- Якщо всі іммігранти повернуться в свої країни, тоді для всіх вистачить робочих місць
- Дівчата гірше грають в комп'ютерні ігри, ніж хлопці
- Наукові дослідження показали, що мозок європейців менший, ніж в вихідців з Азії
- Роми не мають освіти
- Українські чорноземи – найкращі
- Євреї – замкнена та агресивна до чужинців громада
- В Україні проживає понад 100 національностей
- Усі шведи – світловолосі
- Темношкірі більш схильні до занять спортом ніж до інтелектуальної праці
- Усі президенти України – чоловіки старші за 35 років
- Більшість інвалідів не можуть займатися спортом
- Політики – люди безчесні

“Не все однаково придатне для всіх”

Проперцій (I ст. до н.е.)

“Істина зрідка буває чистою і ніколи – однозначною”

О.Вайльд (XIX ст.)

“Знати те, що ми знаємо, і те, що ми не знаємо того, чого не знаємо – це і є істинні знання”

Конфуцій (VI-V ст. до н.е.)

- Стереотип – (з грецької «твердий відбиток») сталі компоненти свідомості індивіда, котрі проявляються у формі уявлень чи оціночних суджень про об'єкт чи групу об'єктів, клас чи явище
- Упередження – це емоційне ставлення, негативна установка, яка, зазвичай, пов'язана зі стереотипами або формується на їхній підставі

Характеристика стереотипів

- Стереотипи завжди простіші, ніж реальність (складні явища стереотипи вкладають у 2-3 речення)
- Люди отримують стереотипи із соціального середовища (знайомі, ЗМІ), а не формують їх самі
- Усі стереотипи є помилковими в більшій чи меншій мірі
- Усі стереотипи дуже стійкі. «Виняток лише підтверджує правило», якщо щось не вкладається у стереотип
- Стереотип формує картинку соціальної реальності індивіда

Види стереотипів за сферами життя

Професійні	Групові	Регіональні	Соціальні
Фізіологічні	Національні	Релігійні	Гендерні
Етнічні	Державні	Расові	Політичні

Види стереотипів за змістом

- **Позитивні**, ознакою яких є те, що позитивні риси одного чи кількох представників групи переносяться на всю групу, національність, державу
- **Негативні**, коли негативні риси одного чи кількох представників групи переносяться на всю групу, національність, державу
- **Нейтральні**, які ґрунтуються на нейтральному враженні про різні категорії людей

Дискримінація - будь-яка відмінність, виключення, обмеження або перевага, що заперечує або зменшує рівне здійснення прав.

Складові дискримінації

- **Стереотипізація**, тобто встановлення безпідставних шаблонів поведінки та мислення, які, як правило, не мають реального підґрунтя
- **Інвізібілізація** – нехтування й усунення окремих груп, зокрема вікових, від участі у суспільному житті держави, ігнорування їх потреб та інтересів
- **Інфантилізація** – свідоме та навмисне публічне пов'язування молоді та людей передпохилого й похилого віку з незрілою групою, подібною до дитячої, що спричиняє сприйняття їх як неспроможних та обмежено дієздатних громадян
- **Патронаж** – зображення зазначених вікових груп як таких, що потребують постійної опіки та догляду, додаткових соціальних виплат тощо
- **Медикалізація** – приписування окремим категоріям населення хворобливого стану
- **Дегуманізація** – позбавлення ознак приналежності до людського роду, надання людині характеристик предмета або негативного стану словами «інвалід», «карга», «малявка»
- **Тривіалізація**, тобто концентрація на дрібних речах з метою применшення значення проблеми

Форми дискримінації:

- Расизм
- Ейджизм
- Гетеросексизм
- Антисемітизм
- Ксенофобія
- Релігійна нетерпимість...

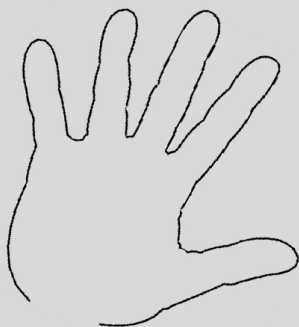
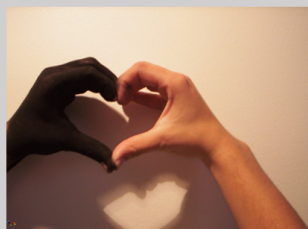
Ксенофобія

грец. *ксенос* – «чужий» і *фобос* – «страх») – ненависть, нетерпимість чи неприязнь до кого-небудь або чого-небудь чужого, незнайомого, незвичного. Сприйняття чужого як незрозумілого, а тому небезпечного і ворожого. Утверджене як світогляд, може стати причиною ворожнечі за принципом національного, релігійного чи соціального поділу.

Расизм

- Батько расизму – Жозеф Артюр де Гобіно:

Висунув теорію, що соціальна нерівність між народами пов'язана з їхніми біологічними особливостями або якостями

- **Великий** – інформація, що була найкорисніша?
- **Вказівний** – що запам'яталося найбільше?
- **Середній** – що на серці?
- **Безіменний** – чому навчився (лася) (навички)?
- **Мізинець** – про що замислився (лася)?

Інструкція

Крок 1. Попросіть кожного з учасників індивідуально обрати 3 особи, з якими б вони хотіли подорожувати найбільше, та три людини, з якими б вони хотіли подорожувати найменше. Після того як усі зробили свій вибір, запропонуйте учасникам об'єднатися в групи – від чотирьох до п'яти осіб – та попросіть їх:

- поділитися своїм особистим вибором та причинами, чому вони зробили саме такий вибір;
- порівняти їхній вибір та причини, знайти відмінності та спільне;
- зробити спільний список людей (відмічаючи плюсами людей, з ким би вони хотіли їхати, та мінусами – тих, з ким не хотіли б).

Крок 2. У спільному колі попросіть кожну групу презентувати свої висновки, включно з причинами власного вибору. Учасники також мають пояснити, у яких випадках було найбільше непогоджень у групі.

Обговорення та оцінка

Дискусія базуватиметься на результатах роботи груп. Порівняння результатів роботи різних груп є гарним початком дискусії. Можна продовжувати такими питаннями:

- Наскільки реалістичною є зазначена ситуація?
- Чи хтось з учасників колись на власному досвіді стикався з такою ситуацією? Які фактори були основними, коли ви робили свій вибір?
- Якщо групам не вдалось домовитися, чому це сталось?
- Що було найважчим у цій вправі?
- Які фактори заважали вам досягти згоди?
- Які стереотипи пробуджує список пасажирів?
- Чи містяться ці стереотипи в описі вправи, чи вони походять з нашої уяви? Звідки ми взяли наші уявлення?
- Як би ви почувалися в ситуації, коли б ніхто не хотів їхати з вами в купе?

Сценарій гри

Ви сідаєте в потяг «Східний експрес» для здійснення подорожі з Києва до Відня. Подорож триватиме 2 дні. Ви маєте квиток у купейному вагоні і будете їхати з трьома іншими пасажирами. З ким би з наведених нижче пасажирів ви б хотіли подорожувати?

¹ За матеріалами посібника «Вчимося бути толерантними. Тренінговий курс для молоді» (Донецьк, 2008).

- афроамериканець;
- неформал (скінхед);
- актор з гітарою;
- депутат;
- спортсмен;
- ромка;
- мусульманин-фундаменталіст;
- священник, що розмовляє російською мовою;
- біженець;
- п'яний пасажир;
- ВІЛ-інфікована;
- наркоман;
- селянка з купою великих торб;
- вагітна жінка;
- людина з місць позбавлення волі;
- людина на інвалідному візку;
- гомосексуал;
- батько з двома малими дітьми.

Авторка розробки: Наталія Стрийвус (м. Тернопіль)

Мета:

підвищення рівня обізнаності педагогів щодо викладання теми «Стереотипи», розуміння впливу стереотипів на особистість педагога(-ині), його/її професійну діяльність та визначення стратегій задля подолання негативного впливу стереотипів.

Завдання:

- розширити уявлення про поняття «стереотип», «упередження»;
- сформувані вміння виявляти і корегувати негативний вплив стереотипів у професійній діяльності педагогів;
- спонукати учасників до пошуку власних способів позбавлення від стереотипів та упереджень;

Очікувані результати для учасників:

- знають, що таке «стереотипи», «упередження»;
- вміють виявляти і коригувати негативний вплив стереотипів у професійній діяльності педагогів;
- демонструють власні способи позбавлення від стереотипів та упереджень; пропонують стратегії протидії поширенню негативних стереотипів.

Ключові поняття та ідеї: стереотипи та їхня класифікація, узагальнення, упередження та їхній вплив на взаємодію в суспільстві.

Орієнтовна тривалість заняття: 2 години 30 хвилин.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): фліпчарт, стікери, аркуші паперу, картки із завданнями, презентація.

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА (30 хв)

1. Представлення тренера(-ки). Визначення мети, завдань заняття. Обговорення організаційних моментів (5 хв).

2. Знайомство (форма проведення на вибір тренера(-ки)) (10 хв).

3. Вправа «Очікування» (10 хв)

Мета: виявити очікування учасників від роботи в групі.

Тренер(-ка) пропонує учасникам кожному(-ій) записати на стікерах свої очікування від тренінгу і прикріпити на дошці.

4. Формулювання та затвердження правил роботи групи (5 хв).

Мета: визначити правила для продуктивної роботи під час заняття, створити сприятливий клімат для активної роботи.

Тренер(-ка): Пропоную прийняти правила роботи групи дещо незвичним способом. Ось правила роботи групи, які зашифровані у прислів'ях. Розшифруйте та запишіть у сусідній колонці навпроти.

ПРИСЛІВ'Я	ПРАВИЛА
Вік живи – вік учись.	Будь відкритим до нових знань та ідей.
Як тут говорити, коли не дають і рота розкрити.	Не перебивай. Правило піднятої руки.
Треба знати, що і де сказати.	Не відхиляйся від теми обговорення.
Не допікай іншим, бо й тобі допечуть.	Не засуджуй.
Розкажи другу – піде по колу.	Дотримуйся конфіденційності.
Можна і жартувати, можна і діло робити.	Працюй у доброму гуморі.

Обговорення:

- Легко чи складно було виконувати завдання? Чому?
- Які у вас є ще пропозиції щодо правил роботи?
- Чи погоджуєтеся прийняти ці правила?

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА

1. Вправа «Новини» (10 хв)

Тренер(-ка): Уявіть, що у стрічці новин улюбленої соцмережі ви почули два твердження:

1. Під час англо-бурської війни українець врятував від страти майбутнього англійського прем'єра Вінстона Черчилля.
2. Китайські товари мають низьку якість.

Запитання:

- Яке із тверджень викликає більшу довіру? Чому?
- Чи можна це твердження поставити під сумнів?
- Як перевірити правдивість тверджень?

Тренер(-ка): Насправді правильним є перше твердження, його засвідчують різні історичні документи. Але багато з вас повірили другому, спираючись на знання про масову дешеву китайську продукцію, якої багато в магазинах чи на ринку, хоча в Китаї виготовляють і величезну кількість високоякісних товарів. Такі загальновідомі спрощені твердження, що часто не мають під собою реального підґрунтя, насправді дуже живучі. Їх називають стереотипами. З ними ми зустрічаємося щоденно: у побуті, на роботі, у ЗМІ, часто не усвідомлюючи їхньої негативної ролі.

2. Вправа «Пари слів» (20 хв)

Мета: усвідомити хибність більшості стереотипів та їхню шкоду для розвитку взаємин.

Учасників об'єднують у дві групи. Їм видають комплекти розрізаних пар слів та дають завдання (Додаток 1).

Завдання для груп:

Тренер(-ка) пропонує учасникам усією групою з карток, що розкидані довільно, зібрати пари.

Обговорення:

- Як проходив процес складання фраз? Чи були розбіжності? Чи легко дійшли спільної думки? Чому?
- Наскільки отримані твердження відповідають реальності? Чи можуть бути винятки, розбіжності? Наведіть приклади.

- Чи доводилося вам у житті зустрічатися з представниками цих груп?
- Якщо ні, то на підставі чого ви давали характеристики?
- Якщо так, то наскільки збігаються ці характеристики?
- Які можна виділити групи стереотипів (етнічні, професійні, гендерні) із зазначених на картках?
- Яку роль у нашому житті відіграють стереотипи? У чому, на вашу думку, полягають загрози стереотипного мислення?

3. Теоретичний блок. Інформаційне повідомлення (презентація) (10 хв)

Слово «стереотип» у перекладі з грецької означає «твердий відбиток». *Стереотип – стійкий і спрощений образ чи уявлення про явище, подію, людину або групу людей.* Часто це впевненість у тому, що всім членам цієї групи притаманні схожі якості, наприклад: *усі українці люблять борщ або сало; працівники ДАІ беруть хабарі; відмінниці – зануди; студенти – жартівники; начальники – тирану; грузини – емоційні; чоловіки – мовчазні; жінки – пліткарки.* Факт наявності стереотипів у людини не є чимось позитивним чи негативним. Людина використовує стереотипи в різних ситуаціях. Якщо ви намагаєтеся триматись якомога далі від імовірно небезпечних людей, а саме: уникаєте перебування на вулиці пізно вночі, перелічуєте гроші, не відходячи від каси, – ви теж дієте за стереотипами. Стереотипи є корисними ще й тому, що вони допомагають систематизувати уявлення про світ.

Проте нерідко користування стереотипами веде до спрощення і перекручення дійсності. Наприклад, група, яка оцінюється за стереотипами, здається незнайомою, негативною (вони не такі, як ми); люди поділяються на «наших» і «не наших». Через негативні стереотипи щодо іншої групи людей можна не помітити недоліків у власній групі. Наявність стереотипів спричиняє ситуацію, коли люди помічають тільки те, що відповідає стереотипу, і відкидають інформацію, що йому суперечить.

Стереотипи не завжди хибні. Чимало їх містять достовірну інформацію. Але інколи люди схильні вважати, що зерна істини, вміщені в стереотипах, – це вся істина. Тоді судження, оцінки перебувають під впливом того, що люди, зокрема, вважають спосіб життя, культуру свого народу єдино правильною, найкращою, свої цінності – універсальними. Інші культури видаються екзотичними, не викликають поваги, не сприймаються як рівноцінні.

Стереотипи — це переконання, які впливають на нашу поведінку. Тому конче важливо навчитися критично аналізувати свої та чужі переконання і водночас бути толерантними до переконань інших. Інакше вони можуть стати коротким шляхом до виникнення конфліктних ситуацій як в особистому житті, так і на рівні суспільства, бо стереотипи найчастіше *перебільшують негативні риси*.

Стереотипи є складовою частиною масової культури. Вони можуть формуватися на основі

- віку («молодь некерована»),
- статі («усі чоловіки хочуть від жінок тільки одного»),
- раси («японці не відрізняються одне від одного»),
- релігії («іслам — релігія терору»),
- професії («усі адвокати — шахраї»),
- національності («усі євреї жадібні»).

Існують також стереотипи

- географічні («життя в невеликих містах безпечніше, ніж у мегаполісах»),
- речові («німецькі машини найякісніші»).

За змістом стереотипи поділяються на:

- позитивні, ознакою яких є те, що позитивні риси одного чи кількох представників групи, національності, держави в перебільшеному вигляді переносять на всю групу, національність чи державу. Наприклад: у нашій школі — найкращі учні;
- негативні, коли негативні риси одного чи кількох представників групи, нації, держави переносяться на всю групу, націю чи державу (в сусідній школі немає нічого цікавого);
- нейтральні — такий тип стереотипів ґрунтується на нейтральному (ані негативному, ані позитивному) враженні про різні категорії людей. Наприклад: усі українці люблять борщ або сало.

Наявність стереотипів не є провинною людини. Вони є в кожного з нас, і це — природний спосіб пізнання світу. Людський мозок влаштований так, що він постійно класифікує все, що йому трапляється в реальному житті. Коли в нас не вистачає інформації про якийсь предмет, ми зараховуємо його до певної категорії і приписуємо йому певні якості. Але пам'ятайте, що стереотипи є першою сходинкою до упереджень, а упередження являють собою негативні почуття — антипатію, ворожнечу або навіть страх. Упередження, забобони — це думки, найчастіше негативні, про явища, людину або групу людей, що формуються без усебічного знайомства з ними. І ведуть до дискримінації — обмеження прав людини й утиску її гідності за ознаками раси, національ-

ності, статі, релігії, переконання, майнового становища тощо. Якщо стереотипи – це переконання, то упередження – це емоційне ставлення, яке зазвичай пов'язане з наявними стереотипами або формується на їхній підставі.

4. Вправа «Ярлики» (30 хв)

Мета: усвідомлення впливу установок та стереотипів на поведінку, на уявлення про оточення та про себе.

Учасників об'єднують у три групи. Кожна група отримує фото чоловіка й інструкцію. Портрети однакові, але групи не мають про це знати.

Інструкція:

Опишіть цього чоловіка за такими критеріями:

- характер;
- моральні якості;
- манера спілкування;
- сімейний стан;
- освіта;
- шкідливі звички;
- ставлення оточення до людини.

Першій групі учасників повідомляємо, що на фото – відомий лікар-кардіолог, другій – що це письменник, третій – політик, археолог (*А насправді це член терористичного угруповання, найманий убивця – про це тренер(-ка) скаже після обговорення*).

Після складання описів групи по черзі озвучують їх. Потім тренер(-ка) показує групам фотокартки осіб, яких вони описували, й учасники дізнаються, що це та сама людина.

Зворотний зв'язок:

- Чи збігаються описи?
- Чому описи однієї людини виявилися різними?
- На що ви орієнтувалися під час складання характеристики?
- Що найбільше вплинуло на створення опису?
- Які люди найбільше впливають на формування уявлень про себе та оточення?

Тренер(-ка): Тож на ваші описи вплинула установка про те, ким є людина на фотокартці. Не існує об'єктивних чинників – усі вони особистісно забарвлені, оскільки ми живемо в суспільстві, де так чи інакше прислухаємося до оточення. Отже, установка має вплив на наші уявлення про себе та інших, про добро і зло. Усе життя людини минає під впливом установок. Деякі з них ми створюємо самостійно, інші формують наше оточення. Висновок: не поспішайте з висновками про

інших, не поспілкувавшись із ними. Перше враження може бути оманливим.

Отже, сприймання іншого завжди водночас і правильне, і неправильне; тобто правильне щодо головних на цей момент характеристик і менш точно чи неправильне щодо решти. *Пам'ятаючи про це, можна сформулювати такі правила сприйняття:*

Правило 1. Коли ми спілкуємося з людиною, маємо усвідомлювати, що взаємодіємо з особистістю, а не зі стереотипом.

Правило 2. Для поліпшення сприймання іншої людини ми маємо докласти зусиль, щоб бачити як схожість, так і відмінності між людьми. Коли ми поспішно намагаємося скласти судження про людину, зростає ймовірність того, що воно буде помилковим і поверховим. Французький філософ Лабрюєр сказав: «Не можна судити про людину з першого погляду. Чесноти зазвичай оповиті покривом скромності, недоліки прикриті маскою лицемірства». Потрібен певний час, щоб відокремити помилкове від істинного.

5. Вправа «Як позбутися стереотипів та установок?» (30 хв)

Мета: розвивати оригінальність і гнучкість мислення; пошук власних способів позбавлення від стереотипів та установок.

Учасників об'єднують у дві групи і пропонують їм розробити способи подолання негативних установок та стереотипів. Кожна група записує на ватмані розроблені нею способи. Потім ватмани обох груп розміщують на фліпчарті й учасники по черзі презентують свої записи.

Підсумок тренера(-ки): Стереотипи не потрібно «ламати», а поступово змінювати і долати насамперед у власній свідомості.

Подолати установки та стереотипи дає змогу метод порівняння, який полягає в тому, щоб порівнювати несприятливу ситуацію з іншою, більш негативною, яка гіпотетично могла б статися. Це не розв'язує проблему, але значно знижує негативний ефект полярного мислення. Подолати стереотипи щодо необґрунтованих очікувань допоможе «дитяче» сприймання. Адже діти настільки відкриті, що сприймають усе таким, яким воно є. Наприклад, до дорослих вони ставляться незалежно від їхнього матеріального становища, професії та успішного/негативного досвіду. Тож спробуйте «приміряти» на себе модель дитячого мислення – будьте відкриті до всього і робіть висновки про людину лише після того, як поспілкуєтеся з нею, а не ґрунтуючись на своїх суб'єктивних уявленнях про те, якою вона є.

Щоразу, коли ви впіймали себе на очікуваннях, запитайте себе: «На чому ґрунтуються мої очікування в цій ситуації – на реальних переду-

мовах чи на моєму бажанні отримати щось? Чи не створюю я сам/сама обставини, що ускладнюють здійснення моїх очікувань? Чи розуміють люди, чого я від них чекаю і чому відчуваю роздратування, якщо мої очікування не справджуються?»

Основна шкода від суспільних стереотипів полягає в тому, що вони зводять штучні кордони мислення людини і, відповідно, обмежують можливості для її діяльності. Будь-яке відкриття чи винахід, взагалі будь-яка принципово нова думка – це подолання будь-якого стереотипу; жодна творчість у межах стереотипів неможлива.

III. ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА

Вправа «Чи справдилися мої очікування?» (20 хв)

Мета: підбиття підсумків заняття, надання можливості висловити свою думку щодо змісту й організації роботи. Переміщення стікерів на кораблик.

Підсумкове обговорення:

- Чим корисне було для вас це заняття?
- Над чим будете міркувати після заняття?
- Що відкрили про себе / про інших?
- Як бачите можливість викладання теми «Стереотипи» з учнівством?

Вправа «ПАРИ СЛІВ»

Всі американці	багаті
Всі африканці	неадекватні
Всі вчителі	базіки
Всі далекобійники	волелюбні
Всі депутати	байдужі
Всі домогосподарки	готові до подружніх зрад
Всі євреї	довірливі
Всі жінки	легковажні
Всі італійці	добре виховують дітей
Всі кримчани	націоналісти
Всі львів'яни	сепаратисти
Всі мусульмани	хитрі
Всі роми (цигани)	малограмотні
Всі чоловіки	невігласи
Всі росіяни	гостинні
Всі переселенці	ліниві
Всі українці	прагнуть нажитися

РОЗДІЛ II

II.4. Підприємницька компетентність

Тема: РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Авторки розробки: Анжела Гельбак, Валентина Трубіна (м. Кропивницький)

Мета:

сприяння формуванню підприємницької компетентності педагогічних працівників задля реалізації в освітньому процесі змістової наскрізної лінії «Підприємливість і фінансова грамотність».

Завдання:

- поглибити розуміння учасниками(-цями) понять «підприємливість», «підприємливий(-а)», «підприємництво»;
- визначити особистісні якості, важливі для досягнення успіху в підприємницькій діяльності;
- проаналізувати складники підприємницької компетентності та шляхи її розвитку.

Очікувані освітні результати для учасників(-ць):

- пояснюють зміст понять «підприємливість», «підприємництво»;
- визначають та називають зміст і сутність підприємницької компетентності;
- виокремлюють та аналізують особистісні якості, необхідні для досягнення успіху в підприємстві;
- визначають та прогнозують шляхи розвитку підприємницької компетентності.

Ключові поняття та ідеї:

підприємливість як риса особистості, підприємництво, підприємлива людина, фінансова грамотність.

Орієнтовна тривалість заняття: 3 год.

Підготовка до заняття: тренінгові набори, фліпчарт, дидактичні картки, заготовки для виконання вправ.

Хід заняття

Тема	Методи, навчальні матеріали	Очікувані результати	Інструкція	Час
ВСТУПНА ЧАСТИНА				32 хв
Вступ. Знайомство, правила, очікування	Представлення	Налаштування групи на роботу, згуртованість учасників(-ць)	Тренер(-ка) представляється та озвучує мету, завдання й регламент заняття.	10 хв
	Вправа «Формула моєї особистості»	Налаштування групи на роботу	Тренер(-ка) починає вправу з власної формули: <i>Валентина = (Ц + І) x (Д + Р) (цілеспрямованість + інтуїція) x (досконалість і результативність)</i> Після цього тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) зафіксувати власну формулу й озвучити.	15 хв
	Вправа «Рефлексивна мішень»	Визначення очікувань групи	Заготовка мішені за секторами, наліпки (двох кольорів). На початковому етапі використовуються наліпки одного кольору. Сектори: «знаю про підприємництво» / «знаю, які навички та якості важливі для підприємництва» / «знаю, які підприємницькі якості та навички маю» / «розвиваю в інших підприємницьку компетентність».	5 хв
	Вправа «Стрічка очікувань»	Визначити очікування та непевності учасників(-ць) заняття. Скоригувати певні етапи тренінгу	Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) зафіксувати очікування та побоювання щодо заняття на окремих стікерах. Стікери розміщуються на заготовленій стрічці за секторами «Очікування», «Побоювання».	10 хв

	Укладання правил роботи для учасників(-ць) тренінгу	Унормування дій учасників(-ць) та встановлення правил роботи під час заняття	Спільне укладання та узгодження правил роботи на фліпчарті. Учасники(-ці) називають варіанти правил, тренер(-ка) фіксує.	5 хв
ОСНОВНА ЧАСТИНА				2 год
Підприємливість і підприємництво	Мозковий штурм. Вправа «Підприємливість для мене – це...»	Актуалізація опорних знань з теми	Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) продовжити речення. Ідеї фіксуються на фліпчарті. Можна також зібрати ідеї через стікери (1 стікер – 1 ідея) або в програмі mentimetr у шаблоні «хмара». На цьому етапі, підсумовуючи думки й ідеї учасників(-ць), тренеру(-ці) важливо виокремити ті, які сприяють розкриттю понять «підприємливість» і «підприємництво».	15 хв
	Робота з текстом-джерелом «Ілюстрована лекція»	Опанування та демонстрація учасниками(-цями) теоретичного матеріалу заняття	Тренер(-ка) об'єднує учасників(-ць) у групи. Кожна група отримує короткий виклад теорії або покликання на ресурс із теми для підготовки лекції та матеріали для її ілюстрування. Важливо завчасно підготувати короткі тезові блоки з теми для опрацювання учасниками(-цями) й елементи для ілюстрування (можуть бути бізнес-журнали). Кожній групі надається різний матеріал.	30 хв
	Об'єднання в групи. Вправа «Наліпки»	Усвідомити модель поведінки в ситуації невизначеності. Визначення	Об'єднання в групи здійснюється за міткою на спині (за кольорами і за відсутністю мітки). Різнокольорові наліпки закріплюються на спинах учасників(-ць) як мітка без афішування кольорів. Під час наклеювання міток учасники(-ці)	15 хв

особистих якостей учасників(-ць), які сприяли об'єднанню в групах

сидять/стоять у колі, щоб не бачити, кому яка мітка дісталася.

Учасники(-ці) однієї з груп не отримують наліпок, але здійснюється імітація закріплення мітки на їхніх спинах.

Перед початком вправи тренер(-ка) бере дозвіл на можливість торкатися до спини кожного(-ої) учасника(-ці).

Основне правило, що діє під час виконання вправи, – учасники(-ці) не можуть розмовляти між собою до моменту об'єднання в групи.

На виконання завдання вправи відводиться 1 хвилина.

Питання для обговорення:

- Що відбувалося під час виконання вправи?
- Чи вдалося вам об'єднатися? Що допомагало цьому, а що заважало?
- Які ваші особисті якості допомогли вам виконати це завдання?
- Чи можна виконання завдання назвати успіхом?
- Чи є певні ваші якості гарантом успіху?

При виконанні вправи досягаються дві мети:

1. Здійснюється об'єднання в групи для подальшої роботи на тренінгу.
2. Під час обговорення після вправи учасники(-ці) визначають особисті якості, що сприяли досягненню успіху у процесі виконання вправи. Перелік цих якостей, занотований тренером(-кою) на фліпчарті, використовується під час виконання вправи «Запитай у Google: “Секрет успіху мільярдерів”», на етапі обговорення та порівняння якостей

			і компетентностей успішних людей та учасників(-ць) тренінгу, для формування висновків.	
Ділові якості і компетентності підприємців, їхня роль у формуванні власного успіху	Вправа «Запитай у Google: “Секрет успіху мільярдерів”»	Вироблення переліку якостей та компетентностей, що важливі для досягнення успіху в підприємстві. Розвиток навичок роботи з інтернет-ресурсами. Формування узагальнень та висновків з теми	Під час виконання вправи учасникам(-цям) пропонується робота із самостійно обраними інтернет-ресурсами. Завдання: опрацювати інтернет-ресурси, вибрати й занотувати якості і компетентності всесвітньо відомих мільярдерів, що сприяли їхньому успіху. Кожна група отримує аркуш паперу фліпчарту, який розділений на дві колонки: «Якості» і «Компетентності» – та має наліпку «секрет», на якій зі зворотного боку написано ім'я всесвітньо відомої успішної людини мільярдера(-ки), наприклад Джон Хедлі Чейз, Джордж Сорос, Опра Вінфрі, Білл Гейтс та ін. (важливо, щоб усі запропоновані успішні люди належали до різних сфер діяльності). Після виконання завдання кожна група презентує спільний продукт. Тренер(-ка) пропонує проаналізувати результати, отримані в групах, та здійснити їхній порівняльний аналіз з обговоренням. У процесі обговорення нотуються спільні якості та компетентності мільярдерів. Okремо розглядаються та нотуються спільні якості мільярдерів та учасників тренінгу, які були занотовані під час виконання вправи «Наліпки». Питання для обговорення: – Як відбувалася робота у вашій групі? – Чи задоволені ви резуль-	35 хв

			<p>татом? Що сприяло/заважало його досягненню?</p> <ul style="list-style-type: none"> – Які спільні якості та компетентності мільярдерів можна виділити? – Які якості мільярдерів є у списку якостей учасників тренінгу з попередньої вправи? А яких немає? – Чи можна прогнозувати, що якості, яких немає, можна набути? За яких умов? 	
Підприємницька компетентність	Вправа «Знання, уміння, цінності/ ставлення»	Опанування та демонстрація учасниками(-цями) теоретичного матеріалу заняття	<p>Кожна група отримує заготовлені, розрізані на окремі елементи роздаткові матеріали (Додаток 1), які учасники(-ці) мають розподілити в такі групи: «Знання», «Уміння», «Цінності/ ставлення». Після завершення роботи відбувається презентація результатів та обговорення.</p> <p>Запитання для обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Як відбувався процес розподілу показників? – Чи задоволені ви результатом своєї роботи? Чому саме? – Чи однаковий результат дістали усі групи? Що відрізняється в результатах? Чому? – Чи були показники, які можна було зарахувати до декількох груп? Які саме і чому ви так вважаєте? – Що, на вашу думку, впливає на формування підприємницького мислення? Які його основні складники? 	25 хв

ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА				25 хв
Підсумки. Рефлексія	Вправа «Кольорова парасоля»	Сформувати уявлення про предмет обговорення на логічному й емоційно- му рівнях	Учасники(-ці) об'єднуються під різними парасолями, обираючи їх за кольором. – Червона парасоля: Що для вас було яскраво (емоційно) на тренінгу? – Зелена парасоля: Що для вас було корисно (інформаційно)? – Жовта парасоля: Які думки, ідеї з'явилися у процесі роботи на тренінгу? – Синя парасоля: Що для вас було практично (що застосуєте у власній діяльності)? Учасники(-ці) обговорюють між со- бою і після цього презентують на загал.	20 хв
	Вправа «Рефлек- сивна мішень»	Рефлексія набутих знань і досвіду	Завершення вправи (використовуються наліпки іншого кольору для порівняння показників та формування висновків).	5 хв

Матеріали до вправи «Знання, уміння, цінності/ставлення»

Знання	Уміння	Цінності/ставлення
МЕТОДИ НАВЧАННЯ	УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ	УСВІДОМЛЕННЯ ЕТИЧНИХ АСПЕКТІВ
ОСНОВИ ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТУ	ПЛАНУВАННЯ	АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ
ОБІЗНАНІСТЬ ІЗ ТРУДОВИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ	ОРГАНІЗАЦІЯ	БЛАГОДІЙНІ СОЦІАЛЬНІ ЗАХОДИ
ТЕХНОЛОГІЇ РОЗРОБКИ ПРОГРАМ	УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ	МАРКЕТИНГОВЕ МИСЛЕННЯ
ОБІЗНАНІСТЬ У ПРАВОВОМУ ПОЛІ	ГЕНЕРУВАННЯ НОВИХ ІДЕЙ	ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ, ЩО З'ЯВЛЯЮТЬСЯ
ОБІЗНАНІСТЬ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	АНАЛІЗ	НЕЗАЛЕЖНІСТЬ
ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ	КОМУНІКАЦІЯ	ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ ДОРОСЛИХ	ВИБІР ОБҐРУНТОВАНИХ РИЗИКІВ	ПІДВИЩЕННЯ ВЛАСНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ
МОНІТОРИНГ ПОТРЕБ РИНКУ	ЕФЕКТИВНА ПРЕЗЕНТАЦІЯ	ВИЯВ ІНІЦІАТИВИ
АЛГОРИТМ ВЕДЕННЯ ПЕРЕГОВОРІВ	ВЕДЕННЯ ПЕРЕГОВОРІВ	ЕМОЦІЙНА ВРІВНОВАЖЕНІСТЬ
РОЗРОБЛЕННЯ БІЗНЕС-ПРОЄКТІВ	СПІВПРАЦЯ	НАПОЛЕГЛИВІСТЬ У ДОСЯГНЕННІ МЕТИ

Тема: ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ: НАВЧИТЬСЯ ОРГАНІЗОВУВАТИ СВІЙ ЧАС ТА ЦІНУВАТИ ЙОГО

Авторка розробки: Світлана Тупись (м. Львів)

Мета:

підвищення компетенції педагогів щодо менеджменту часу.

Завдання:

- розкрити питання важливості і доцільності самоуправління в педагогічній діяльності;
- навчити розрізняти основні «поглиначі» і «пастки» часу;
- розглянути ефективні прийоми та методи тайм-менеджменту;
- розвинути навички раціонального використання свого часу та розстановки пріоритетів;
- створити комфортні умови роботи, командної взаємодії.

Очікувані результати:**Учасники:**

- вміють визначати реальний та бажаний розподіл часу у своєму житті та рівень своєї самоорганізації;
- вміють визначати найбільші «поглиначі» і «пастки» часу;
- оволоділи різними методами та підходами до ефективного використання часу;
- усвідомлюють цінність часу та для чого необхідно вміти планувати власний час, раціонально його використовувати у своєму житті.

Ключові поняття та ідеї:

тайм-менеджмент, «поглиначі» і «пастки» часу, методи ефективного використання часу — «з'їж жабу», «поїдання слона», «метод помідора», «швейцарський сир».

Орієнтовна тривалість заняття: 1 год 50 хв.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): фліпчарт, ватман, маркери, кольорові стікери, папір, скотч.

1. Вступне слово тренера/тренерки:

представлення тренера/тренерки, повідомлення теми, завдань та форми роботи.

2. Вправа «Знайомство» (10 хв)

Педагоги називають своє ім'я. Продовжують речення «Найкраще в житті мені вдається...», передаючи м'який м'ячик.

3. Вправа «Правила роботи групи» (5 хв)

Тренер/тренерка пропонує учасникам у формі бесіди спільно скласти правила тренінгової групи, виконання яких зробить роботу ефективною. Запропоновані правила тренер/тренерка записує на ватмані чи аркуші А3.

4. Вправа «Очікування» (10 хв)

Учасники на стікері записують свої очікування від тренінгу, озвучують їх та закріплюють на фліпчарті.

5. Вправа «“Поглиначі” і “пастки” часу» (30 хв)

Кожному(-ій) учаснику(-ці) видається аркуш паперу з переліком найпоширеніших «поглиначів» і «пасток» часу. Завдання: зі списку потрібно вибрати п'ять основних, притаманних саме вам (Додаток 1). Після виконання завдання відбувається групове обговорення та складається загальний список найтипівіших поглиначів часу педагога/педагогині.

Обговорення:

- Що ви дізналися про себе після виконання цієї вправи?
- Чи корисна для вас була ця вправа?

6. Робота в групах «Карта знань» (30 хв)

Учасники об'єднуються в мікрогрупи. Їм пропонується ознайомитися з одним із методів, опрацювати матеріал та зробити творчу презентацію змісту методу. Завдання: візуалізуйте і розрекламуйте цей метод як один з ефективних у плануванні та використанні свого часу: «Секрети тайм-менеджменту».

І група: **Метод «з'їж жабу»** (Б. Трессі). Проста звичка стає потужною, якщо виконується щоденно. Основна ідея методу полягає в тому, щоб спочатку «з'їсти жабу». Твоя «жаба» — це найголовніше завдання на

сьогодні. Як тільки ти прибрав(-ла) її з дороги – решту справ буде легше скінчити. Окрім того, задаєш тон на весь день, якщо ти зробиш насамперед справу, яку хотілося відкласти. Це один з методів боротьби з прокрастинацією (відкладання справ). Треба діяти рішуче, без роздумів та уповільнення.

II група: **Метод «Розріжте слона на біфштекси».** Величезна справа, до якої не завжди хочеться братися, має бути розділена на маленькі кроки, «біфштекси» мають бути такого розміру, щоб їх було легко з'їсти. Як у відомій рекламі: одна сторінка на день – і ти прочитаєш книжку; одна вправа на день – і ти станаєш сильнішим...

III група: **«Помідорний» метод** – один з найоригінальніших у тайм-менеджменті. Придумав його італійський студент Франческо Чирилло. Він, як і всі студенти, перед сесією намагався досягнути неосяжне. І йому це вдалося. За допомогою... помідора, точніше, кухонного таймера у вигляді помідора. Юнак заводив таймер на 25 хвилин, протягом яких інтенсивно зубрив лекції. Потім влаштував 5-хвилинну перерву. Далі йшов другий «помідор» тривалістю 25 хвилин. І знову невелика перерва. Після запуску чотирьох «помідорів» студент дозволяв собі розслабитися протягом 15-20 хвилин.

IV група: **Швейцарський сир**, як відомо, дірчастий. Якщо ви боїтеся приступати до якоїсь справи, зробіть у ній «дірку», виконавши частину робіт. Причому, на відміну від послідовного «поїдання слона», робити «дірки» можна в довільному порядку. Можна почати з тих пунктів, до яких сьогодні більше лежить душа. Суворі послідовність необов'язкова, головне – щодня робити «дірки».

Обговорення:

Як вам ця вправа? Що нового, цікавого взяли для себе?

Як ця вправа може допомогти педагогу/педагогині навчитися самоорганізовуватися та ефективно планувати свій час?

Як ви можете використовувати цю вправу у своїй роботі?

7. Рефлексія: «Закінчіть речення» (15 хв)

«Сьогоднішнім відкриттям про час для мене стало...»

8. Підведення підсумків заняття (10 хв)

Учасники повертаються до своїх очікувань від заняття, аналізують, чи справдилися вони повною мірою.

Найпоширеніші «поглиначі» і «пастки» часу:

1. Нечітка постановка мети.
2. Відсутність пріоритетів у справах.
3. Спроба занадто багато зробити за один раз.
4. Відсутність повного уявлення про майбутні завдання і шляхи їхнього вирішення.
5. Погане планування дня.
6. Особиста неорганізованість, «завалений» письмовий стіл.
7. Надмірне читання.
8. Погана система досьє.
9. Брак мотивації.
10. Пошук записів, пам'ятних записок, адрес, телефонних номерів.
11. Недоліки кооперації або поділу праці.
12. Відривають від справ телефонні дзвінки.
13. Незаплановані гості.
14. Нездатність сказати «ні».
15. Неповна, запізніла інформація.
16. Відсутність самодисципліни.
17. Невміння довести справу до кінця.
18. Відволікання (шум).
19. Затяжні наради.
20. Недостатня підготовка до бесід та обговорень.
21. Відсутність зв'язку (комунікації) або неточний зворотний зв'язок.
22. Балаканина на приватні теми.
23. Зайва комунікабельність.
24. Надмірність ділових записів.
25. Синдром «відкладання».
26. Бажання знати всі факти.
27. Тривалі очікування (наприклад, домовленої зустрічі).
28. Квапливість, нетерпіння.
29. Занадто рідкісне делегування (передоручення) справ.
30. Недостатній контроль за передорученими справами.

РОЗДІЛ II

II.5. Розвиток медіаграмотності та критичного мислення

Авторка розробки: Олена Кудінова (м. Краматорськ, Донецька область)

Мета:

підвищення рівня обізнаності педагогів щодо критичного мислення; сприяння формуванню навичок критичного мислення в педагогів.

Завдання:

- поглибити знання учасників(-ць) з теми критичного мислення та шляхів його розвитку;
- сприяти формуванню навичок критичного мислення: ставлення запитань, розрізнення фактів та інтерпретацій, декодування інформації;
- формувати усвідомлення важливості розвитку критичного мислення.

Очікувані освітні результати для учасників(-ць):

- розуміють і називають зміст поняття «критичне мислення» та шляхи його розвитку;
- вміють ставити закриті та відкриті запитання, розрізняти факти та інтерпретації, декодувати інформацію;
- говорять про важливість розвитку критичного мислення.

Ключові поняття та ідеї:

критичне мислення, факти, інтерпретації, декодування інформації, розвиток критичного мислення, навички критичного мислення.

Орієнтовна тривалість заняття: 2 год 30 хв.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): фліпчарт, аркуші фліпчарту, маркери, стікери, картки, комп'ютер, проєктор, інтернет для демонстрації відео або завантажене відео на комп'ютер, роздруковані додатки.

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА (30 хв)

1. Представлення тренера(-ки), теми тренінгу та завдань (2 хв)

Тема нашого тренінгу присвячена критичному мисленню. Ми поговоримо про те, як самим мислити критично, ухвалювати самостійні рішення, не піддаватися впливу маніпуляцій та вчити цих навичок дітей.

2. Знайомство (10 хв)

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) по черзі назвати своє ім'я та особистісну якість, яка найкраще їх характеризує.

3. Вправа ЗХД (10 хв)

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) написати на стікерах, що вони вже знають про критичне мислення та що хотіли б дізнатися. Після цього стікери прикріплюються на завчасно підготовлений аркуш паперу, розділений на три частини.

Знаю	Хочу дізнатися	Дізнався(-лася) (наприкінці тренінгу)

4. Визначення правил роботи (8 хв)

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) визначити та узгодити правила спільної взаємодії. Учасники(-ці) називають варіанти, після обговорення тренер(-ка) фіксує на фліпчарті. Можливі варіанти правил наведені нижче:

- Говоримо по одному
- Говоримо в коло
- Говорити від себе
- Обговорюємо проблему, а не людину
- Шмат пирога
- Правило вільної ноги
- Мобільна тиша

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА (1 год 45 хв)

5. Вправа «2 правди, 1 неправда» (10 хв)

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) написати на аркуші два правдиві факти про себе та один неправдивий. Після цього учасники(-ці) мають поспілкуватися з трьома іншими учасниками(-цями). Під час спілкування треба назвати свої три факти і попросити іншу людину назвати, який з них неправдивий.

Після завершення спілкування між учасниками(-цями) можна провести коротке підсумовування. Попросити підняти руки тих, чий неправдивий факт вгадали три людини / дві людини / одна людина / жодна.

Запитання для обговорення:

- Наскільки точно можна було визначити неправдиві та правдиві факти? Що цьому допомагало/заважало?
- Що можна було зробити, щоб визначення фактів стало більш достовірним?

6. Перегляд відео «5 підказок для поліпшення критичного мислення» (10 хв)

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) переглянути відео «5 підказок для поліпшення критичного мислення»

(TED Ed <https://www.youtube.com/watch?v=KWHm5js42qQ>)

Запитання для обговорення:

- Що таке критичне мислення?
- Як обирає рішення людина, у якої розвинене критичне мислення?
- Про які способи навчання критичного мислення ви дізналися з відео?

7. Вправа «Броунівський рух» (10 хв)

Тренер(-ка) каже учасникам(-цям), що для розвитку критичного мислення важливо розвивати вміння ставити запитання.

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) попрактикуватися у вмінні ставити запитання закритого та відкритого типу. Вправу варто провести у два етапи – 2 хвилини учасники(-ці) ставлять закриті запитання, 2 хвилини – відкриті.

Учасники(-ці) мають завдання купити йогурт невідомої їм марки. Треба поставити якомога більшої кількості учасників(-ць) запитання щодо вибору йогурту (про ціну, смак, склад...). Один/одна учасник(-ця) – одне запитання.

Учасники(-ці) рухаються по кімнаті і спілкуються між собою.

Запитання для обговорення:

- Що відбувалося в процесі виконання вправи?

- Які запитання легше/важче було формулювати – закриті чи відкриті? Чому?
- Який з типів запитань доречний у якому випадку?
- З якого типу запитань можна дістати більше інформації і чому?

8. Вправа «Події XXI сторіччя» (20 хв)

Тренер(-ка) об'єднує учасників(-ць) у мікрогрупи та пропонує проаналізувати певну подію за алгоритмом для поглиблення розуміння змісту критичного мислення.

Тренер(-ка) називає завдання першого етапу. Учасники(-ці) починають працювати. Коли час вичерпано, тренер(-ка) зупиняє роботу та озвучує інструкцію наступного етапу.

Інструкція:

Методом «мозкового штурму» протягом двох хвилин знайдіть відповіді на таке запитання: «Які 5 подій XXI сторіччя найбільше (позитивно чи негативно) вплинули на розвиток людства?» Запишіть відповіді на аркуші.

Оберіть з переліку одну подію і протягом двох хвилин наведіть три приклади її позитивних наслідків. Запишіть ваші відповіді.

Протягом наступних 2 хвилин наведіть три приклади негативних наслідків цієї ж події. Запишіть ваші відповіді.

Після завершення роботи кожна група презентує результати.

Запитання для обговорення:

- Що відбувалося в процесі виконання вправи? Як ви взаємодіяли між собою?
- Що дало вам змогу сформулювати відповіді?
- Чи змінювалися думки учасників(-ць) у процесі виконання завдання? Якщо так, чому саме? Якщо ні, чому саме?
- Що із зазначених вами тверджень можна вважати фактом, а що – вашою інтерпретацією подій? Як ви це розрізнили?

9. Вправа «Факти та інтерпретація» (20 хв)

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) попрактикуватися в розрізненні фактів та інтерпретацій. Учасники(-ці) об'єднуються в нові групи та отримують бланки з десятьма твердженнями (Додаток 1.). Треба визначити, які з них є фактами, а які – інтерпретаціями. Після цього обговорити і сформулювати від групи три рекомендації, які допомагають відрізнити факти від інтерпретацій.

Після завершення роботи відбувається обговорення фактів та інтерпретацій, кожна група наводить свої рекомендації щодо їхнього розрізнення. Всіма учасниками(-цями) та тренером(-кою) складається загальний перелік рекомендацій. За потреби тренер(-ка) коментує та доповнює.

10. Вправа «Свіжий погляд» (15 хв)

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) попрацювати в групах протягом 5 хвилин. Вони мають, спираючись на складений перелік рекомендацій, проаналізувати відому казку «Курочка Ряба». Учасники(-ці) мають навести факт та інтерпретацію у відповідь на кожне із запитань:

- Чому Дід і Баба заплакали, коли Мишка розбила яйце, яке вони зойно безуспішно намагалися розбити самі?
  - Чому Курочка, заспокоюючи їх, обіцяє знести замість золотого просте яйце? Хіба просте яйце краще за золоте?
  - Навіщо взагалі Дід та Баба намагалися розбити золоте яйце?
- Після завершення роботи відбувається презентація напрацювань.

Запитання для обговорення:

- Що допомагало/заважало впоратися із завданням?
- Чи були різні думки в учасників(-ць) вашої групи? На що ви спиралися при їхньому узгодженні?

11. Вправа «Декодування реклами» (20 хв)

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) згадати вправу «Броунівський рух» і запитує, на що вони частіше спираються, коли потрібно купити певний продукт.

Після обговорення пропонує розглянути рекламу як один з елементів впливу на ухвалення рішення та проаналізувати її зміст згідно з різними стратегіями (Додаток 2).

Учасники(-ці) об'єднуються в групи, кожна група протягом 10 хвилин має проаналізувати 4 реклами та визначити, на яку цільову аудиторію вони спрямовані і яка стратегія використана. Може бути варіант: 1 група – 1 реклама.

<https://www.youtube.com/watch?v=hob-MWvnKG0> Активіа

https://www.youtube.com/watch?v=LL7T5t0Lcc4&list=PL9pns6-9kKCuJk2H-olVAuAnAmtaYw_li&index=34 Лактіале

<https://www.youtube.com/watch?v=BUaocSUp5cg> Моршинська

<https://www.youtube.com/watch?v=SqGCC498yoU> Акс-шоколад

Після завершення роботи в групах відбуваються презентація та обговорення.

Запитання для обговорення:

- Які зі стратегій більшою мірою зосереджені на фактах, а які – на інтерпретаціях?
- Які навички критичного мислення допомагають аналізувати рекламу?

III. ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА (15 хв)

12. Вправа «Сенкан» (10 хв)

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) скласти сенкан для словосполучення «критичне мислення». Після цього декілька учасників(-ць) озвучують за бажанням.

- Критичне мислення
- 2 дієслова, що характеризують поняття
- 3 прикметники, що характеризують поняття
- Фраза про зміст поняття
- Синонім до поняття

13. Вправа ЗХД (4 хв)

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) зафіксувати на стікерах, що вони дізналися під час заняття, та закріпити на третю частину аркуша.

14. Вправа «Неочікуваний подарунок» (1 хв)

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) подарувати своєму(-їй) сусідові(-ці) приємний подарунок: усмішку, комплімент...

Твердження для вправи «Факти та інтерпретації»

1. Грудень – дванадцятий місяць року.
2. Андрій старший за Сергія.
3. Він весь вечір дивився свій футбол.
4. Катерина навмисно купила таку саму сукню, як у мене.
5. Віктор говорив широко.
6. Сеанс розпочнеться о 12-й годині.
7. Леся щосили намагалася вразити Антона.
8. Ти ніколи мене не розумієш.
9. Ганна не забула купити хліба.
10. Петро гримнув дверима, коли зрозумів, що його не чують.

Фактами є твердження 1, 2, 6, 9. Твердження 5 можна вважати фактом, якщо є інша фактична інформація, що підтверджує щирість співрозмовника, твердження 7 можна вважати фактом, якщо Леся повідомила про свої наміри.

Використано вправу з матеріалів тренінгу О. М. Росенко «Критичне мислення – запорука успіху» (<https://naurok.com.ua/trening-kritichne-mislennya---zaporuka-uspihu-28411.html>)

Рекламні стратегії

Голос зірки	Відомі люди, зазвичай актори, співаки, спортсмени, вихваляють товар і розповідають, що вони ним користуються. Складається враження, що цей товар справді гарний, і якщо ти хочеш бути схожим на зірку, тобі теж треба його придбати.
Голос експерта	Лікарі, науковці (або актори в ролі експертів) розповідають про ефективність товарів, як-от зубна паста чи ліки. Оскільки люди довіряють експертам, вони купують саме цей товар.

Факти і цифри	Наводяться докази ефективності продукту (наприклад, засобів для схуднення). Ця техніка часто комбінується з голосом авторитетної людини.
Порівняльні тести й опитування	Наводяться порівняльні якості рекламованого продукту (А) з подібними товарами (В і С). Показують, що товар А набагато ефективніший за В і дешевший за С. Нерідко це поєднується з опитуванням споживачів.
Демонстрації	Демонструють, як ефективно діє продукт (зазвичай за найсприятливіших умов). Деякі з таких реклам значно перебільшують позитивні якості товару – прального порошку чи пилососа.
Апеляція до бажання належати до групи	Створюють враження, що всі користуються цим продуктом. А коли це так, то й ти маєш його придбати, щоб не бути «білою вороною».
Експлуатація сексуальної тематики	Завдяки використанню привабливої моделі створюють враження, що продукт додасть тобі сексуальності.
Прагнення бути дорослим(-ю)	Створюють враження, що вживання продукту зробить тебе дорослішим(-ою) і респектабельнішим(-ою).
Обіцянка розваг	Створюють враження, що без цього товару ти не зможеш по-справжньому повеселитись і відпочити.
Обіцянка популярності	Переконують, що коли ти купиш цей товар, то станеш набагато популярнішим(-ою).
Ефект розпродажу	Оголошують, що кількість товару обмежена, а знижка діє лише кілька днів.

**Тема: МЕТОДИ ТА ФОРМИ РОБОТИ, СПРЯМОВАНІ
НА РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ
СУЧАСНОГО ДОШКІЛЬНИКА**

Авторки розробки: Ірина Мазур (м. Дніпро), Галина Лоїк (м. Львів)

Мета:

розвиток критичного мислення педагогічних працівників закладів дошкільної освіти; підвищення обізнаності щодо розвитку критичного мислення в дітей старшого дошкільного віку.

Завдання:

- ознайомити учасників(-ць) зі змістом поняття «критичне мислення», проаналізувати його особливості та методи розвитку;
- сприяти розвитку навичок критичного мислення;
- сприяти усвідомленню важливості критичного мислення в сьогоденних реаліях;
- ознайомити з прийомами розвитку критичного мислення в дітей старшого дошкільного віку.

Очікувані освітні результати для учасників(-ць):

- знають та називають зміст поняття «критичне мислення», його особливості та методи його розвитку;
- вміють ставити різні типи запитань, розрізняти факти і судження;
- говорять про важливість розвитку критичного мислення;
- називають та аналізують прийоми розвитку критичного мислення в дітей старшого дошкільного віку.

Ключові поняття та ідеї:

критичне мислення, розвиток критичного мислення, різні типи запитань, факти та судження, розвиток критичного мислення в дітей старшого дошкільного віку.

Орієнтовна тривалість заняття: 3 год 20 хв.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): фліпчарт, ноутбук або комп'ютер, проєктор, аркуші паперу формату А1 – 4 шт., папір формату А4 – 1 пачка, кольоровий папір, стікери, м'яч, роздруковані роздаткові матеріали з додатків.

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА (40 хв)

1. Представлення тренера(-ки). Презентація цілей та завдань тренінгу (5 хв)

2. Вправа «У дитинстві я хотів(-ла) бути...» (15 хв)

Мета: знайомство учасників(-ць), створення у групі невимушеної доброзичливої атмосфери, налаштування на співпрацю.

Обладнання та матеріали: м'ячик або м'яка іграшка.

Інструкція:

Учасники(-ці) сидять у великому колі. Під час вправи кожен/кожна має відповісти на три запитання:

- Ким ви хотіли бути в дитинстві та чому?
- Ким працюєте зараз?
- Яким бачите своє професійне майбутнє через п'ять років?

Починає вправу тренер(-ка). Він/вона кидає м'яч комусь з учасників(-ць) і пропонує відповісти на три зазначені запитання.

Піймавши м'яч, учасник(-ця) називає ім'я, відповідає на запитання, потім кидає м'яч комусь іншому. Процес триває, поки не представляться усі учасники(-ці).

Вправу можна виконувати у формі взаємного інтерв'ю. Учасники(-ці) обговорюють питання парами, після чого представляють своїх співрозмовників по колу.

Якщо учасників понад 15 можна, треба відповідати не на всі три запитання, а на кожне по черзі. Тобто один/одна учасник(-ця) відповідає на одне запитання.

3. Вправа «Дерево очікувань» (10 хв)

Мета: виявлення очікувань учасників(-ць) від заняття; визначення кола питань, на які доцільно звернути увагу в процесі роботи з групою.

Обладнання та матеріали: фліпчарт, аркуш паперу з намальованим на ньому деревом, стікери у вигляді листочків (по три на кожного(-у) учасника(-цю)), ручки.

Інструкція:

Учасники(-ці) отримують по три стікери. На кожному з них вони записують відповіді на нижчеподані запитання. Один стікер – одна відповідь.

- Що я хочу дізнатися з оголошеної теми?

- Чого планую навчитися?
- Що я приніс/принесла із собою?

Після завершення фіксування відповідей учасники(-ці) почергово виходять до фліпчарту, зачитують очікування і наклеюють їх у верхній частині (на крону дерева).

Якщо учасників(-ць) понад 15, можна використати одне запитання: «Що б ви хотіли дізнатися і чого навчитися під час заняття?» Також відповіді може зачитати тренер(-ка), після того як вони будуть закріплені на аркуші. У разі потреби тренер(-ка) коментує відповідність очікувань меті та завданням тренінгу.

4. Вправа «Механізм взаємодії» (10 хв)

Мета: формулювання, обговорення та ухвалення норм взаємодії в групі під час тренінгового заняття для забезпечення комфортного простору розвитку.

Обладнання та матеріали: роздруковані кольорові «зубчатки-механізми».

Інструкція:

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) запустити механізм спільної взаємодії. Для цього учасники(-ці) об'єднуються в пари і мають подумати й зафіксувати на одній кольоровій «зубчатці-механізмі» пропозицію правила для групи. Після цього кожна пара презентує свою пропозицію, розповідає про її користь і, якщо інші учасники(-ці) погоджуються прийняти її для всіх, приклеює на аркуш фліпчарту.

Для закріплення домовленості тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) поставити свої підписи.

Можливі варіанти правил:

- Цінуємо час
- Відключити мобільні
- Поважаємо думки інших
- Обговорювати дію, а не особу. Не критикуємо, а аналізуємо
- «Піднята рука» – один говорить, усі слухають
- Працюємо в групі
- «Вільна нога»

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА (2 год 25 хв)

Блок 1. Вступ до теми

5. Вправа «Великі відкриття й винаходи» (30 хв)

Мета: актуалізація знань учасників(-ць) та введення в тему тренінгового заняття.

Обладнання та матеріали: аркуші паперу, ручки.

Інструкція:

Для виконання цього завдання тренер(-ка) об'єднує учасників(-ць) у групи за порами року (групи по 3-6 учасників(-ць) залежно від загальної кількості). Кожна група отримує аркуш і ручку для виконання завдання.

Крок 1. Методом «мозкового штурму» протягом 5 хвилин знайдіть відповіді на таке запитання: «Які 5 наукових відкриттів або винаходів за останні 100 років, на ваш погляд, найбільше (позитивно чи негативно) вплинули на розвиток людства?» Запишіть ваші відповіді на аркуші.

Крок 2. Оберіть з вашого переліку один винахід або відкриття і протягом 5 хвилин наведіть три приклади його позитивних наслідків. Запишіть ваші відповіді.

Крок 3. Протягом наступних 5 хвилин наведіть три приклади негативних наслідків цього ж відкриття або винаходу. Запишіть ваші відповіді.

Запитання для обговорення:

- Що відбувалося в процесі виконання вправи? Як ви взаємодіяли між собою?
- Що дало вам змогу сформулювати відповіді?
- Чи змінювалися думки учасників(-ць) у процесі виконання завдання? Якщо так, чому саме? Якщо ні, чому саме?
- Чи пов'язана ця вправа з критичним мисленням? Якщо так, то чому?

Тренер(-ка) підводить учасників(-ць) до думки, що саме такими прийомами ми користуємося, коли хочемо зробити усвідомлений вибір у складній чи незнайомій ситуації. Ми обираємо основні моменти, порівнюємо, обґрунтовуємо, перевіряємо. Критичне мислення в цьому разі – це ключ до успішного розв'язання проблеми, оскільки воно забезпечує високоякісні висновки.

6. Мінілекція «Формування критичного мислення. Основні поняття» (15 хв)

Мета: визначити основні поняття критичного мислення та медіаграмотності.

Обладнання та матеріали: проєктор, ноутбук або комп'ютер, підготовлена мультимедійна презентація.

Інструкція:

Тренер(-ка) готує інформаційний блок із презентацією та представляє її учасникам(-цям). Мінілекцію варто проводити інтерактивно, зі

зворотним зв'язком від учасників(-ць) через запитання та спільне обговорення.

Ключові тези, які можна використати для підготовки мінілекції, наведено в Додатку 1.

7. Вправа «Досліджуємо критичне мислення» (30 хв)

Мета: закріплення теоретичного матеріалу; розвиток навичок ставлення запитань для прояснення інформації, її осмислення та аналізу.

Обладнання та матеріали: малюнок ромашки з шістьма пелюстками, на яких зафіксовані різні типи запитань.

Інструкція:

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) попрактикуватися в ставленні запитань, застосовуючи для цього метод «ромашка Блума».

Тренер(-ка) готує «ромашку» з шістьма пелюстками. На кожній з пелюсток написаний певний тип запитання:

- *прості запитання* (відповіді передбачають відтворення фактів. Можуть починатися зі слів «що», «коли», «де», «як»);
- *уточнювальні запитання* (ставляться для уточнення, прояснення, підтвердження правильного розуміння певної інформації. Можуть починатися з фраз: «Якщо я правильно зрозумів(-ла), то...», «Тобто ти говориш про...», «Для чого саме...» тощо);
- *пояснювальні (інтерпретаційні) запитання* (спрямовані на визначення причинно-наслідкових зв'язків. Зазвичай починаються зі слова «чому»);
- *творчі запитання* (спрямовані на прояснення пропозиції, створення прогнозу. Можуть починатися з фраз: «Що змінилося б, якби...», «Що буде, якщо...»);
- *практичні запитання* (встановлюють взаємозв'язки між теорією та практикою. Можуть починатися з таких фраз: «Де можна побачити подібне...», «Як... може знадобитися?», «Що можна зробити з...»);
- *оцінні запитання* (спрямовані на прояснення критеріїв оцінки або порівняння подій, явищ, фактів. Можуть починатися з фраз: «Як ти ставишся до...», «Що добре, а що погано в...», «Чим відрізняються...»).

Тренер(-ка) об'єднує учасників(-ць) у шість груп, кожна група отримує одну пелюстку, спільно обговорюють особливості кожного типу запитань. Після цього тренер(-ка) озвучує тему, на яку учасники ма-

ють скласти запитання відповідно до своєї пелюстки. Тема «Критичне мислення».

Протягом 5 хвилин учасники(-ці) мають придумати п'ять запитань відповідного типу. Кожне запитання фіксується на окремому аркуші.

Після завершення підготовки групи ставлять запитання одна одній по черзі. Інший варіант: можна запропонувати озвучити всі запитання, а для відповіді іншими групами обрати найбільш цікаве на думку групи.

Орієнтовні варіанти запитань:

1. Що таке мислення? Що таке критичне мислення?
2. Для чого людям застосовувати критичне мислення? Якщо я правильно розумію, то важливо розвивати критичне мислення?
3. Чому варто застосовувати критичне мислення в житті? Яка основна думка закладена у процесі критичного мислення?
4. Що буде відбуватися при використанні критичного мислення?
5. Чим спосіб звичайного мислення відрізняється від критичного?
6. Як застосовувати елементи критичного мислення в повсякденному житті?

Запитання для обговорення:

- Як відбувалася робота в групах? Чи важко/легко було вам формулювати запитання і чому?
- Що нового ви змогли прояснити для себе про критичне мислення під час підготовки запитань та відповідей на них?
- Як запитання сприяють розвитку та використанню критичного мислення в повсякденному житті?

8. Вправа «Факти та інтерпретації» (30 хв)

Мета: розвиток навички розрізнення фактів та інтерпретацій як складника критичного мислення.

Обладнання та матеріали: роздруковані бланки з Додатка 2.

Інструкція:

Тренер(-ка) каже учасникам(-цям), що однією з важливих навичок критичного мислення є навичка розрізнення фактів та інтерпретацій, та пропонує їм спробувати це зробити під час виконання вправи.

Учасники(-ці) отримують бланки з десятьма твердженнями (Додаток 2). Серед них є факти і судження (інтерпретації). Потрібно уважно їх прочитати й визначити, які з цих тверджень є інтерпретаціями (перед цими твердженнями в бланку треба поставити літеру І), а які – фактами (перед цим твердженням у бланку треба поставити літеру Ф).

Після того як усі учасники(-ці) виконають завдання, проводиться перевірка. Учасники(-ці), не оголошуючи своїх варіантів, перевіряють власні відповіді.

Запитання для обговорення:

- Що допомагало вам відрізнити факт від судження (інтерпретації)?
- Які ознаки притаманні фактам, а які – судженням?
- Де це вміння знадобиться в житті? Чому важливо розвивати навичку розрізнення фактів та інтерпретацій?

Блок 2. Розвиток критичного мислення в дітей дошкільного віку

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) проаналізувати декілька методів та прийомів, які допоможуть розвивати критичне мислення в дітей старшого дошкільного віку.

9. Вправа «У кабінеті вченого» (20 хв)

Мета: потренувати та проаналізувати прийом «спрямоване слухання та міркування» для роботи з текстовими джерелами інформації.

Інструкція:

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) попрактикувати спрямоване кероване слухання та міркування. Для роботи з текстом буде використано твір Яна Ларі «У кабінеті вченого».

Прийом «спрямоване слухання та міркування» використовується в дошкільних закладах, коли вихователь(-ка) хоче втягнути дітей, які ще не вміють читати, у розуміння оповідання. За допомогою методу «спрямоване слухання та міркування» можна навчити дітей слухати активно, розвинути навички розуміння оповідальних текстів і використовувати своє знання жанру та розуміння структури сюжету, для того щоб робити припущення про текст.

Текст розділений на декілька частин. Тексти учасникам(-цям) надаються частинами послідовно. Учасники(-ці) читають уривок, або уривок може читати тренер(-ка), після того відбувається обговорення згідно із запитаннями до кожного кроку (уривка).

Крок 1: уривок до слів: «Валя відсorbнула...»

- Назвіть героїв, з якими будемо подорожувати й робити відкриття.
- Чи схожі вони на ваших дітей?
- Куди вони потрапили?
- Як ви гадаєте, що буде далі?

Крок 2: уривок до слів «...і раптом...»

- Чи справдилися ваші передбачення?
- Що буде далі?

Крок 3: «...і, затинаючись, сказав...»

- Чи справдилися ваші передбачення?
- Як ви гадаєте, що сказав хлопчик?
- Як події розвиватимуться далі?

Крок 4: читання уривка до кінця.

- Чи справдилися ваші передбачення?
- Як ви думаєте, що буде з Кариком і Валею?
- Про що зможуть дізнатися діти? Поясніть свої міркування.
- Як ви гадаєте, що допомагатиме дітям робити відкриття?

Запитання для обговорення:

- Що ви відчували під час виконання цієї вправи?
- Як цю вправу можна використати для розвитку критичного мислення в дітей старшого дошкільного віку?
- Опишіть процес проведення цієї вправи з дітьми.
- Які варіанти текстів ви б могли запропонувати?

Декілька методичних порад, які допоможуть тренеру(-ці) уточнити інформацію під час обговорення. Вихователь(-ка):

- добирає для читання групі дітей якусь передбачувану історію;
- вибирає, де будуть зупинки. Це мають бути такі місця, де щось має ось-ось відбутися або буде отримано відповідь на запитання. Таких зупинок має бути не більш ніж п'ять, щоб не знизити цікавості дітей;
- повідомляє дітям назву й пояснює жанр тексту (народна казка, реалістичний художній твір, притча...), запитує, що, на їхню думку, може відбутися в такій історії;
- просить дітей, щоб вони робили якомога конкретніші припущення. Після того як припущення зроблено, просить їх уважно слухати, щоб дізнатися, що насправді відбудеться;
- далі продовжує читати, зупиняється і запитує, які з припущень виявилися слушними і що змушує дітей так думати;
- після завершення читання варто попросити дітей пригадати всі їхні припущення та провести обговорення, спираючись на запитання: Які із припущень виявилися точними? Як вам вдалося зробити такі припущення? Як знання жанру, сюжету або теми оповідання допомогло вам передбачити, що буде далі? На що потрібно звернути увагу, щоб зробити правильне припущення?

10. Вправа «Читання за візуалізованими зображеннями та їхнє порівняння» (20 хв)

Мета: проаналізувати та потренувати спрямований аналіз зображень.
Обладнання та матеріали: роздруковані або виведені на екран зображення з Додатка 3.

Інструкція:

Тренер(-ка) звертає увагу учасників(-ць) на те, що для отримання інформації можна використовувати також візуальні зображення, які несуть у собі певне значення і надають певну інформацію. Після цього пропонує учасникам(-цям) попрактикуватися в аналізі зображень.

Тренер(-ка) пропонує уважно розглянути три картинки в першому ряді (Додаток 3), сказати, хто на них зображений, та відповісти на запитання (почергово з обговоренням):

1. Що об'єднує ці зображення?
2. Чим ці зображення відрізняються? (1-ше зображення – фото, 2-ге та 3-тє – малюнки).
3. Чому ви так думаєте? (Різні способи створення: для виготовлення фотографії використовують фотоапарат, а для малюнка – фарби, пензлі, олівці, ми бачимо штрихи від пензля).
4. Як ви гадаєте, у чому особливість фотографії? (Вона є застиглою миттю. Не показує ставлення фотографа до зображуваного).
5. А в чому особливість малюнка? (Він може бути дуже схожим на той предмет, який ми малюємо, а може і відрізнитися від нього. Можна вигадати казкового героя. Приклад – Царівна-Жаба).
6. Що саме підказало вам, що жабка на третьому малюнку – казкова? (Корона на голові, таких блакитних очей з віями в жабок не буває (у справжніх жабок вони круглі і чорні), а в людей такі очі є). Після цього тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) уважно розглянути картинку і ставить запитання для обговорення:
7. Чому той самий об'єкт – жабку – різні люди намалювали по-різному? (Кожен по-своєму уявляє та інтерпретує).

Запитання для обговорення:

- Що ви відчували під час виконання цієї вправи?
- Чи допомагали вам знання різних типів запитань та навичка розрізнення фактів і суджень виконувати цю вправу? Якщо так, то як саме?
- Як цю вправу можна використати для розвитку критичного мислення в дітей старшого дошкільного віку?

III. ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА (15 хв)

11. Вправа «Валіза, каструля, смітник» (15 хв)

Мета: підведення підсумків заняття, аналіз здійснення очікувань.

Інструкція:

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) висловити свою думку відповідно до трьох позицій:

- «Валіза» — отриману інформацію забираю із собою в життя й користуюся нею.
- «Каструля» — отриману інформацію треба переварити/пересмислити.
- «Смітник» — отриману інформацію викидаю на смітник.
- Після цього повертає учасників(-ць) до дерева очікувань. Листочки з очікуваннями, що справдилися, переклеюють з верхньої частини дерева в нижню (на землю). Нереалізовані очікування залишаються на місці.

Уміння працювати з інформацією упродовж життя: здобувати її, переробляти, застосовувати для індивідуального розвитку і самовдосконалення, передавати, і в результаті уміння спілкуватися має стати невід’ємною рисою життя людей XXI століття.

Однією з інноваційних технологій, що не тільки допомагає дитині заволодіти певним обсягом знань, а й сприяє розвитку її особистісних якостей, є технологія формування та розвитку критичного мислення. Радикальні зміни, які відбуваються в сучасному освітньому середовищі, акцентують потребу виховання особистості вдумливої, самостійної, творчої.

Формування критичного мислення – це діяльність, спрямована на дослідження проблем і ситуацій на основі самостійного вибору, оцінки і визначення міри корисності інформації з огляду на особисті потреби й цілі.

Критичне мислення потрібне нам для того, щоб бути компетентним.

Компетентність – це володіння знаннями і вміннями їх знайти, відділити від непотрібної інформації, перевести їх у досвід особистої діяльності.

Мобільність знань – це розуміння того, як можна здобути ці знання, які способи застосувати.

Завданнями критичного мислення є:

- спонукати дитину до навчання, пізнання, дослідження;
- вчити дитину мислити, починаючи не з відповідей на запитання вихователя(-льки), а з власних запитань і проблем;
- виховувати в дитини бажання конструювати свої знання, які народжуються в процесі діяльності, а не присвоювати готові.

Ознаки критичного мислення дітей старшого дошкільного віку

Дошкільний вік – це сприятливий період для розвитку різноманітних здібностей, оскільки в дітей визначаються конкретність та образність мислення, емоційне сприйняття мислення. Завдяки продуктивній фантазії в дітей поповнюється життєвий досвід. Дітям цього віку властиві образне мислення та естетичне сприймання світу.

- Незалежність мислення
- Пошукова спрямованість мислення
- Опірність до навіювання думок
- Критичне ставлення для себе
- Вміння брати участь у діалоговій взаємодії

Насамперед зазначимо – кожне заняття починається з фази актуалізації (передбачення), під час якої педагог спрямовує дітей на те, щоб вони думали над темою, яку починають вивчати, і ставили запитання. Зважаючи на те, що діти вчать лише осмислюючи, тобто досліджуючи й ставлячи запитання, вихователі мають заохочувати підопічних ставити запитання.

А оскільки цього вміння можна вчитися, то педагог(-иня) має показувати дошкільникам, як ставити запитання (брати під сумнів інформацію, шукати та вивчати її тощо).

Нарешті, оскільки акт навчання змінює наші старі ідеї і розширює здатність пізнавати нове, то вчителям варто залучати учнів до рефлексії того, чого вони навчились, дослідження причин і наслідків, пошуку можливостей його корисного застосування і модифікації старих уявлень про вивчену тему.

Додаток 2

Твердження для вправи «Факти та інтерпретації»

1. Грудень – дванадцятий місяць року.
2. Андрій старший за Сергія.
3. Він весь вечір дивився свій футбол.
4. Катерина навмисно купила таку саму сукню, як у мене.
5. Віктор говорив щиро.
6. Сеанс розпочнеться о 12-й годині.
7. Леся щосили намагалася вразити Антона.
8. Ти ніколи мене не розумієш.
9. Ганна не забула купити хліба.
10. Петро grimнув дверима, коли зрозумів, що його не чують.

Фактами є твердження 1, 2, 6, 9. Твердження 5 можна вважати фактом, якщо є інша фактична інформація, що підтверджує щирість співрозмовника, твердження 7 можна вважати фактом, якщо Леся повідомила про свої наміри.

Використано вправу з матеріалів тренінгу О. М. Росенко «Критичне мислення – запорука успіху» (<https://naurok.com.ua/trening-kritichne-mislennya---zaporuka-uspihu-28411.html>)

Матеріали до вправи

«Читання за візуалізованими зображеннями та їхнє порівняння»

Вправа з матеріалів: Медіаграмотність і критичне мислення в закладі дошкільної освіти. Навчально-методичний посібник / За редакцією О. Волошенюк, В. Іванова, Г. Дегтярьової. – Київ: АУП, ЦВП, 2020. – 79 с.

**Тема: МЕДІАГРАМОТНІСТЬ У СПЕЦКУРСІ «КД».
ЯК НАВЧИТИ ДІТЕЙ ЧИТАТИ ГАЗЕТУ ТА
ПРАЦЮВАТИ З ІНФОРМАЦІЄЮ В СОЦМЕРЕЖАХ.
РОБОТА З КАЗКАМИ, МЕДІАФАЙЛАМИ
В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ**

Авторка розробки: Лариса Петрова (м. Суми)

Мета: підвищення рівня медіаосвіти вчителя НУШ, формування компетентності усвідомленого споживання медіа і важливості медіагігієни, систематизації й аналізу інформації.

Завдання:

- висвітлити актуальність медіаосвіти та її сутність;
- розвинути усвідомлене медіаспоживання;
- розвинути вміння ранжування інформацію за ступенем важливості / практичної значущості;
- ознайомити з методикою «спрямоване слухання та міркування»; методикою візуалізації інформації;
- продемонструвати, як змінюється інформація на шляху від адресата до адресанта та як це впливає на суспільні відносини;
- розкрити та обговорити можливості медіаосвіти в курсі «Культура добросусідства».

Очікувані освітні результати. У результаті навчання учасники зможуть:

- пояснити актуальність медіаосвіти та її сутність;
- протистояти інформаційним атакам, регулювати інформаційні потоки та пояснювати це для інших;
- покращити рівень власного медіаспоживання;
- оволодіти методиками та інструментами роботи з інформацією;
- зрозуміють, де і як упроваджується медіаосвіта в курсі «Культура добросусідства».

Ключові поняття та ідеї: медіаосвіта, медіаграмотність, методи візуалізації інформації, піктограма, клікбейти, якісне споживання інформації.

Орієнтовна тривалість заняття: 4 академічні години (3 год 20 хв).

Підготовка до заняття (обладнання тощо): папір А1, А4, клейкі стікери, маркери, паперовий скотч, пісок для творчості (жовтий та блакитний), роздруківки для вправ.

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА

Представлення тренера(-ки).

Визначення мети та завдань заняття (5 хв)

Знайомство (криголам, поглиблене знайомство)

Вправа «Знайомство: Ми та Я»

Час виконання: 25-30 хвилин.

Мета: познайомити учасників між собою, спонукати до повідомлення унікальних фактів про себе, створити теплу дружню атмосферу; у контексті медіаграмотності практикувати вміння розрізняти факти і судження в описі себе.

Підготовка й обладнання: 4 аркуші для фліпчарту (за кількістю команд), маркери (по набору на кожен малу групу), скотч.

Опис вправи та порядок виконання:

Тренер(-ка) повідомляє учасникам умови і регламент: учасники мають за 10 хвилин спілкування в малій групі обговорити і подати на фліпчарті 5 ознак, які їх об'єднують, є спільними для них, і по 3 ексклюзивних факти про кожного з них, тобто такі факти, які про себе не може сказати жоден(-на) з учасників групи. Ці візуалізовані чи записані ознаки і факти мають поєднатися на фліпчарті у вигляді будь-якої фігури, де є спільна частина й окремі частини з іменами учасників, про яких подається інформація.

За 10 хвилин команда має обговорити і зафіксувати результати на фліпчарті, далі команди в повному складі виходять по черзі представляти результат. Хтось один говорить спільні ознаки, потім – кожен про себе.

Очікування від тренінгу

Вправа «Три рівні»

Час виконання: 10 хвилин.

Підготовка й обладнання: стікери 3 кольорів, 1 аркуш для фліпчарту, заздалегідь розкреслений на три зони очікування, малярна стрічка.

Опис вправи та порядок виконання:

Роздати кожному(-ій) учасникові(-ці) по 3 стікери різного кольору. Попросити кожного(-у) написати на першому стікері очікування від тренінгу за темою «Медіаграмотність у спецкурсі “КД”» особисто для себе, на другому стікері – очікування на рівні закладу освіти і на третьому стікері – очікування на рівні України.

Визначення правил роботи (нагадування та доповнення)

Час виконання: до 5 хвилин.

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА

Теоретичний блок

Презентація за темою тренінгу

Час виконання: до 10 хвилин.

Практичний блок

Вправа «Запитання малюка»

Час виконання: 30 хвилин.

Мета: оволодіти методикою «спрямоване слухання та міркування» на заняттях під час фази «Побудова знань».

Підготовка й обладнання: роздруковане частинами оповідання для кожної малої групи.

Опис вправи та порядок виконання:

Прочитайте оповідання Лі Керролла, розділене на частини. Перед читанням кожної частини поміркуйте щодо запропонованих до цієї частини запитань. Спробуйте відповідати, не зазираючи до тексту.

Перед читанням першої частини поміркуйте й обговоріть у загальному колі:

- Про що йтиметься в першій частині з огляду на назву оповідання?
- Які запитання зазвичай ставлять малюки?

ЗАПИТАННЯ МАЛЮКА

Мати перелякалася неабияк, коли з'явився янгол і мовив:

— Пригадай, як ти дивилася в очі своїй дитині й тихо казала: «Ох, коли б ми з тобою могли поговорити!» Я тут, аби це влаштувати. Завтра ввечері малюк зможе спілкуватися з тобою мовою дорослих і думати як дорослий.

Тієї ночі мати мало спала, а коли ввечері вклала в ліжечко свого шестимісячного сина, зазирнула йому в очі та сказала:

— Завтра ми з тобою поговоримо!

Вона була схвильована. Він у відповідь пустив ротом бульку. Вона довго міркувала, що йому скаже. Скільки матиме часу? Чи зможе розповісти йому про серйозні речі? Про те, що плита гаряча, а такий красивий вогонь може обпалити... але стоп! Янгол казав, що дитина матиме дорослу свідомість. Це міняє суть справи! Вона

має сказати малюкові, як спілкуватися з дівчатами, і як зцілити розбите серце, і що не всім можна довіряти, і що не треба їздити з великою швидкістю. Ой леле! Як багато вона має сказати того, про що треба знати людині!

Прийшов вечір наступного дня. Явився янгол.

— Радий обох вас бачити. Ось як ітиме ваша бесіда. Мамо, ти можеш лише відповідати. Сину, ти можеш поставити лише три запитання. А потім усе припиниться.

Перед читанням другої частини подумайте й обговоріть у загальному колі:

— Чи збіглися ваші очікування зі змістом першої частини тексту?

— Як ви думаєте, які три запитання поставить малюк? Поясніть свій вибір.

— Мамо, це напевно чарівний день, що ми можемо ось так з тобою говорити. Як я тішуся, що можу говорити з тобою зараз, поки ще не виріс!

Мати від подиву залякла к розкритим ротом.

— Я можу поставити лише три запитання, — продовжував хлопчик з колиски. — Я так багато хочу дізнатися!

«Про що буде перше запитання?» — думала мати. Хлопчик поглянув їй в очі й поставив перше запитання:

— Мамо, я лежав на спині у дворі, дивлячись на небо. Чому воно блакитне?

Мати ледве не зайшлася криком: «Ти змарнував перше питання! Яка різниця, чому воно блакитне!» Та вона дуже любила сина й узялася терпляче відповідати на запитання. «Наступне ж бо питання має бути серйознішим, — думала вона. — Можливо, він захоче дізнатися, що йому робити в житті, аби не скінчити його волоцюгою чи в гурті приятелів-злочинців».

— Мамо, друге моє запитання. Хоч я тут лише шість місяців, я помітив, що надворі іноді тепло, а іноді холодно. Чому?

Матір охопив жах. Ще одне запитання безглуздо витрачено! Але вона повагом розповіла синові про Землю й Сонце, через що настають зима й літо, стає то холодно, то тепло. Зрештою настала черга останнього запитання.

— Мамо, я люблю тебе! — вигукнув малюк. — Але як мені знати, що ти насправді моя мама? Чи можеш ти це якось довести?

А це що за запитання? Звідки воно? Хто ще може бути його матір'ю? Яке ж розчарування було в неї від бесіди. Та її син з невинним і до-

питливим поглядом чекав на відповідь. Вона заплакала, але простягнула до нього руки й мовила:

— Поглянь на мої пальці, вони такі самі, як і твої. Моє обличчя й ноги схожі на твої. Я висловлюю почуття й любов так само, як ти. Я справді твоя мати. У нас однакові очі й губи, поглянь!

Почувши це, малюк заспокоївся, спроквола влігся на свій матрацик і заснув.

Перед читанням третьої частини подумайте й обговоріть у загальному колі:

— Чи вдалося вам передбачити запитання малюка?

— Про що запитав маму малюк і чому він вибрав саме ці запитання?

— Як реагувала на його запитання мати? Підтвердіть прикладами з тексту.

— Про що далі піде мова в тексті?

І це все? Диво спілкування сталося й минуло безслідно, а вона так і не змогла до ладу поговорити із сином. Що сталося? Що було не так? Вона ще довго розпачливо думала про те, що в такий важливий момент нічого істотного вони так і не сказали. Потім знову з'явився янгол.

— Залиш мене, — сказала мати. — Я так у тобі розчарувалася!

— Я дав тобі час, — лагідно сказав янгол. — Не я придумав ці запитання.

— Та яка з цього користь? Чому мій син не спитав у мене чогось важливого? Ти сказав, що він матиме дорослу свідомість, але він ставив дитячі запитання. Ти мене обдурив.

— Люба моя, — відповів янгол, — хоча твій синочок був наділений даром мови та свідомістю дорослої людини, він мав лише ті знання й досвід, які набув за шість місяців перебування на Землі. Тому його запитання були найглибшими, на які він здатен, і ти відповіла на всі. Навіть на останнє, продиктоване страхом, ти відповіла правильно. До того ж ти передала йому свою любов, мала терпіння вислухати й відповісти. Він старався як міг, він був чесним. Хіба цього не досить? Мати сіла. Вона про це не думала. Її синок обрав найкраще із запитань, які спали йому на думку. Звідки він мав знати, про що питати, коли він не мав її життєвого досвіду? Мати обернулася до колиски й довго дивилася на свій скарб.

— Ти зробив усе як слід, синку, — сказала вона тихо. — Як добре, що ми з тобою змогли поговорити.

Рекомендовані висновки. Обговоріть:

- Чи збіглися ваші очікування зі змістом тексту?
- Чи знайшли ви в цьому уривку відповіді на одне із запитань, яке ми з вами обговорювали раніше? На яке саме? Проілюструйте свої думки прикладами з тексту.
- Чому автор не дав матері можливість просто розповісти малюкові про те, що їй хотілося?
- Навіщо ми використовуємо запитання?

Вправа «Малюнки на спині»

Час виконання: 15 хвилин.

Мета: показати, як змінюється інформація на шляху від адресата до адресанта: втрачається/переакцентується/спотворюється тощо.

Підготовка й обладнання: зазделегіть намальований один малюнок або декілька схематичних малюнків, маркери чи незагострені олівці, папір.

Опис вправи та порядок виконання:

Об'єднайте учасників у групи по 5-7 осіб. Попросіть їх стати колонами, одне за одним. Поясніть правила, а саме: вправа виконується мовчки, завдання – якомога більш точно та швидше передати інформацію одне одному без підказок, передавати інформацію будемо, малюючи закритим маркером на спині в учасника(-ці), який/яка попереду. Той/та учасник(-ця), який/яка стоїть першим(-ю) у колоні, має намалювати вже отриману інформацію на папері, а першоджерелом буде учасник(-ця), який/яка є останнім/останньою в колоні та якому/якій тренер(-ка) показує малюнок.

Обов'язково перепитайте, чи усі зрозуміли механіку вправи, і лише тоді переходьте до виконання.

Порівняйте те, що в результаті намалюють на папері учасники, які стоять першими в колоні, і те, що ви продемонстрували як першоджерело, та проведіть дискусію з учасниками щодо того, як так сталося, що результати різні. Спитайте у групи, чому, на їхню думку, інформація так змінилася, що заважало передати інформацію максимально точно.

Рекомендовані висновки. Ми не можемо на 100 % точно передавати інформацію, особливо коли маємо змогу використати тільки один канал комунікації і не маємо можливості додатково щось уточнити. Іноді інформаційні повідомлення спотворюються ненавмисно. Крім того, кожна людина має усталену картину світу зі сформованими образами. Коли інформація нам не зовсім зрозуміла, ми підлаштовуємо

її до знайомих нам образів, усталених фреймів.

Важливо, що в ланцюжку передачі повідомлення за збереження точності і достовірності несуть відповідальність не тільки ті, хто передає, а й ті, хто отримує.

Вправа «Піктограма»

Час виконання: 25 хвилин.

Мета: продемонструвати учасникам на практиці методику візуалізації інформації як таку, що підвищує ефективність її сприйняття.

Підготовка й обладнання: блокноти учасників, по одному аркушу фліпчарту на кожну з груп, маркери.

Опис вправи та порядок виконання:

Запитайте, які найбільш уживані види зображень в освітньому процесі задля підвищення ефективності сприйняття навчальної інформації, покращення запам'ятовування, закріплення матеріалу вони можуть назвати (символи, фото, схеми, ілюстрації, піктограми, інфографіка). Попросіть учасників виділити топ-4 з усього названого та об'єднайте учасників у 4 групи за цими поняттями (як за принципом «зима – літо...»).

Скажіть, що ми зараз попрацюємо саме над створенням піктограм.

Нагадайте, що піктограма – це схематичне зображення об'єктів чи явищ, елемент візуальної комунікації, графічний символ, що передає певну інформацію. Головними характеристиками піктограм є лаконічність, зрозумілість і універсальність.

Завдання для кожної групи – створити за 10 хвилин піктограму, за допомогою якої група може подати одну з тем інтегрованого спецкурсу «Культура добросусідства» (1 частина). Тему група обирає самостійно. Піктограму треба подати на фліпчарті, інші групи мають вгадати, яка саме тема зашифрована в піктографічному зображенні.

Рекомендовані висновки. Після закінчення презентації груп запитайте, чи погоджуються учасники з тим, що ефективність такого запам'ятовування підвищується з використанням зображень.

Вправа «Заголовок з телефону»

Час виконання: 15 хвилин.

Мета: закріпити на практиці в учасників розуміння «клікбейтних» заголовків та важливість контролювати споживання інформації під такими заголовками.

Підготовка й обладнання: телефони учасників, ознаки «клікбейтних» заголовків (на екрані).

Опис вправи та порядок виконання:

Запропонуйте учасникам дістати телефони та знайти заголовок новин (у Facebook-стрічці) з ознаками клікбейту, які є на екрані. Попросіть 5-7 осіб озвучити ці заголовки та пояснити, чому вони є «клікбейтними». Нагадайте про «Колесо емоцій» та апелювання до сильних емоцій авторами заголовків такого виду.

Рекомендовані висновки. За допомогою клікбейтів нами маніпулюють, заманюючи на сайти з метою підвищення трафіку або через свідоме бажання спотворення нашої інформаційної картини.

Споживачам варто уникати сприйняття інформації тільки за такими заголовками і тим більше поширення таких новин на своїх сторінках.

Вправа «Три кола навколо лідера»

Час виконання: 15 хвилин.

Мета: показати, як відбувається інформаційний рух з величезною кількістю джерел, як на цей процес впливають лідери думок.

Підготовка й обладнання: тематична руханка.

Опис вправи та порядок виконання:

Учасники стають у коло. Тренер(-ка) просить кожного(-у) подумки загадати кого-небудь із групи, хто буде їхнім/їхньою умовним(-ою) лідером(-кою), але не подавати своєму об'єкту жодних сигналів. Потім тренер(-ка) дає команду всім учасникам одночасно обійти тричі навколо того, кого вони загадали. Ті, кому це вдалося, мають сигналізувати піднятою рукою. Коли більшість учасників просигналізує про виконання, тренер(-ка) дає команду про закінчення вправи.

Рекомендовані висновки. Рух інформації через офіційні джерела є упорядкованим, але ускладнений величезною кількістю цих джерел і невпевненістю в їхній якості. Більш хаотичним він є в соціальних мережах. Ми надто довіряємо лідерам думок, яких обрали для себе за різними критеріями, а вони можуть ставитися до цієї своєї ролі неналежно, не усвідомлювати це; ми також не в змозі знати напевне, для кого ми є такими лідерами, і маємо усвідомлено та відповідально ставитися до поширення інформації.

III. ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА

Рефлексія

Вправа «Підсумкові кадри»

Час виконання: 30 хвилин.

Мета: актуалізувати здобуті знання та підсумувати, згадати, система-

тизувати пройдений матеріал.

Підготовка й обладнання: 2 аркуші для фліпчарту, заздалегідь розмальовані під кадри з кінофільму, маркери (по набору на кожну малу групу), малярна стрічка.

Опис вправи та порядок виконання:

Тренер(-ка) об'єднує групу у 2 команди, роздає фліпчарти та пропонує намалювати в кадрах події тренінгу. Час між командами розподіляється так: 1-ша група малює кадри до перерви, 2-га група – після перерви. Час на роботу – 10-15 хвилин.

Після закінчення часу команди повертаються до спільного кола та презентують по черзі свої наробки.

Рекомендовані висновки. Будь-яка інформація добре засвоюється, коли ми можемо її повторити.

Можемо згадати всі разом те, що відбувалось і які знання й навички ми здобули.

Також командна робота є важливою, тому що ми можемо доповнювати одне одного. І те, що різні члени команди згадували різні частинки картинки, свідчить, що часто ми звертаємо увагу на різні речі та не бачимо картину загалом.

Добре, коли ми можемо звіритись і відтворити загальну, повну картину.

Повернення до вправи «Три рівні»

Час виконання: 20 хвилин.

Мета: перевірити, чи здійснилися очікування та мотивація для впровадження здобутих знань у професійній діяльності.

Підготовка й обладнання: 2 фліпчарти, пісок для творчості (жовтий та блакитний).

Опис вправи та порядок виконання:

Кожному(-ій) учаснику(-ці) треба зняти з фліпчарту свої очікування за трьома рівнями, визначеними на початку тренінгу, якщо очікування виправдалося.

Тренер(-ка) ставить запитання:

- Що для вас було цікавим під час заняття?
- Що було корисним?
- Що взяли для себе в роботу?
- Над чим ще треба подумати?

Тренер(-ка) при учасниках розмішує пісок для творчості (жовтий та блакитний) і пропонує за бажанням умокнути долоні в пісок та залишити відбиток на фліпчарті.

Рекомендовані висновки. Пісок – це здобуті знання, відбитки – передача здобутих знань учням, що в майбутньому виправдають наш очікування на рівні України, бо будуть дотримуватися медіагігієни.

Релаксація

Вправа «Я – медіаграмотний»

Час виконання: 5 хвилин.

Підготовка й обладнання: картки-смайли за тематикою «Я – медіаграмотний», фліпчарт із різнокольоровими зонами, що відповідають кількості учасників, малярна стрічка.

Опис вправи та порядок виконання:

Кожен(-на) учасник(-ця) обирає смайл «Я – медіаграмотний», який відповідає його/її настрою, та розміщує на фліпчарті відповідно до кольору картки на зворотному боці, – у такий спосіб утворюється загальний настрій групи.

Для розробки програми тренінгу використано матеріали проекту «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність», який виконує Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) за підтримки посольств США та Великої Британії в партнерстві з Міністерством освіти і науки України й Академією української преси; а також матеріали Зимової школи з медіаграмотності, проведеної Академією української преси.

**Тема: МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ЯК ОСНОВА
МЕДІАОСВІТИ**

Авторка розробки: Валентина Успенська (м. Суми)

Мета: підвищення фахового рівня педагогів щодо медіаграмотності та її викладання в навчальному предметі «Культура добросусідства».

Завдання:

- ознайомити вчителів з елементами медіаграмотності, онлайн-інструментами (програмами), які дають змогу розрізняти правдиві та фейкові медіаповідомлення;
- проаналізувати критерії медіаграмотної особистості;
- формувати вміння аналізувати медіаповідомлення, відрізняти факти від фейків;
- формувати розуміння потреби щодо розвитку медіаграмотності в учнів.

Очікувані результати. Учитель/вчителька:

- називають елементи та інструменти медіаграмотності, що дають змогу визначати фейки;
- визначають ознаки та якості медіаграмотної особистості;
- застосовують критичне мислення для аналізу медіаповідомлень, відрізнення фактів від міфів;
- висловлюють позитивне ставлення до освітньої діяльності з розвитку медіаграмотності в учнів.

Ключові поняття та ідеї: медіаграмотність, елементи медіаграмотності, медіаграмотна особистість, фейк, боротьба з фейками, хто такі «тролі» та як їх виявляти.

Орієнтовна тривалість заняття: 3 години.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): аркуші для фліпчарту, маркери, різнокольорові стікери, мультимедійний комплекс, роздатки до вправ, відеоролики.

Хід заняття

Методи, навчальні матеріали	Завдання	Обладнання	Час
Привітання. Презентація теми, мети і завдань тренінгу	Представити тему, мету і завдання тренінгу.	Мультимедійна презентація	5 хв
Знайомство. Вправа «Правда чи неправда»	Створити сприятливу психологічну атмосферу. Самопрезентація учасників тренінгу. Назвати своє ім'я і повідомити інформацію про себе, правдиву та неправдиву. У колі по черзі сусід/сусідка справа визначає, що є правда чи неправда.		15 хв
Прийняття правил роботи на тренінгу. Мозковий штурм із подальшим обговоренням	Узгодити правила групової взаємодії. Орієнтовні правила: – Бути активними – Тут і зараз – Аналізуємо – Ділимося досвідом – Говорити від себе – Кожна думка має право на існування Обговорити значення правил, що вони значать для вчителів.	Фліпчарт, папір А1	10 хв
Гра «Намалюйте собачку»	Учителям пропонують на аркуші свого блокнота намалювати будь-якого собачку. Не вдаватися до пояснень. За бажанням учителів зібрати малюнки і по черзі показати всій групі. Важливо продемонструвати, що на одне конкретне прохання собачки у всіх вийшли різними (можуть бути малюнки – позначка електронної пошти @. Показати саме цей малюнок).		15 хв

	<p>Обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Яке враження від вправи? • Які відчуваєте емоції? • Чому створені нами ілюстрації такі різні? • Як це, на вашу думку, пов'язано з темою заняття? 		
<p>Інформаційне повідомлення «Характеристика та елементи медіаграмотності»</p>	<p>Медіаграмотність – це здатність використовувати, аналізувати, оцінювати та передавати повідомлення в різних формах.</p> <p>Елементи медіаграмотності (Сінді Шейбе та Фейз Рогоу):</p> <p><i>доступ</i> – мати доступ до медіа-технологій та знати, як їх використовувати;</p> <p><i>розуміння</i> – розуміти медіаповідомлення;</p> <p><i>усвідомлення</i> – помічати медіаповідомлення;</p> <p><i>аналіз</i> – декодувати медіаповідомлення з метою критичного осмислення;</p> <p><i>оцінення</i> – робити висновки про корисність чи важливість медіаповідомлень;</p> <p><i>творення</i> – створювати медіаповідомлення з урахуванням вимог і можливостей медіа;</p> <p><i>рефлексія</i> – розмірковувати, як особистий досвід та цінності впливають на інтерпретацію медіаповідомлень, та розуміти наслідки впливу медіаповідомлень;</p> <p><i>участь</i> – ініціювати та приєднуватися до заходів з використанням медіа.</p> <p><i>Володіти медіаграмотністю означає:</i> розуміти та аналізувати масмедіа; здатність творити власні медіаповідомлення; спілкуватися з використанням медіа; розуміти</p>	<p>Слайди презентації</p>	<p>10 хв</p>

	<p>з використанням медіа; розуміти вплив на себе медіаповідомлень та процесу їхнього створення; розуміти вплив власного досвіду і переконань на їхнє розуміння.</p> <p>Усе те, що ми маємо вміти робити зі звичним текстом (грамотність), ми маємо вміти робити і з медіатекстом (медіаграмотність).</p> <p>Через те що люди не можуть критично аналізувати те, що вони не помічають чи не усвідомлюють, важливим компонентом медіаграмотності є розуміння ролі медіа в житті, зокрема здобувачів освіти.</p> <p>Обговорення:</p> <p>– Що нового ви дізналися для себе про медіаграмотність?</p>		
<p>Вправа «Дешифратор»</p>	<p>Робота в колі із закріплення елементів медіаграмотності. Тренер/тренерка по чергово для учасників демонструє аркуші із записаними елементами медіаграмотності. Кожен/кожна учасник/учасниця розкриває своє розуміння певного елемента.</p> <p>Слова на аркушах:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Доступ • Розуміння • Усвідомлення • Аналіз • Оцінення • Творення • Рефлексія • Участь <p>Обговорення:</p> <p>– Наскільки легко/складно було виконати завдання?</p> <p>– Що допомагало, а що заважало виконанню?</p> <p>– Який елемент у вас розвинений найкраще, а над яким ще треба працювати?</p>	<p>Роздатки для тренера/тренерки: аркуші А4 із записом на кожному елементу медіаграмотності</p>	<p>30 хв</p>

<p>Вправа-брейн-сторм «Модель медіаграмотної особистості»</p>	<p>Робота у 3 групах: «Знання»; «Вміння/навички», «Ставлення».</p> <p>Видати по 10 стікерів на групу.</p> <p>Прикріпити на фліпчарт макет людини (в повний зріст).</p> <p>Завдання: оформити модель медіаграмотної особистості за допомогою стікерів:</p> <p>1 група – «голова» людини – знання (що має знати медіаграмотна людина?),</p> <p>2 група – «руки» – навички (що має вміти?),</p> <p>3 група – «серце» – ставлення (які ставлення мають бути сформовані в медіаграмотної особистості?).</p> <p>Після закінчення роботи кожна група презентує «модель». Потім отримує пам'ятку з переліком характеристик зазначеного компонента (знання; вміння; ставлення) та усно доповнює зміст. Тренер/тренерка демонструє слайд із переліком характеристик кожного компонента.</p> <p>Обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Яке враження від вправи? – Наскільки повним був ваш опис якостей? – Які відчуваєте емоції? Які якості моделі медіаграмотної особистості хочете вдосконалити в себе? 	<p>2 склеєні аркуші А1 з намальованою моделлю людини; роздаткові картки-стікери; слайди презентації; пам'ятки вимог щодо медіаграмотної особистості «Номо медіаграмотний» (видати за результатами вправи)</p>	<p>40 хв</p>
<p>Вправа «Аналізуємо медіаповідомлення»</p>	<p>Об'єднати учасників у пари та роздати їм підібрані тексти: декілька видів повідомлень, одне з яких – правдива інформація, а інші – фейки.</p> <p>Завдання для учасників: прочитати тексти і виділити слова, що вказують на достовірність фактів, або ті, що викликають сумнів. Зрештою учасники мають вирішити, які з</p>	<p>Роздруківки підібраних достовірних та фейкових медіаповідомлень</p>	<p>30 хв</p>

	<p>текстів правдиві, а які ні. Після виконання завдання одна з пар озвучує свій результат. Інші учасники, що отримали той самий текст, доповнюють чи спростовують виголошену відповідь.</p> <p>Обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Чи було для вас складно визначити недостовірну інформацію? – Чи ви проводили додаткову перевірку недостовірної інформації? Де і як? – Чи вплинув науковий/науково-популярний характер тексту на складність завдання? – У яких джерелах і чому можна найчастіше зустріти псевдонаукову інформацію? – Для кого є вигідним поширення наукових фейків? – Як вплинули на ваше рішення висловлювання інших учасників? 		
<p>Перегляд відеоролика. Як уберегтися від фейків? – прості і дієві інструменти</p>	<p>Розглянути різні програми, які дають змогу виявити фейки в інтернеті. Це плагіни для браузера Fake News Detector, Fake News Detector AI, NewsCracker.</p> <p>Ознайомити зі способами виявлення тролів у твіттері та програмами, які допоможуть зробити це в кілька кліків: Botometer та Botcheck.</p> <p>Обговорення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Наскільки отримана інформація є для вас корисною? – Чи можете ви поділитися іншими застосунками або інструментами, які дають змогу виявляти фейки? 	<p>Відеоролик https://www.youtube.com/watch?v=kHAAVFfjkVc&t=22s</p>	<p>15 хв</p>
<p>Зворотний зв'язок. Рефлексія. Вправа «Відкритий мікрофон»</p>	<p>Дати учасникам можливість усвідомити набутий досвід, відкрито висловити свої думки і почуття. Завершити фразу та відповіді на запитання:</p>		<p>10 хв</p>

Авторка розробки: Зоя Філончук (м. Херсон)

Мета: ознайомлення з теоретичними основами медіаграмотності з метою розвитку професійної компетентності педагогів, формування навичок усвідомленого застосування елементів медіаосвіти під час викладання курсу «КД».

Завдання:

- ознайомити учасників з основними поняттями медіапедагогіки;
- висвітлити актуальність медіаграмотності у викладанні курсу «Культура добросусідства»;
- проаналізувати можливості курсу «Культура добросусідства» у формуванні медіакультури здобувачів освіти;
- підвищити ефективність застосування практичних інструментів для розвитку та оцінювання рівня медіаграмотності учнів;
- сприяти переоцінці наявного професійного досвіду в організації та забезпеченні процесу медіаосвіти.

Очікувані результати:

Учасники

- знають і можуть пояснити сутність основних понять медіапедагогіки;
- розуміють і усвідомлюють актуальність медіаграмотності у викладанні курсу «Культура добросусідства»;
- можуть описати сутність потенційних підходів щодо реалізації принципів медіаосвіти;
- розуміють і називають можливості курсу «Культура добросусідства» у формуванні медіакультури здобувачів освіти.

Ключові поняття та ідеї: значення сучасних медіа у формуванні та розвитку особистості; медіакультура педагога(-ині), учня(-ениці) та батьків; теоретичні основи медіаграмотності; основні принципи сучасної освіти з медіаграмотності; можливості курсу «Культура добросусідства» у формуванні медіакультури здобувачів освіти.

Орієнтовна тривалість заняття: 2 год 20 хв.

Обладнання: ноутбук у тренера(-ки), проєктор, фліпчарт, маркери, фломастери, ватмани для вправ.

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА (30 хв)

1.1. Інформація про тему та програму тренінгу

Проінформуйте учасників про те, що змістовою частиною програми тренінгу «Я і медіа» передбачено встановлення ролі сучасних медіа у формуванні та розвитку особистості; визначення ставлення громадян України до споживання різних видів медіа; знайомство з теоретичними основами медіаграмотності та встановлення основних принципів сучасної освіти з медіаграмотності; вивчення можливостей курсу «Культура добросусідства» у формуванні медіакультури здобувачів освіти.

Запропонуйте учасникам визначити актуальність теми тренінгу «Я і медіа» (орієнтовні відповіді: визначення власного ставлення до споживання медіа, усвідомлення особистої відповідальності за формування навчального контенту та створення медіатекстів, розвиток власних медіакомпетенцій).

1.2. Знайомство з тренером(-кою)

Надайте інформацію про себе.

1.3. Вступне слово тренера(-ки) (мета – мотивація учасників)

Проінформуйте учасників про результати дослідження «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2020 році», яке було виконано соціологічною компанією InMind на замовлення міжнародної неприбуткової організації Internews, що реалізує «Медійну програму в Україні» за фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID).

Основна мета дослідження – вивчити звички українців, що стосуються споживання медіа, а також їхню довіру до медіа, оцінити рівень медіаграмотності та обізнаність населення щодо впровадження реформ в Україні.

За результатами дослідження, у 2020 році аудиторія стала більше звертати увагу на джерело походження новин (35 %) та представлення різних думок (32 %), дедалі менше споживачі схильні довіряти так званим «улюбленим» ЗМІ (20 %). Головні вимоги, які аудиторія ставить до новин, – достовірність та повнота. Як порівняти з минулим роком, значно збільшилася частка тих, хто вважає точність найважливішим критерієм.

Запропонуйте піднятися тим учасникам, які знають про існування дезінформації. Далі зазначте, що про існування дезінформації у ЗМІ відомо 77 % респондентів. Потім запропонуйте піднятися тим, хто НЕ вважає цю проблему актуальною. Зауважте, що більшість тих, хто знає про її існування, не вважають, що проблема є актуальною (58 %).

1.4. Знайомство з учасниками (вправа «Фотоальбом»)

Мета: сприяти формуванню доброзичливої атмосфери під час тренінгу, познайомити учасників одне з одним, активізувати їхню увагу та підготувати до подальшої роботи.

Хід вправи. Запропонуйте учасникам стати в коло. Дайте можливість кожному по черзі (по колу) озвучити інформацію про себе (хто я? звідки? улюблений вид відпочинку), пригадати найбільш вдалий вигляд на фотосесії під час відпочинку та продемонструвати його (я люблю фотографуватися так!). Почніть знайомство із себе.

Підбийте підсумки вправи.

1.5. Встановлення правил роботи в групі (вправа «Встановлюємо правила»)

Нагадайте учасникам правила роботи в групі, якщо вони їм знайомі. Якщо ні, то встановіть їх разом з учасниками.

1.6. Визначення очікувань учасників (вправа «Очікування»)

Мета: визначити сподівання й очікування учасників щодо навчання та розв'язання завдань, визначених програмою тренінгу.

Хід вправи. Запропонуйте учасникам на стікерах записати свої очікування від тренінгу. Повідомте, що кожен по черзі має підійти до фліпчарта та приклеїти свій стікер на плакат з написом «Я і медіа», при цьому зачитати написане.

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА ТРЕНІНГУ

2.1. Актуалізація проблеми

2.1.1. Вправа «Встановлюємо види медіа» (10 хв)

Мета: актуалізувати знання учасників із проблеми, з'ясувати, наскільки учасники розуміють, що таке медіа та їхні види.

Хід вправи. Запропонуйте учасникам назвати види медіа, які наявні в аудиторії. Які з них містять специфічну інформацію? (наприклад: плакати, що зображують життя в інших країнах світу; мапи, які відображають різні погляди на світ; посібники та ін.). Обговоріть результати.

2.2. Отримання інформації: вивчаємо теорію медіаосвіти

2.2.1. Мінілекція від тренера(-ки) (10 хв)

Мета: проаналізувати підходи до трактувань основних понять медіаосвіти, ознайомити з історією становлення медіаосвіти у світі та в Україні.

Матеріали мінілекції подані в додатку 1.

2.2.2. Вправа «Складаємо медіасловник» (20 хв)

Мета: визначити понятійний апарат медіаосвіти, розкрити сутність основних дефініцій, скласти мінісловник з медіаграмотності (за категоріями споживачів).

Хід вправи. Об'єднайте учасників у три групи. Запропонуйте кожній групі скласти перелік основних термінів з медіаосвіти, які мають увійти до медіасловника вчителя(-льки) (група 1), медіасловника батьків учнів (група 2), медіасловника учнів (група 3). Повідомте, що кожна група має представити результати (перелік термінів) на плакаті з відповідними назвами. Надайте час для виконання завдання. Потім запросіть представників від кожної групи оголосити результати та підбийте підсумки.

- Наскільки легко/важко було виконувати завдання? Чому?
- Які висновки для себе зробили під час виконання вправи?

2.2.3. Вправа «5 принципів» (30 хв)

Мета: розкрити принципи медіаграмотності через можливості аналізу власного контенту в соціальних мережах.

Хід вправи. Об'єднайте учасників у п'ять груп. Надайте кожній групі картку, у якій зазначено один із принципів медіаграмотності.

Нагадайте, що основна мета принципів – визначити певні правила, якими можна керуватися, працюючи з такими питаннями, як комерціалізація, пропаганда, цензура, медівласність та стереотипи в медіа. Ці принципи актуальні й тим, що їх можна застосовувати до таких тем, як приватність у мережі та мережевий нейтралітет. Ми можемо застосовувати їх до нашого власного контенту, а не лише до того, який створюється «сильними світу цього». Ці принципи можуть бути нагадуванням нам про ту силу, яку сьогодні ми маємо на кінчиках своїх пальців.

Запропонуйте учасникам застосувати ці принципи з метою аналізу власного контенту в соціальних мережах. Надайте час для роботи у групах. Обговоріть результати.

- Що цікавого відкрили для себе під час виконання завдання?
- Як можна цю вправу використовувати/адаптувати для роботи з учнями вашої вікової групи?

2.3. Розвиток практичних навичок: представляємо контент «КД»

2.3.1. Вправа «КД» і медіа» (20 хв)

Мета: розвиток медіакомпетенцій учасників тренінгу, встановлення можливостей курсу «КД» у формуванні медіаграмотності здобувачів освіти.

Хід вправи. Запропонуйте учасникам підібрати асоціації до слів «інформування» та «пропаганда». Проаналізуйте результати.

Дайте визначення понять «інформування» і «пропаганда» (через слайди або інформаційні картки). Наведіть приклад інформаційного повідомлення у спокійному неемоційному вигляді та приклад повідомлення пропагандистського впливового характеру.

Об'єднайте учасників у групи та запропонуйте кожній групі створити пропагандистський та інформаційний плакат для курсу «КД».

Надайте кожній групі слово за результатами роботи. Підбийте підсумки.

III. ПІДСУМКОВА ЧАСТИНА (20 хв)

Підбийте підсумки тренінгу (встановлення, що з виконаного на заняттях було корисним для учасників, допомогло їм змінити деякі погляди тощо); з'ясуйте, чи збулися очікування учасників.

Додаток 1

Від навчання за допомогою медіа до вивчення і створення медіа

Вважається, що вперше термін «медіаосвіта» вжито в 1973 році на спільному засіданні сектору інформації ЮНЕСКО та Міжнародної ради з кіно, телебачення та аудіовізуальної комунікації. За іншими даними, першу навчальну програму з медіаосвіти розробив М. Маклюен у 1959 році, а її активне використання в освітньому процесі розпочалося в 60-х роках ХХ ст. у Великій Британії, Канаді, Німеччині, США, Франції [2].

Попри те що існує певний досвід у впровадженні медіаосвіти, єдиного погляду на сутність цього поняття не існує. У документах ЮНЕСКО зазначено, що медіаосвіта – це навчання теорії та формування практичних умінь для опанування сучасних масмедіа, що становить частину автономної галузі знань у педагогічній теорії та практиці. Там само наголошується, що важливо розрізняти опанування медіа та їхнє використання як знаряддя в навчанні інших наук [2].

Відповідно до Концепції впровадження медіаосвіти в Україні, медіаосвіта – це частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою масмедіа, як традиційними (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітніми (комп'ютерне опосередковане спілкування, інтернет, мобільна телефонія) медіа, з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій [1].

Результатом медіаосвіти є формування медіакомпетенцій (медіаграмотності).

Низка міжнародних документів, а саме: Грюнвальдська декларація з медіаосвіти (1982), Резолюція ЮНЕСКО (1989) щодо розвитку критичної медіаосвіти, Віденська конференція «Освіта для медіа та цифрового століття», Севільська конференція «Медіаосвіта молоді», Резолюція Європарламенту щодо медіаграмотності у світі цифрових технологій, Комюніке Єврокомісії «Європейський підхід до медіаграмотності у світі цифрових технологій», а також інші документи, схвалені Євросоюзом та ООН, розглядають медіаграмотність як базовий елемент політики у сфері споживання аудіовізуальної інформації, основу обізнаності в питаннях інтелектуальних прав людини, необхідну умову залучення громадян до участі в демократичному житті, дієвий фактор міжкультурного діалогу [3].

Американські медіапедагоги С. Шейбе та Ф. Рогоу, аналізуючи сутність поняття «медіаграмотність», дійшли висновку, як і більшість дослідників, що медіаграмотність – це набуті під час навчання навички аналізувати та оцінювати медіа [3].

В Україні, відповідно до Концепції впровадження медіаосвіти, медіаграмотність розглядається як складник медіакультури, що стосується вміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, виражати себе і спілкуватися за допомогою медіазасобів, успішно здобувати необхідну інформацію, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, отриману з різних медіа, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, тобто розуміти реальність, сконструйовану меді-

аджерелами, осмислювати владні стосунки, міфи і типи контролю, які вони культивують [1].

Шкільна медіаосвіта включає інтегровану медіаосвіту (використання медіадидактики в межах наявних предметів), спеціальні навчальні курси, факультативи, гурткову, студійну та інші форми позакласної роботи. Ця форма медіаосвіти спрямована переважно на формування критичного мислення, комунікаційної медіакомпетентності.

Коли учні пишуть есе, виготовляють афішу для шкільного заходу, створюють сторінку у фейсбуці або розробляють складну мультимедійну презентацію з відео та звуком, вони мають ставити собі ключові питання про мету, аудиторію, вплив, імовірність і таке інше стосовно тих медіапродуктів, які вони створюють.

Сьогодні, формуючи медіаграмотність, важливо не тільки вчити учнів ефективно підтримувати комунікацію з метою переконання, інформування, креативного самовираження тощо, а й вчити «писати», тобто не просто створювати відео, вебсайт, мультимедійну презентацію тощо, а й формувати здатність комунікувати за допомогою тексту, зображення та аудіо, а також спроможність розрізняти, які типи комунікації, зокрема за відсутності посередника, найкращі для певних аудиторій, завдань та обставин.

Це стосується не лише вибору певних типів медіа, а й розуміння, як та коли їх поєднувати (наприклад, не просто додавати графік або таблицю до аналітичного тексту, а знати, у яких випадках графічне подання даних є більш дієвим, ніж слово, а також як через текст доправити читачів до графічної інформації).

Список використаних джерел

1. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) / за ред. Л. А. Найдьоновой, М. М. Слюсаревського. – Київ, 2016. – 16 с. URL: <http://mediaosvita.org.ua/book/kontseptsiya-vprovadzhennya-mediaosvity/> (дата звернення: 20.01.2020).
2. Медіаосвіта та медіа грамотність: підручник / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; за науковою редакцією В. В. Різуна. – К.: Центр вільної преси, 2013. – 352 с.
3. Шейбе С., Рогоу Ф. Медіаграмотність: Підручник для вчителів / Перекл. з англ. С. Дьома; за загал. ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк. – К.: Центр вільної преси; Академія української преси, 2017. – 319 с.

Тема: РОЛЬ ІНФОРМАЦІЇ ТА МЕДІА В СУЧАСНОМУ СВІТІ. ДОСТОВІРНІСТЬ ІНФОРМАЦІЇ В МАСМЕДІА

Авторка розробки: Вікторія Яроменко (м. Одеса)

Мета тренінгу:

Дослідження онлайн-інструментів з метою підвищення рівня цифрової грамотності вчителя/вчительки НУШ, формування усвідомленого застосування їх під час викладання курсу «КД».

Завдання:

- ознайомити з поняттями «медіа», «факти», «судження»;
- висвітлити актуальність і можливості ефективного використання цифрових технологій в освітньому процесі;
- відпрацювати навички застосування навчальних матеріалів та методичних інструментів залежно від поставленої освітньої мети;
- продемонструвати можливості використання різноманітних джерел інформації в педагогічній діяльності.

Очікувані результати:

У результаті навчання учасники набудуть умінь:

- розбиратися в поняттях «медіа», «факти», «судження»;
- розуміти актуальність і можливості ефективного використання цифрових технологій в освітньому процесі;
- обирати навчальні матеріали та методичні інструменти залежно від поставленої освітньої мети.

Ключові поняття та ідеї: масмедіа, споживання медіаконтенту, медіазалежність, факти, судження, медіаграмотність.

Орієнтовна тривалість заняття: 2 год 30 хв.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): ноутбук у тренера/тренерки, смартфони в учасників, проєктор, фліпчарт, маркери, роздатковий матеріал для вправи «Створи новину» (набір фото, аркуш паперу, фломастери, клей), різнокольорові стікери.

І. ВСТУПНА ЧАСТИНА

1.1. Представлення тренера/тренерки. Оголошення теми та мети заняття (5 хв)

1.2. Знайомство (5 хв)

Вправа «Оплески»

Мета: познайомитись, а також візуалізувати ставлення учасників тренінгу до медіа та вибудувати подальшу розмову

Тренер/тренерка ставить запитання закритого типу, що передбачають відповіді «Так» або «Ні». Ці слова вголос говорити не треба. Якщо відповідь учасників «Так», то треба піднятися з місця. Ті, чії відповіді на запитання «Ні», залишаються сидіти, але вітають оплесками тих, хто піднявся.

- Підніміться ті, хто прокинувся з хорошим настроєм;
- хто вигуляв свого домашнього улюбленця;
- хто встиг вранці зателефонувати своїм рідним;
- хто із задоволенням випив ранкову каву;
- у кого є власна сторінка у фейсбуці;
- хто створив для спілкування групу у вайбері;
- хто дивився новини по телевізору;
- хто вважає себе креативною людиною.

1.3. Правила роботи у групі (5-10 хв)

Вироблення або обговорення (уточнення, за потреби — додавання) раніше прийнятих правил роботи у групі.

Правила роботи

- Цифрова толерантність і розуміння.
- Дотримання регламенту.
- Говоримо від імені себе.
- Обговорюємо ідею, а не людину.
- «Я в хатці».
- «Вільна нога».

1.4. Очікування (10 хв)

Учасникам пропонується на стікерах написати свої очікування на прикріпити їх на фліпчарті.

1.4. Мотивація (20 хв)

Вправа «Новина з телефону»

Мета: визначити вподобання групи щодо тематики та джерел новин, підкреслити, що в різних людей у групі можуть бути певні специфічні інтереси і вподобання, але всіх нас об'єднує те, що ми постійно споживаємо інформацію, і зокрема новини.

Тренер/тренерка об'єднує учасників у групи відповідно до стікерів, які вони вибрали (1 група – «Політичні новини»; 2 група – «Новини від бабака Тимка»; 3 група – «Новини освіти»; 4 група – «Новини культури»). Учасникам пропонується дістати свої телефони та знайти в новинній стрічці новину, яка привернула їхню увагу (це може бути як сайт новин, так і стрічка в соцмережах).

Завдання

- Назвіть тему новини.
- Вкажіть джерело інформації.
- Сформулюйте 2-3 реченнями основний зміст повідомлення.
- Наскільки ви впевнені в достовірності отриманої інформації.
- Чому ви так думаєте?

Представлення результатів роботи кожної групи.

Тренер/тренерка:

- Чи завжди однаково ми сприймаємо ту саму інформацію?
- Чи завжди впевнені в її достовірності?

То який вибір нам потрібно зробити: відмовитись від гаджетів чи все ж таки навчитися відповідно сприймати і використовувати інформацію, яку нам пропонують масмедіа?

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА

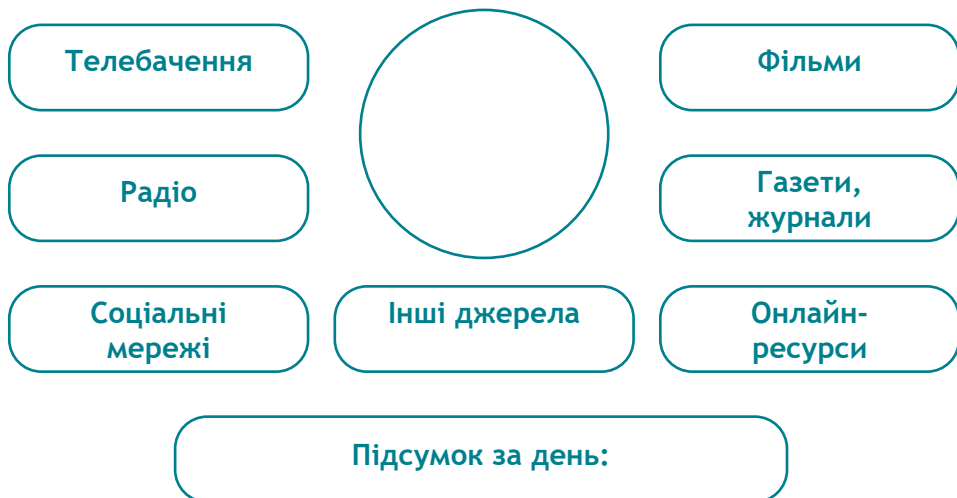
1. Вправа: «Мій медіадень» (20 хв)

Обладнання: картки-схеми для учасників.

Мета: з'ясувати обсяг часу, який вони витрачають за добу на споживання медіаконтенту, чи потрібні корективи цього процесу.

Комунікація сьогодні – необхідний складник життєдіяльності людини і суспільства. Канали, через які передається інформація, називаються масмедіа або медіа.

Інструкція: задумайтеся, яке значення медіа відіграють у вашому житті. Для цього пропоную заповнити таблицю «Мій медіадень».

Вам надається орієнтовна схема вашого медіадня. Уявіть собі, що це медіапростір, який наповнюється інформацією з різних ресурсів: телебачення, радіо, преси, мережі Інтернет, соціальних мереж. У центральному колі намалюйте людину. Це – ви. Позначте, скільки часу на добу ви витрачаєте на перегляд ТБ, читання книг, користування онлайн-ресурсами. Складіть отримані числа. Не забувайте про те, що деякими ресурсами ми користуємось одночасно (спілкуємось у вайбері, а в сусідній кімнаті дивляться телевізор; ви передивляєтесь електронну пошту, а поруч слухають радіо...). Ці години також додайте.

- Порахуйте свої години. Чи буває так, що ваша медіадоба більша, ніж 24 години?
- Чи можемо певним чином звільнитися від медіазалежності?
- Як можемо використати час, що з'явиться?

2. Мінілекція (10 хв)

Сьогодні майже всю інформацію ми дістаємо з медіа. Вони настільки інтегрувалися в наше життя, що більшість людей на них просто не зважають або не можуть критично оцінити їхній вплив.

Зазвичай новини повідомляють працівники медіа – журналісти. Втім, вони нерідко керуються критеріями, в основі яких не важливість події для суспільства, а її ефективність, що забезпечить більше переглядів чи вподобань.

Професійна журналістика відрізняє факти від суджень. Факти самоцінні, і їх треба повідомляти в будь-якому разі. Межа між якісними і неякісними медіа проходить саме через територію «факту».

Факт — дійсність, подія, те, що реально відбулося. Саме на фактах ґрунтується віра в правдивість історії, вільну від суб'єктивних оцінок новину. Фактами можуть бути дати, імена, події, все, чого можна торкнутися, виміряти, перерахувати, підтвердити. Факти можуть мати різні джерела, зокрема пересічні люди, наприклад свідки подій. Головне, що відрізняє факт від оцінки, — об'єктивність. Оцінка завжди відображає чиюсь суб'єктивну позицію, емоційне ставлення, заклик до якихось дій.

Якщо інформація стверджується або заперечується — це судження. Якщо факт перебільшується, узагальнюється чи розглядається односторонньо — це упередження.

Якщо наявне емоційне забарвлення — це думка, судження, упередження.

У медіаграмотності важливо вміти розрізняти, чим саме нас переконують — фактами чи емоційними судженнями та оцінками.

3. Вправа «Створи новину» (40 хв)

Мета: підсумувати і практично опрацювати здобуті знання, а саме: способи і технології створення новин; розрізняти факти, судження; удосконалювати навички роботи в групах.

Інструкція: використовуючи фотографії, напишіть медіатекст, дайте йому назву, на аркуші розташуйте і прикріпіть фотографії згідно із сюжетом. (Всі групи отримують однакові фотографії, але новини будуть різні).

Презентація роботи

- Чи складно було виконувати роботу?
- Чому ви обрали саме цю тему?
- У якому з текстів, на ваш погляд, було більше фактів? Чому?
- Навіщо нам треба вміти відокремлювати факти від суджень в інформаційному тексті?
- Яку роль відіграють слова-маркери в емоційному забарвленні тексту?
- Які способи маніпуляції і пропаганди були використані для медіатексту?

Вправа допомагає зрозуміти, як на практиці використовуються технології маніпуляцій, як зображення може підсилювати емоційне сприйняття інформації.

Важливо в новині звертати увагу на відповідність відеоряду і тексту, перевіряти факти, адже з однаковими зображеннями вийшли три різні новини.

III. ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА (30 хв)

1. Рефлексія. Вправа «Кошик»

Мета: підвести підсумок тренінгу, розставити акценти, дати мотивацію на використання набутих вмінь та навичок.

Інструкція: тренер/тренерка пропонує учасникам пригадати хід тренінгу, проаналізувати, чим саме він був корисний, та подумати, що кожна/кожен може залишити в уявному кошику, щоб користуватися у професійній діяльності.

2. Повернення до очікувань

Мета: перевірити, чи здійснилися очікування та мотивація для впровадження здобутих знань у професійній діяльності.

Опис вправи та порядок виконання: кожному учаснику треба прокоментувати, чи справдилися його очікування.

3. Відповіді на запитання. Зворотний зв'язок. Подяка учасникам тренінгу.

РОЗДІЛ II

II.6. Розвиток екологічної свідомості та відповідальності

**Тема: ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ
І ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ШКОЛЯРІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

Авторка розробки: Ольга Бондаренко (м. Шостка, Сумська область)

Мета: підвищення рівня професійної компетентності вчителів початкових класів ЗЗСО щодо формування екологічної свідомості молодших школярів.

Завдання:

- ознайомити учасників з темами інтегрованого курсу «Культура добросусідства», пов'язаними з екологічною компетентністю, об'єктами географічного середовища;
- проаналізувати насиченість, обсяг тем у робочих зошитах для дітей та матеріалах для батьків і педагогів інтегрованого курсу «КД» (1-4 класи);
- ознайомити учасників з методами, вправами для викладання тем, пов'язаних з екологічною компетентністю;
- формувати навички комунікативного спілкування, роботи у групі, парі;
- формувати ціннісне ставлення до розвитку екологічної компетентності в молодших школярів, їхнього відповідального ставлення до об'єктів географічного середовища.

Очікувані результати

Учасники тренінгу:

- знатимуть зміст, методику викладання тем інтегрованого курсу «КД» щодо формування в молодших школярів екологічної свідомості, виховання в них ціннісного ставлення до здоров'я, відповідальності за власну діяльність у природі, усвідомлення важливості бережливого природокористування;
- матимуть уявлення про насиченість, обсяг тем у робочих зошитах для дітей та матеріалах для батьків і педагогів інтегрованого курсу «КД» (1-4 класи);
- вмітимуть обирати методи, вправи для проведення занять, працювати з фото- та відеоматеріалами;
- розвинуть комунікативні навички;
- усвідомлять важливість розвитку екологічної компетентності в дорослих та учнівства.

Ключові поняття та ідеї: екологія, екологічна компетентність, екологічні проблеми, відповідальне ставлення до природи.

Орієнтовна тривалість заняття: 170 хвилин.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): роздаткові матеріали (зелені листочки-стікери, паперові квіти, робочі зошити з курсу «КД» (для 1 і 2 класу), картки з текстом для вправ «Дослідники», для роботи із зошитами); картки з правилами роботи, картки-пазли, плакати із зображенням Землі, лупи, інструкції для вправ; технічне обладнання (ноутбук, екран з аудіоколонками), стіл для розташування матеріалів, фліпчарт, ручки, папір А2 (4 аркуші), скотч, відеозапис мультфільму «Славен будь!».

Структура заняття

1. Вступна частина.

1.1. Вступ. Привітання.

1.2. Знайомство. Вправа «Автопортрет».

1.3. Правила роботи.

1.4. Очікування. Вправа «Планета».

2. Основна частина.

2.1. Актуалізація, оцінка рівня поінформованості, знань із зазначеної теми.

2.1.1. Вправа «Робота з мультфільмом “Славен будь!”» із використанням технології критичного мислення «Передбачення».

2.2. Пошук шляхів розв’язання проблеми, отримання інформації.

2.2.1. Вправа «Дослідники».

2.2.2. Вправа «Робота із зошитами».

2.3. Розвиток практичних навичок.

2.3.1. Вправа «Екологічні пазли».

2.3.2. Робота в парі. Вправа «Коректор».

3. Заключна частина.

3.1. Підсумки. Рефлексія. Вправа «Квітуча планета».

1. ВСТУПНА ЧАСТИНА

1.1. Вступ. Привітання учасників

Коментар тренера/тренерки: Сьогодні ми розглянемо важливі, можна сказати, проблемні і глобальні питання для нашої планети.

Жак-Ів Кусто, французький дослідник Світового океану, сказав: «Упродовж своєї історії людина мусила боротись із природою для виживання; у нашому столітті людина починає усвідомлювати: щоб жити, вона має захистити природу».

Чи зможете ви визначити, що буде темою нашої зустрічі? (Учасники відповідають).

Тема сьогоdnішнього заняття – «Формування екологічної свідомості і відповідальності молодших школярів. Зміст і методика викладання тем, пов'язаних з екологічною компетентністю та навколишнім географічним середовищем, у курсі “КД”».

1.2. Знайомство. Вправа «Автопортрет»

Мета: познайомитися з учасниками, зняти емоційне напруження, позитивно налаштувати на заняття.

Час: 10 хвилин.

Інструкція: Тренер/тренерка пропонує учасникам надати словесну характеристику свого портрета: назвати своє ім'я, характерну рису своєї зовнішності, особливу рису характеру, захоплення, звідки приїхав(-ла).

Рефлексія:

- Чи є в групі люди з однаковими іменами?
- Які риси характеру і в кого ви запам'ятали?
- Хто має однакові захоплення?
- Хто приїхав з одного краю або однієї місцевості?

1.3. Правила роботи

Мета: створити атмосферу відкритості, дружнього співробітництва; забезпечити ситуацію свідомого виконання певних правил, зрозумілих і добровільно прийнятих кожним учасником.

Час: 5 хвилин.

Обладнання: фліпчарт (або магнітна дошка), картки з правилами, скотч (або магніти).

Інструкція: Тренер/тренерка пропонує прийняти правила роботи під час тренінгу. Пояснює, що для ефективної роботи їх слід дотримуватися впродовж заняття.

Правила роботи:

1. Говорити від свого імені.
2. Бути доброзичливими.
3. «Піднята рука».
4. Дотримуватися регламенту.

5. Один говорить – усі слухають.
6. Обговорювати дію, а не особу.
7. «Вільна нога».
8. Конфіденційність.

Рефлексія:

- Як ви розумієте зазначені правила?
- Чи потрібно доповнити ці правила?
- Чи приймаєте їх?

1.4. Очікування. Вправа «Планета»

Мета: з'ясувати очікування, сподівання, сумніви учасників від заняття.

Час: 10 хвилин.

Обладнання: плакат із зображенням планети Земля, зелені листочки (у кількості учасників), скотч, ручки.

Інструкція: Тренер/тренерка просить учасників на зелених листочках написати свої очікування від заняття, прикріпити їх на плакат із зображенням планети Земля, зачитати написані очікування.

Коментар тренера/тренерки: Антуан де Сент-Екзюпері в книзі «Маленький принц» висловився так: «Причепурився сам уранці – причепури гарненько і свою планету».

У словесних автопортретах ви представили себе красивими, а тепер прикрасимо нашу планету Земля зеленими листочками з вашими очікуваннями, побажаннями або сумнівами. Наприкінці заняття ми визначимо, чи здійснилося усе, що ви написали на листочках.

2. ОСНОВНА ЧАСТИНА

2.1. Актуалізація, оцінка рівня поінформованості, знань із зазначеної теми

2.1.1. Вправа «Робота з мультфільмом «Славен будь!»» із використанням технології критичного мислення «Передбачення»

Мета: зацікавити учасників; формувати критичне мислення щодо отриманої інформації, оцінити рівень інформованості з питань теми заняття.

Час: 20 хвилин (із них демонстрація відео 4 хв).

Обладнання: відеозапис мультфільму «Славен будь!», пристрій для виведення відео на екран (комп'ютер або ноутбук), демонстраційний екран.

Інструкція: Тренер/тренерка пропонує переглянути мультфільм «Славен будь!» у два етапи.

I частина вправи (перегляд мультфільму без супроводу звуку). Тренер/тренерка зупиняє відео на 2 хв 15 с. Просить поділитися враженнями щодо проблеми, порушеної в мультфільмі. Спонукає учасників до обговорення.

Обговорення:

- Які ваші враження від мультфільму?
- Яку інформацію ви отримали?
- На якій проблемі сфокусований сюжет мультфільму?
- Як, на вашу думку, далі будуть розвиватися події?

Тренер/тренерка пропонує переглянути мультфільм до кінця. Просить обговорити його заключну частину.

Обговорення:

- Чи змінилася проблемна ситуація наприкінці мультфільму?
- Чому, на вашу думку, на початку і наприкінці мультфільму з'являються кадри, на яких є папір, перо, чорнило, текст на папері?

II частина вправи (перегляд мультфільму з увімкненим звуком). Тренер/тренерка пропонує ще раз передивитися мультфільм. Просить висловити свої думки стосовно отриманої інформації.

Рефлексія:

- Над якою проблемою закликає нас замислитися Папа Франциск у посланні?
- Як ви вважаєте, чи актуальна наразі тема охорони природи?
- Від чого, на вашу думку, залежить екологічна свідомість людей?
- Наскільки ця вправа буде цікавою та доступною для молодших школярів?
- Як би ви її удосконалили?

2.2. Пошук шляхів розв'язання проблеми, отримання інформації

2.2.1. Вправа «Дослідники»

Мета: сформувати уявлення про поняття «екологія», розвивати дослідницькі навички, уміння працювати з інформацією.

Час: 20 хвилин.

Обладнання: картки з поняттям «екологія» і джерелами (додаток 1), маркери, плакат із зображенням лупи, скотч.

Інструкція: Тренер/тренерка об'єднує учасників у 4 групи за сторонами горизонту: північ, південь, захід, схід. Учасники виконують вправу на відповідність значення слова і джерела, з якого його витягли.

Коментар тренера/тренерки: У Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» сказано: «Завданням законо-

давства про охорону навколишнього природного середовища є регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною». Проте розкриття поняття «екологія» ми не знайдемо в законодавчих документах. Його можна знайти в багатьох наукових текстах. Ознайомтеся з трактуванням поняття «екологія» в різних інформаційних джерелах. Прочитайте тексти на картках. Проведіть дослідження, з яких інформаційних джерел взято пояснення слова «екологія». Виконайте вправу на відповідність текстової інформації і джерела.

Рефлексія:

- Чи усі джерела однаково розкривають розуміння екології?
- Чи дає змогу вправа з'ясувати поняття «екологія»?
- Чи цікава для вас була вправа? Що саме вас зацікавило?
- Як можна адаптувати цю вправу для вашої цільової групи – дітей?

2.2.2 Вправа «Робота із зошитами»

Мета: ознайомити учасників зі змістом тем у робочих зошитах інтегрованого курсу «КД», розроблених для здобувачів освіти 1-2 класів; розвивати уміння аналізувати, вибирати тематичний матеріал.

Час: 25 хвилин.

Обладнання: картки з переліком тем у робочих зошитах для дітей та матеріалах для батьків і педагогів інтегрованого курсу «КД» (1-2 класи), маркери.

Інструкція: Тренер/тренерка об'єднує учасників у трійки за кольорами: червоний, оранжевий, жовтий, зелений, синій, фіолетовий. Видає їм картки з переліком тем та зошити для інтегрованого курсу «КД» для 1 і 2 класу. Пропонує на картках знайти теми, які вивчають екологічну компетентність, бережливе ставлення до навколишнього географічного середовища. Ознайомитися зі змістом тем у зошитах. Проаналізувати матеріал, що зібраний у цих темах. У трьох словах розповісти всім учасникам про отриману інформацію.

Рефлексія:

- Чи все вам вдалося?
- Чи допомогла вам ця вправа ознайомитися зі змістом тем у курсі

«КД»?

– Що цікавого ще для себе ви знайшли?

Руханка. Гра «Земля, повітря і вода»

Мета: порухатися, відпочити, поповнити сили, переключити увагу на наступну вправу.

Час: 5 хвилин.

Інструкція: Тренер/тренерка нагадує учасникам, що живі істоти, які нас оточують, живуть у трьох стихіях: землі, воді та повітрі. Учасники виконують рухи: на слово «земля» – сідають на стілець; «повітря» – підіймаються, розмахують руками, зображаючи вітер; «вода» – однією рукою імітують хвилю.

2.3. Розвиток практичних навичок

2.3.1. Вправа «Екологічні картки»

Мета: сформувати уявлення про діяльність людей та небезпеки діяльності для навколишнього середовища; сприяти вихованню відповідального ставлення до мешканців нашої планети.

Час: 20 хвилин.

Обладнання: картки зі світлинами про тварин, які стали жертвами екологічної ситуації, спричиненої недбалістю людей.

Інструкція: Тренер/тренерка пропонує чотирьом учасникам вийти на середину зали, для того щоб набрати собі групи. Групам потрібно обговорити ситуацію, що на світлинці. Дати відповідь на запитання: «Що могло спричинити загибель тварини (птаха, комахи тощо)? У якому масштабі може бути ця екологічна ситуація?» Учасники висловлюють будь-які думки та припущення, знаходять спільне рішення, діляться своїми думками з усією групою. Завдання тренера/тренерки – координувати активність учасників.

Рекомендація: У разі емоційного збудження учасників під час виконання вправи необхідно під час рефлексії повернути їх у ситуацію тренінгу.

Рефлексія:

- Що ви відчуваєте після цієї вправи? Які емоції вона у вас викликала?
- Чи дає змогу ця вправа замислитися над масштабом екологічної катастрофи на Землі?
- Чи можна запобігти цим екологічним ситуаціям?
- Чи корисною була для вас ця вправа?

- Що можете зробити, щоб покращити екологічну ситуацію та допомогти природі?
- Які ризики та небезпеки може нести ця вправа під час роботи з молодшими школярами? Як можна її адаптувати для нейтралізації цих ризиків?

2.3.2. Робота в парі. Вправа «Коректор» (за наявності часу)

Мета: ознайомити учасників з інструментом для занять інтегрованого курсу «КД», за допомогою якого можна продемонструвати негативне і позитивне ставлення до навколишнього середовища.

Час: 10 хвилин.

Обладнання: картки з текстом, ручки.

Інструкція: Тренер/тренерка об'єднує учасників у пари. Пропонує змінити текст, щоб у ньому відчувалося позитивне ставлення до природи. Викликає по одному/одній з учасників кожної пари. Пропонує їм прочитати виправлений текст.

Змінити текст, щоб у ньому відчувалося турботливе і позитивне ставлення до природи

Нумо будемо природу берегти!

1. Я метелика не скривджу, хай не летить.
2. І ялинку не зрубаю, хай не стоїть.
3. Не затопчу мурашинку, хай не повзе.
4. Не зламаю з дуба гілку, хай не росте.
5. Не впущу сміття у річку, хай не бурлить.
6. Із гнізда яйце не скину, хай не лежить.

Виправлений (справжній текст вірша)

Нумо будемо природу берегти!

1. Я метелика не скривджу, хай летить.
2. І ялинку не зрубаю, хай стоїть.
3. Не затопчу мурашинку, хай повзе.
4. Не зламаю з дуба гілку, хай росте.
5. Не впущу сміття у річку, хай бурлить.
6. Із гнізда яйце не скину, хай лежить.

7. В джерело кину камінь я,
хай не б'є.
8. В полі жито не столочу –
це не святе.
9. Посаджу в долині верби,
хай не шумлять.
10. Зерен птахам кину взимку,
хай не їдять.
11. Не дам їсти прибуді-кіш-
ці. А як ти?
12. Нумо не будемо природу
берегти!

7. В джерело не кину камінь
я, хай б'є.
8. В полі жито не столочу –
це святе.
9. Посаджу в долині верби,
хай шумлять.
10. Зерен птахам кину взимку,
хай їдять.
11. Їсти дам прибуді-кішці.
А як ти?
12. Нумо будемо природу бе-
регти!

(Любов Пікас*)

*Наводиться за: Крилата. Давай будемо природу берегти! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.poetryclub.com.ua/getpоеm.php?id=378007>

3. ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА

3.1. Підсумки. Рефлексія. Вправа «Квітуча планета»

Мета: з'ясувати здійснення очікувань та сподівань учасників від заняття.

Час: 20 хвилин.

Матеріали: різнокольорові паперові квіти (у кількості учасників), скотч, ручки.

Інструкція: Тренер/тренерка пропонує учасникам на паперових квітах написати свої враження від заняття, прикріпити їх на малюнок планети Земля, зачитати написані очікування.

Рефлексія:

- Чи здійснилися ваші очікування щодо заняття?
- Що запам'яталось? Які відкриття для себе зробили?
- Які вправи, методи будете використовувати у своїй роботі?

**Тема: ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ
ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ
«КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА»**

Авторка розробки: Тамара Радзіонова (с. Прибужжя, Николаївська область)

Мета: підвищення рівня компетентності педагогів щодо формування екологічної свідомості молодших школярів, їхньої відповідальності у процесі викладання курсу «Культура добросусідства».

Завдання:

- ознайомити учасників з тематикою занять та вимог програми курсу «Культура добросусідства» в галузі природничих наук;
- сприяти усвідомленню важливості природоохоронної діяльності молодших школярів;
- активізувати роботу щодо розробки педагогами власного методичного інструментарію з формування екологічної свідомості молодших школярів;
- сприяти переоцінці наявного професійного досвіду в організації природоохоронної діяльності школярів.

Очікувані результати

У результаті навчання учасники:

- знатимуть тематику занять та вимог програми курсу «Культура добросусідства» в галузі природничих наук;
- вдосконалять уміння критично оцінювати інформацію;
- розроблять інтерактивні вправи щодо формування екологічної свідомості школярів;
- удосконалять методи викладання курсу «КД».

Ключові поняття та ідеї: екологічні проблеми, екологічна свідомість, охорона навколишнього середовища, екологічне виховання школярів.

Орієнтовна тривалість заняття: 160 хв.

Можливість проведення заняття онлайн: не передбачено.

Підготовка до заняття: мультимедійна презентація, відеоролик «Людина і Земля», програма курсу «Культура добросусідства», ватман, маркери, зображення веселки, паперові хмаринки, аркуші паперу, макет горщика зі скарбами.

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА

1.1. Представлення тренера/тренерки. Повідомлення теми та завдань заняття (5 хв)

1.2. Знайомство (10 хв)

1.3. Вправа «Дозвольте представитися»

Щоб розпочати роботу, тренер/тренерка пропонує учасникам познайомитися: назвати своє ім'я та зіставити риси свого характеру з одним із природних явищ чи об'єктів: міцна скеля, легкий лагідний вітерець тощо.

Мене звати Тамара, я – морська стихія, здебільшого тиха і спокійна, а іноді буваю дуже вже бурхливою.

1.4. Вправа «Правила групи» (5 хв)

Для того щоб наша робота групи була плідною та конструктивною, пропонується розробити та ухвалити правила роботи групи:

- Слухати й чути.
- Бути активними й позитивними.
- Говорити тільки за темою і від свого імені.
- Не критикувати.
- Правило піднятої руки і вільної ноги.
- Правило мобільної тиші.

1.5. Очікування. Вправа «Веселка» (10 хв)

Записати свої очікування на хмаринках та прикріпити їх біля веселки, озвучивши їх уголос.

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА¹

2.1. Перегляд відеоролика «Людина і Земля» (15 хв)

Мета: актуалізація вибраної теми.

- Яку проблему висвітлює це відео?
- Які емоції воно викликало?
- Чи відчуваєте ви себе причетними до проблеми? Як її можна вирішити?

¹ Відеоролик «Людина і Земля» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=zJj7fVD1VtE&list=PLshJpmmXcDiSkxYm9rHOF3f4992FvVRwW&index=3>

2.2. Вправа «Три аргументи» (20 хв)

Мета: усвідомлення учасниками необхідності активної діяльності щодо організації охорони навколишнього середовища.

Тренер/тренерка пропонує учасникам вибрати будь-яку картку і за зображенням об'єднатися в групи (чотири стихії: вода, вогонь, повітря, земля).

Кожна група отримує інформацію, прочитавши та обговоривши яку, потрібно сформулювати три найвагомші аргументи щодо необхідності захисту природи.

Інформація для роботи груп

Згідно з дослідженнями українських учених, найбільшу шкоду навколишньому середовищу завдають транспорт, промисловість, енергетика та сільське господарство. Тому питання про впровадження природозберігальних технологій у цих сферах життєдіяльності стоїть особливо гостро.

Протягом усіх минулих років питання забезпечення екологічної безпеки в Україні неодноразово декларувалися, але реально не вирішувалися на рівні державного керівництва. Найочевиднішим прикладом є стан Дніпра в міській смузі столиці: головна водна артерія в буквальному сенсі перетворюється на болото. Скрізь можна спостерігати ту саму тенденцію – екологічні проблеми накопичуються та консервуються. А чиновники незмінно оперують тезою про відсутність належних коштів у держбюджеті / місцевих бюджетах на розв'язання цих проблем.

Транспорт належить до головних забруднювачів атмосферного повітря, водоймищ і ґрунтів. Відбувається деградація екосистем під впливом транспортних забруднень, особливо інтенсивно на урбанізованих територіях. Гостро стоїть проблема утилізації і переробки відходів, що з'являються під час експлуатації транспортних засобів. Для потреб транспорту у великій кількості споживаються природні ресурси. Вихлопні гази автомобілів містять понад 200 хімічних сполук – продуктів згорання палива, більшість із яких токсичні.

Не менш небезпечними забруднювачами навколишнього середовища є промислові відходи. В Україні основне джерело утворення відходів – підприємства гірничо-про-

мислового, хіміко-металургійного, машинобудівного, паливно-енергетичного, будівельного, агропромислового комплексів, а також комунальне господарство. Найтоксичнішими серед них є відходи, що містять важкі метали, нафтопродукти, непридатні для застосування отрутохімікати (пестициди), основна маса яких утворюється в Донецькій та Дніпропетровській областях. Під сховищами токсичних відходів перебуває майже 20 тис. га земель. Це сміття звозиться на звалища, переважна більшість яких є джерелом інтенсивного забруднення води і повітря. Всі вищезазначені чинники згубно впливають на екологічну ситуацію в Україні і викликають такі негативні наслідки, як парниковий ефект, кислотні дощі, руйнування озонового шару. У разі подальшого зберігання такого стану речей наша держава ризикує скотитися в плані екологічної небезпеки для життя людей на рівень африканських країн².

(Представник кожної групи презентує результат роботи).

Рефлексія щодо проведеної вправи:

- Як вдалося впоратися із завданням? Наскільки легко/складно?
- Які емоції викликала вправа?
- Що для себе взяли корисного?

2.3. МІНІЛЕКЦІЯ (7 хв)

Наприкінці 2018 року аналітики CEDOS УМКА (Української молодіжної кліматичної асоціації) за підтримки Представництва Фонду імені Гайнріха Бьолля в Україні провели соціологічне дослідження³. Вони вивчали, як жителі Києва сприймають екологічні проблеми та що вони про них знають.

Виявилось:

- Більшість учасників дослідження сказали, що хочуть практикувати екологічну поведінку щодня. Щоправда, молодь погоджувалася змінювати свою поведінку, лише якщо це не завдасть відчутних незручностей або принесе економічну вигоду, наприклад

² Наводиться за: Основні екологічні проблеми України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ecolog-ua.com/news/osnovni-ekologichni-problemy-ukrayiny>

³ Наводиться за: Екологічні проблеми і свідома поведінка: що знають жительки і жителі Києва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.boell.org/uk/2019/03/05/ekologichni-problemi-i-svidoma-povedinka-shcho-znayut-zhitelki-i-zhiteli-kiieva>

економію особистих грошей.

- Дехто уже практикує сортування сміття, однак частина зазначила, що здавати сміття на переробку надто складно або немає куди.
- Понад половину учасників опитування практикують або розглядають можливість не брати в магазинах пакети, використовувати мішечки або екторби з тканини.
- Не всім опитуваним сподобалася ідея купувати каву у власні термочашки, хоча одноразові склянки для кави, які захаращують місто, їм теж не до душі.
- Утеплювати будинки, встановлювати лічильники на тепло, користуватися екологічними лампами замість звичайних, регулювати температуру в кімнатах – такі ідеї учасники дискусії сприймали позитивно, багато з них вже практикує щось із цього.

Але включатися у вирішення екологічних проблем не лише на повсякденному рівні готові не всі. Частина учасників вважали, що екологічні акції зараз «не на часі» в Україні. Інші ж переконані, що екологічні проблеми пов'язані з економічними і їх потрібно вирішувати спільно.

- Про що свідчать результати цього опитування?
- Наскільки сформована екологічна свідомість молоді?

2.4. Вправа «Асоціативний куц» (20 хв)

- Що ж таке екологічна свідомість?

Учасники пишуть на стікерах, а потім по черзі озвучують свої асоціації, тренер/тренерка їх фіксує. Проводиться обговорення.

- Які результати отримали? Чому саме ці асоціації? З чим це може бути пов'язано?
- Яке визначення можемо скласти на основі асоціацій?

Висновки-демонстрація:

Екологічна свідомість – це сукупність екологічних знань людини, її особистого ставлення до довкілля та уявлення про місце людини у площині «людина – довкілля», готовності до дій, які дають змогу зберегти довкілля, чи готовності до утримання від дій, які заподіюють шкоду довкіллю.

Процес формування екологічної свідомості можна розділити на декілька етапів:

I етап – вияв ставлення людини до природи у формі різноманітних почуттів (зацікавленість, занепокоєність, здивування, тривога тощо);

II етап – формування глибокого інтересу до екологічної проблематики;

III етап – перехід від розуміння та осмислення природних явищ до соціальної дії;

IV етап – підвищення рівня відповідальності, що виявляється в повсякденному житті.

Рефлексія:

- Порівняйте власне бачення з офіційним роз’ясненням.
- Що збіглося, а чим відрізняється?
- Що дала змогу зрозуміти ця вправа?
- Чи можна і як саме адаптувати її для використання з молодшими школярами?

2.5. Робота з програмою «Культура добросусідства» (1-4 частини)

Завдання 1 (10 хв)

Мета: актуалізація знань щодо змісту програми для молодших школярів.

Тренер/тренерка пропонує учасникам об’єднатися в 4 групи (за допомогою карток із числами).

- Число вашої групи означає частину програми, з якою ви будете працювати.

Позначити теми, які стосуються екологічного виховання молодших школярів.

(Озвучення виконаного завдання)

Завдання 2 (30 хв)

Мета: напрацювання методичного інструментарію для роботи з молодшими школярами.

Кожна група обирає одну з тем курсу «КД» та розробляє для її опанування різні форми роботи зі школярами, зважаючи на ті очікувані результати, які є в програмі.

Озвучення виконаного завдання групами, доповнення учасниками інших груп.

III. ПІДСУМКИ

3.1. Рефлексія «Чи здійснилися очікування» (5 хв)

- Чи здійснилися ваші очікування?

Якщо вони справді здійснилися, перемістіть свої хмаринки так, щоб ми бачили, де закінчується веселка. За легендою, там, де вона ховається за обрій, є горщик зі скарбом. Хто його знайде, буде щасливим і багатим.

– Ось і наш горщик. Сподіваюся, що ви будете щасливі від того, що робите, і багаті на добро і любов.

3.2. Підсумок заняття (15 хв)

Поділитися своїми враженнями від заняття.

- Що сподобалося? Що викликало тривогу, дискомфорт?
- Що було корисним саме для вас?
- Що нового дізналися та чого навчилися під час заняття?

Додаткова вправа-руханка «Австралійський дощ»

Мета: встановлення контакту та сприятливої атмосфери в групі.

– Чи знаєте ви, що таке австралійський дощ? Ні? Тоді разом послухаймо, який він. Зараз по колу ланцюжком ви будете передавати мої рухи. Як тільки вони повернуться до мене, я передам наступні. Стежте уважно!

В Австралії піднявся вітер. (Тренер/тренерка тре долоні).

Починає крапати дощ. (Клацання пальцями).

Дощ посилюється. (Плескання долонями по грудях).

Починається справжня злива. (Плескання по стегнах).

А ось негода – справжня буря. (Тупіт ногами).

Але що це? Буря стихає. (Плескання по стегнах).

Дощ стихає. (Плескання долонями по грудях).

Рідкі краплі падають на землю. (Клацання пальцями).

Тихий шелест вітру. (Потирання долонь).

Сонце! (Руки догори).

РОЗДІЛ II

II.7. Здоровий спосіб життя, життя в соціумі

**Тема: ЖИТТЄВІ ЦІННОСТІ ЛЮДИНИ. ЗДОРОВ'Я
ЯК БАЗОВА ЦІННІСТЬ**

Авторки розробки: Лідія Лаврінченко, Ірина Пронікова (м. Чернігів)

Мета: сприяти усвідомленню важливості розуміння власних цінностей педагогами та вмінню визначати їхню пріоритетність.

Завдання:

- поглибити розуміння поняття «цінності» та їхніх видів;
- визначити та проаналізувати учасниками(-цями) власні цінності;
- усвідомити важливість розуміння власних цінностей;
- проаналізувати зміст поняття «здоров'я», його компоненти та шляхи підтримки здоров'я.

Очікувані освітні результати для учасників(-ць):

- розуміють і називають зміст поняття «цінності», ознайомлені з переліком життєвих цінностей людини;
- визначили список власних життєвих цінностей;
- говорять про важливість розуміння власних життєвих цінностей;
- оперують різними визначеннями поняття «здоров'я», називають складники та шляхи підтримки здоров'я.

Ключові поняття та ідеї: цінності, життєві цінності людини, перелік життєвих цінностей, визначення пріоритетних цінностей, здоров'я, фізичний, духовний та психологічний аспекти здоров'я.

Орієнтовна тривалість заняття: 2 год.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): аркуші фліпчарту, стікери, маркери, блокноти, ручки, роздрукований роздатковий матеріал з додатків.

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА (30 хв)

1. Вправа «Знайомство з привітанням» (15 хв)

Мета: познайомити учасників(-ць), створити позитивний емоційний настрій учасників(-ць) тренінгу.

Інструкція:

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) по черзі привітатися, не повторюючи одне одного й використовуючи слова, компліменти, жести. Після того назвати своє ім'я та продовжити фразу «Я цікавий(-а) тим, що...».

2. Визначення очікувань (10 хв)

Мета: визначити очікування учасників(-ць) від заняття.

Обладнання: стікери, фліпчарт.

Інструкція:

Кожен(-на) учасник(-ця) отримує стікер, на якому має записати свої очікування від заняття. Коли очікування зафіксовано, учасники(-ці) по черзі підходять до плаката, озвучують свої очікування та прикріплюють стікери на плакат. Інший варіант: для прискорення процедури зачитувати очікування може тренер(-ка) після закріплення їх на аркуші.

Тренер(-ка) в разі потреби коментує відповідність очікувань меті та завданням тренінгу.

3. Погодження правил роботи (5 хв)

Мета: узгодити правила спільної взаємодії та співпраці.

Обладнання: аркуш фліпчарту, маркери.

Інструкція:

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) назвати правила, які допоможуть їм ефективно співпрацювати на занятті. Після спільного обговорення та узгодження фіксує їх на аркуші фліпчарту.

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА (1 год 15 хв)

4. Вправа «Швидкий погляд на цінності» (30 хв)

Мета: проаналізувати актуальні життєві цінності, визначити основні пріоритети в житті.

Обладнання: роздрукований перелік цінностей з Додатка 1 для кожного(-ї) учасника(-ці), ручка.

Інструкція:

Тренер(-ка) каже учасникам(-цям), що цінності – це найвищі духовні прагнення людини, це те, як би людина хотіла прожити своє життя. Цінності – це те, на основі чого людина хоче діяти і поводитися. Є сотні різних цінностей.

У бланку (Додаток 1), який учасники(-ці) отримали, вони знайдуть список найбільш поширених цінностей. Можливо, не всі з них будуть їм близькі. Також важливо розуміти, що не існує «правильних цінностей» і «неправильних цінностей». Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) прочитати список і позначити відповідною літерою поруч із кожним значенням:

- Д = дуже важливо,
- В = досить важливо,
- Н = не так важливо.

Після того як кожному твердженню надано значення Д, В, Н, тренер(-ка) пропонує ще раз продивитися всі цінності (більшою мірою зі значенням «Д») і вибрати 6 найважливіших. Позначити кожен з них, щоб показати «топ шість цінностей». Далі виписати окремо ці цінності.

Після завершення роботи тренер(-ка) об'єднує учасників(-ць) у групи по 3-5 осіб і пропонує поділитися результатами роботи. Потім усі повертаються в загальне коло і відбувається спільне обговорення.

Запитання для обговорення:

- Що ви відчували під час роботи над цією вправою?
- Що допомагало/заважало вам визначити рейтинг цінностей?
- Чи різнилися цінності в учасників(-ць) вашої мікрогрупи? Як ви гадаєте, чому?
- Від чого, на вашу думку, залежить набір цінностей людини? Чи однаковий він протягом життя і чому?

5. Вправа «Палітра життєвих цінностей» (25 хв)

Мета: проаналізувати життєві цінності крізь призму критеріїв (гроші, час, енергія, конфлікт, люди).

Обладнання: папір, блокнот, ручка.

Інструкція:

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) поглянути ще раз на їхні цінності крізь призму відповідей на певні запитання. Для вибору цінностей учасники(-ці) можуть користуватися списком із вправи «Швидкий погляд на цінності», а також уточнювати, деталізувати їх.

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) взяти блокнот та ручку і почи-

нає ставити по черзі запитання, зазначені нижче. Варто казати учасникам(-цям), до якого блоку вони належать. Учасники(-ці) фіксують цінності, які є відповіддю на запитання (від трьох до семи).

Блок 1. Гроші

А) На які цінності ви витрачаєте гроші? (Наприклад, їжа — це здоров'я, енергія, життєздатність, свобода, задоволення тощо).

Б) Які цінності для вас дорожчі за гроші? (Можна пояснити це так: у якому разі ви відмовилися б від високооплачуваної роботи? Які цінності вона мала б порушити?)

В) На які цінності ви завжди залишаєте гроші?

Блок 2. Час

А) На які цінності ви витрачаєте час?

Б) На які цінності ви завжди залишаєте час (або хотіли б залишати, але повністю перебуваєте в полоні буденних справ)?

Блок 3. Енергія

Які стани (цінності) дають вам енергію, заряджають вас?

Блок 4. Конфлікт

Заради яких цінностей ви готові йти на конфлікт?

Блок 5. Мої люди

Які цінності об'єднують вас з іншими людьми? Спираючись на них, ви сміливо скажете: це моя людина (конкретизуйте).

Далі тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) поглянути на відповіді та виписати ті цінності, які там з'явилися, тобто зробити список власних цінностей. Також варто запропонувати порівняти цей список зі списком з попередньої вправи.

Після цього тренер(-ка) об'єднує учасників(-ць) у групи по 3-5 осіб і пропонує поділитися результатами роботи. Потім усі повертаються в загальне коло і відбувається спільне обговорення.

Питання для обговорення:

- Що ви відчували під час роботи над цією вправою?
- Чи вдалося вам виписати та зрозуміти власні цінності? Що допомогало/заважало в цьому?
- Чи різнилися цінності в учасників(-ць) вашої мікрогрупи? Як ви гадаєте, чому?
- Чи були різними списки попередньої вправи і цієї? Як ви гадаєте, чому?
- Як розуміння власних цінностей може допомогти вам у вашій життєдіяльності?

6. Вправа «Асоціації» (10 хв)

Мета: введення в розмову про цінність «здоров'я»; створення асоціативного ряду, що характеризує ставлення учасників(-ць) до цінності «здоров'я».

Обладнання: аркуш фліпчарту, маркери.

Інструкція:

Тренер(-ка) зазначає, що далі учасники(-ці) будуть мати змогу глибше поглянути на цінність «здоров'я». І пропонує почати роботу з пошуку асоціацій до слова «здоров'я». Учасники(-ці) називають свої асоціації, тренер(-ка) фіксує на аркуші фліпчарту.

Інший варіант: учасники(-ці) об'єднуються в групи і пропонують п'ять асоціацій до поняття «здоров'я». Одна асоціація – один стікер. Після цього кожна група презентує свої напрацювання, однакові/схожі варіанти наклеюються поряд.

За потреби тренер(-ка) коментує.

7. Вправа «Інший погляд на здоров'я» (10 хв)

Мета: розкрити різноаспектне сучасне визначення поняття «здоров'я», його роль у системі інших загальнолюдських цінностей.

Обладнання: папір, блокнот, ручка, роздрукований Додаток 2 на кожену групу учасників.

Інструкція:

Тренер(-ка) зазначає, що в сучасній науці про здоров'я людини існує більш ніж 200 визначень цього ключового поняття. Після цього об'єднує учасників(-ць) у групи і пропонує дати визначення поняття «здоров'я». Важливо, щоб учасники(-ці) спробували самостійно сформулювати визначення, не використовуючи допоміжних джерел та пошуку в мережі Інтернет. Коли визначення сформульовано, учасники(-ці) озвучують їх. Після цього тренер(-ка) пропонує ознайомитися з інформаційними матеріалами з Додатка 2 і за потреби скоригувати своє визначення.

Запитання для обговорення:

- Як ви формулювали власне визначення поняття «здоров'я»?
- Що нового для себе ви дізналися з роздаткової інформації?
- Чому, на вашу думку, існує так багато різних визначень поняття «здоров'я»?
- Чому «здоров'я» вважається однією з ключових цінностей людини?
- Які шляхи підтримки здоров'я ви знаєте і що практикуєте у своєму житті?

II. ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА (15 хв)

8. Вправа «Повернення до очікувань» (5 хв)

Мета: визначити, наскільки справдилися очікування учасників(-ць) від заняття.

Інструкція:

Тренер(-ка) просить учасників(-ць) підійти до очікувань, знайти свій стікер і, якщо очікування справдилися, зняти його з аркуша. Якщо ні – залишити.

9. Вправа «Що забираю із собою» (10 хв)

Мета: проаналізувати участь у занятті, подумати про основні здобуті результати.

Інструкція:

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) згадати, що відбувалося на занятті, та по черзі відповісти на запитання «Що забираю із собою з цього заняття?».

Додаток 1

Перелік цінностей до вправи «Швидкий погляд на цінності»

Читайте за списком нижче і позначте відповідною літерою поруч із кожним значенням:

Д = дуже важливо

В = досить важливо

Н = не так важливо

☐	1. Прийняття: бути відкритим(-ою) і приймати себе, інших, життя і т. д.
☐	2. Пригоди: бути підприємливим(-ою); активно шукати, створювати або досліджувати нове.
☐	3. Асертивність: коректно обстоювати свої права і вимагати те, що я хочу.
☐	4. Автентичність: бути справжнім(-ньою), реальним(-ою); бути вірним(-ою) собі.
☐	5. Краса: цінувати, створювати, розвивати або культивувати красу в собі, в інших та довкіллі.
☐	6. Турбота: догляд щодо себе, інших, довкілля.

7. Приймати виклики: приймати виклик росту, вчитися, вдосконалюватися.
8. Співчуття: діяти з добротою щодо тих, хто має труднощі.
9. Зв'язок: повною мірою брати участь у тому, що я роблю, і повністю бути співпричетним(-ою) у якійсь справі з іншими.
10. Співпраця: бути причетним(-ою), допомагати або зробити позитивну справу для себе чи для інших.
11. Відповідність: дотримуватися правил і належно ставитися до обов'язків.
12. Співдружність: бути в співпраці і взаємодії з іншими.
13. Відважність: бути мужнім(-ньою); вистояти перед лицем страху, загрози або труднощів.
14. Креативність: бути творчим(-ою), інноваційним(-ою).
15. Цікавість: бути відкритим(-ою) і виявляти цікавість, досліджувати і відкривати.
16. Заохочення: заохочувати і винагороджувати поведінку, яку я ціную для себе та інших.
17. Рівність: ставитися до інших як рівних собі, і навпаки.
18. Відчуття захоплення: шукати, створювати і брати участь у діяльності, яка захоплює, стимулює.
19. Справедливість: бути чесним(-ою) щодо себе та інших.
20. Здоров'я: зберігати та поліпшувати свою фізичну форму, піклуватися про своє фізичне і психічне здоров'я та добробут.
21. Гнучкість: регулювання і легка адаптація до умов, що змінюються.
22. Свобода: жити вільно; вибирати, як жити, і поводитися вільно, допомагати іншим зробити те саме.
23. Дружелюбність: бути доброзичливим(-ою), товариським(-ою) щодо інших.
24. Пробачати: вміти пробачати собі та іншим.

- 25. Радість: любити веселощі, шукати, створювати і брати участь у веселих заходах.
- 26. Щедрість: бути щедрим(-ою), охоче ділитися усім з іншими.
- 27. Вдячність: бути вдячним(-ою) і високо оцінювати свої позитивні якості, цінувати інших і життя.
- 28. Чесність: бути чесним(-ою) і щирим(-ою) із собою та іншими.
- 29. Гумор: уміти побачити й оцінити гумористичну сторону життя.
- 30. Смирення: бути невимогливим(-ою), скромним(-ою); щоб мої досягнення говорили самі за себе.
- 31. Працьовитість: бути працьовитим(-ою), відданим(-ою) своїй справі.
- 32. Незалежність: бути самостійним(-ою) і робити свій власний вибір.
- 33. Близькість: відкривати, розкривати себе і ділитися – емоційно чи фізично – у своїх близьких особистих стосунках.
- 34. Справедливість: обстоювати справедливість.
- 35. Доброта: бути добрим(-ою), співчутливим(-ою), уважним(-ою), турботливим(-ою) щодо себе та інших.
- 36. Любов: робити добрі вчинки щодо себе та інших.
- 37. Майндфулнес: бути свідомим(-ою), відкритим(-ою) і прагнути здобувати досвід тут і тепер.
- 38. Порядок: бути дисциплінованим(-ою) та організованим(-ою).
- 39. Відкритість: обдумувати речі, дивитися на речі з інших позицій і зважувати докази.
- 40. Терпеливість: спокійно чекати того, що для нас важливе.
- 41. Витривалість: рішуче продовжувати свою справу, незважаючи на проблеми і труднощі.
- 42. Задоволення: створювати і приносити задоволення собі та іншим.

- 43. Сила: впливати або мати владу над іншими, зокрема брати на себе відповідальність, бути лідером(-кою), організовувати.
- 44. Взаємність: будувати стосунки, у яких є справедливий баланс «давати і брати».
- 45. Повага: бути шанобливим(-ою) щодо себе та інших; бути ввічливим(-ою), уважним(-ою) і виявляти позитивне ставлення.
- 46. Відповідальність: нести відповідальність і звітувати за свої дії.
- 47. Романтика: бути романтиком задля вираження своєї любові або прихильності.
- 48. Безпека: забезпечення захисту інформації, підтримання безпеки себе та інших.
- 49. Самоусвідомлення: усвідомлювати свої думки, емоції, поведінку.
- 50. Турбота про себе: піклуватися про своє здоров'я і добробут, про задоволення своїх потреб.
- 51. Саморозвиток: продовжувати рости, набувати знання, навички, поліпшувати свій характер, набувати життєвий досвід.
- 52. Самоконтроль: діяти відповідно до власних ідеалів.
- 53. Чуттєвість: створювати, досліджувати і насолоджуватися досвідом, який стимулюють п'ять органів чуття.
- 54. Сексуальність: досліджувати або виражати свою сексуальність.
- 55. Духовність: з'єднатися з чимось вищим за себе.
- 56. Уміння: постійно практикувати і покращувати свої навички.
- 57. Підтримка: надавати підтримку, допомогу, обнадіювати.
- 58. Довіра: бути надійним(-ою), відданим(-ою), вірним(-ою), щирим(-ою).
- 59. ... (Додайте свою цінність, не вказану у списку).
- 60. ... (Додайте свою цінність, не вказану у списку).

Після того як ви визначили кожне значення як Д, В, Н (дуже важливо, досить важливо, не так важливо), пройдіться ще раз через усі цінності і виберіть 6 найважливіших для вас.

Позначте кожну з них, щоб показати ваші «топ шість цінностей». Напишіть ці шість цінностей нижче, щоб нагадувати собі, що це те, як ви хочете прожити своє життя.

Додаток 2

Варіанти різноманітних визначень поняття «здоров'я»

Здоров'я — це дар. Людина від природи має досконалий функціональний організм, оптимальну для життєдіяльності форму тіла з універсальним захистом від різних зовнішніх і внутрішніх шкідливих дій — холоду й спеки, ран і отрут, стресів і нестатків, голоду і хвороб тощо.

Людину та її здоров'я потрібно розглядати як систему з пірамідальним принципом побудови, у якій виділяють вершину — духовний аспект, середній рівень — психічний аспект і основу — фізичний аспект. Визначальним в ієрархічній структурі цієї системи є духовний аспект здоров'я, від якого залежить ефективна життєдіяльність особистості в усій її цілісності, тобто підтримка високого рівня здоров'я людини впродовж усього її життя.

Здоров'я — це стан повного фізичного, психічного, соціального й духовного добробуту, а не лише відсутність хвороб.

Здоров'я — це стан будь-якого живого організму, за якого всі його органи здатні повністю виконувати свої функції, відсутність хвороби.

Здоров'я — це стан зовнішньої і внутрішньої рівноваги людини із собою та довкіллям у духовному, психічному та фізичному аспектах, а також здатність виконувати різні біологічні та соціальні функції на високому рівні.

Зовнішня гармонія з навколишнім світом — це комфортний стан людини в природному й соціальному середовищі, що її оточує.

Під внутрішньою гармонією організму людини мається на увазі збалансована робота всіх її функціональних систем: серцево-судинної, дихальної, нервової та ін. Внутрішня гармонія передбачає стан духовної цілісності і психологічної рівноваженості особистості.

Духовний аспект здоров'я — усвідомлення себе як цілісної особи, сформованість гуманістичних ціннісних орієнтирів, розуміння й усві-

домлення цінності й сенсу життя, сформованість оптимістичного світовідчуття і світосприйняття. Духовне здоров'я потрібне для того, щоб:

- бути щасливим(-ою) у житті;
- мати оптимістичне світовідчуття й світобачення як умову досягнення життєво важливих цілей;
- бути впевненим(-ою) у своїх силах і можливостях;
- мати відчуття глибокого задоволення життям, його процесом і результатом;
- бути суб'єктом власного життя і діяльності (самоорганізація, самоврядування, саморозвиток, самовдосконалення, самовиховання тощо).

Психологічний аспект здоров'я – адекватний до віку розвиток психічних процесів (відчуття, сприйняття, увага, пам'ять, уява, мислення і мова), властивостей (здатність, темперамент, характер, емоції та почуття, мотивація та воля), уміння керувати почуттями, знімати стрес, адаптуватися до умов життя й діяльності, адекватно реагувати на людей, виявляти волюві зусилля, емоційно розвиватися. Психічне здоров'я потрібне, щоб:

- уміти адекватно реагувати на психологічні вияви інших;
- бути психічно врівноваженим(-ою) із собою;
- уміти розуміти стан інших для плідної співпраці й безстресового спілкування;
- мати внутрішній позитивний емоційно-психологічний комфорт;
- бути задоволеним(-ою) загальним процесом життя, своїм здоров'ям і самопочуттям.

Під фізичним аспектом здоров'я маються на увазі оптимальне функціонування всіх органів і систем, гармонійний розвиток тіла, адаптація організму до умов середовища, репродуктивні можливості організму. Фізичне здоров'я потрібне, щоб:

- бути привабливим(-ою) зовні (жести, міміка, постава, хода), подобатися собі й іншим;
- мати високий рівень фізичної працездатності;
- знаючи свій фізичний потенціал, уміти раціонально і правильно організувати особисте життя й діяльність, уникаючи фізичних і психоемоційних перевантажень;
- дати життя здоровим нащадкам;
- бути здатним(-ою) не допустити або вийти з екстремальної ситуації, що склалася.

**Тема: СТРЕС. ЗНИЖЕННЯ ЙОГО ВПЛИВУ
НА ОРГАНІЗМ**

Авторка розробки: Інна Неділько (Валківська міська громада, Харківська область)

Мета: підвищення рівня обізнаності педагогів щодо стресу та його впливу на здоров'я та життєдіяльність людини; сприяння формуванню навичок регулювання стресового стану.

Завдання:

- поглибити розуміння поняття «цінності» та їхніх видів;
- визначити та проаналізувати учасниками(-цями) власні цінності;
- усвідомити важливість розуміння власних цінностей;
- проаналізувати зміст поняття «здоров'я», його компоненти та шляхи підтримки здоров'я.

Очікувані освітні результати для учасників(-ць):

- називають та обговорюють зміст поняття «стрес»;
- ознайомлені з ознаками, стадіями, видами стресу та особливостями реагування людини на стрес;
- вміють використовувати чотири техніки регулювання емоцій;
- говорять про важливість розширення діапазону технік регулювання емоцій.

Ключові поняття та ідеї: стрес, стресори, види стресу, стадії стресу, техніки регулювання емоцій.

Орієнтовна тривалість заняття: 1 год 30 хв.

Підготовка до заняття (обладнання тощо): фліпчарт із чистими аркушами, фломастери, стікери, плакат «Гора очікувань», літери на аркушах.

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА (20 хв)

1. Вправа «Абетка на підлозі» (15 хв)

Мета: знайомство учасників(-ць) між собою, включення в діяльність через рухливу активність, формулювання очікувань щодо заняття.

Інструкція:

Попередньо написати кожен літеру на окремому аркуші паперу. Учасники(-ці) стоять по колу. На підлозі в колі учасників(-ць) розкладено в довільному порядку аркуші паперу з літерами. Учасники(-ці) по черзі, почувши запитання тренера(-ки) (наприклад: як вас звати? Це запитання є першим), мають знайти першу літеру свого імені, стати біля цієї літери і сказати своє ім'я. Дія повторюється щодо інших запитань.

Орієнтовний перелік запитань:

- Як вас звати?
- Яка особистісна риса найкраще вас характеризує?
- Який ваш улюблений напій?
- Яка справа у вас виходить найкраще?
- З яким словом у вас асоціюється поняття «стрес»?
- Що ви очікуєте від сьогоднішнього тренінгу (слово або словосполучення)?

Відповідь на останнє запитання учасники фіксують на стікерах та прикріплюють на зображення гори на аркуші фліпчарту.

2. Вправа «Наш кодекс» (5 хв)

Мета: сформулювати правила роботи групи.

Інструкція:

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) назвати правила, які для них важливі для ефективної роботи. Після обговорення та узгодження правила фіксуються на аркуші фліпчарту.

Орієнтовний перелік правил:

- Бути уважним(-ою)
- Говорити чітко і конкретно
- Не перебивати
- Правило «піднятої руки»
- Бути активним(-ою)
- Брати участь у всіх видах діяльності
- Робота на позитиві
- Мобільна тиша
- «Стоп»

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА (60 хв)

3. Вправа «Запитай у Google» (20 хв)

Мета: визначити та проаналізувати різні варіанти поняття «стрес».

Інструкція:

Тренер(-ка) об'єднує учасників у групи і пропонує їм знайти в мережі Інтернет п'ять різних визначень поняття «стрес», обговорити їх і визначити те, яке, на їхню думку, найкраще характеризує це поняття. Можна зробити своє сукупне визначення.

Після завершення роботи відбувається презентація. Тренер(-ка) додатково уточнює і в разі потреби пропонує свої варіанти.

4. Мінілекція «Стрес та його вплив на життя людини» (15 хв)

Тренер(-ка) готує презентацію щодо теми тренінгу.

Ключові ідеї, які варто використати для презентації:

- ознаки стресу;
- стресори: повсякденні стресори, критичні життєві події, хронічні стресори;
- стадії розвитку стресу за Г. Сельє: стадія тривоги, стадія опору та адаптації, стадія виснаження;
- види стресу за Г. Сельє: еустрес, дистрес;
- характеристики, що впливають на реакцію людини на стрес і обумовлюють її індивідуальність (наприклад: інтенсивність стресора, досвід переживання стресової події, контрольованість події, новизна, емоційність людини тощо).

5. Вправи на регулювання емоцій (25 хв)

Мета: ознайомити учасників(-ць) з техніками регулювання емоцій; випробувати техніки на практиці.

Інструкція:

Тренер(-ка) ознайомлює учасників(-ць) із чотирма техніками регулювання емоцій. Учасники(-ці) разом із тренером(-кою) вправляються в них.

1) «Розслаблення через напруження»

Інструкція: виконується лежачи або зручно сидячи на стільці. Напружуйте та розслаблюйте послідовно частини тіла, починаючи з ніг і закінчуючи м'язами обличчя. Можна полежати чи посидіти кілька хвилин розслаблено.

2) «Метелик»

Інструкція: схрестіть долоні, зачепившись великими пальцями, — це нагадуватиме метелика. Прикладіть долоні до грудей та по черзі легенько й ритмічно пристукуйте по ключиці. Через внутрішні вібрації ви будете чути звуки, як гучне серцебиття, — це заспокоюватиме вас. Продовжуйте цю вправу, поки не відчуєте, що дихання вирівнялося.

3) «Протитривожне дихання»

Інструкція: для виконання знадобиться будь-який квадратний чи прямокутний предмет, який ви бачите перед собою (двері, стіна, будинок тощо). Супроводжуйте поглядом з першого кута до другого (на рахунок «1»), із другого до третього (на рахунок «2»), із третього до четвертого (на рахунок «3»), із четвертого назад до першого (на рахунок «4») — і так по колу. На рахунок «1» почніть вдих, продовжуйте вдихати повітря через ніс до рахунку «4». Потім знову на рахунок «1» почніть видихати до «4».

4) «5-4-3-2-1»

Інструкція: подивіться навколо себе, зазначте 5 предметів, які бачите; 4 відчуття на тілі (дотик); 3 звуки, які чуєте; 2 запахи й 1 смак.

Запитання для обговорення:

- Яка із запропонованих технік вам сподобалася найбільше? Чому?
- Які ще техніки на регулювання емоцій ви знаєте?

III. ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА (10 хв)

6. Вправа «Коло суджень» (10 хв)

Мета: підбити підсумки заняття.

Інструкція:

Тренер(-ка) пропонує учасникам(-цям) пригадати свої очікування щодо заняття (забрати стікери) та по черзі продовжити речення: «У мою валізу після сьогоднішнього заняття я забираю...»

Методичний посібник

Навчаємося викладання «Культури добросусідства» дітям і дорослим.

Збірка розробок програм інтерактивних занять для освітян
від учасників і учасниць тренінгів для тренерів

Укладачки збірки: М. Араджионі, О. Козорог, Н. Лебідь
Наукові редакторки: О. Козорог, Н. Лебідь
Редакторка: Н. Овчарук
Коректорка: Н. Овчарук
Комп'ютерна верстка і дизайн обкладинки: В. Чипурко
Художник: В. Чипурко

ТОВ «ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ОСВІТА»

Свідоцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції»

Серія ДК № 6109 від 27.03.2018 р.

Адреса видавництва: 04053, м. Київ, вул. Обсерваторна, 25

www.osvita-dim.com.ua